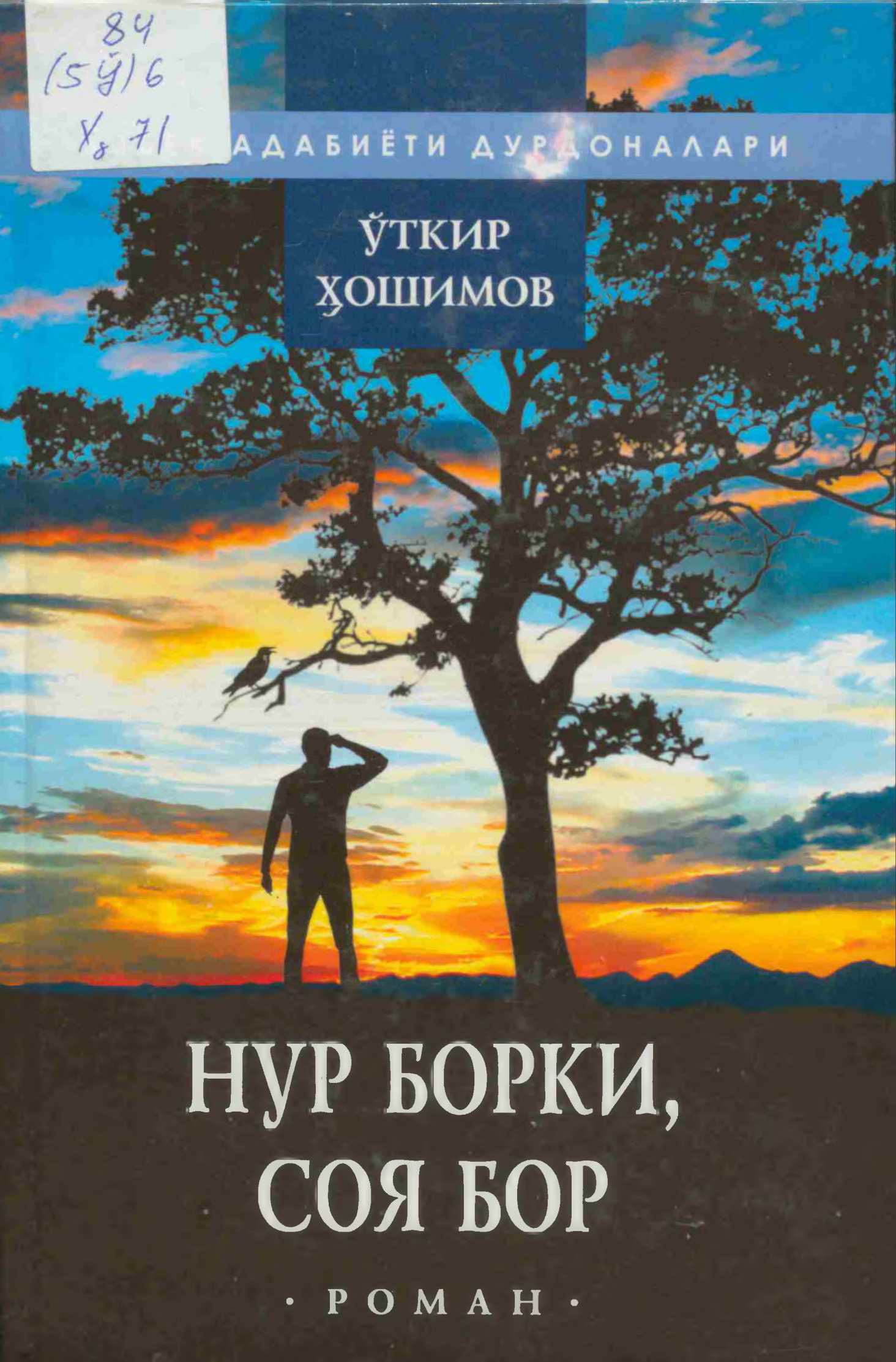

84
(59)6

X₈ 71

АДАБИЁТИ ДУРДОНАЛАРИ

ЎТКИР
ҲОШИМОВ

The background of the book cover is a photograph of a person standing in silhouette on a hill, looking towards a large, leafy tree. The scene is set against a dramatic sunset or sunrise sky with vibrant orange, yellow, and blue hues. A bird is perched on a branch of the tree. The overall mood is contemplative and serene.

НУР БОРКИ,
СОЯ БОР

• РОМАН •

Kitob shu yerda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirilishi shart

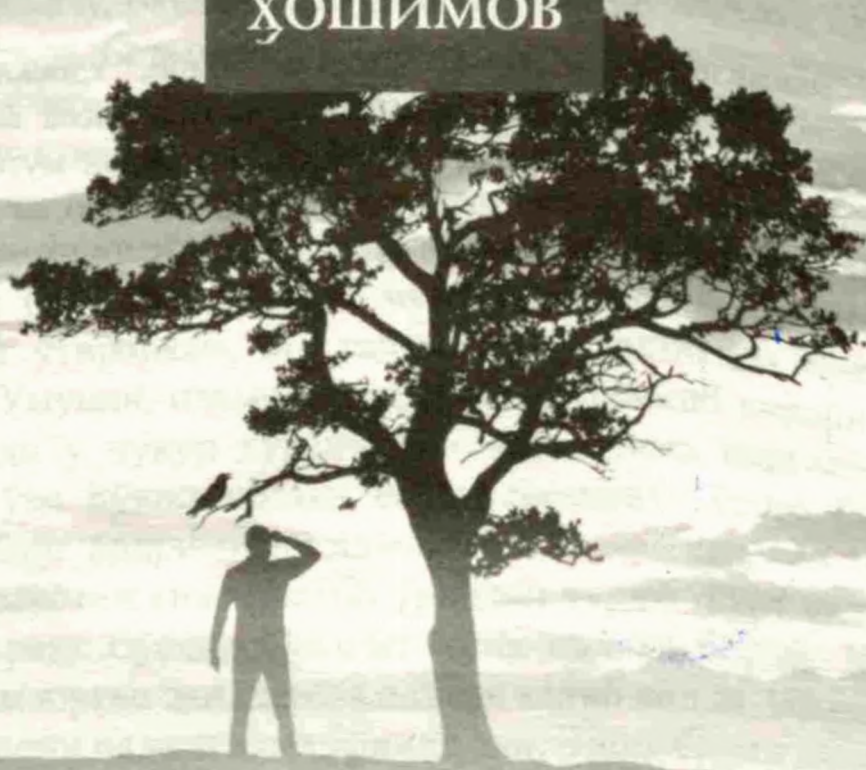
ilgarigi berilmalar miqdori _____

--	--

84
X
ceob
y
ce,
y
y

ЎЗБЕК АДАБИЁТИ ДУРДОНАЛАРИ

ЎТКИР
ҲОШИМОВ

НУР БОРКИ, СОЯ БОР

РОМАН

„О‘ҚИТУВЧИ“ НАШРИЁТ-МАТБАА ИЖОДИЙ УЙИ
ТОШКЕНТ – 2018

УЎК: 821.512.133-3

КБК: 84.(5Ў)6

Х 71

Элимизнинг атокли ва ардокли адиби, Ўзбекистон халк ёзувчиси Ўткир Ҳошимовнинг барча хикоя, қисса ва романлари китобхонлар томонидан катта кизиқиш билан мутолаа қилиб келинмоқда. Бу асарда ҳаёт қувончлари, изтироб ва армонлари ғоят ҳаётий, таъсирчан акс этган.

ISBN 978-9943-22-194-9

© Ўткир Ҳошимов

© „O‘qituvchi“ НМИУ, 2018

НУР БОРКИ, СОЯ БОР

1

«Дунёнинг ишлари кизик экан. Энг оқил мавжудот инсон деймизу, баъзан одамнинг арзимаган нарсага акли етмай қолади. Бир пақирга қиммат, ўткинчи икир-чикирлари учун жон қуйдиради-ю, энг бебаҳо хазинасидан – саломатлигидан жудо бўлаётганини ўйлаб ўтирмайди. – Шерзод касалхонага тушган кунидан бошлаб унинг хаёлида бу фикр тез-тез айланадиган бўлиб қолди. Ҳозир ҳам тўри бўшашиб, ўртаси чуқурча бўлиб қолган сим каравотда ўтираркан, шу гапни эслаб мийиғида кулиб қўйди. – Умуман, одамнинг акли доим кечикиб қиради, – деб ўйлади у чуқур хўрсиниб. – Биз ҳамма нарсанинг каддини ўзи йўқолганидан кейин биламиз. Ҳатто бир-биримизнинг қадримизни ҳам».

У каравотни ғижирлатиб ўрnidан турди. Тўрт кадам юриб сутранг бўёққа бўялган эшик олдига борди. Яна тўрт кадам юрган эди, дераза олдига келиб қолди. Шерзод ётган еттинчи палата икки ўринли эди. Эшик билан дераза ўртаси – тўрт кадам. Икки томонидаги девор остига иккита каравот, иккита тумбочка қўйилган. Бу ерда ҳамма нарса оқ: деворлар ҳам, эшик-деразалар ҳам, тумбочкалар ҳам. Фақат дераза тоқчасида қачонлардир беморлар қўйган чойнақларнинг сарғиш изи муҳрланиб қолган.

Шерзод дераза пардасини суриб, ташқарига қаради. Ҳаво булутли, касалхона ҳовлиси бўм-бўш эди. Қор аллақачон эриб кетган, аммо ҳали баҳор қирмаган. Совук уриб кетмаслиги учун гулларнинг устига «кўмма» қилиб қўйилган сарғиш кипик ҳам йиғиштириб олинмаган. Гулзорга тўкилган бултурги хазон илма-тешик бўлиб, очжигарранг тус олган. Қиш бўйи қору ёмғир сувига тўйиб, қорайиб қолган ер мудроқ бир қайфиятда оғир-оғир хўрсинаётганга ўхшайди. Фақат ҳали чопилмаган ариқча четида унда-бунда кўриниб қолган майса найзачалари нурли кунлар яқинлигидан дарак бериб тантана қилади.

Шундоқкина дераза ёнида ўсган бир туп ўрик ниҳолининг новдалари шамолда силкинади, яқинлашиб келаётган баҳорини гўё сезиб, қувонади. Шерзод мамнун жилмайди.

Йўлак томондан оғир-оғир йўтал товуши эшитилди. Йўлакнинг қок ўртасида, девор тагидаги йиғма каравотда икки букилиб ўтирган, ранги сарғайиб кетган муштдеккина чол Шерзоднинг кўз ўнгига келди. Бу беморни кеча эрталаб олиб келишган, палаталарда жой бўлмагани учун вақтинча ўша ерга жой қилиб беришганди. Бугун Шерзоднинг палатасидаги семиз беморга жавоб тегди. Шерзод унинг ўрнига ўша чолни ётқизишса керак, деб ўйлаганди. Йўк, негадир уни олиб киришмади. «Кимга асрашяпти бу жойни, – деб ўйлади Шерзод каравотига ўтираркан. – Умуман, бу палата қандок қилиб менга тегиб қолдийкин?»

Ўша куни касалхонага олиб келишганда Шерзод деярли беҳуш эди. Ташвиш ҳар доим кўшалок бўлиб юради. Ўшанда ҳам шунақа бўлди: Шерзод эрталаб бекатдаги дўкондан адабий журналнинг янги сонини сотиб олди. Журнални варақлади-ю, танқид бўлимида босилган мақолага кўзи тушди. Мақолада Шерзоднинг янги китоби роса дўппосланган эди. Танқид кимга ёқади дейсиз? Аммо Шерзод танқиддан ўзига керакли фикрларни ажратиб олишга ўрганиб қолган, унинг самимий танқидчи дўстлари кўп эди. Бу мақолада ҳам тўғри гаплар борлигини дарров пайқади. Фақат унинг дилини бошқа нарса оғритди: мақола қочириқлару киноялар билан тўла эди.

Мақолани Шерзоддан бир йил илгари университетни битирган, ҳозир тил-адабиёт институтида ишлайдиган фан номзоди ёзганди. Шерзод қиссани чиқаришдан олдин шу танқидчига ҳам ўқитган, ўшанда у асарни мактаган эди. Шерзодга шуниси алам қилди. У ўзи ишлайдиган таҳририятга кириб келганда кўнгилсиз фикрлардан боши шишиб кетганди. Аксига олиб, ишхонада уни янги дилсиёхлик кутиб турган экан.

Бир кун илгари у газетада навбатчилик қилган эди. Иккинчи саҳифада хато ўтиб кетибди. Аллақайси завод режасини юз ўттиз фоиз бажарган экан. Мақолада «ноль»

раками тушиб колибди, завод режасини ўн уч фоиз ба-
жарган бўлиб чиқибди.

Тушдан кейин таҳририятнинг умумий мажлиси бўл-
ди. Уни роса «савалашди». Айниқса, мажлис деса ўзини
томдан ташлайдиган муҳаррир ўринбосари каттик уриш-
ди. Шерзод баҳона кидириб ўтирмади. Мажлис охирида
унга каттик ҳайфсан эълон қилишди.

Шерзод мажлисдан чиқиб, тўппа-тўғри «Тошкент»
ресторанига кирди. У ҳеч қачон ёлғиз ўзи ичмас эди. Ўша
куни ичди. Аввал икки юз грамм коньяк буюрди. Кейин
яна юз грамм. Кейин арақ... У аҳмоқона иш қилаётганини
идрок этар, лекин ҳадеб ақлли бўлишдан кўра ора-чо-
ра аҳмоқ бўлиш ҳам яхши, деган ўй калласига ўрнашиб
қолганди ўша топда.

У уйига қандоқ қилиб келганини тасаввур қилолмайди.
Фақат Чилонзордаги уйи олдида таксидан тушгани ғира-
шира ёдида бор.

Кечаси тўсатдан уйғониб кетди-ю, юраги каттик-кат-
тик ураётгани, кўкраги каттик санчаётганини, томоғига
бир нарса тикилиб, бўғилиб қолаётганини сезиб, кўнглига
ғулғула тушди. Авваллари ҳам шунақа бўлиб турарди.
Аммо ҳеч қачон шу сафаргидек бўшашиб кетмаган эди.
У аъзойи баданидан муздай тер чиқиб кетаётганини пай-
қади-ю, чироқни ёқди. Елкасига пальтосини ташлаб, қо-
ронғи зинага чиқди. Ёзувчилар уюшмасидан унга бир хо-
нали уй беришганига ҳали кўп бўлмаган, бу ерга Шерзод
яқинда кўчиб келган эди.

Пастга тушишга мадори етмади. Қўшниларни тани-
майди. У таваккал қилиб, ёнбош томондаги эшик кўнғи-
роғини босди. Узоқ суриштиришлардан кейин рус кампир
эшикни кўрқа-писа очди. Шерзод аҳволини айтиб, «Тез
ёрдам» чақиришни сўради. Ўз хонасига қайтиб кирди-ю,
эмаклагудек бориб, диванга йиқилди. Уйга оқ халат кий-
ган кишилар кириб келганида уларни ғира-шира кўрди.

Мана, ўшандан буён тўрт кун ўтди. Касалхонанинг
ўзига хос коидалари бор экан: бу ерга тушганлар бир
хил оч-ҳаворанг пахмоқ халат кийиб юради. Бир хил

овкатланади, бир вақтда ётиб, бир вақтда туради. Шерзод биринчи марта шифохонага тушгани учун аввалига касалхона конадаларига кўниколмай юрди-ю, кейин ўрганди. Ҳозир у эрталаб кўзини очиши билан навбатчи ҳамшира тумбочка устига қўйиб кетган дорига кўзи тушади. Тарикдай келадиган фоликор деган кизил дорини, ўлчовли шиша идишдаги яна аллақандай суюкликни ичиб олади. Нонуштадан кейин беморлар «Муолажа хонаси» деган эшик олдига қатор-қатор бўлиб келишади. Биров энгини шимариб, биров чолворини тушириб тайёр бўлиб туради. Қош-кўзи попукдай, доим кулиб турадиган Шоира деган дўндиккина жувон беморларга укол қилишга киришади. У нинани шунчалик беписад санчадики, ўз ишини шу қадар бемалол қиладики, ҳар сафар Шерзод бир нарсани ўйлайди. «Гастрономдаги сотувчи киз колбасани қандоқ ушласа, Шоира ҳам беморнинг биллагини шундоқ тутуди. Заррача фарқи йўқ».

Шерзодларнинг палатасига Доктор опа деган шифокор қарайди. Беморлар ҳам, ҳамширалар ҳам – ҳамма уни шундай атайди. Ҳеч ким отини айтиб чақирмайди. Сочлари дув оқарган, аммо кўз қарашлари тийрак Доктор опа ҳар куни Шерзоддан қандоқ овқатлангани, қандоқ ухлаганию, ҳатто нима туш кўрганигача синчиклаб сўрайди. Шерзод унинг тийрак кўзларига қараб ётади-ю, кўнглида миннатдорчилик туйғуси аралаш алланечук бир ийманиш ҳисси уйғонади. Худди ресторанга кириб бировнинг ҳисобидан овқатланган одамдек қарздор бўлиб қолаётганга ўхшайверади.

Тушлик ўтиб, икки соатлик мажбурий ҳордик тамом бўлгандан кейин касалхона гавжум бўлиб кетади. Беморлар оғизларига ёқар овқат олиб келган кишилар билан дардлашишга тушади. Ундан кейин кечки овқат... Шерзод кечки овқатни эслаши билан беихтиёр соатига қаради. Олтидан сал ўтибди. Демак, бир соатча бор. У қорни очганидан эмас, тартиб билан овқатланиши зарурлигини шифокор қайта-қайта тайинлаганидан шунини ўйлади.

Йўлак томондан яна ўша йўтал товуши келди. Бу сафар чол узок тўхтовсиз йўталди. У оғир-оғир энтиқар, на-

фаси етмай ҳарсиллаб қолаётгани аниқ эшитилиб турар эди. Унинг сарғайиб кетган юзи, муштдеккина гавдаси Шерзоднинг кўз ўнгида тағин жонланди. «Нимага жой бўш туриб, олиб киришмайди? – деб ўйлади у ғижиниб. – Кимга саклаб туришибди?»

У касалхонага тушгандан буён ўтган мана шу тўрт кун ичида бир нарсани сизди. Бу ернинг тартиб-қоидалари ҳаммага баравар бўлса ҳам, жой танлайдиган беморлар, касалларнинг «мавқеи»га қараб жой тақсимлайдиган одамлар ҳам бор экан. Шерзод ётган палата икки кишилиқ бўлгани учунми, бошқа хонадаги баъзи беморлар ўзига ҳасад аралаш ғазаб билан қараётганини Шерзод сезар, сезган сайин ғаши келарди.

Ҳозир йўлакдаги чолнинг йўталиши унинг ёнидаги қаравот бўш ётганини яна бир бор эсига солди-ю, чидаб туролмади. Эшикни силтаб очиб, йўлакка чиқди. Йўлак чироқлари ёкиб қўйилган, тозалаб артилган линолиум пол ярақлаб турарди. Сарпойчан, оёғига калиш кийиб олган чол йиғма қаравотда ўтирганча силкиниб-силкиниб йўталар, зўриққанидан кўзларидан ёш чиқиб, буришиқ юзи кўкариб кетган эди. Ниҳоят, йўтал тўхтади. У ўпкаси ғижиллаганча оғзини каппа-каппа очиб нафас ола бошлади. Йиғма қаравот бошига суянчикли стул қўйилган, стул устида жўмраги учган чойнак билан стакан турарди. Чол ўтирган жойида эгилиб, титроқ қўллари билан стаканга чой қуйди. Энтикиб-энтикиб ича бошлади.

Шерзод кескин бурилди-да, йўлак бошига – «бўлим мудирини» деб ёзиб қўйилган эшик олдида борди. Беморлар бу эшикдан ичкари киришга журъат этолмас, ҳатто шифокорлар ҳам бўлим мудирининг хонасига ўйлашиб киришларини Шерзод билар, у мудирнинг ўзини уч-тўрт марта кўрган, аммо отини билмас эди. Бир зум иккиланиб турди-да, шахт билан эшикни очди. У, мудир аллақачон кетиб қолган бўлса керак, деб ўйлаган эди. Йўқ, кетмаган экан. Бўлим мудирини устига оқ ғилоф қопланган диван суянчиғига суянганча бошини орқага ташлаб ўтирар, шунинг учунми, ингичка бўйни узун кўринарди. У қўлларини

ёнига ташлаб олган, халатининг елкалари осилиб ётар, юпка гардишли кўзойнаги ялтираб турарди.

Шерзод остонада тўхтаб қолди. Мудир бошини буриб шу томонга қаради.

– Нима гап?

– Еттинчи палатада битта жой бўшади, – деди Шерзод совуққонлик билан. Мудир юзини ўгирди. Локайд бош силкиб қўйди.

– Хабарим бор.

– Йўлакдаги чол икки кундан буён жой кутиб ётибди.

Мудир яна Шерзод томонга бошини бурди. Кўзойнак устидан унга синчиклаб қаради. Аммо тагин ўша локайд оҳангда гапирди.

– Хабарим бор.

Бу гапдан Шерзод: «Йўлингдан қолма», деган маънони уқди.

– Энди нима бўлади? – деб сўради қовоғини солиб.

– Эндими? – бўлим мудирини узун оёқларини йиғиштириб шошилмай ўрнидан турди. – Ярим соатдан кейин кечки овқат бўлади. Овқатланиб бўлгандан кейин ётиб дам оласиз. – У кўзойнак орқасидан Шерзодга бошдан-оёқ разм солиб чиқди-да, негадир жилмайди. – Келишдикми?

Бу гап оҳангида киноя ҳам, шифокорнинг беморга муруввати ҳам бор эди.

Шерзод бир зум эсанкираб қолди.

– Мен билолмай қолдим, – деди овози титраб. – Палатада бўш жой турса-ю, касал йўлакда ётса?

Бўлим мудирини мийиғида кулиб қўйди.

– Хотиржам бўлинг, жой бўш қолмайди, – у секин-секин юриб яқин келди-да, кўзойнаги ортидан Шерзодга каттиқ тикилди, – ё ўзингизнинг жойингизни бўшатиб берасизми?

Шерзод бу одам ярим ҳазил-ярим эрмак оҳангида гапираётганини тушунди-ю, болалигидан қонига сингиб кетган қайсарлик лоп этиб юзига тепди.

– Бўпти, бўшатиб бераман! – У мудирнинг кўзига тик

караб чертиб-чертиб гапирди. – Лекин мен йўлакда ётмайман. Манави диванга чиқиб ётаман.

Бўлим мудури ингичка елкаларини силкитиб тўсатдан қах-қах уриб кулиб юборди. Шундай кулдики, юпка гардишли кўзойнаги силжиб кетди. Кўзойнагини кўлига олиб, халатининг кўкрак чўнтагига солиб кўйди. Шерзоднинг елкасига қокди.

– Қизик одам экансиз! – деди ҳамон кулиб. Аммо энди бу гапни киноя оҳангида эмас, самимий айтди. – Бу бизнинг ишимиз, биродар. Касални биз даволаймиз, сиз эмас!

– Биламан, – деди Шерзод бўғик овозда, – танасини даволайсиз, руҳини ўлдирасиз.

Мудир бирдан жиддий тортди.

– Тушунмадим, – деди кошини чимириб.

– Нимасини тушунмайсиз?! – Шерзод кескин кўл силтади. – Икки кундан буён йўлакда ётган одам, нега мени тайёр жойга олишмади, деб ўйламайдими? Мен ўша зорманда жойга лойиқ эмас эканман-да, деб кўнгли чўкмайдими?!

Мудир бир муддат хижолат чеккандек кўзларини олиб кочди. Аммо зум ўтмай юзида яна ўша табассум пайдо бўлди.

– Кўп куюнчак бўлаверманг, – деди юпатувчан оҳангда. – Сиз бу ерга даволаниш учун келгансиз. Масала таллашиш учун эмас. Аввал ўзингизнинг соғлиғингизни ўйланг. Бошқасини биз ҳал қиламиз.

Шерзод индамай нари кетди. Палатасига юраркан, чол томонга яна бир бор караб кўйди. Чол энди йўталмас, ғужанак бўлиб деворга ўгирилиб ётиб олган эди. Четдан қараган одамга у ухлаб қолганга ўхшарди. Аммо Шерзод унинг уйғок эканини ички бир туйғу билан ҳис қилди. Шу топда бу одамга ҳеч қандай ёрдам бериш кўлидан келмаслигини ўйлади-ю, кўнгли бўм-бўш бўлиб, палатага кирди. Жаҳл билан каравотга ўзини ташлади. Каравот симлари асабий ғижирлаб кетди. Шунда, тўсатдан, юраги тез-тез гурсиллаб ура бошлади. «Тахикардия дегани шу бўлса

керак-да, – деб ўйлади шифокордан эшитган гапини эслаб. Бир лаҳзада мадори куриб, пешанасидан совук тер чикди-ю, ўрнига чўзилди. – Нимага яна шунақа бўляпти?» У дераза томонга тикилиб, юрагининг гурс-гурс уришига кулоқ солиб узок ётди. Дераза ортида окшом ташвиши билан жонсарак бўлиб қолган чумчуқлар тинимсиз чиркиллар, ёш ўрикнинг қизғиш новдалари ҳамон қаттиқ-қаттиқ силкинар эди.

2

Эшик очилганда Шерзод мудраб ётарди. У илдам қаддини ростлади-ю, ичкари кириб келаётган бўлим мудирини кўрди. Мудир халатининг тугмаларини ечиб юборган, ингичка бўйнидаги гулдор бўйинбоғининг боғичини бўшатиб қўйган, тез юриб келганидан бўлса керак, ёноқлари туртиб чиққан юзи кизариб кетган эди. «Жойнинг эгасини олиб келаётган бўлса керак», деб ўйлади Шерзод ундан кўз узмай. Бўлим мудури палата ўртасида тўхтади-да, эшик томонга қараб гапирди:

– Сайфи Соқиевич! Марҳамат, кираверинг.

У бу гапни худди азиз меҳмонни уйига чорлаган мезбон сингари ички ҳурмат билан ийманиб айтди...

Эгнига янги пахмоқ халат кийган, тўрхалта кўтарган киши ичкари кирди. Кўринишидан у эллик ёшлардан ошган, устарада қиртишланган бошига мошранг бахмал дўппи кийиб олган, юзлари шишинкираган, кўзларининг ости салқиб турар эди. «Жигари касал бўлса керак», негандир Шерзоднинг хаёлига энг аввал шу фикр келди-ю, ўрnidан туриб, салом берди.

Сайфи Соқиевич алик олайми-олмайми, деб иккиланиб қолгандай бир лаҳза жим турди-да, қовоғини солиб, «Салом» деб қўйди.

«Ўхў! Димоғ масаласи жуда баланд-ку! Кун бўйи жойни сақлаб туришгани бежизмас экан шекилли». Шерзод мийиғида кулиб қўйди.

Бўлим мудури кўли билан имо қилиб Сайфи Соқиевичга бўш каравотни кўрсатди.

– Мана, сизнинг ўрнингиз. Чойшаблар янги.

Сайфи Сокиевич Шерзодга бир қошини баланд, бир қошини паст қилиб қараб қўйди. Чамаси у бунака «ёш бола» билан ҳамхона бўлиб қолганига кўпам хурсанд эмасди.

– Бу бизнинг «люкс» палатамиз, – деди бўлим мудирини жилмайиб. – Шеригингиз, – у боши билан имо қилиб Шерзодни кўрсатди, – шеригингиз яхши йигит. Хуррак отмайди.

Унинг гап оҳангида: «Кўлимдан келса бу болани чиқариб юбориб, сизга палатани бўшатиб берардим-у, иложим қанча», деган маъно бор эди. Шерзод шуни тушунди, ижирғаниб юзини ўгирди.

– Доктор, – деди кинояли жилмайиб, – Сайфи Сокиевичга айтиб қўйинг, кечаси алаҳлайдиган одатим бор.

Сайфи Сокиевич бу боладан шунчалик бетгачопарликни кутмаган бўлса керак, ярқ этиб мудирга қаради.

Бўлим мудирини ингичка елкаларини силкитиб кулди. Эшик олдига бориб, чироқ тугмасини босди. Палата ёп-ёруғ бўлиб кетди.

– Майли, яхши дам олинглар, – мудир остонада тўхтаб, Шерзодга юзланди. – Айтгандай, анави чолни палатага олдик.

У остонада яна бир лаҳза турди-да, эшикни ёпди.

«Мана бу иш яхши бўпти!» ўйлади Шерзод мамнун. У қўлларининг бармоқларини чалиштириб, боши остига қўйиб ётганча, Сайфи Сокиевичнинг ҳаракатларини кузата бошлади.

Сайфи Сокиевич яшил тўрхалтанинг боғичини ечиш учун анча овора бўлди. Шерзод унинг калта дўмбок бармоқлари асабийлик билан билинар-билинемас титраётганини кўриб турарди. Ниҳоят, чигал тушиб қолган боғич ечилди. Сайфи Сокиевич газета қоғозга ўроғлик пахта гулли чойнак-пиёла, ёғоч қошиқ, бир банка асал, тиш чўтка, яна аллақанча майда-чуйдаларни олди. Баъзиларини тумбочка ичига, баъзиларини дераза токчасига териб қўйди. Шерзод унинг салки қовоқларига, сарғайган юзию асабий ҳаракатларига разм соларкан, раҳми келди. Бир одамнинг

йўлакда ётгани-ю, бу ерда жой бўш тургани учун бу киши айбдор эмас-ку. Ўзига қолса ким касалхонага тушгиси келади?!

– Чой ичасизми? – деди у қаддини ростлаб.

Сайфи Сокиевич ковоғини солганча Шерзодга қараб қўйди-да, индамай бош силкиди.

Шерзод ўз тумбочкасидан ялтирок никелли чойнак, ту누ка чойдишни олиб эшик томон юрган эди, Сайфи Сокиевич имо билан тўхтатди.

– Чойингиз қанака? – деди бўғик товушда.

– Памил чой.

– Шошманг, – Сайфи Сокиевич тумбочкасини очди-да, пахта гулли чойнагига бир кафт кўк чой солди. – Мен тўксон беш ичаман. Қон босимим бор. – У чойнакни Шерзодга узатди.

Шерзод катак-катак линолиум полли йўлакдан юриб бораркан, икки кундан буён девор остида турган каравот йиғиб олинганини кўриб, тагин қувонди.

Ҳали кечки овқат бошланмаган, ошхонада беморлар йўк эди. Факат дераза олдидаги стол ёнида малла соч фаррош кампир билан Шоира ўтирар, икковлари ўртага бир таксимча печенье қўйиб, чой ичишар эди. Шоира стол суянчиғига елкасини ташлаганча, оёк чалиштириб ўтирар, халатининг тугмаларини ечиб юборган, ялтирок садафранг кофта остида бўлик кўкраклари бўртиб турарди.

«Бугун яна Шоира навбатчи экан-да», деб ўйлади Шерзод. Умуман, Шоира навбатчилик қилмаган кун кам бўларди. У гоҳ биринчи каватда, гоҳ беморларни қабул қиладиган бўлимда ишларди. Шерзод дарров кўзини олиб қочди. Унинг кизик одати бор эди: бировнинг овқатланишига назар солишни уят ҳисобларди. У тез-тез юриб, бурчакдаги титан олдида борди. Жўмрак остига қўйилган алюмин тоғора ярмигача шамага тўлиб қолганди. Шерзод пахта гулли чойнакка шоша-пиша қайноқ сув тўлатди. Зум ўтмай иккинчи чойнак ҳам тўлди. Шерзод иккала қўли банд бўлгани учун жўмракни бурашга улгуролмай қолди. Қайноқ сув чойнакдан тошиб, тоғорага тўкила

бошлади. Буғ кўтарилиб Шерзоднинг кўли ачишди. Шу ондаёқ Шоиранинг янғроқ қаҳқаҳаси хонани тўлдирди. У югуриб келиб жўмракни буради. Шерзод ҳар иккала чойнакни якинроқдаги стол устига қўйди. Шоира бўлса ҳамон шарақлаб кулар, чиройли кўзлари сузилиб кетган эди.

– Хотин киши бўлганингизда эрингиздан роса сўкиш эшитаркансиз, – деди у пахта гулли чойнакнинг копоғини ёпаркан.

Шерзод Шоиранинг кўзларига тик қаради.

– Мен аёл киши бўлсам эрга тегмасдим.

– Нега? – Шоиранинг кўзлари ҳамон табассумдан ёниб турарди.

– Эр ёмон бўлади.

– Ҳаммаси-я?

– Билмадим... – Шерзод мийиғида кулиб қўйди. – Ҳар қалай хотинлар ўз эрини ҳамма эркаклар ичида энг ношуд, энг ёмони, деб биледи. Шу одам билан эмас, бошқаси билан яшасам бахтиёрроқ бўлардим, деган гапни ўйламаган хотин кам бўлади.

– Худди билгандай гапирасиз-а! – Шоира ясама жиддийлик билан кошини чимирди. – Хотинларнинг кўнглидаги гапни сиз қаёқдан биласиз?

«Билишим керак, билишга мажбурман!» деб ўйлади Шерзод, иккала чойнакни баравар кўтараркан. Эшик олдига етганда бурилиб қаради-да, кулди.

– Бундан осон нарса борми? Аёллар тўғрисидаги китобларни кўп ўқиганман.

Шоиранинг кўзларида шўх табассум ўйнади.

– Аёлларни шунчалик яхши тушунаркансиз, нега хотинингиз сиздан хабар олмайди?

«Бўлса хабар олади-да, – деб ўйлади Шерзод кулимсираб. – Кузатиб юрганини қаранг!»

– Бундан чиқди, мен ҳам ёмон эр эканман-да! – Шерзод Шоиранинг парпираб турган кўзларига яна бир бор қаради-да, йўлакка чиқди.

Сайфи Сокиевич тумбочка устига газета ёзиб, патир, япроқ-япроқ тўғралган кази тайёрлаб қўйган экан.

– Ўтиринг, – деди у Шерзодга карамай. Чамаси, бояги кескинликнинг захри хийла кўтарилган эди.

– Раҳмат! – Шерзод самимий оҳангда ташаккур билдирди. – Ҳозир кечки овқатга борамиз.

Сайфи Сокиевич дўмбок кўлини силтади.

– Баннисани овқати овқатми?!

Шерзод гаши келиб юзини ўгирди-да, дераза олдида борди. Пишиллаб овқатланишга тушган Сайфи Сокиевич томонга қарамаслик учун деразадан ташқарига тикилди. Аллақачон окшом тушган, ичкаридан ёғилиб турган чирок нурида ўрик танасининг бир бўлаги қорайиб кўринарди. Ҳовлида беморлар сайр қилиб юришган бўлса керак, уларнинг гангур-гунгур гаплашиши эшитиларди. Тўсатдан шундоқ дераза ортида шовкин-суронли куй янгради. «Шу ердаям тинчлик йўқ», деб ўйлади Шерзод гижиниб. У кўча-кўйда магнитофон кўтариб юрадиганларни жинидан ҳам ёмон кўрарди. Дераза олдидан иккита шарпа сирғалиб ўтди. Беморлар халатини кийиб олган новча йигит билан паст бўйли қиз ўрик танасига суяниб туриб олишди.

Йигит бир кўлида кичкина магнитофон кўтариб олган, иккинчи кўли билан кизнинг елкасидан тутиб ўзига тортар эди. Қиз ўзини олиб қочган бўлар, аммо чандон қаршилиқ қилмас, йигитнинг пинжигга кириб борарди.

«Нархи арзонлашган муҳаббат! – деб ўйлади Шерзод ижирғаниб. – Худо билсин, иккови кеча танишган бўлса керак. Бугун ўпишади. Эртага касалхонадан чиққандан кейин бир-бирини ё эслайди, ё эсламайди».

У эркин муҳаббат деган гапни нотўғри тушунаётган, севгидек табаррук ҳисни оёқ ости қилаётган одамлар тўғрисида ёзишни кўпдан буён ўйлаб юрар, туйғуларнинг арзонлашиб кетишига олиб келаётган илдизни кўпдан буён излар эди. Ҳозир ҳам шундоқ дераза рўпарасида бир-бирининг пинжигга кириб турган йигит билан қизни кўриб шуни ўйлади. «Булар кизик! Трамвайда писта чақишга уялади-ю, ўпишишга уялмайди. Нахот муҳаббат писта чақишдан арзон бўлса!» У кескин бурилди-да,

ҳамон пишиллаб овқатланаётган Сайфи Соқиевич томонга карамай, жойига келиб ётди. Шовкин-суронли куй тинди. Анчадан кейин унинг кулоғига маъюс, энтиктирувчан бир оханг чалинди. Магнитофондан майин ҳинд куйи ёғиларди. Шерзод хинд фильмларини ёқтирмас, бир-бирига ўхшаш сийка воқеаларни кўришга тоқати йўқ эди. Аммо ҳар сафар хинд куйларини эшитганда роҳат қилар, ранго-ранг охангларнинг шу қадар жонбахшлик билан уйғунлашиб кетишига хайрон қоларди. Ҳозир Муҳаммад Рафик «Дўст менга хиёнат қилди» деб бошландиган кўшиқни айтар, кўшиқ садолари қанотларини мулойим силкитиб деразадан учиб қираётганга ўхшарди. Шерзод шу куйни эшитганида ҳар доим нимкоронғи бир бўшлиқда сузиб бораётгандек бўлар, бу бўшлиқнинг охири кўринмас, у қаёққа кетаётганини ўзи ҳам билмай сузиб борар, юраги тушуниб бўлмас бир тўлқиндан изтироб чекар, бу тўлқин асло тугамайдиганга ўхшар эди. Ҳозир ҳам у кўзларини юмиб ётаркан, асаблари бирдан мулоимлашди. Дераза ортида ўпишаётган «чиллаки» ошиқ-маъшукларни ҳам, рўпарасида овқатланиб ўтирган Сайфи Соқиевични ҳам унутди-ю, куй мавжига шўнғиди.

3

Шерзод елкасига кимдир беозор туртганидан уйғониб кетди. Боши устида Шоира эгилиб турар, у сочларини чиройли турмаклаб, киприқларининг четига кўкимтир «соя» суртиб олганди.

– Туринг, бугун профессор Рауф Абдуллаевич обход қилади! – деди у Шерзод уйғониши билан қаддини ростлаб. – Ўринларингизни яхшилаб тартибга солинглар. Тумбочканинг устида ортиқча нарсалар турмасин.

Шерзод Шоиранинг жиддий, кескин гапиришидан бу талаб Сайфи Соқиевичга ҳам, ўзига ҳам баравар тааллуқли эканини билди.

Шоира эшик олдида бориб, бурилиб қаради.

– Дераза пештахтасиниям бўшатиб қўйинг.

Шерзод қаддини ростлаб, кўллари каттик-каттик силкитди. Тонг ёришиб кетган, деразадан тип-тиник осмоннинг бир бўлаги кўриниб турарди. Шерзод Сайфи Сокиевич томонга қараб кўйди.

Сайфи Сокиевич тумбочкасини тимирскилаб электр устарасини олди, каравотда майкачан қорнини қаппайтириб ўтирганча устара ғилофини шошилмай очди.

– Яхши ухлаб турдингизми? – деди Шерзод хушчакчак овоз билан.

Сайфи Сокиевич Шерзодга бир лаҳза каради-ю, босиклик билан «дуруст» деб кўйди.

Шерзод ювиниб қайтиб келганида, Сайфи Сокиевич соқолини олиб бўлган, палатада «Шипр» иси анкирди.

– Ассалому алайкум! – деди Шерзод Сайфи Сокиевичнинг кўзига тик қараб.

Сайфи Сокиевичнинг хийла сарғайган кўзларида табассум пайдо бўлди.

– Ва алайкум ассалом! – деди дона-дона қилиб. – Мулло бўлинг.

«Мана элакишиб қолдик! – деб ўйлади Шерзод сочиғини каравотнинг ялтирок кифтига ташлар экан. – Донишмандлар тўғри айтган. Биринчи таассурот узок эсда қолади-ю, аммо кўпинча хато бўлади. Кеча бу одам сени бетгачопар деб ўйлади, сен уни димоғдорга чиқариб кўйдинг. Аслида икковларинг ҳам адашдинглар».

– Катик олиб келайми? – деди у дилкашлик билан, – хар куни эрталаб дарвоза олдида яхши катик сотишади.

Сайфи Сокиевич сочиғини билагига илиб, эшик томон юраркан, бош чайқади:

– Йўқ, раҳмат!

Шерзод халатини елкасига ташлади-ю, илдам юриб вестибюлга чиқди. Каттакон ойнаванд эшикни очиб, цементи кўчиб кетган зинага оёқ кўйиши билан кўксини баҳор шабадаси тўлдирди. У хайратлангандек бир лаҳза тўхтаб қолди. Бунақа ҳаво баҳор эндигина бошланаётган кезларда бўлади. Кечаги изғирин шамол ўрнини тўсатдан илиқ, майин шабада эгаллайди-ю, бутун табиат яшаш

завкидан жунбушга келгандек, узундан-узоқ чўзилган уй-кудан уйғонишга қасд қилгандек бирдан жонланди. Кишининг кўзини камаштирадиган даражада шаффоф тус олган осмон тагин ҳам теранлашиб кетганга ўхшайди.

Ҳали ўзи кўринмаса ҳам нафаси сезилиб турган кўк-лам оҳанглари кулокка чалинади: кушлар ҳаяжондан энтикиб каттик-каттик сайрашга тушади, дарахт шохларида эрка шамол дутор чалади, қаердадир, пўпанак босган тўнгат тагидами, ҳали сув келмаган арик лабидами курбақа журъатсиз куриллаб кўяди... Одамнинг руҳида шу қадар енгиллик пайдо бўладики, қанот чиқазиб олис уфқларга учиб кетгинг келади...

Шерзод икки четида қатор тераклар саф тортган, тозалаб супурилган асфальт йўлакдан юриб бораркан, вужудида худди шу енгилликни ҳис этди. Худди ўша жангдор оҳанглар қалбини қувончга тўлдирди-ю, ҳалат кийиб юрган беморлар ҳам, яхлит деразаларига оқ пардалар тутилган эски ғиштин бино ҳам, осмон ҳам, олам ҳам гўзал кўриниб кетди кўзига.

У кўлида бир банка қатик билан палатага қайтиб кирганида, Сайфи Сокиевич қайта ечиниб, ўрнига ётиб олган эди.

– Нима қилди? – деди Шерзод хавотирланиб. У кўнглини кизитган туйғулардан ҳали халос бўлиб улгурмаган эди. – Мазангиз қочдимми? – У Сайфи Сокиевичнинг тепасига келди.

– Йўк, – Сайфи Сокиевич хўрсиниб кўйди. – Профессор обходни бизнинг палатадан бошларкан. Ҳозир...

– Нонуштадан кейин кирмайдими?

– Қайдам? – Сайфи Сокиевич елкасини қисди. – Профессорни зарил иш билан аллақаякка чақиришган экан. Доктор айтдилар.

Шерзод ётиши билан эшик очилди-ю, оппок сочлари устидан оппок қалпоқчасини кўндириб олган Доктор опа, унинг кетидан оқ ҳалат кийган гавдали бир киши кириб келди. «Профессор!» деб ўйлади Шерзод ундан кўз узмай.

Профессор бош яланг бўлиб олган, сийрак сочларига оқ оралаган, қорамағиз чехрасида алланечук хотиржам-

ликми, сокинликми, шунга ўхшаш ифода кўриниб турар, йирик-йирик кўзлари теранлик билан боқар эди. У икки кўлини халатининг чўнтагига солиб олган, ўнг чўнтагидан фонендоскопнинг тарғил резинка ичаги чикиб турарди.

«Сайфи Сокиевични кўриб бўлгунча чикиб турсам ҳам бўларди», деб ўйлади Шерзод ўша томонга қараб. Сайфи Сокиевич профессорга термилиб ётар, кўзларида шу қадар маънос ўтинч, шу қадар илтижо бор эдики, Шерзоднинг унга беихтиёр раҳми келиб кетди. «Тўйда сўйиладиган кўй кассобга шунақа тикилса керак», деб ўйлади Шерзод хаёлига келган бемаъни фикрдан ўзи кулиб.

Профессор хотиржам юриб, Шерзоднинг тепасига келди. Шерзод беихтиёр оёқларини бир чеккага суриб, ўтириш учун унга жой бўшатди. Профессор Шерзоднинг оёқ томонига ўтириши билан Доктор опа унинг касаллик варақасини узатди.

– Самандаров, – деди у паст товушда. – Стенокардия. Йигирма олтинчи февраль куни «Тез ёрдам» машинасида олиб келинган. Икки марта кардиограмма қилинди. – Доктор опа турган жойида эгилиб, профессорнинг кўлидаги касаллик варақасига ёпиштирилган қизғиш тасманинг бир учидан тортиб ёзди. – Паталогия йўқ.

Профессор тасмадаги эгри-бугри чизикларни диққат билан кўздан кечира бошлади.

«Бошланди, – деб ўйлади Шерзод профессорнинг ҳар бир ҳаракатини кузатиб ётаркан. – Биринчи савол: ҳозир сизни нима безовта қиляпти? Иккинчи савол: болалигингизда қанақа касалларга чалингансиз? Учинчи савол: кўпдан бери юрагингиз санчармиди? Чекаси ва хоказо, ва хоказо...»

Профессор касаллик варақасидан бош кўтарди-да, негадир жилмайди. Шунда бурнининг усти тиришиб, теран кўзларида самимий бир нур порлаб кетди. Унинг табассуми шу қадар дилкаш, шу қадар «юқумли» эдики, Шерзоднинг ўзи ҳам беихтиёр жилмайди.

– Врачлар психологиясини анча яхши биларкансиз, Самандаров! – деди профессор ҳамон жилмайиб тураркан.

Шерзод эсанкираб колди. «Қизик, бу одам нимани ўйлаётганимни қаёқдан билди», – деган фикр хаёлидан лип этиб ўтди. Беихтиёр кўзини олиб қочди.

– «Операция» деган хикоянгиз менга маъкул бўлди. – Профессор Шерзоднинг кўлини юмшоқ кафти орасига олиб, кон томирига бармоғини босди. – Операция пайтида хирург энг яқин одамини ҳам бегона ҳисоблайди, деганингиз тўғри. Шунақа қилмаса иккиланиб қолиши мумкин. Медицинада иккиланиш – мағлубият деган сўз.

«Ўқиган экан-да! – Шерзоднинг кўнглини бирдан қувонч чулғади. – Вақт топганини қаранг-а». Шерзоднинг бу хикояси журналда чиққан, ҳар ким ҳар хил фикр билдирган эди. Ҳозир у шифокорнинг ўзидан шундай гап эшитганига қувониб кетди.

– Яна битта гапингизга тўла қўшиламан, – деди профессор ҳамон Шерзоднинг томир уришини санаркан. – Медицина соҳасида кадрлар тайёрлашга, айниқса, эҳтиёт бўлиш керак. Ёмон шифокорнинг котилдан фарқи йўқ. Рост, уқувсиз докторлар кўпайиб кетяпти.

– Бунақалар ҳамма соҳада бор, – деди Шерзод жилмайиб.

– Медицинада бўлмаслиги керак! – Профессор қошини чимирди. – Менга қолса медик бўлишни ҳавас қиладиганлар аввал бир-икки йил касалхонада ишлаши керак. Мурдани кўрса лабига учуқ тошадиган чаламулла врачларни кўргани кўзим йўқ!

– Энди, дўхтир, ҳозир қайси институтга борсангиз таниш-билишнинг боласи киради, – Сайфи Сокиевич ётган жойда қаравотни ғирчиллатиб ўнгланиб олди. – Шунақа бўлганидан кейин илож қанча?

Профессор унга вазмин бир назар ташлади-ю, Шерзодга имлади.

– Қани, ўтиринг-чи, юракни эшитиб кўрайлик. – Унинг кўзларида яна ўша самимий ўт порлади. – Ёзувчиларнинг қалби нозик бўлади, дейишади. Ё, танкид қилавериб пишитиб қўйишганми?

Шерзод жилмайиб елкасини қисиб қўйди.

«Нахотки танкидий мақолаларниям ўқиса бу одам?» – деб ўйлади хайрон бўлиб. У аниқ фан мутахассислари кўпинча адабиёт, санъатни чуқур тушунишини билар, аммо бунчалик деб ўйламаган эди. Курагига фонендоскопнинг муздек ҳалқаси тегиши билан вужудида хушнуд бир енгиллик сезди.

Қизик, ҳар гал Доктор опани кўрганида уйғонадиган қарздорлик хисси ҳозир уни қийнамас, профессор билан ўзининг ўртасида қандайдир табиий бир яқинлик пайдо бўлганидан шод эди. Шунда у профессор гапни бекорга хикоядан бошламаганини, ўртада яқинлик туғдириш учун шундай қилганини бирдан тушунди-ю, кўнглида ҳайрат аралаш қувончли бир хитоб янгради. «Оббо профессор-эй! Усталигини қаранг!»

– Тинчланинг, – деди профессор унинг кўнглидан ўтаётган гапларни эшитиб тургандай. – Ҳаяжонланманг!

Шерзод чуқур-чуқур нафас ола бошлади. Анчадан кейин профессор фонендоскоп туткичини қулоғидан олди.

– Тўғри, паталогия йўқ, – деди ҳамон тик турган Доктор опага қараб. Доктор опа гўё Шерзоднинг эмас, ўзининг дарди енгиллашгандек эркин хўрсиниб кўйди.

– Кийинаверинг! – профессор Шерзодга қараб тагин жилмайди: – Сизга бир маслаҳат: кўп куюнчак бўлаверманг. Юрак касаллиги аксарият икир-чикир ташвишлардан келиб чиқади. Уйланганмисиз?

Шерзод индамай бош чайқади.

– Унда ишингиз беш экан! Уйлангандан кейин ташвишлар яна кўпаяди. Ҳали қиладиган ишларингиз кўп. Шунинг учун сал бепарвороқ бўлинг. Келишдикми?

Шерзод феълини ўзгартира олишига кўзи етмаса ҳам сидкидилдан ваъда берди:

– Уриниб кўраман, Рауф Абдуллаевич!

– Ёшларнинг касал бўлиши энг адолатсиз нарса! – профессор Шерзоднинг елкасига оҳиста туртиб кўйди. – Сиз тузалиб кетишингиз керак. Гавдангизни қаранг!

У Шерзоднинг касаллик варақасини Доктор опага берди-да, Сайфи Сокиевичникини олди. Профессор кара-

вотига бориб ўтириши билан Сайфи Соқиевичнинг юзида яна ўша аянчли ифода пайдо бўлди.

– Меники эски дард, дўхтир, – деди у ғамгин тарзда, – саккиз йилдан буён шу азоб. Жигар шишиб кетади, буйрак оғрийди... Бунинг устига иш кўп.

Минг хил одам билан муомала қилиш керак. Лечитса этишгаям вақт йўқ.

– Парво қилманг, – профессор хотиржам овозда Сайфи Соқиевични юпатди. – Универмагнинг савдо-сотиғи директорсиз ҳам ўтаверади!

«Универмагда ишларкан-да». Шерзод шошилмасдан кийинаркан, Сайфи Соқиевич томонга қараб қўйди.

Кейин Доктор опага қараб: «Чиқиб кетсам майлими?» деб имо қилди. Доктор оҳиста бош ирғади. Шерзод каравотини ғирчиллатмасликка ҳаракат қилиб, ўрнидан турди-да, йўлакка чикди.

4

Шерзод томирига укол қилдиришни ёқтирмасди. Ҳозир ҳам амаллаб чидади. «Аввало касал бўлма. Касал бўлгандан кейин бу ёғига чидаб бер», – деб ўйлади у Шоира томирига нина санчаётганда.

– Менга унақа қараманг, – деди Шоира шприцдан кўз узмай. Унинг юзига қизил югурди. Сурма тортилган узун-узун киприклари титраб кетди.

– Нега?

– Халакит беряпсиз.

Шерзод дераза томонга қараб олди. Ташқарида қуёш чарақлаб ётар, илик ҳаводан жони кирган беморлар асфальт хиёбонда кезишарди. Ниҳоят, Шоира нинани суғуриб олиб, ўрнига пахта босди.

– Раҳмат! – Шерзод ўрнидан турди.

– Хафа бўлдингизми? – Шоира шприцни ялтирок стерилизатор қопқоғига ташларкан, Шерзодга тезгина қараб олди. Шу топда у ҳаммага аямай укол қиладиган дадил ҳамшира эмас, аллақандай ёш қизалокқа ўхшаб колган эди.

– Нега энди? – деди Шерзод хайрон бўлиб.

– Билмасам... Қараманг деганимга-да! – Шоира унга мулойим назар ташлаб кўйди. – Бориб ўн беш дақиқа ётинг. Глюкоза куйгандан кейин албатта ётиш керак.

Шерзод палата эшигига келди-ю, тўхтаб қолди. Дераза олдида мовий жемпер устидан елкасига оқ халат илиб олган аёл турарди. У каттакон жигарранг сумкасидан патир, яшил кастрюлька, олма, анор олиб дераза токчаларига териб кўйди. Сайфи Сокиевич каравотда ўтириб олганча энгашиб, тумбочкани титкиларди.

Шерзод салом бериб, ичкари кирди. Аёл бурилиб қаради-да, бош ирғаб саломлашди. Унинг ёши ўтиб қолган, аммо кош-кўздан ёшлигида хушсурат бўлгани кўриниб турарди.

– Танишинглар! – деди Сайфи Сокиевич. – Келин-ойингиз! Бу киши – Шерзоджон! Мана, ака-ука ётибмиз Худо деб.

Шерзод аёлга яна бир бор бош силкиб кўйди-да, каравотига ўтирди.

– Вой, қандок яхши! – аёл негадир кулди. Шунда унинг катор-катор тилла тишлари яраклаб, оғзидан чўғ сачраб кетгандай бўлди. Аввалига Шерзод эътибор бермаган экан. Аёлнинг кулоқларига катта-катта олтин балдоқлар осилган, иккала қўлининг бармоқларига кўша-кўша тилла узуклар тақилган, мовий жемперининг ёқасидан шода-шода марварид кўриниб турарди. У тишини кўрсатмай турганида сезилмаган экану, оғзини очгани ҳамон ҳамма олтинлар кўшилиб, бирдан ловуллаб кетди.

«Тилла конидан чиқиб келганми бу? – деб ўйлади Шерзод кинояли жилмайиб. – Ўзиям тиши элликта эмас, ўттиз иккита бўлганига афсусланса керак!»

– Ўлсин! – деди аёл Сайфи Сокиевичга қараб. – Майдам йўқ экан. Қоровулга бир сўм бердим. Бўлмаса киргизмайман, дейди, кечқурун келасиз, дейди яшшамагур! – У сумкасига яна бир марта қўл сукди-да, газета қоғозига ўроғлик икки бўлак нарса олди. – Икки кийимлик опкелақолдим, – деди Сайфи Сокиевичнинг кўзига куюнчаклик

билан термилиб. – Ўлар энди, биттасига қилиб, биттаси курук қолса яхши бўлмас.

Шерзод газета қиррасидан чикиб турган атласнинг бир учини кўрди-ю, беихтиёр кўзини олиб қочди.

– Буниси майда тарок, – деди аёл ҳамон ўша оҳангда. – Манавиниси сариғидан. Ўзингиз билиб берарсиз. Шусиз иш битармиди ҳозир.

«Оббо, олди-берди бошландими? – деб ўйлади Шерзод кўнгли ғашланиб. Индинга саккизинчи март эканини тўсатдан эслади-ю, ҳаммасини тушунди. – Шу ердаям ошир-ошир...»

Сайфи Сокиевич Шерзоднинг ижирғаниб турганини пайқади шекилли, жеркиб берди:

– Майда гап бўлма, деб минг марта айтдим сенга! – У сумкасини йиғиштираётган хотинига бир лаҳза қараб қолди-да, ковоғини солиб, сўради: – Сирожиддин машинани нима қилди?

– Тузаттиргани опкетди. – Аёл бўшаган сумкани кўтарди. – Ўлсин, кунора пачақ бўлади бу машина! – у Шерзодга юзланди-да, ҳеч гап бўлмагандек оғзидан олов сачратиб қулди. – Хўп, хайр оповси.

Шерзод индамай бош силкиб қўйди. Эр-хотин чикиб кетиши билан палата жимжит бўлиб қолди. Шерзод юрагининг яна қаттиқ-қаттиқ ураётганини пайқаб, кўзларини юмди-да, девор томонга қараб олди.

«Индинга саккизинчи март, – деб ўйлади у маъюс. – Одамлар қизик. Турли-туман байрамлару туғилган кунлардан шунақа усталик билан фойдаланишадикки, хайрон қоласан киши!»

Қўша-қўша узук тақилган қўллари билан кийимлик атласни чангаллаб турган хотин, шу хотинга ҳозир ҳамма иш пулу совға-саломлар билан битади, деб ўргатган Сайфи Сокиевич Шерзоднинг кўз ўнгига келди-ю, икковини ҳам ёмон кўриб кетди.

Палатадаги бўш жойни кунбўйи асраб туришларию, Сайфи Сокиевичнинг универмаг директори экани, хотини тиллага беланиб юришию текинга иш битмайди, деб

ўйлаши – ҳаммасининг ўртасида қандайдир бирлик бор эди. Шерзод шуларни ўйлади-да, хаёлан ўзига киноя қилди. «Йўқ, биродар! Бу сафар биринчи таассуротинг хато чиқмади. Сайфи Сокиевич билан сенинг қонинг ҳеч қачон қўшилмайди».

Анчадан кейин эшик очилди-да, Сайфи Сокиевичнинг овози келди.

– Туринг, Шерзоджон!

Шерзод секин бурилиб каради.

– Шундок катта ёзувчи экансиз-ку, айтмайсизми?! – деди Сайфи Сокиевич астойдил гина қилиб.

– Бунинг нима аҳамияти бор! – деди Шерзод совук охангда.

– Жаям фарқи бор-да, ука! – Сайфи Сокиевич Шерзоднинг кўполлигини пайкамагандек унинг каравотига келиб ўтирди. – Ёзувчилар-чи, вей, Худо назар солган одамлар бўлади! Ёшлигимда, денг кечалари ухламасдан китоб ўкиб чиқардим. Ҳой, аҳмоқ китоб сенга ош билан нон бўлармиди, дейдиган одам йўқ!

– Қанақа китоблар эди? – Шерзод истехзоли кулиб нарирок сурилди. Сайфиддин ака жойлашиб ўтириб олди-да, кўл силтади.

– Э, кўп эди. «Ўтган кунлар» дейсизми, «Минг бир кеча»-ю, «Лайли-Мажнун» дейсизми... Ана уларни китоб деса бўлади. Ҳозиргилар унақа ўхшатиб ёзолмайди. Мана, Навоийни олайлик! Ўқиган сайин ўқигинг келади. – У бир зум пешанасини тириштириб ўйлаб қолди-да, кўзларини ярим юмиб ёдаки ўқиди:

Осмонда бир ҳўкиз – номимиш Парвин

Бириси қуйида кўтарар замин.

Кўзингни катта оч, қўш ҳўкиз аро

Кўриб қўй, қанчалаб эшак юрганин.

– Ана ақл, ана заковат! – деди у бош чайқаб. – Навоий деб бекорга айтмаган-да!

Шерзод беихтиёр кулиб юборди.

– Навоий деб бекорга айтмагани тўғри-ку, лекин бу гапларни Умар Хайём ёзган-да!

– Қаранг! – Сайфи Соқиевич парво қилмай Шерзоднинг елкасига қокди. – Дунёда эшакмижоз одамлар тикилиб ётганини ўша пиёнистаям билган экан-да. Аммо боплаган, қизталок! Ана ўша Умар Хайёмлар ҳам Худо назар солган бандаси бўлган-да!

– Умар Хайём одамзодни яхши кўргани учун шоир бўлган. – Шерзод қаддини ростлади.

Бир ғариб кўнглини қила олсанг шод

Яхшидир ер юзин қилгандан обод!

Лутфинг-ла бир дилни қул қила олсанг

Афзалдир юз қулни қилгандан озод.

Бу гапларниям Умар Хайём ёзган, Сайфиддин ака!

Сайфи Соқиевич орзумандлик билан бош чайқади.

– Оббо қизталоғ-ей! Боплаганини қаранг. Ипга тизгандек ёзади-я! Шунинг учун ўқимишли одамларни яхши кўраман-да! Ўзимиз институтни амаллаб битирган бўлсак ҳам...

– Қайси институтни? – сўради Шерзод унинг гапини бўлиб.

– Савдо институтини-да! – Сайфи Соқиевич бепарво қўл силтади. – Бизнинг ўқиш нима бўларди, йўлини қилиб битирдик-да.

«Яъни пул тикиб», – ўйлади Шерзод унинг гапини аниклаштириб.

– Ўзимиз амаллаб ўқиган бўлсак ҳам илмнинг қадрига етамиз, ука.

Бизнинг ўғил ҳам аспирантурани битирган, яқинда кандидат бўлади. Ёшлигидан тарихга қизиқарди ўзи. Менам айтаман, ҳой бола, кўзингни оч, кечаги кунни билмай туриб, ўлсанг ҳам эртани билолмайсан, дейман. Гапим маъкулми, а, лаббай?

«Бало-ку! – Шерзод унга диққат билан тикилиб қолди. – Амаллаб ўқиганми, бошқами, барибир балони биллади!»

Сайфи Сокиевич Шерзоднинг эътибор билан тинглаётганини дарров сездим. Жиддий киёфада давом этди:

– Одамнинг ёши ўтган сайин янгиликни ёктирмай қолади. Биз ёшлигимизда ундоқ қилганмиз, бундоқ қилганмиз деб қариллаб юраверади. Ҳаммаси бекор гап. Кечаги кун билан бугунги кунни қўшмасангиз четга чиқиб қоласиз. Мана сиз! – у Шерзоднинг кўзига тик қаради. – «Ялла» ансамблини яхши кўрасизми?

Шерзод унинг гапни қаёққа бураётганини тушунмади. Аммо ростини айтди.

– Албатта!

– Отангизга раҳмат! – Сайфи Сокиевич унинг елкасига қокди. – Мен тенги одамлар ёмон кўради. Нега деганда ашулачиси ликиллаб турармиш! Бекор гап! Лична мен ўша болаларни яхши кўраман. Қадимги «Яллама-ёрим»ни бугунга мослаб айтади.

«Ҳечам саводсиз эмас. Бало бу одам!» деб ўйлади Шерзод ҳамон ундан кўз узмай.

– Қолаверса, – Сайфи Сокиевич илдам ўрнидан турди, – мен концертга фақат томоша кўриш учун бормайман. Одамларнинг дидини, юриш-туришини билиш учун тушаман. Мана шунисиям савдо оборотига қиради. Ана шунақа гаплар! Биззиям анойи деманг, ука!

«Гап бу ёқда экан-да! – Шерзод ичида унга яна тан берди. – Бундан чиқди концерт кўриш ҳам савдо обороти учун. Анойи эмас...»

Сайфи Сокиевич ўз қаравоти олдида борди-да, кўзларини йилтиратиб Шерзодга тикилди.

– Мана, насибамиз қўшилган экан, битта палатага тушиб қопмиз. Худо хоҳласа, бу ёқдан чиққандан кейин ҳам ака-ука бўлиб қоламиз. Чилонзордан пастрокда Мевазор деган жой бор. Ўша ерга бориб Сайфиддин аканинг уйи қайси, десангиз, етти яшардан етмиш яшаргача – ҳамма танийди. Участкани катта қилиб юборган эканмиз, театр Навоий бўлганда ўзиям! – У ўзининг уйи катталигидан қувонгандек яна мамнун жилмайди.

«Мевазорда бўлса қўшни эканмиз-да», деб ўйлади Шерзод унга синчковлик билан қараб. Аммо индамади.

– Кани, ўтиринг, ука, бир мантихўрлик килайлик! – Сайфи Соқиевич тумбочка устидаги кастрюльканинг копкиғини кўтарган эди, мурч иси гуркираб кетди.

Шерзоднинг кўз ўнгида олтин тўла бармоқлари билан хамир қораётган бояги хотин пайдо бўлди-ю, иштаҳаси бўғилди.

– Раҳмат, – деди ўрнидан туриб. – Хамир овқатга ҳушим йўқроқ.

Шерзод йўлакка чиқди-да, ошхона томонга бурилди.

5

Вақт-соати етганда одамнинг туғилиши оддий бир нарса кўринади-ю, ўлим ҳар доим ғайритабиий ҳодиса бўлиб туюлади. Аслида одамнинг ўлиши ҳам ҳеч гап эмас экан. Шерзод буни шу куни билди.

У ошхонага кириб келганида нонушта охирлаб қолган, кўп беморлар овқатланиб бўлишган эди. Столлар устида овқатдан бўшаган идиш-товоклар турар, дераза олдидаги столда уч аёл ўтирар, яна бир бемор туйнук олдида туриб, овқат оларди.

Шерзод уни узоқдан таниди. Бу – уч кун илгари йўлакдан палатага олинган ўша муштдеккина гавдали чол эди. Шерзод унинг ўн тўққизинчи палатага жойлашганини билар, кеча уни кириб кўрган эди.

– Тузукмисиз, ота? – деди Шерзод яқин келиб.

Чол Шерзодга бурилиб қаради-да, кулимсиради.

– Шукур, ўғлим. Тузукман. Докторлар туриб юришга рухсат беришди, – деди тетик оҳангда. Чол яп-янги дўппи кийиб олган, чўкки соқолини текислатгани учунми, юзига анча ранг кириб қолганга ўхшар, кўзлари тийрак боқар эди. Шерзод унинг анча тузалиб қолганидан қувонди.

– Йўталигингиз ҳам қолдимиз?

– Шукур, болам. – Чол туйнукдан ошпаз узатган тарелкани оларкан, Шерзодга мамнун қараб қўйди. – Бинойидек бўпқолдим. Юринг, бирга овқатланамиз.

– Бўпти! – Шерзод чол кетиши билан туйнукка рўпара бўлди.

– Келдингми, азамат?! – деди семиз ошпаз – рус кампир дилкашлик билан сенсираб. – Бугун сенга ширгуручнинг энг мазали жойидан опкўйдим.

– Раҳмат, Маша хола! – Шерзод ҳам дилкашлик билан шанғиллади. – Сарёғини икки ҳисса берсангиз ҳам йўқ демайман.

– Сендан сариёғ у ёқда турсин, қизимни ҳам аямайман! – ошпаз кампир ширгуруч тўла таксимчани туйнукдан узатди.

– Йўқлиги учун айтяпсиз-да, қизингиз бўлса ноз килардингиз, – деди Шерзод туйнукдан узоклашаркан хушчакчак оҳангда.

У таксимчасини олиб чол ўтирган столнинг бир чеккасига жойлашди-да, энди ўртадаги нонга қўл узатган эди, тўсатдан чолнинг қошиғи стол тагига тарақлаб тушди. Шерзод беихтиёр чолга қаради. Чолнинг ранги докадек оқариб кетган, кўзлари олайиб, боши орқа томонга оғиб борарди. У шу лаҳзадаёқ ўтирган стули билан чалқанча йиқила бошлади. Шерзод сакраб туриб унинг елкасидан ушлаб қолди. Чолнинг бошидаги янги чуств дўпписи бир чеккага учиб кетди. Дераза олдида ўтирган аёллар чинкириб юборишди.

Зум ўтмай шприц кўтарган Шоира, унинг кетидан кўзойнакли бўлим мудирини югуриб кирди. Шоира титрок қўллари билан чолнинг билагига укол киларкан, Шерзодни туртди:

– Қочинг! Кетинг! Қўрқасиз.

Аммо Шерзод кўркишга ҳам улгурмади. Кўзойнакли бўлим мудирини чолнинг томирини ушлаб кўрди-да, иккинчи шприцни тайёрлаётган Шоирага қараб бош чайқади.

– Ҳожати йўқ. Ундан кўра мархумнинг уйидагиларга хабар қилишсин.

Шерзод сесканиб чолга қаради. У бошини орқага, стул суянчиғига ташлаганча ётар, кўзлари очик турар, худди шифтда ўрмалаб юрган бир нарсани томоша қилиб ўтирганга ўхшарди. Ерда эса унинг янги чуств дўпписи тўнтарилиб ётар эди.

– Кетинг! – деди Шоира Шерзодни яна туртиб. Унинг икки кўзи жикка ёш эди. Шерзод бу аёл ўлимларни кўра-вериб, кўзи пишиб кетган бўлса керак, деб ўйлаган эди. Шоиранинг ҳозирги ҳолатини кўриб хайрон қолди-ю, бирдан ўзининг кўзига ҳам ёш қуюлиб келди.

«Бу одам дунёга келиб нима кўрдийкин? Аклини танигандан буён ишлаган, бола-чака қилган, уларни боқаман, деб тиним билмаган. Мана, энди кетди. Ҳаммаси тамом бўлди. Ҳозиргина у бор эди. Энди йўк. Ҳаммаси бир киприк қоккулик фурсатда ўтиб кетди. Туғилишию эсини таниши, қувонч-ташвишларию ўлими... Қизик, одамнинг умри шунча қиска-ю, типирчилаши оламини тутуди. Гўё дунёга устун бўладигандек...»

Шерзод йўлакдан секин-секин ўтиб бораркан, вужудини теран бир хотиржамлик эгаллаган эди. «Ҳаётингдан нолисанг, гўристонни зиёрат қил» деган гапда хикмат кўп.

6

«Табиат ҳам қизик, – деб ўйлади Шерзод вестибюлнинг ойнаванд эшиги олдида тураркан. – Хотинларнинг байрамида бир тегажоғлик қилмаса кўнгли жойига тушмайди. Ҳар йили саккизинчи мартда ё қор ёғади, ё ёмғир».

Бугун ҳам тонг-сахардан ёмғир қуя бошлади. Ҳавонинг авзойига қараганда ҳали-бери тинадиганга ўхшамасди, аммо бу еру кўкни толиқтирадиган эзма ёмғир эмас, кўклам нафасининг қанотига осилиб келган майин, илиқ томчилар эди.

Шерзод эшикка елкасини тираганча ҳовлини томоша қиларди. Ёмғир тинимсиз шовуллар, цементи кўчган зинанинг шундоққина ёнидаги занг босган тунука тарновдан лойка сув отилиб чиқар, асфальт йўлкада иланг-биланг сарғиш из қолдириб, нарироқдаги арикчага қуйилар, шиддатли оқимга қўшилиб кетарди.

Арикча кирғокларида эндигина оламга келиб, кўз очган майсалар атрофида рўй бераётган воқеаларга ҳайратланиб тикилади. Хиёбон четидаги терак шохлари

бахор ёмғирнинг жонбахш куйига маст бўлиб, муло-
йим чайкалади. Намхуш ҳавода киш уйкусини тарк этган
тупрокнинг майин иси оҳиста канот қоқади.

Оқ халатини бошига ёпиниб олган бир аёл йўлакдан
югуриб нариги бино томонга ўтди. Қалин платформа пош-
наларининг шипиллаган товуши бир лахзада тиниб, ём-
ғирнинг аллаловчи оҳангига сингиб кетди. Шерзод бир
зум иккиланиб турди-да, пахмоқ халатига яхшилаб ўра-
ниб олганича тез-тез юриб зинадан тушди. Шу ондаёқ
сочлари орасига ёмғир томчилари сизиб кираётганини
сезди.

У сув сачратмаслик учун эҳтиётлаб қадам ташлар, шу
топда палаталардан ўзига турли-туман одамлар тикилиб
турганини ҳис этарди. «Бунақа пайтда одам дераза олди-
га келиб ташқарини томоша қилишни яхши кўради, – деб
ўйлади у, атайлаб секин юриб бораркан. – Демак, мениям
томоша қилишяпти. Ичларида масхара қилиб кулишаётган
бўлса керак». У темир панжарали дарвоза олдига етгунча
елкалари жикқа ҳўл бўлиб кетди. Қоровулхонадан ўтиб
ташқарига чиқди. Ҳамма ёмғирдан қочган бўлса керак,
кўчада йўловчилар сийрак, аммо машиналар тўхтовсиз
ўтиб турар, ғилдираклар асфальт йўлда тинимсиз шарил-
лар, кўча юзида симёғочлар акси ялтираб кўринарди.

Шерзод йигирма қадамча наридаги бозорча томонга
юрди. Чамаси касалхона яқинидаги бу бозорча ўзидан-ўзи
пайдо бўлган, кейинчалик бир қатор раста қурилиб, усти-
га рангдор пластмасса шифер ёпиб қўйилган эди. Бу ер
эрталаблари гавжум бўлар, беморлар катикми, қаймоқми,
олмами, хуллас, кўнгиллари тусаган бирон нарсани ха-
рид қилар эдилар. Ҳозир вақт пешиндан оккани учунми
бозорчада одам сийрак эди. Ҳар доим олма сотадиган
сийрак соқолли чол бир чеккада мудрар, нарироқда бах-
мал нимча кийган хотин олдига бир даста редиска қўйиб
ўтирарди.

«Дарров редиска катта бўпқопти», – деб ўйлади
Шерзод раста олдига келиб. Растанинг нариги четида
тивит рўмол ўраган кампир ўтирар, унинг олдида ичига

яримлатиб сув солинган алюмин товоқчада ихчам қилиб боғланган бинафшалар яшнаб турарди. Шерзод худди шунинг учун бу ерга келганди.

У илдам борди-да, танлаб-танлаб икки боғ бинафшани тоғорачадан олди. Бинафшанинг соч толасидек нозик, окиш бандларидан сув томчилаб турарди. Шерзод чечакларни димоғига яқин келтириши билан баҳор исидан қалби ҳаяжонга тўлиб, боши айланиб кетгандек бўлди. Ҳар йили у бинафша ҳидлаганида болалигини, кишлок чеккасидан оқиб ўтадиган Тиниксой бўйларидан бинафша терган дамларини эслар эди. Ҳозир ҳам шундай бўлди. Бинафшанинг майин иси илк баҳор каби тиниқ, сокин кунларни эслатди-ю, беихтиёр жилмайди. Тивит рўмол ўраган кампирга пул берди-да, бозорчанинг тими остидан чиқди. Яна сочлари орасига илиқ томчилар сизиб кира бошлади.

Энди у тез-тез юриб коровулхонадан ўтди. Касалхона йўлагига кирди. «Муолажа хонаси» деган эшикни қия очиб қаради. Шоира йўқ, дераза олдида оқ мато ёпилган стол устида стерилизатор биқиллаб қайнар, зичлаб беркитилган қопқоғи остидан буғ чиқиб, дераза ойнасининг бир кўзи хира тортиб қолган эди. Шерзод секин ичкари кирди, бинафшанинг бир боғламини стол устига, стерилизатордан анча берига кўйди. Кейин худди ўринсиз иш қилгандек тез-тез юриб чиқиб кетди.

Энди Доктор опани қутлаш қолганди.

«Нима деб қираман, – деб ўйлади у врачлар кабинетининг эшиги олдида тўхтаб. – Сизга бинафша олиб келдим дейманми?»

Шерзод бир зум иккиланиб турди-да, таваккал қилиб эшикни силтаб тортди. Девор остидаги диванда Доктор опа ўтирар, бериқокда эса башанг кийинган, жингалак сарик сочли йигит турарди «Врачлардан бирортаси бўлса керак», – деб ўйлади Шерзод унга қараб. Хона ўртасида чўғдай қилиб кийинтириб қўйилган болакай «ғоз-ғоз» турар, бу – рус йигитнинг ўғилчаси бўлса керак, унинг ҳам сочлари сарик, кўнғирок-кўнғирок бўлиб чаккасига туш-

ган, мовий кўзлари порлаб турарди. Эшик очилиши билан болакай ёнбоши билан бурилиб қаради-да, қизил ботинка-часини тап-туп босиб, шу томонга икки-уч кадам кўйди. Аммо эшикка етмай ўтириб қолди. Доктор опа билан рус йигит қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборишди. Йигит илдам келиб болани кўтариб олди.

Шерзод ҳам беихтиёр жилмайиб, ичкари кирди. Ийманиб, бинафшани узатди. Доктор опа бинафшани оҳиста хидлади-да, кўзларида хаяжон билан Шерзодга тикилди.

– Раҳмат, – деди секингина. – Бинафшани жуда яхши кўраман.

Болакай дадасининг кўлидан тушиш учун хадеб чинқириб, оёқчасини типиллатар эди. Шерзод унинг ҳаракатларидан завқланиб, яна жилмайиб кўйди-да, секин йўлакка чиқди.

У энди ўз палатасига бурилган эди, йўлак бошида баланд овоз янгради.

– Ёзувчиларга алангали салом!

Шерзод овоз эгасини таниди-ю, қувончдан энтикиб кетди. «Абдувоҳид!» деди у йўлакдан югуриб бораркан пичирлаб. Вестибюль эшиги олдида сарик плаш кийган, шапкасини бостириб олган Абдувоҳид кучоқ очиб турар, чамаси ичкарига отилиб киргиси келарди-ю, халати йўклиги учун ботинолмасди. Шерзод бу йигит билан биринчи курсда – пахта теримига ҳашарга боришганидаёқ дўстлашиб қолган, Абдувоҳид тошкентлик бўлгани учун уларникига кўп борган, унинг кекса онаси Шерзодни «киёматлик ўғлим», дер эди. Ўқишни битиргандан кейин икковлари бир жойда ишлайдиган бўлишганда ўзларидан кўра кўпроқ шу кекса аёл қувонган эди.

Шерзод югуриб борди-ю, Абдувоҳидни даст кўтариб олди. Абдувоҳиднинг ихчам гавдаси ҳавода муаллақ осилиб қолган, кўзлари кулгидан қисилиб кетган, ундан ёмғир ҳиди анкиб турарди.

– Кўйвор, овсар, белни синдирдинг-ку, – деди кучаниб. – Ким айтади сени касал деб?

Шерзод дўстининг юзи зўриққанидан кизариб кетганини кўриб, секин ерга кўйди.

– Ҳечам касалга ўхшамайсан-ку! – Абдувоҳид бир қадам орқага чекиниб уни бошдан-оёқ кузатиб чикди. – Қандок килиб бу ерга тушиб қолдинг.

– Ҳайронман, – Шерзод кулди. – Опкелиб тикиб кўйишди.

Шерзод вестибюлда одамлар гавжумлигини, босинки ғовур-ғувур авжига чикканини энди пайқади. Деворларига пашшага қарши кураш чоралари-ю, эски афишалар илиб ташланган мана шу вестибюль ҳар куни кечқурун гавжум бўлиб кетарди. Ҳозир ҳам беморлар оғизларига ёқар овқат олиб келган яқин кишилари билан чекка-чеккада суҳбатлашиб ўтиришарди. Шерзод Абдувоҳидни бурчакдаги ўриндикка бошлади.

– Бу ёқка тушганингни нега хабар қилмадинг? – деди Абдувоҳид Шерзоднинг кўзига тик қараб. – Қидирмаган жойим қолмади-ку!

Унинг хиёл кисикроқ кўзлари жиддий боқар, овозида қатъият бор эди.

Шерзод унинг елкалари осилиб ётган ҳўл плашига, билинар-билинемас сийрак сокол ўсган ингичка иягига, асабийлик билан чимирилган қошига қараб тураркан, ўзини айбдор ҳис этди. «Бир оғиз кўнғирок қилиб кўйсанг, асаканг кетармиди?! – деди хаёлан ўзини қойиб. – Дўстинг бўлганидан кейин ранжийди-да».

– Мотоциклда келдингми? – деди.

Абдувоҳид бултур «Ява» мотоцикли сотиб олган, ундан ора-чора Шерзод ҳам фойдаланиб турарди.

Абдувоҳид кулиб юборди.

– Бу гапнинг у гапга нима даҳли бор, овсар! Мотоцикл минсанг тузалиб қолармидинг?

– Кўриб турибсан-ку, отдайман! – Шерзод кўлларини ёзди. – Таҳририятда нима янгиликлар?

– Тинчлик, – Абдувоҳид плашининг этагини қайириб, шимининг чўнтагидан тамаки олди. Намикқан тамакини лабига қистирди. Гугурт чизай деб турган жойида бирдан тўхтаб қолди. – Бу ерда чекиш мумкинмас-а! – деди тамакини қайтиб жойига соларкан. У бир зум жимиб қолди-да,

ишхонадаги янгиликни айтди. – Мухаррир сени уч-тўрт марта йўқлади.

Шерзод мухаррир ўзига кўпинча жиддий иш топширишини билар эди. «Яна, нима гап экан!» деб ўйлади Абдувоҳиддан кўз узмай.

– Негалигини айтмадимми?

– Бир шикоят келган. Фельетонбоп хат.

– Мен фельетон ёзмайман! Мухаррирга айтиб қўй, – деди Шерзод кескин оҳангда. – Бошқа одамга топшираверсин.

У чиндан ҳам фельетон ёзмаган, бундан кейин ҳам ёзмокчи эмасди. «Унта фельетондан битта хикоя ёзган яхши», дерди у.

– Шикоят сенинг қишлоғингдан келган, – деди Абдувоҳид ўйланиб.

– Нима кипти? Бу ёғини сўрасанг, ҳали театр масаласидаги ишим ҳам чала ётибди.

У нима учун одамлар театрга кизикмай қўйганини кўпдан буён ўйлаб юрар, шу масалани синчиклаб ўрганмокчи эди. Бу борада Абдувоҳид билан кўп бор маслаҳатлашганди.

– Ўзинг биласан, – Абдувоҳид кўл силтади. – Эртага ойим келмокчилар, – деди у анчадан кейин. – Нима олиб келсинлар?

Шерзод унинг кўзига қараб қўйди-да елкасига мушт туширди.

– Сени етаклаб келсалар бўлди. Валаклашиб ўтираминиз!

– Айикқа ўхшайсан-а, – деди Абдувоҳид елкасини ишқар экан, афтини бужмайтириб. – Тағин бу касалмиш.

Икковлари бир-бирига қараб шодон кулиб юборишди. Бу – ўша талабалик дамларидаги сингари беғубор кулги эди.

7

У ғира-шира қоронғилик чўккан йўлдан бораётганмиш. Кунботар палласими, тонготарми – хуллас, шунақа ғира-шира пайт эмиш. Йўлнинг икки томони қалин чака-

лакзормиш. Бу жойлардан қачондир ўтганмишу, қаерда кетаётганини барибир эслай олмасмиш. Олдинда – чакалакзор ичкарисиди бирдан Абдувоҳид пайдо бўпти. У майкачан бўлиб олганмиш. Бошида яп-янги чуств дўпписи бормиш. «Абдувоҳид қачон сочини олдирибди, дўппи киймасди шекилли», деб ўйлармиш Шерзод ҳайрон бўлиб. У дўстини чақирса овози чиқмасмиш. Кетидан югурмокчи бўлган экан, оёқлари юрмай қолибди. Шу пайт Абдувоҳид тўсатдан чуств дўппи кийган чолга айланиб қолибди. Бир зум тўхтабди-да, боши ўзидан-ўзи бир ёкка оғиб, кўзлари олайиб кетибди. Чуств дўпписи бошидан учиб ерга тушибди.

«Туш кўряпман-ку туш, – деб ўйлади Шерзод ўзини юпатиб. – Тушдан ҳам кўрқадими одам».

Энди у палатада ётганини, ҳозир ҳаммаси ўтиб кетишини билар, аммо ҳамон оёқ-қўлини кимирлата олмасди. Наридан бир неча сония давом этган мана шу ҳолат уни, айниқса, қийноққа солди.

Киши уйғонса, эс-ҳуши жойида бўлса-ю, кимирлай олмаса, бундан ортиқ азоб йўқ экан. Ниҳоят, у ёнбошига ағдарилди. Чукур-чукур нафас олди. Пешанасидан чиққан совуқ терни артди-да, ётган жойида чўзилиб тумбочка устидаги чойнакнинг жўмрагидан совуқ чой ичди. Палата нимқоронғи, эшик тепасидаги ойнадан йўлакдаги чироқнинг шуъласи тушиб турарди. Каравотнинг никель кифти ялтирар, ташқарида шамол гувиллар эди. Сайфи Сокиевич оқ ғилоф қопланган адёлни елкасига тортганча хотиржам ухлар, оғзи очилиб қолган эди.

«Менга нима бўлди? – деди Шерзод пичирлаб. – Яна тормозланиш бўляпти шекилли». Шерзод илгари ҳам шундай хушсиз аҳволга тушган эди. Қайси куни Рауф Абдуллаевич яна кирганда Шерзод шуни айтиб берди. «Кўркманг, – деди ўшанда профессор Шерзодни юпатиб. – Бу мия чарчашидан бўлади. Киши ухлаётганида мия тормозланади. Уйғонганда ҳамма нуқталар яна ишга тушиб кетади. Баъзи тугунчаларнинг тормозланиш реакцияси сал чўзилиши мумкин. Шунда киши бир муддат ҳаракатланмай қолади. Ўйламанг...»

«Одам ўйламаса калла нимага берилган, – Шерзод каравотни ғирчиллатиб чалқанча ётиб олди. – Бирон дакика ўйламай туриш мумкинми?»

Ёмон тушдан хира нарса йўқ. Ширин туш кўраётганда уйғониб кетсангиз, ҳарчанд уринган билан давомини кўролмаймиз. Кўркинчли туш бўлса ўзингизни чалғитишга минг уринганингиз билан кайтарилавереди. Шерзод Сайфи Сокиевичнинг тумбочка устида турган мошранг дўпписини кўрди-ю, тагин ўша марҳум чолнинг чувт дўпписи хаёлидан нари кетмай колди.

У кўзларини юмган эди, назарида яна ўша чол пайдо бўлди. Ўшанда Шоира уни ҳайдагани бежиз эмас экан-да! «Ухлаш керак! Ҳали уйку дори сўрасам бўларкан. Қизик, бугун ким навбатчи экан? Ким бўлсаям шу пайтда безовта қилиш яхшимас».

Шерзод ётган жойида дераза томон қараб кўйди. Ташқарида ҳамон шамол гувиллар, ҳаво очилиб кетган, тўлишиб қолган ой деразадан мўралаб турар, новдаларида ғунчалари бўртиб турган ўрик шоҳлари қаттиқ силкинар эди. У деразадан кўз узиб яна Сайфи Сокиевич ётган томонга қаради.

Шерзод уни ҳеч қачон бош яланг кўрмаган эди. Ҳозир унинг текис киртишланган боши икки хил рангда эканини пайқади. Пешанасининг усти қизғиш, тепаси – дўппи остида қоладиган қисми эса оппоқ гардиш бўлиб қолганди. «Карамга ўхшайди! – деб ўйлади Шерзод мийиғида кулиб. – Зах жойда узок ётган карамнинг ерга тегиб турган бўлаги шунақа оқариб қолади. – Шерзод ўзининг хаёлига келган фикрдан ўзи кулиб кўйди. – Ҳикояга яхши деталь бўларкан».

У Сайфи Сокиевичнинг лаблари жуда қалин эканини энди пайқади. Сайфи Сокиевич ҳамон чалқанча ётар, чуқур-чуқур нафас олар, терлаб кетган эди. Шерзод бундан атиги бир неча соат олдин бўлиб ўтган воқеани эслади...

Шерзод кечкурун касалхона ҳовлисини айланиб пала-тага қайтди-ю, ўзининг каравотида ўтирган йигитга кўзи тушди. Йигит қора костюми устидан халат ёпиниб олган,

тугуни катта гулдор бўйинбоғ тақиб, ялтирок қора туфлили оёғини чалиштириганча Шерзоднинг каравотида бемалол ўтирарди. Сарғиш плашни икки буклаб Шерзоднинг каравотига ташлаб қўйганди.

Ўзининг ўрнида ёнбошлаб ётган Сайфи Соқиевич Шерзод кириши билан йигитни таништирди:

– Мана, мулла Сирожиддин ҳам келдилар.

Сирожиддин кескин қўзғалиб ўрнидан турди. Шерзоднинг кафтини ингичка, аммо чайир бармоқлари орасига олиб қисаркан, кулиб қўйди:

– Сизнинг китобингизни ўқиганман.

Шерзод, қайси бирини, деб сўраб ўтирмади.

– Тузалиб қолдингизми? – деди Сирожиддин дилкашлик билан.

У отасига жуда ўхшарди. Думалок юзи ҳам, калин лаблари, эрта сийраклашган сочлари ҳам худди дадасининг ўзи эди. Фақат кўзлари бошқачароқ. Унинг кўкиш кулранг кўзлари кув табассум аралаш эҳтиёткорлик билан боқарди.

– Раҳмат! – деди Шерзод унга қаттиқ тикилиб.

– Бизнинг бобой зериктириб қўймаяптиларми сизни? – деди Сирожиддин отаси томонга имо қилиб. – Аммо гаплашсангиз, кўп ҳаётий деталлар ўрганасиз. Бобойда гап кўп.

Шерзод ўз онасини «кампир», отасини «бобой» деб атайдиган одамларни ёмон кўрар, бориб турган хурматсизлик, деб биларди.

– Тарихчимисиз? – деди «бобой» ҳақидаги гапни тўхтатиш учун.

– Аспирантура битган. Энди ишимни муҳокамага қўймоқчиман, – деди Сирожиддин дарров жиддий тортиб. Кейин отасига қаради-да, қўшиб қўйди. – Домламга учрашмоқчи эдим. Машинада келинг деганлар.

– Боравер, ўғлим, боравер, – Сайфи Соқиевич ўрнидан турди. – Домлангга салом айтиб қўй.

– Домла ўзлариям келиб қолсалар керак, кеча бирга борамиз, деган эдилар.

– Овора бўлмасин, менинг ундан гинам йўк, иши кўп одам, – деди Сайфи Сокиевич юпатувчан оҳангда.

– Хайр! – Сирожиддин Шерзоднинг кўлини чайир бармоклари билан маҳкам қисди-да, эшикни очди. У тифлисига нағал қоқтирган бўлса керак, йўлакда қадам товушлари анчагача қаттиқ қарсиллаб эшитилиб турди.

«Дадасига ўхшаркан, – деб ўйлади Шерзод Сайфи Сокиевичга қараб. – Пухтагина йигит кўринади». У девор томонга ағдарилиб ётди. «Ухлаш керак, – деди у яна пичирлаб. – Одам учун уйқусизликдан ортиқ азоб бўлмаса керак». Илгарилари биров ухлолмадим, деса Шерзод хайрон қоларди. Ўзи кечалари алла-паллагача ёзиб ўтирар, ҳар кеча қирқ-эллик саҳифа ёзган пайтлари ҳам бўларди. Кейин эса ўрнига ётарди-ю, донг қотиб ухлаб қоларди. Тонг саҳарда яна одатдагидек туриб кетар, ҳеч нима бўлмагандек ишига бораверарди.

Ҳозир у шуларни ўйларкан, яна фикри чалғиб боши ғувуллай бошлади. У кўзларини чирт юмди-да, ташқарида ғувуллаётган шамолга қулок солди. Шу топда бутун табиат жим қолиб, шамол товушини эшитаётганга ўхшарди. Бора-бора Шерзодни уйқу элита бошлади. Худди шу пайт эшик ғийқиллаб очилгандай бўлди.

Шерзод яна кўзини очса, уйқуси ўчиб кетишидан чўчиб, индамай ётаверди. Аммо эшик янаям катта очилди шекилли, унинг кўзига чирок нури тушди. Хонада атир ҳиди гуркираб кетгандай бўлди. Шерзод беихтиёр бошини кўтарди. Қия очик эшик олдида Шоира турарди. У халатининг тугмаларини чала ўтказган, ёқаси остида пушти ранг ич кўйлагининг нафис гажими кўриниб турар, доим турмаклаб юрадиган сочларини ташлаб юборган эди.

«Бугун ҳам у навбатчи экан-да!» – деб ўйлади Шерзод негадир қувониб. Шоира «жим» дегандек, кўрсаткич бармоғини лабига босди-да, оҳиста ичкари кирди. Шерзод беихтиёр қаддини ростлаб ёстикка суянганча ўтириб олди. Шоира силлиқ оёқларига кийиб олган юмшок шиппагини унсиз босиб яқин келди-да, Шерзоднинг тумбочкаси олдидаги стулга ўтирди. Нафис атир иси Шерзоднинг димоғини қитиклади.

– Нега ухламаяпсиз? – деди Шоира шивирлаб.

– Билмадим, – деди Шерзод ҳам паст овозда. – Уйқум ўчиб кетди.

– Менга қарашиб юбормайсизми? – Шоира яна ўша сирли тарзда шивирлади.

– Майли!

Шерзод йўлакка чиқиб палата эшигини ёпиши билан Шоира деворга суянганича елкалари силкиниб, пиқиллаб кулиб юборди. Шерзод хайрон бўлиб тўхтаб қолди.

– Нега куласиз?

– Қизиксиз, – деди Шоира кулишдан тўхтаб. Унинг чиройли кўзлари ёшланиб кетганди. – Ҳеч бўлмаса нима ишлигиниям сўрамайсиз.

«Одамни жинни қилади бу!» деб ўйлади Шерзод ўзининг аҳволидан ўзи кулиб.

– Ёстикка кислород тўлдириб келиш керак, – Шоира энди жиддий қиёфада пичирлади. – Борасизми? Битта ўзим кўрқяпман.

– Хўп, – деди Шерзод қовоғини солиб.

Шоира унинг тумшайиб олганини пайқади шекилли яна жилмайди.

– Кетдик!

Йўлак ёруғ, линолиум пол яраклаб турар, палаталардан беморларнинг хуррак товуши, инграгани эшитиларди.

Вестибюлдан ўтиб чап томондаги нимқоронғи йўлакка бурилдилар. Шоира олдинда тез-тез юриб борарди. Шерзод унинг силлиқ, дўмбок оёқларини кўриб келарди. Улар йўлакнинг охиридаги пастак эшик олдига етдилар. Шерзод бериқоқда тўхтаб кутиб турди. Шоира эшикка калит солиб очди-да, ичкари кирди. Шерзод унинг чирокни ёқишини кутиб пойлаб турди. Аммо у ҳадеганда чирокни ёқмас эди. Ниҳоят, ичкаридан унинг овози эшитилди.

– Кираверинг.

Шерзод худди сеҳрлангандай эшикдан кирди-ю, Шоиранинг рўпарасида тўхтаб қолди. Шоира нимқоронғи хонанинг ўртасида турар, халатининг кўкси янаям очилиб кетган, кўзларида ўт ёнарди.

– Мен хурсанд бўлдим, – деди у хаяжонли товушда.

Шерзод тушунмади.

– Нимага?

Шоира жилмайди.

– Нимага бўларди, бинафшага. – Охирги сўзини у алланечук эркаланиб, таъкидлаб айтди. – Биласизми, менга ҳеч ким бинафша совға қилмаган эди. Гул беришган-у, аммо бинафша ҳадя қилишмаган.

Шоира жимиб қолди. Шерзод сукунат чўккан хонада унинг энтикиб нафас олаётганини эшитиб турарди. Ўзининг ҳам юраги гурсиллаб кетди-ю, беихтиёр бир қадам юрди. Шу ондаёқ Шоиранинг титроқ кўллари бўйнига чирмашганини, қайноқ лаблари лабини ёндириб юборганини сизди. Унинг ёйилиб кетган сочлари Шерзоднинг юзига тегиб қитиқлар, у алланечук бегона, аммо нафис бир исдан маст бўлиб қолганга ўхшарди.

– Сиз бепарвосиз, – деди Шоира каттик пичирлаб. – Ҳеч нимани билмайсиз.

Шерзод эсанкираб қолди. У Шоиранинг таранг, бўлик кўкраклари кўксига ёпишганини сезиб турар, аммо гапиролмасди. У боши айлангандек бир зум гарангсиб турдида, энтикиб Шоирани бағрига босди.

Шоира кушетка устига оҳиста чўкди. Шерзод ҳам беихтиёр унинг ёнига ўтирди.

– Билмадим, нимагадир сизни кўп ўйлайдиган бўлиб қолдим. – Шоира ерга қараб яна пичирлади. – Ҳар доим ўйлайман.

«Сен-чи? – Шерзоднинг хаёлига шу бемаъни ўй келди-ю, бирдан кўнглига ғашлик чўкди. – Сен ҳам ўйлайсанми уни?! Бўлмаса нима қиласан лўттибозлик қилиб!»

– Шоирахон, мен... – у тутилиб қолди. Шоирани ўзидан беозор нари сураркан, кўшиб кўйди. – Эрингиз...

Шоира бир лаҳза ҳайрон бўлгандек унга тикилиб қолди. Кейин тўсатдан кадини ростлади.

– Эрим йўк! – Унинг кўзларида нафратли олов ёниб кетди. – Ўлган!

Шерзод туйғуси ҳақоратланган аёлгина шундай хи-

тоб қилиши мумкинлигини тушунди-ю, ўзининг бемаъни аҳволга тушиб қолганидан ғаши келди.

– Мен сизни... – у беихтиёр Шоиранинг сочларини силлаш учун қўлини чўзди. – Вужуди таранг тортилиб юраги гурсиллаб ура бошлади. – Шоирахон...

Бағрига тортмоқчи эди. Шоира унинг қўлини силтаб туширди. Девор томонга қараб олди-да, сочларини текислай бошлади. Шерзоднинг кўзи энди қоронғиликка кўниккан эди. У Шоиранинг йиғлаётганини пайқади. Шундагина Шоиранинг кулиб туриши аянчли бир никоб эканлигини тушунди. Унинг дўмбоқ қўлидан ушлади.

Шоира қўлини силтаб тортиб олди.

– Кетинг, – деди ҳиқиллаб. Шерзод унинг кўзларида ёш аралаш нафрат оловини сизди. Чамаси Шоира ҳозир уни ҳам, ўзини ҳам бирдек ёмон кўрарди.

Шерзод беихтиёр тисарилиб эшик олдига келди. Ҳамон бир нуқтадан кўз узмай турган Шоирани зимдан кузатаркан, негадир кўз ўнгига тўсатдан Фаридани келди. Шерзод уни аллақачон унутиб юборганман деб юрар, тўғ-рироғи, шунга мажбур қиларди ўзини. Ҳозир, худди шу пайтда яна Фаридани ўйлаганидан ўзи ҳам хайрон бўлди. Ўзидан ижирғаниб кетди: «Ландавур! Латта!». Шоира тағин девор томонга қараб олган, чамаси у ҳам Шерзодни эмас, бошқа бировни ўйлар эди.

– Йўқолинг! – деди Шерзод томонга қарамай.

Шерзод бир зум каловланиб турди-да, индамай чиқиб кетди.

8

Сирожиддин зулукдек қоп-қора «Волга»ни пишик ғиштдан қурилган темир дарвозали гараждан тислантириб олиб чиқди-да, цементланган майдончада тўхтаб, бир учи водопроводга уланган резинка ичак билан юва бошлади. Кеча кечкурун у Сайфи Сокиевичга: «Домламнинг олдига бораман», деганида ёлғон гапирган, негаки дадаси домланинг номини эшитса ҳамма нарсага рози бўлишини билар эди. Кеча у «Баҳор» ресторанида майшат килиб

алламаҳал қайтди. Бу ресторан анча эскириб, файзи кегиб қолган бўлса ҳам, Сирожиддинга ёқар эди: тинч жой, хушруй официант жувонлар таниш...

У аввалига тарих музейининг рўпарасида машинасини тўхтатиб алла-паллагача Зухрани кутди. Сирожиддин кизга ресторан эмас, музейга кирамиз, сизга кизик экспонатларнинг тарихини гапириб бераман, деганди. Зухра келмади. Тўғри, у «бораман», деган эмасди. Сирожиддин Зухра ишлайдиган театр эшиги олдида машинасини кўндаланг қилиб ҳадеб тикилинч қилаверганидан кейин гапни кўпайтирмаслик учун бўлса керак, «ўйлаб кўраман», деб кўя қолган эди. У илгари ҳам бу кизнинг йўлида уч-тўрт пайдо бўлган, Зухра туткич бермаганди. Аммо Сирожиддин бу сафар унинг раппа-расо соат саккизда музей олдига етиб келишини кутганди. Зухра бу сафар ҳам келмади. «Нимасига гердаяди бу киз, – деб ўйлади Сирожиддин резинка ичак учини каттиқ қисиб. – Нар и борса бир артист-да!» Кеча ёмғирда юргани учун машинанинг ёнбоши лой бўлган экан. Шиддатли сув оқимидан эриб тушган лой, бетонланган майдондан икки чети цементланган ариқчага оқиб тушарди.

Сирожиддин иккита болали бўлсаям, ота-онаси билан турар, ховлилари алоҳида бўлса ҳам рўзғорлари бирга эди. Рўзғорини бошқа-бошқа қилиш зарурати йўқ эди. У ёлғиз ўғил бўлгани учун Сайфи Сокиевич топганини гўдаклигиданок шу болага тутди. Бола йўлга кирар-кирмас уч ғилдиракли велосипед минди, кейин дадаси икки ғилдираклигидан олиб берди. Еттинчи синфни битирганида мопедини тариллатиб кўшниларининг қулоғини батанг қилди. Сайфи Сокиевич ўнинчини эсон-омон битириб олган кунинг машинанинг калити кўлингга тегади, деб юрарди. У чиндан ҳам сўзининг устидан чикди. Сирожиддин аттестатни олган куни олчаранг «Москвич» эшикдан кириб келди.

Сайфи Сокиевичнинг ўртоқлари улфатчилик қилгани келганида ҳазиллашиб кўйишарди: «Бу дейман, Сайфиддин ака, мулла Сирожиддиннинг оёғи юриш учун эмас,

педаль босиш учун яратилган экан-да». Сайфи Сокиевич бунақа ҳазилларга кулиб кўя қоларди. «Ҳа, энди пешанамизга битган биттаю битта ўғлимиз экан, топганимиз шуники-да».

Сирожиддин ўқишга унчалик ихлос қўймади. Бировдан олдин, бировдан кейин дегандек, амаллаб юрар, айникса, кимёдан бўш эди. Кимёвий реакцияларга унчамунча кизиқарди-ю, формуласини эслаб қололмасди. Еттинчи синфда ўқиб юрганида чорак баҳоси икки чиқди. Худди аксига олгандек ҳеч қачон унинг баҳосини суриштирмайдиган отаси тўсатдан кундалигини титкилаб қолди. Она-бола катта жанжал бўлишини кутиб туришганди, ҳеч нима бўлмади. Сайфи Сокиевич хотиржамлик билан ўша «кимё малими»нинг оёғи нечанчи ўлчамлигини сўради.

Ўша пайтда Сайфиддин ака пойабзал базасининг директори эди. Сирожиддин ўқитувчисининг ўлчамини билмасди. Аммо дадасининг гапида қандайдир нажот борлигини сезди. «Малимингга айт, вақти бўлса идорамга бир кирсин», деди Сайфиддин ака.

Сирожиддин ўшанда кечаси билан қийналиб чиқди. Кимё ўқитувчиси жуда тажанг, заҳар одам эди. Шундоқ кишига дадам сизни чақиряпти, деб қандоқ айтади? Ўқитувчи олдига солиб ҳайдаса-чи? Болалар билиб қолса нима бўлади?

Эртасига кимё дарси йўқ эди. Сирожиддин ҳар танаффусда ўқитувчилар хонасининг эшигига бориб турди-ю, ичкарига мўралашга ботина олмади. Ниҳоят, олтинчи дарс тамом бўлганидан кейин зина олдида кимё ўқитувчисига рўпара бўлди. Унинг томоғи қакраб кетган, овози қалтирар эди. Бир амаллаб дадасининг гапини етказди. У ҳозир ўқитувчи ўзини зинадан улоктириб юборадигандек чўчиб турар эди. Аммо ундоқ бўлмади. Кимё ўқитувчиси ниҳоятда хотиржам оҳангда базага қачон борса бўлишини сўради. Шундагина Сирожиддин дадил тортди. «Хохлаган пайтингизда, – деди ишонч билан. – Дадам айтдиларки, қачон борсангиз бошлари осмонга етаркан». Кейинги гапни у қувониб кетганидан ёнидан қўшиб айтди.

Ўшандан кейин у икки олмай кўйди. Албатта, беш ҳам ололмасди-ю, аммо икки ҳам кўйишмасди. Дадаси ора-чора «Қалай, кимё малиминг думини кисдими», деб сўраб кўяр. Сирожиддин ҳамма ишлар жойида эканини айтиб дадасини тинчитар эди. «Энди сенга тегмайди! – дерди Сайфиддин ака. – Энди сени хурмат килади».

Кимё ўқитувчиси ўзини қанчалик хурмат қилишини Сирожиддин билмасди-ю, аммо бир нарса аниқ эди. Унинг ўзи ўша воқеадан кейин кимё домласини бир тийинга олмай кўйди. У буни дадасидан ҳам яшириб ўтирмади. Бир куни Сайфиддин ака уни олдига ўтказиб кўйиб насихат қилди: «Устоз отангдан улуғ бўлади, ўғлим, – деди тушунтириб. – Ўқитувчингни хурмат қил. Ҳали ёшсан, катта бўлганингда ҳаммасини тушунасан».

Чиндан ҳам Сирожиддин ўсган сайин кўп нарсаларга ақли ета бошлади.

Ўнинчини битиргандан кейин Сирожиддиннинг ташвиши ортди. Дадаси институтга кирасан, деб тикилинч қила бошлади. Сирожиддин умуман ўқимокчи эмасди. Мабодо кирсаям, жисмоний тарбия институтига кириб ўқимокчи эди. Ўзи серхаракат бўлгани учунми, енгил атлетика бўйича мактабда ўтказиладиган мусобақаларда кўпинча ютиб чиқарди. Шунинг учун бўлса керак, жисмоний тарбия ўқитувчиси ҳазиллашиб кўярди: «Сенинг бошингдан кўра оёғинг яхшироқ ишлайди!»

Сирожиддин жисмоний тарбия институтига кирмокчи эканини айтган эди, дадасининг капалаги учиб кетди: «Ҳозир имтиҳонни болалар эмас, ота-оналар топширади, у ерда менинг ҳеч кимим йўк!» деб дағдаға қилди. Онаси айюҳаннос солди: «Имтиҳондан йиқилсанг, армияга опкетиб қолади, биттаю битта боламдан жудо бўлиб қолавераманми?» деб сочини юлди. Хуллас, Сайфи Сокиевичнинг ўзи Сирожиддинни диканглатиб етаклаб бордида, хужжатларини тарих факультетига топшириб келди. Сирожиддиннинг энг ёмон кўрган фани тарих эди. Екатеринанинг нечта жазмани борлигию, Иван Грозний ўғлини ўлдирганидан бошқа нарсани билмас, кизиғи ҳам йўқ эди.

Шунинг учун имтихондан йиқилиши аниқлигини билар, қайтага яхши бўлди, тенгқурларим билан армияга бориб маза қилиб келаман, деб юрарди. Йўқ, у имтихондан йиқилмади. Аллақандай қўллар уни суяб-сургаб талабалик курсисига ўтказиб қўйди.

Тагида машинаси бор талаба кўп эмас. Тез орада Сирожиддин танилиб қолди. Қизлар ўртасида ҳам домлалар орасида ҳам кўзга кўринди. Факультетда ҳамма Домла деб атайдиган кафедра мудирини унга, айниқса, меҳрибонлик қилар, Сирожиддин ҳам нафсонияти ҳар қанча оғримасин, бу Домлага аравакашлик қилишга мажбур эди. Унинг институтга киришида худди шу Домла жон куйдирганини, бу одам дадасининг болаликда бирга ўсган дўсти эканини энди у биларди. Домла Сайфи Сокиевичникига тез-тез борадиган, Сирожиддинни ўғил ўрнида ўғлимсиз, дейдиган бўлди.

Сирожиддин биринчи босқичда ўқиётганидаёқ Элмира деган курсдоши кўзига иссиқ кўринди-ю, изига тушди. Бу гурпуадаги энг чиройли киз шу эди. Қоп-қора кошлари, чакмоқдек кўзлари кўрган кишини куйдираман дерди. Унинг нафис лаби устидаги майин туклари ҳам ўзига шунчалик ярашган эдики, киши беихтиёр шу лаблардан бир марта бўса олишни орзу қилиб қоларди. Қизнинг атрофида кўп йигитлар ўралашар, аммо у ҳеч кимни тан олмасди. Сирожиддинни ҳам писанд қилмади. Сирожиддин уни яхши кўрармиди, йўқми, ҳали ўзиям дуруструк билмасди. Қизнинг беписандлиги унга, айниқса, алам қилди. Иш шунчага бориб етдики, Сирожиддин шу кизга уйланишга қаттиқ аҳд қилди. Иккинчи босқичда ўқиётганларида ниятини ота-онасига билдирди.

Элмиранинг отаси трамвай депосида ишларкан. Сайфи Сокиевич келиб-келиб «кўнкачи» билан қуда бўламанми, деб ранжиди. «Ортиб-ортиб» келадиган келин тушириш ниятида юрган онаси ҳам Сирожиддинни ок қиламан, деб айюҳаннос солди. Аммо Сирожиддин сўзида туриб олди. Тўй жуда дабдабали бўлди. Қизик, орадан кўп ўтмай Сирожиддиннинг хотинидан кўнгли совий бошлади. Эри-

шилган орзунинг ширин жойи колмади. Энди унга Элмиранинг чакнок кўзлари ҳам совук, хунук кўринадиган бўлиб қолди. Ундан чиройлироқ, ундан ёшроқ киз-жувонлар учради. Сирожиддин бундан минг марта чиройли, ёш кизга уйланишим мумкин эди-ю, тузукка илиниб қолдим, деб афсусланди... Ой ўтди, йил ўтди, икки орада Элмиранинг ўкиши қолиб кетди. Бир киз, бир ўғил туғди-ю, қаримсик бўлди-қолди. Сирожиддин институтни битириш арафасида тагидаги кизил «Москвич»и қора «ГАЗ – 24» билан алмашди. Бу ёқда Домла яна бир оталик қилди-ю, уни аспирантурада олиб қолди. Диссертация мавзусини тасдиқлатиб, ишига ўзи раҳбарлик қиладиган бўлди. Сирожиддин бир вақтлар қандай қилиб институтга кирганига ҳайрон бўлган эди. Аммо энди аспирантурага «жойлашиш» уни ҳеч ажаблантирмади. У аспирант бўлишини ҳам, диссертация ёклашини ҳам табиий бир нарса деб биларди. Бундан унинг кўнгли тўк эди-ю, бошқа нарса ғашини келтирарди. Домласига югурдак бўлишга тоқати йўқ эди. У ҳали-бери диссертацияни эплай олмаслигини билар, Домланинг бозор-ўчарини қилиш, уйини пойлаш жонига текканди. Лекин начора, «Илм – нинада кудук казиш билан тенг», деганлари бежиз эмас. Сирожиддин илмий ишга киришди. Кутубхонага кириб олиб, лотин алифбосида чикқан, сарғайиб кетган газеталарни титқилаш, архив қидириш билан икки йил ўтди. Ишнинг охири кўринмади. Домла Сирожиддиннинг илмий ишига чандон жон қуйдирмаса ҳам ўзига ёрдам берди: ўша йиллари у ҳали кафедра мудирлигидан туширилган эмасди, гапини ўтказа оларди. Сирожиддинга институтдан дарс олиб берди.

Орадан яна икки йил ўтди. Кафедрада кўп ўзгаришлар бўлди. Ҳамма қаттиқ ҳурмат қиладиган Қилич Валиев деган профессорни кафедра мудирини қилиб сайлашди. Домла бирдан қариб қолди. У Қилич Валиевни отгани ўқ тополмас, аммо дами ичида эди. Шунда Сирожиддин ҳам кафедрадаги кўп олимлар ўзига анчадан буён бегона кўз билан қараб юрганини тушуниб қолди. Энди у шунча йиллик

азиятлар эвазига қандоқ қилиб бўлмасин, ҳимояни тезлатишга аҳд қилди. Лекин Домла ҳамон ишни пайсалга солар, шунда Сирожиддин уни жуда ёмон кўриб кетар, аммо олдида илжайиб таъзим қилиб туришга мажбур эди. Кейин эса кўчага чиқиб машинада айланар, ё «шўхлик», ё ресторанга кириб коньякхўрлик қилар эди.

Кеча ҳам у Зухра билан шаҳар айланмоқчи, иложи бўлса, ресторанга олиб кирмоқчи эди. Бўлмади.

Машина ювишнинг ҳам ўзига яраша завки, ташвиши бор. Машинанинг устини ювиш майли-ю, ичини тозалаш одамни толиктириб юборади. Домла оёғининг лойини судраб киради-да, сен уни бир соат қийналиб тозалайсан, Сирожиддин ўриндиклар остини, орка ойнага тутиб қўйилган атлас дарпарда гажимларидаги чангни тозалагунча терлаб кетди. Кейин ялтирок жимжимали гардиш қопланган ғилдиракни тозалаб ювди. Янги туккан сизир бузоғини қанчалик ялаб-юлқаса, Сирожиддин ҳам «Волга»сини шунчалик «эркалар», нимаики безак топса, машинасига ёпиштирар эди.

Ниҳоят, у ишини битириб, енгил нафас олди. Қизил чийдухоба ғилоф қопланган ўриндик устида ётган тамакидан олди-да, капотга суянганча чекди. Беихтиёр ҳовлига разм солди. Тартиб билан қатор-қатор қилиб ўтказилган олма, гилос, нок дарахтлари баҳор шамолидан уйғона бошлаган, кизғиш тусли новдалар шарбат йиғиб гул фаслига тайёрланар эди. Луччак шафтолилар шохида пушти ранг ғунчалар маржондай тизилган, гулзордаги атиргулларнинг калта қилиб қирқилган ўзаги диккайиб турар, ҳовли ўртасидаги шийпон остида кўмиб қўйилган ток ҳали очилмаган эди. Ёз пайти бу ҳовли жаннат бўлиб кетади. Атиргул, райхон, кашкар гуллар кеч кузгача ловуллаб кўзни олади. Ўймакорлик билан ишланган олти устун устида қад кўтариб турган шийпонга узум занглари чирмашиб кетади. Шийпон остидаги мрамар ҳовузда Сайфи Сокиевич ҳар йили аллақаердан топтириб келадиган балиқлар вазмин сузади. Шийпоннинг атрофи очик бўлгани учун қишда зах уриб, унинг шифтидаги

товус патларининг тасвирини ўчириб юборади. Паркет пол намикиб ёрилиб кетади. Сайфи Сокиевич ҳар йили паркет полни қайтадан коплатади. Шифтга қайтадан гул солдиради. Ҳовуздаги кўчиб тушган мармар кошинлар ўрнига ҳар йили янгисини кўйдиради. Умуман, бу атрофда Сайфи Сокиевичнинг участкасига тенг келадиган уй йўқ. У ўзи билан Сирожиддинга ёнма-ён қилиб солган иккала участкани ҳам пишиқ ғиштдан қурдирган. Аммо «Оч бўлсанг беролмайдиган, тўқ бўлсанг кўролмайдиган» «ғаламислар»нинг гапидан қочиб, участкани суватган эди. Кейин мармар кипиғи билан «шуба» қилдирди. Участка янаям очилиб кетди. «Чўнтакда пул бўлса – каллага ақл ҳам келаверади», деганлари бежиз эмас. Ҳар иккала участка ҳам ниҳоятда катта, кўкракдор эди. Ҳар бирининг олтигадан катта-кичик хонаси, заллари, саунаси бор. Ўртасидаги дарвозахонанинг усти – меҳмонхона. Ҳовли этагида – дарвозахонанинг шундоқкина рўпарасида – гараж. Унинг ёнбошида омборхона, бурчакда – отхона. Сайфи Сокиевич отга ишкибоз эди. Аммо ҳозир отхона бўш. Бултур унинг қундуздек қоп-қора, кўзлари юлдуздек чакнаб турадиган жийрони бўларди. Янги йил кечаси ўзидан-ўзи ўлиб қолди. Сайфи Сокиевич худди боласидан айрилгандек анчагача талмовсираб юрди.

«Зарари йўқ, – деб ўйлади Сирожиддин тамакини босиб-босиб тортаркан, – дадам хоҳласа ундан яхшироқ от сотиб олишга қурби етади». У дадасида гап кўплигини биларди. Ҳозир ҳам шуни ўйлаб мийиғида қулиб қўйди-да, силлиқ бетон йўлакдан ўтиб, баланд зиналардан ойнаванд айвонга чикди. Бугун – душанба, унинг дарси йўқ эди. Аммо ҳар душанба соат ўн бирда Домла албатта кафедрага келади. Демак, Сирожиддин ҳам бориши шарт. «Ҳали яна қанақа иш буюраркин», деб ўйлади у гилам тўшалган айвонга кираркан. Айвон ивирсиб ётарди. Стол усти йиғиштирилмаган, чекка-чеккада торт бўлаклари ётар, болалар шўхлик қилган бўлса керак, битта курси ёнбошлаб қолган, бурчакда ипак гилам устида думалокланган кўрпача хунук дўппайиб турар, айвон тўрида Элмира оёқ

машинада иш тикиб ўтирар эди. Унинг сочлари паришон тўзиб ётар, кўли машина кулоғида бўлса ҳам кўзларини бир нуқтага тикканча хаёлга толган, гулдор халати кенг бўлгани учунми, ё ўзи озиб кетганиданми, халат остидаги кўкраклари деярли сезилмас, кўкси теп-текис бўлиб қолганга ўхшар эди. Бир вақтлар Элмиранинг мана шу кўкраклари таранг, сутдек оппок эди. Сирожиддин уларга қўл тегизиши билан ўзи ҳам, Элмира ҳам сесканиб кетишарди. Энди бўлса... «Ёшроқ кизга уйлансам ўлармидим. Эчкига ўхшаб болалашдан бошқа нарсани билмайди бу!» деб ўйлади Сирожиддин ётоқхонага кираркан. У кийим жавонини титкилаб дурустроқ шим тополмади. Ҳаммаси ғижим бўлиб ётарди.

Бир вақтлар Элмира уй-жойни ниҳоятда саришта тутар, ҳамма нарса яраклаб турарди. Кейинги пайтларда негадир айниди. У энди аввалгидек уйим-жойим, деб жон куйдирмас, аллақандай лоқайд бўлиб қолган эди. Фақат бу уйга меҳмонлар келганда унинг пазандалик одати ярқ этиб кўриниб қолар, у меҳмон кутишни яхши кўрарди. Аммо меҳмонлар таркаши билан яна бепарво бўлиб қолар эди.

Сирожиддин жаҳл билан айвонга чиқди.

– Кўлинг синганми, ҳей! – деди кичқириб. – Шимни дазмоллаб қўйсанг ўласанми?!

Элмира ўтирган жойида бурилиб қаради.

– Каравотнинг устида дазмолланган шимингиз билан жакетингиз ётибди, – деди совуқ оҳангда. – Кўзингизни каттарок очсангиз кўрасиз.

«Тағин гап қайтаради бу! – ғазабдан Сирожиддиннинг тишлари ғижирлаб кетди. – Бетга сапчийдиган бўп-қолди бу! Ҳамма нарса муҳайё бўлса, бойвучча хотин бўлиб ўтирса, тағин нима керак? Сирожиддин зинада турган туфлисини кийиб, боғичини ўтказаркан, бурчакда хурпайиб ўтирган хотинига нафрат билан қараб қўйди. Аммо ҳозир унинг олишиб ўтиришга вақти йўқ эди. Шоша-пиша зинадан тушди.

Шу пайт машина чўзиб, қаттиқ сигнал берди. «Вой ярамас-ей», деб ўйлади у бошини кескин кўтариб. Сирожиддиннинг тўрт яшар ўғилчаси машинага ўч эди. Ҳозир

хам Сирожиддин «Волга»нинг иккала олдинги эшиги ланг очик турганини кўриб, югурди. Сочи пешанасига тушган, бош яланг ўғли руль чамбарагини ушлаб, у ёк-бу ёкка айлантирар, лабларини чўччайтирганча оғзини «мотор» қилиб гувиллатар эди. У туфличаси билан ўриндикка чиккан бўлса керак, кизил чийдухоба ғилоф лой бўлиб кетганди.

– Ада, катайса қилдирасми? – деди у Сирожиддинни кўриб.

– Туш-эй! – Сирожиддин жаҳл билан унинг кўлидан силтаб туширди.

Бола кўзларини катта-катта очиб негадир илжайиб кўйди-да, нари кетди.

Сирожиддин катта кўчага чиқиши билан газни босди. Машина қора оккушдек енгил сузиб борар, ён деразадан баҳор шабадаси шиддат билан ёпирилиб кирар, Сирожиддиннинг сийрак сочлари пешанасига тушиб, ора-чора кўз ўнгини тўсиб кўяр, аммо бундан унинг ғаши келмас, қайтага завкланарди. Кўчалар гавжум, одамлар кўп эди. Ҳаво очиклигига қарамай, уларнинг кўпчилиги плаш кийган, соябон кўтариб олганди.

Ярим соат ўтар-ўтмас машина институт олдига етиб келди. Сирожиддин «Волга»ни доим ўзи тўхтайдиган жойга – акация дарахти остига кўйди-да, эшикларини қулфлаб, кўчанинг у юзидаги тўрт қаватли ғиштин бинога кирди. Ҳамма дарсга кириб кетган шекилли, йўлақлар кимсасиз, сокин эди. Сирожиддин нимкоронғи зиналардан кўтарилиб, иккинчи қаватга чикди. Тарих кафедраси йўлакнинг охирида эди. «Домла келганмикин?» деб ўйлади кўкиш эшик олдида тўхтаб. У думалок тутқичга энди қўл узатган эди, Қилич Валиевнинг таниш, кескин овозини эшитиб, дарров кўлини тортиб олди. Қилич Валиев эшикнинг у томонида туриб гапирар, чамаси шошиб чиқиб кета туриб, ичкаридаги ҳамсухбатининг саволига йўл-йўлакай жавоб қилаётган эди. Сирожиддин унинг гапларига беихтиёр кулок солди.

– Иложи бўлганда шу лавозимни Домланинг ўзига

жон-жон деб топширардим. Соатлаб мажлисларда ўтириш мана бундай жонга тегди. Ишдан қолиб кетяпман!

Сирожиддин бу киши «Домла» деганда ўзининг домласини назарда тутганини тушунди.

Эшик шиддат билан очилди-да, Қилич Валиев чиқиб келди. У кулранг костюм, йўл-йўл кўйлак кийиб олган, кўлида портфель бор эди. Бу одамнинг нимасидир чиндан ҳам қиличга ўхшар, катта-катта ўткир кўзлари синчковлик билан боқарди кишига. Унинг озғин чехраси, кимтилган юпка лабларида аллақандай қатъият бор эди. Сирожиддин ҳар сафар Қилич Валиевни кўрганида аллақандай чалкаш бир ҳолатга тушарди. У бу одамни ёмон кўрар, аммо кўрқар, писанд қилмагандай бўлар, аммо кўзига тик қарай олмас эди. Ҳозир ҳам у беихтиёр ўзини орқага ташлади-да, салом берди.

– Домла бормилар? – деди мингиллаб.

Қилич Валиев унга бошдан-оёқ разм солиб чиқди-да, хотиржам овозда гапирди:

– Ҳали келмадилар.

Сирожиддин ичкари киришни ҳам, кетаверишини ҳам билмай қолди. Кирса, Қилич Валиевнинг гапига ишонмагандек бўлиб қолади. Кирмай деса, кафедра мудири ким билан шундай дилкаш гаплашганини билгиси келарди.

Қилич Валиев кескин бурилди-да, шахдам юриб кетди. «Нари борса мендан беш ёш каттадир», – деб ўйлади Сирожиддин унинг адл қоматига қараб. Яна бир бор эшикни очиб ичкари кирмоқчи бўлди-ю, хаёлан қўл силтади: «менга нима!»

У зина олдига етганда кўнғирок узок, асабий жаранглади. Эшиклар бирин-кетин очилиб, талабалар чиқиб кела бошлади. Сирожиддин биринчи каватга тушган эди, рўпарасида қора атлас кўйлак кийган, юзлари ҳам қорқора, чўпдай озғин киз чиқиб қолди. Сирожиддин уни даррив таниди. «Қора чигиртка!» деб ўйлади ғижиниб. Қиз ҳам унинг юзига тик қаради-да, салом бермай ўтиб кетди. «Димоғини қара бунинг!» деди Сирожиддин ғижиниб. У бу талабани жуда яхши танир, мана шу «қора чигиртка» туфайли умрида биринчи марта каттик қоқилган эди.

Бу воқеа бурноғи йили бўлди.

Сирожиддин аспирантурани битириб, институтда дарс бера бошлаган эди. Уни қабул имтиҳонларига қатнаштирадиган бўлишди. Йил бўйи ишлагандан кейин дам олиш ўрнига саратонда яна қийналиб имтиҳон олиб ўтириш ҳаммагаям оғирлик қилади. Бунинг устига талаба бўлишни хоҳлайдиган бола кўп. Боласининг орқасидан елиб-югуриб келадиган, кўлидан келадиган ҳамма «хунар»ни ишга соладиган ота-она ундан кўп. Балки шунинг учундир, институт ўқитувчилари кўпинча бу ишга қатнашишни унчалик хуш кўришмайди. Аммо бир йилда тополмайдиган «даромад»ни бир ойда ишлаб қоладиган домлалар ҳам бор. Сирожиддиннинг ҳеч қандай тамаси бўлмаса-да, қабул имтиҳонига жон-жон деб қатнашадиган бўлди. Домласи ўзига бу вазифани ишониб топширганидан ниҳоятда қувонди.

Домланинг иккита «одамини» суяб юбориш керак экан. Сирожиддин бу ишга енг шимариб киришди. Ёш домла шу қадар қаттиққўл эдики, камдан-кам бола ундан «тўрт» олишга муяссар бўларди. Бу билан у аввало ўзининг билимдонлигини, талабчанлигини кўрсатар эди. Қолаверса, бошқа ўқувчиларнинг бали қанчалик пасайса, домланинг «одамлари» учун институт дарвозаси шунчалик каттароқ очилишини яхши биларди. Шундай кунлардан бирида Сирожиддин қаттиқ мункиди. Бунга ўша «қора чигиртка» сабаб бўлди. Қизил шоҳи кўйлагининг ёқалари осилиб ётган, оёқлари косовдай озгин, қоп-қора қиз билетдаги учала саволга яхши жавоб берди. Сирожиддин унинг имтиҳон варақасига қараб кўйди. Адабиёт ёзмадан тўрт, оғзакидан беш баҳо олган экан.

– Уч, – деди у кизнинг бетига хотиржам тикилиб.

Қизнинг уйқусизликдан кизарган ҳорғин кўзлари қисилиб кетди.

– Мен бу фанни бешга биламан! – деди у асабий оҳангда.

Аллақандай бир лалайган қизнинг ўзига шу қадар ишониши Сирожиддиннинг ғашига тегди. Бунақа пайтда кўп ўқувчилар: «Яна савол беринг», деб ялинарди. Ҳатто баҳосини бир поғона ошириш учун ҳар нарсага рози бўладиган қизлар ҳам учраб турарди. Бу қиз эса Сирожиддиннинг кўзига тик қаради-да, дона-дона қилиб таъкидлади.

– Хоҳлаган саволингизни беринг. Бу фанни мен бешга биламан. Бу фанни мен жонимдан яхши кўраман.

«Кимга орқа қияпти бу сурбет!» деб ўйлади Сирожиддин энсаси қотиб. У савол назари билан Домлага қараб қўйди. Аммо Домла нариги столда чарчок бир тарзда бошини қуйи солиб ўтирар, рўпарасидаги боланинг жавобини бепарволик билан эшитарди.

Сирожиддин ҳамон ўзига ёвқараш қилиб турган қора қизга бурилди-да, киноя билан тишини ғижирлатди.

– Икки! – деди захарханда билан.

У қизнинг йиғлаб юборишини, шовкин солишини кутган эди. Аммо қиз йиғламади. Шовкин ҳам солмади. Сирожиддиннинг кўлидан имтиҳон варақасини юлқиб олди-да, косовдек қора, ингичка оёқлари билан полни қарсиллатганича юриб чиқиб кетди. Шундагина Домла Сирожиддин томонга хайрон қараб қўйди.

Қизнинг бу қилиғи кун бўйи Сирожиддиннинг асабини бузди. Кечкурун имтиҳонни тугатиб Домла икковлари хориб-чарчаб туришганда, кафедра лаборанти уларни апелляция шикоят комиссиясига чақиришаётганини айтиб қолди. Бунақа иш камдан-кам бўлар, талабалар орасида домла қўйган баҳога қарши исён кўтаришга журъат қиладиган бола кам бўларди. Домла «нима гап», дегандек Сирожиддинга қаради. Сирожиддин бояги қизни эслаб кўнгли зил кетди. Лекин пайпоғини эплаб киёлмайдиган аллақандай бир қизалокнинг шикоят қилиб ўтиришига ишонмади. Домласига қараб хайронман, дегандек елка қисиб қўйди.

Апелляция комиссияси учинчи қаватда – деканат биқинидаги кичик хонада жойлашган эди. Домла билан Сирожиддин олдинма-кетин ичкарига киришди. Дераза

олдидаги яшил мовут ёпилган стол рўпарасида Қилич Валиев ўтирарди. У иссиқлаб кетган бўлса керак, қисқа энгли кўйлагининг ёқасидаги тугмачаларни бўшатиб кўйган, терлаб кетган эди. Қилич Валиев ҳали кафедра мудир эмасди. Аммо билими зўрлиги учунми, ҳамма уни иззат қилар, Домла бўлса унча ёқтирмас, «Профессор бўлса ўзига, олим эмас, чапани бола бу», деб юрарди. Сирожиддин Домланинг бу одамдан ҳайкишини ҳам биларди. Келиб-келиб худди шу одамнинг апелляция комиссиясига раис қилиб тайинланганини эшитганда Домланинг қаттиқ ғаши келган эди.

– Нима гуноҳ қилдик, ҳамкасаба! – деди у ичкари кириши билан ярим ҳазил-ярим пичинг қилиб.

– Бир абитуриентдан қайтадан имтиҳон олишга тўғри келади. – Қилич Валиев Сирожиддинга имо қилди. – Билетлар борми?

Сирожиддин папкасидан билетларни олиб мовут копланган стол устига ёйиб кўйиши билан эшик очилдида, бояги қиз кириб келди.

«Қора чигиртка-ей! – деб ўйлади Сирожиддин ижирганиб. – Суянчиғи бор экан-да!» У кинояли табассум билан Қилич Валиевга қараб кўйди. Аммо Қилич Валиевнинг бир туки ҳам ўзгармади, стол киррасига тирсагини тираганча индамай ўтираверди.

– Билет олинг! – деди Сирожиддин қизга ковоғини солиб.

Қиз саволларни бир зум кўздан кечириб чикди-ю, негадир Сирожиддинга эмас, Қилич Валиевга қараб гапирди:

– Ўтирмасдан жавоб берсам майлими?

– Ўзингиз биласиз, қизим! – Домла ҳамма учун жавоб бериб, ҳорғин уф тортди-да, стул суянчиғига гавдасини ташлади.

– Ўрта Осиёда мўғул истилосига қарши кураш, – деди қиз биринчи саволни ўқиб. Кейин бир лаҳза жим қолдида, ички бир ишонч билан жавоб беришга киришди. 1219 йили Чингизхон юз минг кишилиқ аскар билан Тошкент яқинидаги Ўтрор шаҳрига келганини, уч йил ичида Ўрта

Осиёни босиб олгани, Урганч қалъаси саккиз ой душман билан олишганию, мўғуллар қалъани босиб олгандан кейин шаҳарни теп-текис қилиб, ўрнига арпа септирганига-ча айтиб берди. Жалолиддин Мангубердининг мўғуллар лашкарига қирон келтирганини, Чингизхон бу эрксевар йигитнинг ўғлини тутиб олганини, ёш боланинг юрагини суғуриб олиб, итига егизганини айтаётганда қизнинг кўзлари чўғдай ёниб кетди. Қиз аллақандай оловли хаяжон билан ҳикоя қилар, шу туришида у аллақачон олис тарих қаърига сингиб, товуши сўниб кетган отлар дупурини, қиличлар жарангини яна эшитаётганга ўхшарди. Кейин у 1239 йил Маҳмуд Торобий деган бир элаксоз хунарманд халқни тўплаб кўзғолон кўтаргани, кўзғолончилар Бухорони эгаллаб олишганини айта бошлади.

– Бўпти, иккинчи саволга ўтинг! – деди Домла қаддини ростлаб.

Сирожиддин беихтиёр Қилич Валиевга қараб кўйди. У тирсагини стол қиррасига қўйганча ҳамон индамай ўтирарди.

Қиз Улуғ Ватан уруши йилларида партизанлар ҳаракатини айта бошлади. Бутун халқ Ватан ҳимоясига отланганини, 1943 йилга келиб икки юз эллик минг партизан душман орқасида ҳаракат қилганини айтди. Булар орасида ўзбек жангчилари ҳам борлигини, Мамадали Топиболдиевнинг номи бутун Белоруссияда машҳурлигини ҳикоя қилди.

– Техрон конференцияси қачон бўлган? – деди Сирожиддин унинг гапини бўлиб.

Қиз яна ўша ишонч билан дона-дона қилиб, Техрон конференцияси 1943 йил 28 ноябрдан 1 декабргача бўлганини айтди. Шу конференцияда таржимонлик қилган Бережковнинг «Техрон – 43 йил» китобидан кўп далиллар келтирди. Бу сафар ҳам Сирожиддин қизнинг уйқусизликдан қизариб кетган кўзларида алланечук ёник бир ўт пайқади. У ўтмиш воқеаларини шунчалик билаётган билан, шунчалик энтиқиб ҳикоя қилардики, Сирожиддин ўзи ҳамон хуш кўрмайдиган тарих фанининг аллақандай

сеҳри борлигини ҳис этди. «Асли боя тўрт кўя қолсам бўларкан», деб ўйлади иккиланиб. Лекин бу қиз, мана шу аллақандай «қора чигиртка» ўзининг юзига оёқ қўйганини эслади-ю, тагин ғаши келди.

Учинчи савол Якин Шарқдаги аҳвол ҳақида экан. Қиз Голан тепалигидаги жанглар, араб давлатларининг нефть сиёсатини яна ўша ёниқ хаяжон билан айтиб берди.

– Аъло, қизим, аъло! – деди Домла оғир гавдасини лапанглатиб ўрнидан тураркан. – Маладес!

Бу гапни у азбаройи қизнинг жавобига қойил қолганидан эмас, Қилич Валиевнинг олдида ўзининг билағонлигини кўрсатиш учун айтганини Сирожиддин тушунди.

– Менда савол йўқ, – деди Домла Қилич Валиевга қараб. – Сизда-чи?

Қилич Валиев индамай бош чайқади.

– Мендаям йўқ, – деди Сирожиддин қизнинг имтиҳон қоғозини оларкан. У боягина қўйган «икки» баҳосини ўз қўли билан ўзгартираркан, «қора чигиртка»га алам билан қараб қўйди. Қоғозга ҳамма қўл қўйгандан кейин аввал қиз, унинг кетидан Домла билан Сирожиддин эшик томон йўл олишди.

– Кечирасиз, сиз бир дақиқага қолинг, – деди Қилич Валиев Сирожиддинни имлаб.

Домла чикиб кетди. Сирожиддин хона ўртасида туриб қолди. Қилич Валиев ўтирган жойида Сирожиддинга бошдан-оёқ разм солиб чиқди-да, секин-секин юриб ёнига келди.

– Нега унақа қилдингиз? – деди Сирожиддиннинг кўзига тик қараб. Унинг овозида ошқора ғазаб бор эди. Шунда Сирожиддин Домласи бекорга бу одамни чапани деб атамаганини тушунди.

– Нима қилибман? – деди қулишга уриниб.

– Нега «аъло» олиши керак бўлган абитуриентга «икки» қўйдингиз?

Сирожиддин беихтиёр кўзини олиб қочди.

– Ўзингиз биласиз-ку, – деди қулишга уриниб, – ўн олтита абитуриентдан биттасини қабул қилиш керак. Бола кўп, жой кам. Талабчан бўлишга тўғри келади.

– Тўғри, талабчан бўлиш керак. Лекин нега энди сиз, – Қилич Валиев «сиз» деганда кўзлари ёниб кетди, – сиз, – деди яна ғазаб билан хитоб қилиб. – Икки оладиган абитуриентга беш кўясизу, фанни бешга биладиган ўқувчига икки кўясиз?

Сирожиддин сесканиб кетди. Нимага шама қияпти бу! «Домланинг одамларини кўллаб юрибсан», демокчими? Ким ўзи бу? Нега энди кафедра мудири бўлган Домланинг айтганини қилмаслиги керак? Шу одамдан кўркани учунми?

Сирожиддин энди ростмана кулди.

– Кечирасиз, домлажон, – деди киноя билан. – Бу қиз сизнинг одамингиз эканини билмабман. Шуни бир оғиз...

Сирожиддин сўзини тугатолмади. Қулоғининг тагида жаранглаган тарсакидан чап юзи ёниб кетгандай бўлди. У гандираклаб бориб столга суяниб қолди. Ўзини ўнглаб олганда Қилич Валиев рўпарасида турар, ранги ўчиб кетган эди.

– Нима ҳаққингиз бор? – деди Сирожиддин ловуллаётган юзини ушлаб. – Судга бераман!

– Аблах! – деди Қилич Валиев лаблари титраб.

Ўшандан кейин Сирожиддинни имтихон комиссиясига яқин йўлатмайдиган бўлишди. Бу ҳам етмагандек, орадан кўп ўтмай Домла кафедра мудирлигидан тушди. Ўрнига худди шу Қилич Валиев мудир бўлди. Ўшандан буён Сирожиддин ҳар гал Қилич Валиевни кўрганда юраги бир зил кетади. Негадир ҳимоя пайтида шу одам ўзининг тагига сув қуядигандек туюлаверади.

Шунча дилсиёҳликка сабаб бўлган «қора чигиртка» эса ҳеч нарса бўлмагандай ўкиб юрибди. Сирожиддин ҳозир уни кўрди-ю, ўша воқеа бутун тафсилоти билан кўз ўнгида жонланиб баттар хуноби ошди. Факультет биносидан чиқди-да, кўчанинг у юзига ўтиб машинасининг эшигини очди. Бир оёғини ерга осилтирганча кута бошлади. Соат ўн иккига яқинлашиб қолган, ҳамон Домладан дарак йўқ эди. «Уйига борсаммикан?» ўйлади Сирожиддин. Аммо шу ондаёқ фикридан қайтди. «Албатта бирон юмуш

буюради». У ёк-бу ёкка ўтаётган студентларни томоша қила бошлади. Баҳор дарров одамларга таъсир қилибди. Қор эриши билан ердаги кўкатлар кўриниб қолгани сингари оғир киш кийимини ечган қизларнинг кофтани туртиб турган кўкраклари, силлик оёқлари дарров кўзга ташланадиган бўлиб қолганди. У бирдан Зухрани эслади. «Далага опчиқиб кетаман, – деб ўйлади моторни ўт олдириб. – Амаллаб кўндираман!»

Кўп ўтмай унинг машинаси театрнинг тарғил дарвозаси олдида тўхтади. «Тушликка чиқиб қолишар, ахир», – деб ўйлади у моторни ўчириб. У анча кутди. Ҳадеганда ичкаридан ҳеч ким чиқавермади. Сирожиддин машинадан тушди-да, дарвоза олдидаги табуреткада ўтириб, офтобда тобланаётган қоровулнинг ёнига борди. Эски кўкиш костюм кийиб олган қоровул чол оёқлари остида чўзилиб ётган қизғиш тусли итнинг бошини силаб-силаб кўяр, алланималарни гапирар, ит эса кўзларини юмиб, бароқ думи билан захкаш ерни савалар эди.

– Бугун қанақа томоша, ота? – деди Сирожиддин.

Қоровул итни силашдан тўхтаб, бошини кўтарди. Ит кўзини очди-ю, ётган жойида Сирожиддинга қараб ириллаб кўйди. Қоп-қора лаблари титраб, узун козиқ тишлари кўринди. Сирожиддин беихтиёр берирокда тўхтаб қолди.

– Бугун томоша йўқ, ўғлим, бугун отдих, – деди қоровул баланд овозда.

«Баттар бўлсин!» деб ўйлади Сирожиддин орқасига қайрилиб. У машинага ўтирди-да, жаҳл билан ҳайдаб кетди.

10

Кечаси Шерзоднинг юрак хуружи яна тутди. У кўкрагининг қаттиқ санчганидан уйғониб кетди. Бир муддат шифтга тикилиб ётганча, чап кўкрагини силади, кейин оҳиста ўрнидан турди-да, тумбочка устидаги доридан томизиб ичди. Ташқари сутдек ойдин бўлгани учунми, палата ёруғ эди. Сайфи Соқиевич бошигача бурканиб ухлар, ора-чора паст товушда хуррак тортиб кўярди.

Шерзод соатини деразадан тушиб турган ёрукка тутди. Тўртдан йигирма дақиқа ўтибди. У ташқарига қаради-ю, сеҳрлангандек қотиб қолди. Дераза ортидаги ўрик қийғос гуллаган, оппоқ чечаклар билан копланган новдалар ой нурида алланечук хаёлий бир манзара касб этган. Шерзоднинг кўкрагидаги оғрик така-так тўхтаб қолгандай бўлди. У вужудида чидаб бўлмас бир талпиниш, хаяжонли бир куч ҳис этиб, ташқарига отилгиси келиб кетди. Кескин бурилди-да, шоша-пиша кулранг чолворини, халатини кийди. Эшикни овоз чиқармасдан очиб йўлакка чиқди. Чироклар одатдагидек ёкиб қўйилган, йўлак ёруғ эди. Йўлак бошида, шундоққина эшик олдидаги йиғма каравотда навбатчи энага кампир ухлаб ётарди. Шерзод унинг олди-дан оҳиста ўтиб, вестибюлга чиқди. Ойнаванд эшик олдида бир лаҳза тўхтаб қолди. Эшик тутқичига таёк тикиб, маҳкамлаб қўйилган эди. Шерзод таёкни оҳиста суғуриб эшикни очиши билан димоғига кадрдон бир ис – гул ҳиди гупиллаб урилди. Бояги хаяжони янаям кучайиб кетди. У тез-тез юриб зиналардан тушди. Теракзор хиёбоннинг икки четида, этак томондаги дарвоза тепасида кизғиш чироклар ёниб турар, аммо ҳозир уларнинг ҳожати ҳам йўқ эди. Ҳаволаб кетган тўлин ой мўл-кўл нур сочар, дарахтларнинг сояси лампочкалар ёруғидан эмас, ой нуридан қорайиб турганга ўхшарди. Шерзод тезрок ўша – ўзларининг деразалари рўпарасидаги гуллаб ётган ўрик олдига боришни истарди. У бинони айланиб ўтди-да, ўрик тагига келди.

Қизик, куни кеча ўрик шохлари кизариб турар, яккам-дуккам гуллар очилган эди. Ҳозир бўлса бутун дарахт оппоқ рўмол ўраб олганга ўхшар, ўрик новдалари тўлин ой нурида нукрадай порлаб, кишининг қалбини ларзага солиб юборадиган даражада сукутбахш афсонавий манзара касб этганди.

Чор-атроф осуда. Улкан шаҳар кундалик югур-югурлардан, кувончу ташвишлардан толикиб дам олар, машиналарнинг шовқини ҳам, трамвай қўнғирокларининг жаранги ҳам эшитилмас, ҳамма-ҳаммаси ором оларди. Ором оларди-ю, мана шу эртак каби гўзал бир манзарани

томоша килишдан, мана шу муқаддас бир воқеани – гулларнинг очилиши-ю, баҳорнинг туғилишига гувоҳ бўлишдан бебаҳра қолаётганини билмасди.

Енгил, жуда сокин шабада келди. У эндигина туғилаётган гул фаслини ҳуркитиб юборишдан чўчигандек, ўрик новдаларини оҳиста сийпалаб ўтди. Шерзоднинг бошига, елкаларига енгил, илик гулбарглар ёқилди. Шерзод беихтиёр дарахтга суяниб кўзларини юмди. Ўрик гулларининг ерга унсиз урилишига кулоқ солиб тураркан, тўсатдан кулоғига алланечук унутилган, аммо қадрдон бир садо эшитилгандай бўлди. Бу товуш баланддан – осмон томондан келар эди. Шерзод бир зум бошини кўтариб қаради-да, ҳаяжондан энтикиб пичирлади.

– Турна, турналар учяпти!

Осмон тип-тиник, ойнанинг кумушсимон туманли нурига чўмган, юлдузлар сийрак эди. Шерзод энди турналарнинг шовқинини аниқ эшита бошлади. Уларнинг ўзи кўринмас, аммо овози каттик-каттик эшитилар, жуда паст учаётганга ўхшар эди. Шерзод ўрик тагидан шоша-пиша яйдоқ жойга чиқиб, яна осмонга тикилди. Ниҳоят, олисда, баланд осмонда ипга тизилгандай арғамчи солиб бораётган турналарни излаб топди. Улар кунботар томонга қараб кетишар, ойнанинг нурли туманини тўзитиб юборишдан чўчигандек вазмин қанот қоқишар, баландда учишаётган бўлса ҳам овози каттик янграр эди. Шерзод турналарга эргашиб беихтиёр икки-уч қадам ташлади. Бир зумда Тиниксой бўйидаги ўтлоқда мол бокканлари, баҳор кунлари учиб бораётган турналар қарвонига кўзи тушганда болалар билан уларнинг ортидан кичкирганлари эсига тушди. Шу ондаёқ томоғига илик, роҳатбахш бир нарса тикилди, кўзига ёш қуюлиб келди... Баъзан одам ўзини бахтиёр ҳис этиши учун кўп нарса керакмас.

11

Ўша кундан буён Шерзод Шоирани ҳар кўрганда ғалати аҳволга тушадиган бўлиб қолди. У бу аёл олдида ўзини айбдор ҳис этар, аммо нега шунақа бўлаётганини

ўзи билмас эди. Шоира ҳам уни кўриши билан кўзларида аллақандай кинояли табассум пайдо бўлар, бу кулгими, ғазабми, Шерзод яхши тушунмасди. Фақат бир нарса-ни яхши биларди: туйғуси ҳақоратланган аёлнинг нафрати ёмон бўлади. Чамаси, Шоира Шерзоддан нафратланар, Шерзоддан кўра ўн чандон кўпроқ ўзини ёмон кўраётгандек эди.

Бугун ҳам Шоира йўлакда дуч келиб қолганда, бош силкиб саломлашди-ю, индамай палатасига кириб кетди. Аммо зум ўтмай эшик очилди-да, остонада яна пайдо бўлди.

– Самандаров, – деди у кинояли жилмайиб. – Чикаркансиз.

Кейинги пайтда у расмият юзасидан Шерзоднинг фамилиясини айтиб чақирадиган бўлиб қолганди. Ҳозир ҳам палатада Шерзоднинг ёлғиз ўзи бўлишига қарамай, исми билан эмас, фамилияси билан атади.

– Қаёққа?

– Хотинингиз келди! – Шоира яна жилмайди. Бу табассум остида аччиқ киноя яшириниб турганини Шерзод тушунди, кулиб юборди.

– Ким? – деди чўзиб.

– Хотинингиз келдилар! – Шоира худди хушxabар келтирганидан ўзи қувонгандек яна бир бор жилмайди-да, бурилиб кетди.

«Ҳазилини қаранг!» ўйлади Шерзод палата ўртасида туриб қолганча. Кейин Абдувоҳиднинг хотини келган бўлиши мумкинлигини эслаб, тез йўлакка чиқди. Абдувоҳид кунора гоҳ онасини, гоҳ хотинини юбориб ундан хабар олдириб турарди.

Шерзод вестибюлда бир лаҳза туриб қолди. Тиббиёт институтидан амалиётчилар келган бўлса керак, ок халат кийган кизлар кўп эди. Улар чекка-чеккада тўпланиб туришар, қах-қах уриб кулишарди. Шерзод энди қайтиб кетмокчи бўлиб турган эди, дераза томонга қаради-ю, сесканиб кетди. Беихтиёр ўша томонга бир кадам қўйди-да, тўхтаб қолди. Дераза олдида Фариди кулиб турарди.

У каймокраңг кремплин плаш-пальто кийиб олган, бир кўлида японча буклама соябон, бир кўлида майда-чуйдалар солинган целлофан халтача бор эди. «Нимага кепти?» деб ўйлади Шерзод беихтиёр ундан кўзини олиб кочиб. Чамаси, Фариди ҳам уни кўрди шекилли, шу томонга юра бошлади. Шерзод юрагининг гурс-гурс ура бошлаганини, пешанасидан совук тер чикиб, оёқларидан мадор кетаётганини сезиб турарди. «Приступ бўлмаса эди, одамни шарманда килиб...»

Фарида амалиётчи қизлар тўдасини ёриб ўтиб, якин келди-да, салом бериб, кўл чўзди. Шерзод унинг жажжи, дўмбок кўлини оҳиста сикаркан, ҳамон юраги тез-тез ураётганини ҳис килиб турарди. Бир вақтлар у бу кўлларни кўп силаган, бу кўллар ҳам унинг сочларини кўп сийпалаган эди. Энди улар бегона... Бегона!

– Тузукмисиз? – Фарида бу гапни секин айтди. Аммо Шерзоднинг назарида шу бир оғиз сўз ғайритабиий оҳангда жаранглаб кетгандай бўлди.

«Бунинг нима аҳамияти бор энди», ўйлади у Фариданинг кўзига тик қараб. Бегоналик ҳисси унга тўсатдан собит бир куч ато қилди, калбини алланечук хотиржамлик эгаллади. Қизик, шунча пайтдан бери кўнглида ловуллаб турган олов бирдан сўнди-да, калби алланечук қарахт бўлиб қолди. «Нима аҳамияти бор! – у ҳамон Фариданинг кўзига қараб турарди. – Сен учун касал бўлганим йўқ-ку, ахир».

– Тузукман, – деди у жилмайиб. – Яқинда чикиб қолсам керак. – У ҳамон жилмайган кўйи Фаридани бир бошдан кузатиб чиқди.

Фарида эрга текканидан кейин Шерзодга азоб бериб келган изтироблар орасида ғалати бир савол ҳам бор эди. Икковимиз кўча-кўйда кўришиб қолсак, нима бўларкин, деб юрарди. Мана, икковлари учрашишди. Ҳеч нима бўлгани йўқ. Унинг рўпарасида бегона хотин турибди, вассалом!

Қизик, чамаси Шерзоднинг кўнгли муздай бўлиши учун фақат шу – охириги учрашув етишмай турган экан.

Фарида деярли ўзгармаган эди. Фақат сал озибди. Аввал сочини чиройли турмаклаб юрарди. Энди кўнғирок-кўнғирок жингалак улама соч такиб олибди. Доим чакнаб турадиган кўзлари ҳозир хиёл чарчок ифода билан боқарди. Барибир шу ҳолда ҳам ундан аллақандай тиник бир гўзаллик барқ уриб турарди. Нафис, текис юзлари, ўзига ишонч барқ уриб турган қоп-қора кўзларида кишини маҳв этувчи алланечук куч бор эди.

– Нима қилди сизга?.. – Фариданинг овозида қандайдир яқинлик, меҳрибонлик оҳанги бор эди.

– Шунчаки, ўткинчи нарса, – деди Шерзод жилмайиб. Ўзининг шу ҳолатини негадир Шоиранинг доимо кулиб туришига ўхшатиб, хаёлан киноя қилди: «Дунёнинг ишлари қизик – мушт кетдига ўхшайди».

– Сиз касал бўлмаслигингиз керак.

Шерзод Фаридага синчиклаб қаради-ю, чехрасида синик бир маҳзунлик борлигини сизди:

– Сиз касал бўлмаслигингиз керак! – Фарида гапини яна қайтарди-да, билинтирмай уф тортиб қўйди. – Сиз яхши одамсиз...

Одам ўзига яқин кишининг қилча ўзгаришини ҳам дарров сезади. Шерзод Фариданинг гап оҳангида сезилар-сезилмас афсус-надомат шарпаси борлигини пайқайди. Ҳозир унинг кўнглида ҳам бир вақтлар ёниб, кейин кулга айланган чўғ яна йилт этганини, агар салгина шабада тегса, бу чўғ ловуллаб кетиши мумкинлигини сизди. Сизди-ю, уч йилдан бери чеккан изтироблари ҳаққи, Фаридага, бир вақтлар ўзи учун энг азиз инсон бўлган, кейин бировнинг хотинига айланиб қолган мана шу Фаридага, ораларида ўтиб бўлмас жар борлигини эслатиб қўйгиси келди.

– Эрингиз бу ерга келганингизни билсалар яхши бўлмайди, – деди иложи борича хотиржам оҳангда.

Қизик, бу гап Фаридага ҳам чуқур бир осойишталик бахш этди.

– Ер тагидаги одам ер юзидагиларни кўрмайди, – деди хотиржам жилмайиб.

Шерзод тушунмади.

– Нима? – деди қошини чимириб.
– Айтдим-ку, у киши ернинг тагидалар.
– Яхшимас, – деди Шерзод жиддий киёфада... – Яқин одамнингизга ёмонлик тиламанг.

– Нега ёмонлик тиларканман? – Фарида узун, эгик киприкларини пирпиратиб кулди. – Рост айтяпман...

– Кимингиз касал? – деди Шерзод мавзу майдалашиб кетаётганидан гижиниб.

– Яқин дўстим бетоб экан. Кеча эшитиб қолдим.

– Ким у? Қайси палатада?

– Еттинчида дейишди, – Фарида шайтонлик билан кулди. – Кўриб хурсанд бўлдим. Анча тузалиб қолибдилар.

«Ўшандаям шунака эди, – деб ўйлади Шерзод ундан кўз узмай. – Одамни минг кўйга солиш кўлидан келарди...»

– Мен сизга дўст бўлолмайман, Фарида, – деди у кескин, кўпол оҳангда. – Ўзим яхши кўрган одамимни бировга бериб кўйиб, тагин дўст бўлиб юриш кўлимдан келмайди!

Фарида сесканиб кетгандек бўлди. Нафис, оппок юзлари билинар-билинемас кизариб, чиройли лаблари титраб кетди.

– Мен сизга айтгандим, – деди у ингичка қошини чимириб. – Биз дўст бўлиб қоламиз, деганман.

– Буни сиз айтгансиз.

Фарида аччиқ кулди.

– Келишдик. Балки мана бу майда-чуйдаларни қайтиб олиб кетишим шарт эмасдир, – деди целлофан халтачага имо қилиб. – Кўркманг, ичида захари йўқ.

Халтада олма, анор, яна алланималар кўриниб турарди. Шерзод буниям рад этиш гўдакларча аразлаш бўлишини билиб, кулди:

– Мана бу бошка гап! Доктор менга анор буюрган...

– Раҳмат, – Фарида лаблари хиёл титраб, кўл чўзди. – Тезроқ тузалинг.

– Ҳаракат қиламан. – Шерзод унинг кўлини охиста қисаркан, бу кўл энди ўзига бегона эканини яна бир бор ҳис этди.

Ҳар қандай дарднинг энг яхши давоси – вақт дейдилар. Лекин шундай дардлар бўладики, вақт-бевақт янгилашиб, усти кўчган ярадек аччиқ-аччиқ азоб бериб туради.

Ўзбекнинг нимаси кўп, тўйи кўп, тантанаю дабдабаси кўп. Ҳар гал оламга жар солган карнай-сурнай садоларини эшитганида, машинада сурон солиб кўчалардан ўтаётган куёв жўраларни кўрганда Шерзоднинг яраси янгиланар, Фариданинг тўйи кўз ўнгига келиб, олам кўзига тор кўриниб кетарди. Бу дард энди сал пасайганида бугун Фаридани келди-ю, яна янгилаб кетди.

Ҳали у Фаридани кўрганда уйғонган бегоналик ҳисси ўткинчи қарахтлик эди. Киши тиш олдирганда шунақа аҳволга тушади. Аввалига оғриқни сезмайди-ю, дорининг таъсири йўқолгандан кейин азоб янаям кучайиб кетгандай бўлади. Шерзоднинг кўнглидаги ўша чўғ тагин ловуллаб кетди. Йўқ, у ҳозир ўзи кўрган, ўзи гаплашган, бировнинг Фаридасини эмас, бир вақтлар ўзи учун азиз бўлган Фаридани кўмсарди...

Шерзод ўшанда тўртинчи курсда ўқирди. Ўқув йили энди бошланган, талабалар эрта-индин пахта теримига – ҳашарга кетишларини билиб, дарсга чандон кизикишмасди. Шундай кунлардан бирида факультет декани – қабарик кўзойнак тақиб юрадиган доцент уларнинг гуруҳига бегона бир кизни етаклаб кирди.

Аллақачон дарсга кўнғирок чалинган, талабалар жой-жойига ўтириб олишган эди.

– Бугундан бошлаб Фаридани сизлар билан ўқийди, – деди у кизга имо қилиб.

Ўттиз жуфт кўз эшик олдида турган бегона кизга барабар қадалди. Шу тикилиб турганлар орасида Шерзод ҳам бор эди. Сарик атлас кўйлак кийган, сочини битта қилиб ўриб, орқасига ташлаб олган Фаридани хонадаги ҳамма талабалар ўзига қараб ўтирганини ҳис этиб, бошини ҳам қилиб турар, тиниқ, нафис юзлари кизариб кетганди.

– Бор, ўтир кизим, – деди декан унинг елкасига оҳиста туртиб.

Шундагина Фарида бошини кўтарди-да, кайрилма кошларини чимириб, аудиторияга бир дафъа кизиксиниб қараб кўйди. Унинг нигоҳи Шерзоднинг кўзларига дуч келганида бир лаҳза тўхтаб қолди. Ким билсин, балки Шерзодга шунақа туюлгандир. Лекин ана шу бир лаҳзалик нигоҳ унинг қалбида довулли ғалаён кўзғади. Қизнинг қорачиклари кенг, чакнок кўзларида чуқур маъно, кибрга мойилроқ бир ишонч бор эди. Шерзод бу кўзларни, бутиник чехрани қаердадир кўргандек бўлди-ю, аммо эслолмади. Йўқ, у бу қизни ҳеч қачон кўрган эмасди. Лекин худди шу сиймони доим тасаввур қилиб юрарди. Худди шу чехрани ёзаётган, ёзадиган асарида тасвир этмокчи эди. Бу худди ўша – Шерзоднинг тасавбурида тез-тез жонланиб турадиган орзу каби ширин бир сиймо эди.

Шерзод кўнглида бўлаётган ғалаённи ошкор қилиб кўйишдан кўрққандек, дарров кўзини олиб қочди. Фарида икки қатор столлар орасидан секин юриб ўтди-да, энг орқа қаторга, бўш турган ўриндикка бориб ўтирди. Аудиторияда ўтирган йигитларнинг ҳаммаси бошини орқага буриб, уни таъқиб этишар, бундан Шерзоднинг ғаши келарди. Ўзини мажбур қилди-ю, дарс тугагунча ўша томонга бирон марта қарамади.

Ҳар бир курснинг ўз лочинларию ўз гўзаллари бўлади. Лекин кўпинча йигитлар ўз гуруҳидаги гўзал киз бир ёқда қолиб, бошқа курсдаги хунуккина қизни ёктириб қолади. Негаки, бир гуруҳда ўқийдиган талабаларда ака-сингиллик ҳисси бошқа туйғулардан устунроқ бўлади. Фарида эса бегона эди. Бунинг устига гўзал эди. Шунинг учун бўлса керак, гуруҳдаги йигитлар уни мафтунлик билан, қизлар бўлса ётсираш, ичи қоралик билан қарши олишди.

Тўртинчи босқичдаги ўзига ишонган йигитларнинг ҳаммаси Фаридага кўнгил қўйган эди. Бири ошқора, бири пинҳона мафтун эди унга. Лекин Фарида ҳеч қимни писанд қилмас, унинг ёнига яқин келганлар чирокка талпиниб қанотини куйдириб олган парвоналар сингари жароҳат чекиб нари кетар эдилар. Биргина Шерзод унга талпинмади. У кечалари мижжа қокмай шу қизни ўйлаб

чиқар, аммо ўзини кўрганда ҳеч нимани сездирмасликка уринар, оддий, самимий саломлашиб кўя колар эди. У хаёлан шу киз қаршисида минг марта топинар, аммо ўзини кўрганда мағрур ўтиб кетарди. Негаки у Фаридани севарди. У ўзининг муқаддас туйғусини ҳеч кимга, ҳатто Фариданинг ўзига ҳам оёқ ости қилдиришни хохламасди. Мағрур Фаридага Шерзоднинг худди шу феъли – мағрурлиги ёқиб қолган бўлса ажабмас.

Қиш оқшомларидан бирида Шерзод факультет кироатхонасига кирди-ю, бир чеккада дарс тайёрлаб ўтирган Фаридага кўзи тушди. Фарида ҳам худди Шерзоднинг кириб келишини кутиб тургандек бошини кўтариб қаради. Шунда унинг кўзлари парпираб ёниб кетгандай бўлди. Шерзод беихтиёр унинг ёнига бориб ўтирди. Икковлари анчагача китобдан бош кўтармай жимгина ўтиришди. Шерзод нима ўқиётганини ўзи ҳам билмас, фақат бир нарсани – ёнида Фарида ўтирганини ҳис этар, унинг осуда нафас олишини эшитиб турар, димоғига урилаётган нафис атир исн бошини айлантириб кўйгандек бўлар, аммо унинг юзига қарашга журъат этолмас эди. Чамаси Фарида ҳам ҳеч нима ўқимас, ўқиёлмас эди шу топда. Қанча ўтиришган бўлса Шерзод ҳам, Фарида ҳам китоб саҳифасини бирон марта варақлашмади. Шерзод гапни нимадан бошлашни ўйлар, аммо жўялироқ сўз тополмай қийналар эди. Ниҳоят, юрак ютиб, иложи борича хотиржамлик билан шивирлади:

– Кеч бўлиб кетди, уйингизга кетишга кўркмайсизми?

– Мен ҳеч кимдан кўркмайман. Сиз-чи? – деди Фарида ҳам шивирлаб.

Мана шу охириги сўз – ярим ҳазил билан айтилган: «Сиз-чи?» деган савол бўлмаганида Шерзод гапни таққа тўхтатган, ўзининг ёпик оламини ёпиклигича қолдирган бўларди. У боядан бери биринчи марта Фариданинг кўзига тик қаради. Қизнинг кўзларида, доим кибрга мойил бир ғурур билан боқадиган кўзларида алланечук маъсумлик бор эди.

Шерзоднинг вужудига майин бир иликлик югурди-ю, бахтиёрлик билан кулди.

– Мен кўрқаман, – деди шивирлаб.

– Кимдан?

– Сиздан...

– Мендан?! – Фарида энди овоз чиқариб кулиб юборди. – Нимамдан кўрқасиз?

Атрофда ўтирганлар ўзларига қараб кўйишаётганини кўриб Шерзод яна пичирлади:

– Билмадим... Сиз жуда... бошқачасиз.

– Сиз ҳам...

Шу окшом Шерзод уни уйига – шаҳар марказидаги тўққиз қаватли ғиштин бино олдиғача кузатиб кўйди. Фарида дадасининг ҳарбий шифокор эканини, узоқ йиллар Самарқандда ишлагани-ю, энди хизмат юзасидан Тошкентга қайтиб, уларни ҳам олиб келганини, оилада ёлғиз қиз эканини айтиб берди. Шерзод ҳам ўзининг Фарғонадан келгани, дадаси урушдан ярим жон бўлиб қайтгани, беш йил бурун вафот этгани, қишлоқда онаси билан синглиси қолгани, уларнинг ўзидан бошқа суянадиган кишиси йўқлигини айтди.

Шу куни икковлари ҳам қизик бир нарсани кашф этдилар. Аввал икковлари ҳам бир-бирларини ўтакетган кибр-ҳаволи деб билишарди. Шерзод Фаридани ўз хуснига ўзи махлиё деб юрарди. Фарида эса Шерзодни бошқалардан яхшироқ ўқиганию қалами ўткирлиги учун мактанади, деб ўйларди. Энди билишса, икковлари ҳам унчалик кибрли эмас эканлар. Икковларида ҳам қандайдир кўз илғамас соддалик бор экан. Шу кашфиёт уларни бир-бирига беихтиёр занжирдек боғлаб кўйди. Ким билсин, эҳтимол, бу занжир илгарироқ боғлангандиру, улар буни тан олмай юришгандир.

Шерзоднинг ҳаётида энг афсонавий, энг бахтиёр дамлар бошланди. Бу дамлар қанчалик ширин бўлса, шунчалик сермазмун эди. У дарсдан бўш пайтларида тахририятлардан топширик олиб, далаларга, заводларга борар, турли-туман одамларнинг қисматларини ўрганар, ҳар нарсага жон ато қилишдек сеҳрли бир куч ҳис этарди вужудида.

Апрель окшомларидан бирида Фарида икковлари шаҳар айланиб юриб стадионга кириб қолишди. Ўша куни мусобака йўқ, стадион кимсасиз эди. Тушдан буён ковоғини солиб турган осмонда бир лаҳза чакмоқ йилт этди-ю, кетидан осмон-фалакни ларзага келтириб момақалдиروق гумбурлади. Йирик-йирик томчилар еру кўкни савалай кетди. Шерзод Фариданинг кўлидан тутганча, бир чеккада турган соябондек думалок тут дарахти панасига караб югурди. Фариданинг юпқа гулдор кўйлаги жикка сув бўлиб, баданига ёпишиб колган, киприкларидаги нафис бўёклари ёйилиб, сочлари тўзиб кетган эди. Дарахт япроклари харчанд қалин бўлмасин, ёмғир томчилари улар орасидан йўл топиб икковларининг устига мўл-кўл ёғиларди. Шерзод Фаридани пана қилиш учун унинг бошини кўксига яширди. Шунда кизнинг намхуш, титрок лаблари бир лаҳза интиқлик билан йигит томон талпинди-ю, Шерзод уни бағрига босди... Улар ёмғир тингунча тут остида туришди.

– Троллейбусга қандоқ чиқаман, – деди Фарида кулиб.

Икковлари пиёда кетишди. Шерзод уларнинг тўққиз қаватли уйи олдидан қайтиб кетаётган эди, Фарида кўймади. «Бир пиёла чой ичиб кетинг, шамоллаб коласиз», деб кўлидан судради.

Иккинчи қаватдаги чарм копланган эшикни гулдор крепсатин халат кийган аёл очди. Бу – Фариданинг онаси эканини Шерзод дарров билди: кош-кўзлари худди Фариданикига ўхшарди. Йўлакка киришлари билан Фарида Шерзодни онасига таништирди.

– Жуда яхши, марҳамат, – деди аёл Шерзодга бошдан-оёқ синчиклаб тикилиб. Шерзод унинг кўз қарашидан она-бола ўртасида ўзи ҳақида илгари ҳам гап бўлганини тушунди. Уни ичкарига таклиф этишди. Меҳмонхона деворларига чўғдек гиламлар осилган, тўр томондаги гилам тепасида кумуш сопли эгик қилич илиғлик турар, шифтдаги каттакон биллур қандил майин порлар, қорамтир сервантда қадимий кумуш идишлар товланар эди. Шер-

зод устига кизил бахмал ғилоф копланган курсига омонатгина ўтирди. У каттикрок нафас олса боши устидаги биллур кандилни тушириб юборадигандек котиб ўтирар, оёғидаги ёмғир ўтиб намиккан пайпоғи жуда хунук кўринарди кўзига.

Шерзод шаҳарга келиб ўқий бошлагандан буён кўп давраларда бўлган, ҳатто тўнғич хикоялари назарга тушиб қолгани учун катта-катта ёзувчиларникига ҳам таклиф этилган, бундан анча мукамалроқ жиҳозлару безакларни кўрган эди. Аммо ҳеч қаерда ўзини ҳозиргичалик ноқулай ҳис этмаганди. Негаки, у ҳозир Фариданинг онаси ҳар кириб-чиққанида ўзини зимдан таъкиб этаётганини сезар, сезган сайин қисниб-қимтинар эди.

Фарида нариги хонага кириб кетди-да, бироздан кейин худди онасиникига ўхшаш халат кийиб чиқди. У сочларини ёйиб юборган, янаям чиройли, янаям жозибали бўлиб кетган эди. У сервант ёнида турган китоб жавонидан каттакон альбом олди. Шерзоднинг курсиси ёнига стул қўйди-да, ўтириб альбомдаги суратларни кўрсата бошлади. Шерзод альбомга паришон назар ташлар, аммо Фариданинг суратидан бошқаларини яхши илғамасди.

Фариданинг онаси қора жило берилган столнинг бир чеккасига крахмалланган тўртбурчак қўл сочик ёзиб, биллур саватчада шоколад, кумуш таксимчада асал, майиз келтириб қўйди.

Шерзод бир пиёла чой ичгунча терлаб кетди. У қўлидаги пиёлани каёкка қўйишини билмай кийналарди. Крахмалланган сочикчага қўяй деса, пиёланинг таги тегиб доғ бўлиб қолади. Столга қўйса жилосига панд етади. Фариданинг онаси бўлса унинг рўпарасига ўтириб олиб, ҳар бир харакатини синчиклаб кўздан кечирарди.

Шерзод бу аёл ўзини очикдан-очик синовдан ўтказётганини сизди. Она-бола ҳарчанд кистамасин, шошапиша ташқарига чиқди-ю, хийла енгил нафас олди. Шу куни, ҳаётдаги энг бахтиёр кунида кўнглида туманли бир нохушлик уйғонди. У бир неча кунгача нимага шунақа бўлаётганини ўзи ҳам тушунолмай юрди-ю, кейин идрок

этди. Балки ўзи билан Фариданинг ўртасида фарк йўқдир. Лекин ўзининг онаси билан Фариданинг онаси ўртасидаги фарк кичкина эмас экан. Фариданинг ўз кишлоғида, ўз уйида аясига хизмат қилишини тасаввур этишнинг ўзи ақлга сиғмайдиган гап экан. Шерзод шуни пайкади-ю, Фаридаларникига иложи борича бормасликка ҳаракат қиладиган бўлиб қолди. У Фаридани жон-дилидан яхши кўрар, бу киз учун ҳар нарсага тайёр турар, фақат уларникига боришдан безиллар эди.

Бу орада имтиҳонлар тугади. Фарида ота-онаси билан Болтик бўйига дам олишга кетди, Шерзод кишлоққа жўнади. Улар тез-тез хат ёзишиб турар, Шерзод энди бу киз қалбининг бир парчасига айланиб қолганини билар эди.

Янги ўқув йили – Шерзод билан Фарида учун охириги ўқув йили бошланди. Фарида денгиз бўйидан қорайиб, тўлишиб қайтди. У янаям очилиб кетган эди. Пахтага кетишлари арафасида Фарида кўярда-кўймай уни яна уйларига таклиф этди. Шу куни Фариданинг онаси қирк олти ёшга тўлганини Шерзод ичкари кирганидан кейин билиб қолди. Билди-ю, куппа-қуруқ кириб келганига баттар мулзам бўлди.

Меҳмонлар ҳали йиғилишмаган эди. Фариданинг онаси елиб-югуриб дастурхон безатаркан, Шерзод билан орачора гаплашиб кўярди. У аввало Шерзоднинг Тошкентда ишда қолиш-қолмаслигини суриштирди. Шерзод бултур республика газетасида амалиёт ўтаган, уни шу ерда олиб қолишмоқчи эди. Аммо бу ҳали мавҳум гап бўлгани учун Шерзод Фариданинг онасига тайинли бир гап айтмади.

– Тукқаним ҳам, тургани ҳам шу кизим, – деди Фариданинг онаси Шерзоднинг рўпарасига ўтириб. – Дадаси билан мен уни бир қадам жилдирмаймиз. Очиғини айтсам, Фарида рўзғор эплай олмайди. Ёлғиз боламизга харидор бўлган одам фарзандимиз қатори шу ерда тураверади.

Шерзод ҳаммасини тушунди. Тушунди-ю, индамади. Бир нима дейишга ожиз эди. Бироздан кейин Фариданинг дадаси келди. Бу одам подполковник формасида

жуда салобатли кўринган эди. Аммо ичкаридан хонаки либос кийиб чикканида оддий, коп-кора, хушчакчак кишига айланиб қолди. Шерзод билан жуда дилкаш суҳбатлашди. Ўша окшом меҳмонлар алла-паллагача ўтиришди. Шерзод ётоқхонага кеч қайтди. Тонг ёришгунча мижду кокмади. У ўйлаб ўйига ета олмас эди: демак, Фариданинг онаси ичкуёв излаяпти. Шерзод мабодо марказда қолган тақдирда ҳам шу шартга кўна олмайди, у аввало кишлокда қолган онаси билан синглисига ёрдам бериши керак. Ҳали синглисини узатиш масаласи турибди. Шунинг учун ҳам у газеталардан олган арзимас қалам хақини, стипендиясининг бир қисмини қисиб-қимтиб ўйига жўнатади. Энг муҳими бу ҳам эмас, муҳими, у эркин бўлишни хоҳлайди. Фариданинг уйида, бир кун ҳам туролмайди. Демак... Шерзод у ёғини ўйлашни истамас эди. «Фарида билан гаплашиш керак, – дерди у ўзига таскин бериб, – Фарида эсли киз».

Бир куни у гапни узоқдан бошлаб, шу мавзуга улаганда Фарида лўнда қилиб айтиб қўя қолди: «Ойимлар мен учун ўзларини фидо қилдилар. Институтда беш йил ўқиб олган билимларини менга алишиб ишни ташладилар. Энди мен нонкўрлик қилолмайман».

Шерзод Фаридани ҳам, онасини ҳам айблай олмасди. Айни пайтда, Фариданинг шартига кўна олмасди ҳам.

Қиш кунларидан бирида ғалати ҳодиса рўй берди. Шерзод билан Абдувоҳид бозорга тушишди. Абдувоҳид оилали бўлгани учун Шерзод ора-чора бозор-ўчарига қарашиб юрарди. Бозор дарвозаси ёнига келишганда бир тўда одамни кўриб тўхтаб қолишди. Қори супуриб ташланган асфальт йўлканинг бир чеккасида курсичада арақ ичаверганидан юзи шишиб кетган, соқоллари ўсган, пахталик чопон кийиб олган малласоч киши ўтирарди. У бир қўлида букланган қоғозлар зичлаб тахланган қутича ушлаб олган, бир қўлида каламушга ўхшаган жонивор бор эди.

– Денгиз чўчкаси билан фол очяпти, – деди Абдувоҳид қулиб. – Кел, бир кўрайлик.

– Жиннимисан? – Шерзоднинг жаҳли чикди. – Топган эрмагингни кара-ю!

– Буям бир гап-да, оғайни. – Абдувоҳид пиёниста фолбинга элик тийин бериб кафтини тутди. Жонивор кизғиш тумшуғини яқин келтириб, унинг кафтини искаб кўрди, кутичадаги қоғозлардан бирини тишлаб тортди.

«Яқинда фарзанд кўрасан!» Абдувоҳид машинкаланган қоғозни овоз чиқариб ўқиди-да, кулиб юборди.

– Бунисини ўзимам биламан, номард! – деди пиёниста фолбинга қараб. – Хотиним туғай деб турибди. Сен менга нима туғиб беришини айт! – у қоғозни Шерзодга чўзди. – Чиройли қилиб машинкалатганини кара! Йигирманчи асрнинг лўттибозлари ҳам техникадан фойдаланадиган бўпкетган. Қани, кўлингни чўз. – У Шерзоднинг кафтини зўрлаб жониворнинг тумшуғи тагига тикиштирди. Шерзод жонивор тортиб чиқарган қоғозни беихтиёр кўлига олди-ю, текис қилиб машинкаланган сўзларни ўқиди: «Сен хиёнатга дуч келасан».

– Менга кара! – деди у фолбиннинг шишиб кетган ба-шарасига тикилиб. – Чўчқангга айт, яна бир марта текшириб кўрсин. Ал эр яна шу сўзларни топиб чиқарса, уч сўм оласан. Мабод бу гал бошқача фол очса, кўлингдан олиб ерга ураману, тинчитиб кўя қоламан.

Фолбин килиб кетган кўзларини Шерзодга тикиб бир лахза талмовсираб турди-да, бош силкиди:

– Давай!

Бу гал жонивор кутичанинг бошқа томонидаги қоғозни тишлаб тортди. Шерзод қоғозни ёйиб ўқиди: «Сен хиёнатга дуч келасан!»

У қоғозни қижимлаб улоқтирди. Лекин кўнглида уйғонган ғашликни улоқтириб юборолмади.

Ўн тўртинчи февраль Фариданинг туғилган куни эди. Икки кун илгари киз уни яна уйига таклиф қилди.

– Бажониди, – деди Шерзод кулимсираб. – Фақат битта шартим бор: ўз кўлингиз билан ош дамлаб берасиз.

– Вой, одам ўзининг туғилган кунидаям ишлайдими? – Фарида хандон отиб кулди.

– Нима кипти, ойингиз туғилган кунларида ҳамма ишни ўзлари қилдилар-ку!

Фарида Шерзоднинг нимага шама қилаётганини тунди.

– Нима, мени синамоқчимисиз? – деди ковоғини солиб. – Мен шунақаман, оксочликни ёмон кўраман.

Шерзод шу гапдан дилсиёҳлик чиқармаслик учун қачондир қулоғига чалинган латифанамо бир воқеани айтиб берди:

– Машхур бир ёзувчининг ғалати одати бор экан. Хотинига гоҳ зиғир ёғдан, гоҳ қўй ёғидан ош қилишни буюраркан. Бир куни уларникига нозикрок меҳмон келиб қолибди. Хотини қанақа ёғдан ош қилиш кераклигини сўрабди-ю, эрининг жавобини яхши англай олмабди. Қайтадан сўрай деса, меҳмондан уялибди. Шунинг учун иккита қозонда икки хил ёғдан ош дамлабди-да, иккита лаганда сузиб олиб келибди.

Шерзод Фаридани кулдирмоқчи эди, аммо у кулмади.

– Биринчидан, сиз хали ёзувчи эмассиз, иккинчидан ёзувчи тугул, пайғамбар бўлсаям, мен эримга оксочлик қилмайман! – деди дона-дона қилиб. – Керакли ошини ўзи пишириб еяверади.

– Ош пишириш айб эмас-ку? – деди Шерзод ранжиб.

– Мен бўладиган гапни айтдим!

Чиндан ҳам Фарида туғилган кунида «меҳмон» бўлиб ўтирди. Шу куни Шерзодни ранжитадиган яна бир гап бўлди. Меҳмонлар кўпайиб кетишди-ю, Шерзод сиқилиб балконга чикди. Шунда ошхонада бўлаётган гап-сўзлар беихтиёр қулоғига чалинди.

– Дидсизгина бола экан. Тўртта гулни матоҳ қилиб кўтариб келганини-чи! – Бу Фариданинг онаси эди. Шерзод ўзи гулхонадан олиб келган уч дона чинни гулни эслади.

– Майда гап бўлманг, ойи! – деди Фарида жеркиб.

– Ҳамма нарса майда-чуйдадан бошланади. Нима қиласан шу болани! Сени бошига кўтариб юраман деганлар сон мингта! Биласан, бизга шунчаки қуёв эмас, ўғил

керак. Сени кишлоғига диканглатиб олиб кетадиган одам эмас, шу ерда қоладиган одам керак.

Шерзод югургудек бўлиб меҳмонхонага кирди. Шу окшом худди сахнада роль ўйнаётган одамдек илжайиб ўтиргани учун ўзини ёмон кўриб кетди. У бунақа ишларни эплай олмасди.

...Севиқли одаминг сен билан ўпишаётганида юзини ўгириб, кўзини олиб қочдим, билки – кўнглида ё хиёнат бор, ё адоват. Кейинги пайтларда Шерзод Фаридада худди шу холатни пайқайдиган бўлиб қолди. Фариданинг кўнглида хиёнат бўлмаса ҳам адоват бор эди. Биринчи май куни шу адоват ярқ этиб кўриниб қолди. Факультетда байрам окшоми нишонланди. Шерзод кечкурун Фаридани кузатиб қўймоқчи эди, киз кўнмади.

– Ўзим кетаман, – деди куруқкина оҳангда.

Йўқ, унинг ўзи кетмади. Йўл-йўл қўйлагининг енгини қайириб олган баланд бўйли бир йигит Фаридани зина олдида кутиб турган экан. Икковлари етаклашиб кетишди. Фариданинг атрофида парвона бўлиб, қанотини қуйдириб олган аламзада йигитлар Шерзодни «табриклашди».

Фарида бу ишни азбаройи ўша йигитни яхши кўрганидан эмас, Шерзодни ўзидан совитиш учун қилганини, бу аёлларга хос макр эканини Шерзод жуда кечикиб тушунди. Ўша пайтда унинг кўзига ҳеч нима кўринмасди. Эртасига у Фарида билан худди ўша зина олдида тўкнаш келди.

– Битта қинга иккита қилич сиғмайди. Мабодо сиғсаям ҳаром бўлади! – Шерзод бу гапни шу қадар совук қаҳр билан, шу қадар кўполлик билан айтдики, Фариданинг ранги ўчиб кетди.

– Сизга оғирлиги тушмай қўя қолсин! – деди Фарида ҳам ғазаб билан. – Бу ёғини ўзимизга қўйиб берасиз!

Шерзод ораларидан гап қочишига бемаъни нарсалар сабаб бўлаётганини билар, аммо Фариданинг олдида бўйин эгишга ғурури йўл қўймас эди. Фариданинг уйида эса жанжал бозори кизир, уни қандоқ қилиб бўлмасин, Тошкентда олиб қолиш масаласи ҳал қилинарди. Шер-

зод жаҳлдан тушиб ғурурини тийиб олгунча масала хал бўлди. Давлат имтиҳонига уч кун колганда Фарида унинг кўлига таклиф қоғози тутказди. Шерзод нима бўлгандаям тақдирининг шу қадар ағдар-тўнтар бўлиб кетишини кутмаган эди. Учиб кетаётганида ногаҳон ўк еган лочиндек чилпарчин бўлиб тушди.

Илик ёз оқшомларидан бирида Фаридаларнинг тўккиз каватли уйи рўпарасида, гулзор майдонда қарсбадабанг тўй бўлди. Абдувоҳиднинг ҳарчанд қаршилиқ қилишига қарамай, ўзини ўзи хор қилаётганини била туриб Шерзод тўйга борди. Шўх-шўх куйлар чалинди, қадаҳлар жаранглади, нутқлар сўзланди.

Аввал Фариданинг дадаси билан бирга ишлайдиган семиз киши гапирди. Оилавий ўтиришда Шерзод уни, бу киши Шерзодни кўп кўрган эди. У куёв ўғил Жўравойнинг ажойиб муҳандислиги, ажойиб одамлиги, келинпошша мисоли ой бўлса, куёв бола куёш эканлиги, бир-бирини каттик севишини айтиб, бахт-саодат тилади. Кейин Фариданинг курсдоши, бир вақтлар Шерзодга кўнгил кўйиб, жавоб ололмаганидан кейин узоклашиб кетган ихчамгина қиз сўз олди. Келин-куёв кўпдан буён бир-бирини севишини, бир-бирига хўп муносиблигини айтиб, улар учун қадаҳ кўтаришни илтимос қилди.

Шерзод ён тарафдаги столда ўтирарди. Мунча гапга чечан бўлмаса бу одамлар! Мунча беномус бўлмаса бу одамлар! Бировнинг муҳаббати дафн этилган қабр устига кўйилган гулчамбарлардан гулдаста ясаб, бошқа бировнинг кўлига тутқазишга мунча уста бўлмаса бу одамлар! Шерзод шуларни ўйларди-ю, ҳаммадан баландроқ қаҳқаҳ уриб куларди. Шуларни ўйларди-ю, кўлидаги қадахни ҳаммадан каттиқроқ жаранглатарди. Қизик, у дарров маст бўлиб қолди. Икки қадах ичиши биланок боши ўз-ўзидан айланиб, кўз олди жимирай бошлади. Бир маҳал, Фариданинг дадаси билан бирга ишлайдиган ҳамкасблари бўлса керак, бир тўда ҳарбий кишилар қарсак чалиб бор овоз билан «Горько! Горько!» деб қичкира бошладилар. Куёв оқ рўмол ёпиниб ўтирган келин томон эгилди.

Шерзод юраги кўксидан отилиб чиқиб кетаётганини сезиб, сакраб ўрнидан турди. Маст оломон ҳамон бакириб-чакирар эди. У гандираклаганча даврадан чиқиб кетди. Анча юрди. Хаёлида нуқул бир хитоб янграр эди: «Нега бординг ўша ёққа! Нега?!» Бир маҳал ҳамма ёқ жимжит бўлиб қолганини пайқади. Оломон бакириб-чакирмас, машиналар шовқини эшитилмас, трамвайлар гувилламас эди. Шерзод бошини кўтариб қаради. Аллақандай хилват боғнинг бир чеккасига келиб қолибди. Атрофда чироклар кўринмас, ҳамма ёқ осуда, ғамбода ой дарахтлар орасида адашиб ночор тентирар, қаердадир сув шилдирар эди. Шерзод оёқларидан мадор кетганини сезиб чўккалади. Тиззаларига муздек майсалар уннади. Шундагина у майса устига мук тушди-ю, кўзларидан тиркираб ёш чиқиб кетди...

Бунақа пайтда киши ҳақиқат излаб қолади. Аммо кидирган нарсаси доим ўзи билан ёнма-ён юрганини, уни ўзи кўрмай қолганини тан олмайди, ололмайди. Шерзод ҳам буни кейин, кечикиб тушунди. Сен галварсга онангнинг хизматини қиладиган хизматкор керакмиди ё маслакдош умр йўлдошими? Нега энди сен ўз онангни, ўз уйингни ўйлашинг керагу, нега Фарида ўз онасини ўйламаслиги керак экан? Нима, ўқинг ўзганми сенинг!

Шерзод бу саволларни ўзига кейинчалик берди. Шунда кўпдан буён ўзига эргашиб юрган ҳақиқатни кўрди: Фарида қанчалик худбинлик қилган бўлса, ўзи ҳам ундан қолишмаган экан. Фарида қанчалик бевафолик қилган бўлса, ўзи ҳам шунча енгилтаклик қилган экан. Ҳақиқат шу эди!

Киши бировдан нафратланса, битта алангада ёнади. Кўшилиб ўзидан ҳам нафратланса, бир ўти икки бўлади. Шерзод икки алангада баравар куя бошлади...

Мана, ўшандан буён орадан уч йилдан кўп вақт ўтди. У Фариданинг эрини – ўша новча йигитни бошқа кўрмади. Кўрса танимасди ҳам. Фақат бу йигит Фаридаларникида яшаётганини биларди. Фариданинг фарзанди йўқ эканини, ҳеч қаерда ишламаётганини ҳам билар, аммо ўзини

кўрмаган эди. Бугун кўрди. Кўрди-ю, битай деб қолган яраси яна янгиланди.

Шу кеча палатанинг оппок шифтига тикилиб ётганича тонг оттирди...

13

Кейинги пайтда у ўзини яхши ҳис этар, ишни соғиниб қолганди. Таҳририятдан йигитлар тез-тез кўргани келишар, Абдувоҳид бўлса, кунора қатнар, гоҳ онасини, гоҳ ёш болали хотинини юбориб турар, бундан Шерзод хижолат чекар эди.

Бугун якшанба бўлгани учун касалхона янаям гавжум бўлиб кетди. Рангли афишалар осиб ташланган вестибюлда, теракзор хиёбондаги ўриндикларда, атиргуллар қизғиш барг ёза бошлаган гулзорлар четида кўпдан-кўп одамлар тўпланди. «Касалхона эмас, сайилгоҳ бўлди», деб ўйлади Шерзод мийиғида кулиб. Фақат кеч кириб, окшом тушганидан кейин одамлар сийраклашди, ҳовлига ҳам, йўлкаларга ҳам жимлик чўкди. Дераза ортидаги гулини тўккан ўрик шохларида бир лаҳза шафак ўйнади. Қорайиб, қовжираб қолган гулбарглар остидан кўкариб чиққан майин япроқчалар зумрад нукралардек бир ловуллаб сўнди.

Шерзоднинг кўзи энди илинган экан, бир маҳал Сайфи Соқиевич каравотини ғижирлатиб ирғиб ўрнидан туриб кетди.

– И-и-и! – деди беихтиёр олдига талпиниб. Шерзод чўчиб кетди-ю, ўша томонга хавотирланиб қаради. Сайфи Соқиевичнинг чехрасида алланечук қувонч порлар, салки ковоклари учиб-учиб турар, кўзлари ёниб кетган эди.

Шерзод эшик олдида турган кишини энди кўрди. У мизғиб ётганида эшик очилганини эшитмай қолганди. Нотаниш кишининг боши эшик кесакисига тегай деб турар, шунча бўй камлик қилгандек мовут шляпа ҳам кийиб олганди.

– Ассалому алайкум! – Сайфи Соқиевич чакқонлик

билан каравотидан тушиб, шиппагини оёғига илди-да, новча кишининг истикболига чиқди.

– Саломатмисиз, омонмисиз? – у новча кишининг рапидадек кўлини ўзининг дўмбок кафтлари орасига олиб, беозор силкитар, гўё ўзи эмас, мана шу одам бетоб бўлиб қолгану, ундан ахвол сўраш фарздек, ҳар кўл силкиганда қайта-қайта суриштирарди: – Уй ичилар тинчми, жиянлар омонми?

«Каттарок хўжайин бўлса керак, – деб ўйлади Шерзод новча кишидан кўз узмай. – Бўлмаса Сайфиддин ака бунчалик шошиб қолмасди». У Сайфи Соқиевич кимга канака муомала қилишини билиб қолганди.

Новча кишининг юз тузилиши кўпол, чўмичдек бурни бор ҳуснини ҳам йўқотиб юборганга ўхшар, рангсиз юзидан бирор маъно уқиб олиш кийин эди.

– Қалай, тузалиб қолдиларми? – деди Сайфи Соқиевичга кибр билан қараб.

«Овози сурнайга ўхшаркан, – ўйлади Шерзод мийиғида кулиб. – Қизик, негадир кўпинча новча одамларнинг овози сурнайга ўхшайди».

Сайфи Соқиевич энди ўзини анча босиб олди. Худди расмий давраларда қатнашадиган арбоб сингари вазмин бош силкиди.

– Худога шукур, – деди мулойим жилмайиб. У ўз тўшагининг бир чеккасини қайириб, кафти билан тозалаган бўлди-да, имо қилди. – Марҳамат.

Новча киши шляпасини ечиб, Сайфи Соқиевичнинг ёстиғи устига қўйди.

– Жойингиз ўзингизга буюрсин. Нима, энди меням оёғимдан тортмоқчимисиз?

Сайфи Соқиевич корнини селкиллади кулди.

– Йўғ-е, «шеф», Худо асрасин! Бутун бошли Горторнинг бошлиғига шу жойни раво кўрармидик.

У «шеф» деган сўзни нимтабассум билан айтди. Лаганбардорлик қилдими, киноями, Шерзод тушунолмади. Ҳар қалай, бу сўз новча кишига ёқиб тушди шекилли, овозини кийкиллади кулди. У тумбочка олдидаги стулга

Ўтирганидан кейингина Шерзод томонга қаради. Шерзод салом берган эди, бошини силкитиб алик олган бўлди.

Сайфи Сокиевич тумбочкасидан чойнак-пиёла, тўксон беш чой олди.

– Қани, ука, тезроқ кимиллай қол! – деди Шерзодга чойнакни узатиб. – Титаннинг кнопкасини шундоқ боссанг, дарров бикиллаб қайнайди. Тоза қайнасин, укдингми?

Шерзод хайрон бўлиб қолди. Сайфи Сокиевич унинг кўз ўнгида ҳар куни минг хил товланиб кўринар, аммо ҳеч қачон сенсирамаган эди. «Нима бу, якин тутиб шундай қиялпими ё хўжайиннинг олдида ўзини кўрсатиб кўймоқчими? – Шерзод жилмайиб қўйди. – Ўзини кўрсатмоқчи!»

Сайфи Сокиевич Шерзоднинг ўзига қаттиқ тикилиб турганини кўриб, бир лаҳза иккиланиб қолди-ю, аммо яна ўша оҳангда қайтарди:

– Ёш йигит деган тез-тез кимирлайди-да, ука!

Шерзод чойнакни кўтариб йўлакка чиқиши билан Сирожиддинга дуч келди. У яланг бош бўлиб олган, қўлида каппайиб кетган портфель, юки оғир бўлса керак, бир томонга оғиб келарди. Сирожиддин Шерзодни кўриши билан портфелини чап қўлига олди-да, якин келиб қўл қисиди.

– Тузукмисиз? – деди кўкиш кўзлари хиёл қисилиб.

Шерзод ичкарига имо қилди:

– Дадангизга меҳмон келди.

– Биладан, – Сирожиддин кулди. – Бобойнинг хўжайини-да! Ўзим опкелдим.

Титан совиб қолган экан. Шерзод уни қайнатгунча анча вақт ўтди. У палата эшигига яқинлашиши билан димоғига коньяк хиди гуркираб урилди.

Каравотларнинг бошида турадиган иккала тумбочка ўртага олиниб, «стол» қилинган, устига газета ёзиб қўйилган, дастурхонда ковурилган товук, яримлаб қолган арман коньяги, ширмой нон турарди. Дераза олдидаги стулда ўтирган «шеф» товук оёғини чайнар, Сайфи

Сокиевич пахта гулли пиёлага ўз кўли билан култиллади коньяк куяр, Сирожиддин бўлса, ҳў бир сафаргидек, ялтирок туфли кийиб олган оёқларини чалиштириб Шерзоднинг каравотида ўтирарди.

– Нима бало, чой бўпкетдингми, ука? – Сайфи Сокиевич Шерзодга юзланиб койиган бўлди. – Кел, ўтира қол. – У иккинчи пиёлага ҳам тўлдириб коньяк қуйди. Унинг юзи бўғриқиб кетган эди. «Ичибди, – деб ўйлади Шерзод зимдан қараб. – Қон босими бор одамга ичкилик ёқмайди деганлари тўғри экан».

Сайфи Сокиевич пиёлалардан бирини «шеф»га узатди. Горторг мудирини тумбочка устига ёзилган газетанинг бир учини йиртиб олди-да, ёғли қўлларини артди. Пиёла унинг каттакон, сертомир кафтида худди ўйинчоққа ўхшаб қолди.

– Қани, ука, банияти шифо, деб бир отиб юборасан-да, энди! – Сайфи Сокиевич мастона сузилаётган кўзларини Шерзодга тикди.

Шерзод охириги марта ичиб касалхонага тушганини ҳали унутмаган, умуман, кейинги пайтда ичкиликдан ўзини тортиб қўйган эди.

– Раҳмат! – деди чой қайтараркан.

– Э, олсанг-чи! Бизга ақл ўргатадиган дўхтирларнинг ўзи пиёниста! – Сайфи Сокиевич овозини баралла қўйиб шанғиллади. – Бир одам айтган экан, ичмасам, чекмасам, хотин билан юрмасам, бу дунёга нимага келдим, деб.

«Оббо, пишиб копти-ю», ўйлади Шерзод, ҳамон чой қайтараркан. У Сайфи Сокиевичнинг каравоти остида думалаб ётган иккинчи шишани энди кўрди. «Бирпасда шунчани ичишган бўлса, иштаҳалари чакки эмас-ку!»

– Нимаям қилардик, – деди Шерзод Сайфи Сокиевичнинг кўзига тик қараб. – Бу дунёда яшашни ҳамма ҳар хил тушунади.

Сайфи Сокиевич қизарган кўзларини бир лаҳза Шерзодга тикиб, киприқларини пирпиратди-да, йилтираб турган дўрдок лабларини ялаб қўйди. Негадир қулди.

– Файласуфларни ёмон кўраман-да, – деди пишкириб. Кейин «шеф» томонга бурилиб жарангдор овозда давом

этди. – Инсоннинг бошига ҳар хил кун тушаркан. Шундоқ кунда қимматли вақтингизни аямасдан хабар олганингиз учун бошим осмонга етди. Раҳмат. – У бир лаҳза жим қолди-да, яна кўшиб кўйди: – Инсон учун энг катта бойлик – саломатлик экан. Мана, бошимизга тушгандан кейин бил-япмиз.

– Соғ бўлиш учун остановкани билиш керак-да, нима дуч келса ураверадими, меш қоринга!

«Шеф» бу гапни кулиб айтди. Аммо Шерзод унинг овозидаги ҳақоратомиз оҳангни сезди-ю, беихтиёр Сайфи Сокиевичнинг дўмбайган қорнига қаради. У Сайфи Сокиевич тутақиб кетса керак, деб ўйлаганди. Йўқ, у тутақмади. Пиёлани шимириб бўшатди-да, авайлаб бир чеккага кўйди. Кафтнинг орқаси билан лабини артиб жилмайди.

– Аммо ҳазилниям жа оласиз-да! Қани, марҳамат! – у бир бўлак товук гўшти ушатиб «шеф»га узатди. Шерзод Сайфи Сокиевичнинг ночор аҳволдан баттар ийманиб Сирожиддинга қараб кўйди. Сирожиддин парво қилмай жилмайиб ўтирар, ора-чора хандон писта чақиб ер, ўтирган жойида чўзилганча дераза тоқчасида турган шиша банкага пўчоғини ташларди.

«Яна бир неча йилдан кейин худди дадасининг ўзи бўлса керак, – деб ўйлади Шерзод унга тикилиб. – Факат кўзлари бошқача, қув бўлсаям, ҳар қалай маъно бор...»

Шерзод Сирожиддин дадасининг майна бўлиб ўтиришини шу қадар бепарволик билан томоша қилаётганига хайрон қолди. Чамаси Сирожиддин бунақа гап-сўзларни эшитавериб пишиб кетган эди. Шерзод шуни сезди-ю, секин ўрнидан туриб, эшик томон йўл олди. Ҳеч ким унга қайрилиб ҳам қарамади.

14

Қайтиб келганда алламаҳал бўлиб қолган эди. Бошқа палаталарда чирок ўчган, факат уларнинг қия очик эшигидан нур тушиб турарди.

Сайфи Соқиевич майкачан бўлиб олганча ёстикка ён-бошлаб, тишини ковлаб ётар, юзи янаям қизариб, аллақандай қорамтир тусга кирган, қисилиб кетган кўзларида табассум ўйнар эди. Тумбочкалар яна жой-жойига қўйилган, ҳамма нарса йиғиштириб олинган, фақат коньяк иси билан пастак шифт остида қалқиб юрган тамаки тутуни «улфатчилик» анча чўзилганини айтиб турарди.

– Нега қочиб кетдингиз, Шерзоджон! – деди Сайфи Соқиевич қаддини ростлаб. Унинг ширакайф сузилиб қарашидан жудаям гаплашгиси келаётгани кўриниб турарди.

– Ўзим. – Шерзод елкасини қисди. – Халакит бергим келмади.

– Ё мендан хафа бўлдингизми, ука? – Сайфи Соқиевич Шерзодга қараб юмшоқ жилмайди. – Ҳали ўзимга яқин олиб сенсираб юбордим шекилли.

– Зиёни йўк! – Шерзод дераза илгагини туширди. – Ҳозирча сизсираб тулинг, «шеф»ингиз келганида яна сенсирайверасиз!

Сайфи Соқиевич Шерзоднинг ҳазили ёкиб кетгандай ҳузур қилиб кулди. Шерзод деразани очди. Кўксига мусаффо шабада урилиб, бир лаҳза туриб қолди. Ой ҳали чикмаган, осмон қоронғи, юлдузлар ёрқин-ёрқин порлар эди.

– Найнов одам аҳмоқ бўлади, деган гапни эшитганмисиз, Шерзоджон?

Шерзод бурилиб қаради. Сайфи Соқиевич ёстиғини деворга тираб ўтириб олган, жун босган оёқларининг учи қаравот остидаги пойандозга тегиб турарди.

– Эшитганмисиз? – деди у кўзларини йилтиратиб.

«Боя «шеф»дан кўнгли ранжиган экан-да», ўйлади Шерзод қаравотига келиб ўтираркан.

– Унисини билмайману, – деди мийиғида қулиб, – аммо аҳмоқнинг катта-кичиги бўлмайди деган гапни эшитганман.

– Аҳмоқнинг катта-кичиги жудаям бўлади-да! Сайфи Соқиевич тиш қовлаётган гугуртнинг учини бар-

моқлари билан қисиб тозалади-да, тагин оғзига тикди. – Ҳалиги найнов бор-ку, аҳмокнинг энг каттаси ўша бўлади, – деди палағда товушда. – Қанийди жавобгарлиги бўлмаса! Қок пешанасидан отиб ташлаган бўлардим, хунагани!

Шерзод кўйлагини еча бошлаган эди. Ёка тугмачасини бўшатаётган жойида қўллари муаллақ қотиб қолди. У Сайфи Сокиевичнинг «шеф»дан ҳасрат қилгиси келиб турганини сезганди-ю, бунчалик ҳақорат қилишини хаёлига келтирмаган эди. Сайфи Сокиевичнинг йилтираб турган кўзлари, мой босган дўрдоқ лаблари бирдан шу қадар хунук кўриниб кетдики, жирканч бир туйғудан вужуди сесканиб тушгандай бўлди. Наҳотки бундан ярим соат илгари оёғига йикилгудай бўлиб турган одамни, энди шунчалик оёк остига олиб топтаса!

Шерзод мактабда ўқиб юрганида биология ўқитувчиси зирхли жониворлар тўғрисида дарс ўтган эди. Тошбақа, каркидон, яна аллақанақа ҳайвонларнинг қалқони бўлишини, улар бу қалқондан усталик билан фойдаланишини айтиб берганди. Шерзод бир хил одамларни кўрганда, ўша жониворларни эсларди. Ҳозир ҳам шундай бўлди. «Зирхли жониворларнинг энг зўри мана шунақа одамлар бўлса керак».

– Кўп машқ қилганмисиз, Сайфиддин ака! – деди заҳарханда билан.

Сайфи Сокиевич ҳамон сузилиб ўтирар, ўз хаёллари билан банд эди. Шерзоднинг ранги бўзариб кетганини пайқамади ҳам.

– Нимани? – деди бемалол тишини қовлаб.

– Бирпасда минг киёфага киришни.

Сайфи Сокиевич қорнини селкилатиб, маза қилиб кулди. Кўзлари янаям қисилиб кетди.

– Ёшсиз, ука, ёшсиз! Ҳозир ҳамма шунақа қилади! Ҳамма! Балиқ ҳам думини ликиллатмаса сузолмайди. Дунёда мурасаю мадора деган гап бор. Найнов аҳмок. Аммо аҳмок бўлгани билан амали бор. Бутун бошли Горторгнинг мудири! Мураса қилмасам бир чўкийди-ю,

учиради юборади. Бу дунёда ё заринг бўлсин, ё зўринг бўлсин. Шундан бошқа ҳаммаси бир пул!

«Мана фалсафаси! – ўйлади Шерзод. – Мана муқаддас нарсаси – ё зар, ё зўр!»

– Шефингизнинг нимаси кўп, зарими, зўрими?

– Чирокни ўчиринг! – Сайфи Сокиевич оёқларини йиғиштириб ёнбошлади. – Ҳамшира уришиб беради.

Шерзод туриб чирок тугмасини босди. Палата бир дафъа қоронғилашгандай бўлди-ю, йўлакдан тушиб турган чирок нуридан яна ғира-шира ёришди.

– Деразаниям ёпа қолинг. Ҳаво салкин. – Сайфи Сокиевич адёлга ўраларкан, чўзиб ҳомуза тортди.

Шерзод деразани ёпиб, жойига қайтди. Палатага жимлик чўкди. Орадан анча вақт ўтди. Шерзод шифтга тикилиб ётаркан, Сайфи Сокиевичнинг ҳали ухламагани, йўғон бармоқлари билан думалок елкасини қашлаб кўяётганини аниқ кўз ўнгига келтирди.

– Айтмадингиз-ку, зари кўпми, зўрими? – деди беихтиёр овозини баландлатиб.

Сайфи Сокиевичнинг каравоти ғирчиллади.

– Қайдам! Унисиям, бунисиям бўлса керак!

– Қаёқдан олади? – деди Шерзод шифтдан кўз узмай.

Сайфи Сокиевич узоқ жим қолди. Чамаси, у энди гапиришга иккиланиб қолганди.

– Олади-да! – деди ниҳоят. – Олмаса обориб беришадди. Илгари бошқача эди: ҳамма ўзича ерди. Ҳозир бир улушни ўзинг еб, икки улушини юқорига оширмасанг, ишинг чаток. – Сайфи Сокиевич оғзидан гуллаб қўйганини пайқаб қолди шекилли, яна дами ичига тушиб кетди. Шерзод ҳам бир зум жим ётди-да, секин сўради:

– Ҳаммадан улуш оладими?

– Қайдам... – деди Сайфи Сокиевич яна мингиллаб. – Аммо-лекин ишга янги келган кунлари мени силжитаман, деб кўп уринди бу хунаса! Ҳар ҳафта ревизия босади. Ўзининг одамини қўймоқчи бўлган-да. Олдига тўғри кириб бораверай десам, синамаган одам. Йўқ, бир кун чораси ўзидан-ўзи топилиб қолди, курортга кетаётгани-

ни эшитиб қолдим. Аэропортга кузатишга чиқдим, бир пачка қизилини чой пули қиларсиз, деб папкасига солиб қўйдим. – Сайфи Соқиевич қикирлаб кулди. – Ўшандан буён уям тез-тез дам олишга боради, менам тинчиб қолдим.

«Бировнинг пора олгани-ю, бировга пора берганини айтишгайм қўркмайди булар! – деб ўйларди Шерзод ўқиниб. – Зўрининг кучига, зарининг қудратига шунчалик ишонадимми-а?!»

Навзамбиллосини айтганда, буям битта ўзи смайди. Ўзидан катталарга оширади. Йўли шу!

– Бизнинг соҳа нозик, – деди Сайфи Соқиевич худди унинг кўнглидан ўтган гапларни билгандек. – Арзимаган нарса билан жувонмарг бўлиб кетиш ҳеч гапмас. Йўлини билиш керак.

«Сенинг соҳангагилар ҳаммаси ўғрими ё ҳамма ўзингга ўхшаган ўғри бўлишини хоҳлаяпсанми?» ўйлади Шерзод юраги гурсиллаб. У беихтиёр отасини эслади. Унинг отаси урушдан оёғидан айрилиб қайтган, ўшанда уни «сельпо» магазинига сотувчи қилиб тайинлашган экан. Шерзод ўша кунларни элас-элас хотирлайди. Отаси кечкурун керосин лампани ўртага қўйиб, ярим кечагача каттакон дафтардаги ҳисоб-китобларни чиқариб ўтирар, икки гапининг бирида: «Кўпчиликнинг ҳақи етим ҳақидан ёмон», деб қўярди. Кейин унинг иккинчи оёғидаги снаряд парчаси ҳам зўриқиб кетди. У қорасон бўлиб қолди-ю, бу оёғини ҳам кесиб ташлашди. Шу кундан бошлаб у уйга қамалиб қолган эди.

Шерзод шуларни эслади-да, вужудини қамраган олов лоп этиб миясига урилди. Шиддат билан ўрnidан туриб ўтириб олди.

– Менга қаранг! – деди паст, аммо таҳдидли товушда. – Мана шу гапларингиз учун пачағингизни чиқариб юборсам нима қиласиз?

Сайфи Соқиевич елкасига адёл тортиб беозор пишиллаб ётар эди. Шерзоднинг овозидаги таҳдид оҳангини сизди-ю, кўзлари ярқ этиб очилиб кетди. Йўлакдан тушиб турган ғира-шира чироқ нурида юзлари хиёл оқаргандек,

салқи қовоклари учиб кетгандек бўлди. Ҳа, у қўлга тушиб қолганини билди. Билди-ю, зум ўтмай ўзини босиб олди. Боя «шеф»ни кўрганда қандай жилмайган бўлса, ҳозир ҳам юзида шундай, майин табассум пайдо бўлди.

– Авваламбор, мен сизга ҳеч нима гапирганим йўқ, – деди ажиб бир хотиржамлик билан. – Қолаверса, мен Худодан бошқа ҳеч кимдан кўркмайман! Худо йўлдан оздирмаса бўлгани. Насиб этса бу ёғиям...

– Сизнинг Худоингиз борми? – деди Шерзод ижирганиб.

– Иншоолло, ҳаммамиз ҳам мусулмонмиз. – Сайфи Соқиевич янаям хотиржамроқ гапирди. – Ҳаммамиз ҳам бир куни бўйрадек жойга бориб ётамиз. Мана, шу ерга келганингиздан буён нечта одам ўлди. Шуларни кўрибам кўзингиз очилмадим, ука?

– Худони ўртага солманг! – деди Шерзод. – Одамлар қадим замондан Аллоҳдан кўрқиб ҳаромдан қочган! Сиз бўлсангиз, уни ўзингизнинг ҳаром-хариш ишларингизга шерик қиляпсиз. Сизнинг Худоингиз ҳам, имонингиз ҳам пул!

Сайфи Соқиевич яна кикирлаб кулди.

– Нима, сизга пул керакмасми?! Ёзувчилар бой бўлади, деб эшитганман. Китобларингизга жарак-жарак пул санаб олаётганингизда бир коп семирсангиз керак сиз ҳам!

– Ҳа, гап бу ёқда денг! – Шерзод киноя билан кулди. – Палатага кириб келганингизда мен билан саломлашиш-нияям эп кўрмагандингиз. Кейин эшитсангиз, мен ёзувчи эканман. Бирдан мулойим бўпқолдингиз. Пули кўп деб ўйладингизми?.. Кимнинг чўнтагида пули кўп бўлса, обрўсиям кўп, пули камайса қадриям камаяди, шунақами?

Сайфи Соқиевич девор томонга ўгирилиб ётди-да, кўзларини юмди. Бу билан у: «Ғингшиб нима қиласан», дегандай бўлар, бундан Шерзоднинг баттар ғаши келар, аммо нима қилишини билмасди.

Шерзод тумбочка устидаги доридан пиёлага томизиб ичди, бир зумда палатани юрак дорисининг ўткир иси тугтиб кетди.

– Нега индамайсиз? – деди у дорини жойига кўяркан, таҳдид билан.

– Йўк ердаги гапларга жиғибийрон бўлаверманг, ука! – Сайфи Соқиевич чўзиб ҳомуза тортди. – Бу ерга масала талашиш учун кепмизми? Худо хоҳласа бу ердан чиққандан кейин ҳам ака-ука бўлиб қоламиз. Қўшни эканмиз. Чилонзор билан Мевазорнинг ораси – бир кадам.

Шерзод тескари караб кўзларини юмди.

Унинг боши ғувуллар, юраги гурсиллаб урар, уйқуси ўчиб кетган эди. У ёнбошидан-бу ёнбошига ағдарилиб узок тўлғаниб ётди. Ҳар кимирлаганида каравоти ғирчиллаб ғаши келарди. Аксига олгандек, Сайфи Соқиевич беш дақиқача пишиллаб-пишиллаб ётди-да, кейин ўртачарок оҳангда хуррак торта бошлади. Хурракнинг гоҳ пасайиб, гоҳ баландлаши, кулоғининг шанғиллаши Шерзоднинг асабини баттар қакшатарди.

«Ҳали элениум сўрасам бўларкан», деб ўйлади у кўзларини юмиб. Охири бўлмади. Бир ёстикни бошининг тагига, иккинчисини кулоғига босди. Мудрай-мудрай кейин кўзи илинди.

У қанча ухлаганини билолмади. Бир маҳал ёстик босиб ётган кулоғига биров гапиргандек, аллаким инграгандек бўлди. Шерзод бир зум карахт бўлиб ётди-ю, кейин кимдир қаттиқ инграётганини пайқади. Юзидан ёстикни олди. Сайфиддин ака каравотига ўтириб олган, ўнг биқинини чангаллаганича тўлғаниб аянчли инграр эди. Ҳали бутунлай тонг отмаган, аммо кун ёришиб келар, палата ичи анча ёришиб қолган эди. Ғира-шира нурда Сайфиддин аканинг юзи алланечук бўзариб кетгандек кўринди. У қаттиқ азоб чекаётгани кўриниб турар, тишларини маҳкам қисиб инграр, ярим юмуқ кўзларида алам ифодаси котиб қолганди.

– Нима бўлди? – деди Шерзод қаддини ростлаб.

Сайфи Соқиевич кўзларини хиёл очди-ю, гапиришга мадори келмай яна ингради.

– Жигарим... – деди инқиллаб. – Падарига лаънат қоньякни!

Шерзод кечаги зиёфат эсига тушиб ижирғанди. Ётиш олдидан Сайфи Сокиевич айтган гаплар яна хаёлига келди. Аммо бу одамнинг шунчалик азоб чекаётганига ачинди.

– Ҳамширани чакирайми? – деди ўрнидан туриб.

Сайфиддин ака ҳамон инграганча бош ирғади.

Шерзод елкасига халат ташлаб йўлакка чиқди. Шиппагини шапиллатмаслик учун секин-секин юриб йўлак охиридаги ҳамширанинг эшигига борди-да, оҳиста такиллатди.

– Еттинчи палатадаги касалнинг мазаси қочиб келди, – деди ўзининг палатаси томонга имо қилиб.

Саксовулдек озғин, тажанг ҳамшира хотин шошилмасдан ўрнидан турди. Кечаги меҳмондорчиликдан хабардор бўлса керак, Шерзодга ўқрайиб қаради. «Ичмаса ўлиб қолади булар», деб тўнғиллади-ю, аммо стерилизаторни кўтариб чиқди. Олдинма-кейин палатага киришди.

Уколдан кейин Сайфи Сокиевич анча енгил тортди. Инграшдан тўхтаб ёстикка оғир бош ташлади. Шерзод унинг пешанасидан тер чикиб кетганини кўриб раҳми келди.

– Қатик ичсангиз яхши бўларди, – деди секин, – ҳозир бозорча очилса олиб келаман.

– Раҳмат укам. – Сайфи Сокиевич кўзини очмай имо қилди. – Қараб кўринг-чи, тумбочкада бўлиши керак.

Шерзод унинг тумбочкасини очган эди, чиндан ҳам қатик бор экан. Сайфи Сокиевич титроқ кўллари билан банкани чангаллаб бир қултум қатик ичди.

– Ичкиликни падарига лаънат! – деди овози қалтираб. – Кеча сизниям хафа қилиб қўйдим шекилли. Маст одам оғзига келганини қайтармай гапираверади-да. Яхши-ёмон гап ўтган бўлса кўнглингизга олманг.

Шерзод Сайфи Сокиевичнинг кўлидан банкани олиб жойига қўяркан, чуқур хўрсинди.

Палата ичи ёришиб кетган, ташқарида мусичалар кукулар, янги тонг отган эди.

Кейинги бир хафта Шерзод учун бир йилдек чўзилди. У кун бўйи касалхона ҳовлисини кезиб чарчар, палатага киришга, Сайфиддин акани кўришга хоҳиши йўк эди. Сайфи Сокиевич бўлса ҳеч нима кўрмагандек ҳазил-хузул қилиб юрар, бундан Шерзоднинг баттар ғаши келарди. Кейинги кунларда Сайфи Сокиевичнинг олдига кўзикоринга ўхшаган паст бўйли, доим шляпа кийиб юрадиган семиз бир киши тез-тез келадиган бўлиб қолди. Кўпинча у Сирожиддиннинг машинасида келарди. Сирожиддин, касалхона қоровуллари билан «тил топишган» бўлса керак, қора «Волга»сини шундоқ дераза тагига келтириб тўхтатарди. Башанг қилиб безатилган, орқасига атлас парда тутилган, ғилдиракларига ялтирок гардишлар қопланган машинанинг бир эшигидан Сирожиддин, бошқа эшигидан ўша – кўзикоринга ўхшаш одам тушиб келарди. Шерзод аввалига уни Сирожиддиннинг домласи бўлса керак, деб ўйлаган эди. Аммо Сайфиддин ака билан ўзаро гап-сўзларидан бу киши ҳам савдога алоқадор эканини сездди. Сайфи Сокиевич бу одам билан қалин бўлса керак, ҳар куни икки мартадан кўришсалар ҳам кучок очиб саломлашар, дарров пичир-пичир гап бошлар эдилар. Шерзод бу одамни кўриши билан ўзининг палатада ортикчалигини сезар, дарров чиқиб кетарди.

Шерзод: «Менга рухсат беринг», деб тикилинч қилаверганидан кейин Доктор опа кўнди. Бугун профессор уни охирги бор кўриши керак эди.

Профессор кўригини бошлаганида Шерзод ўрнида ўтириб китоб варақларди. Аввал Доктор опа кириб келди. Унинг кетидан Рауф Абдуллаевич кўринди. Доктор опа Шерзоднинг ўтириб олганини кўриб, капалаги учиб кетди. Пешанасига тушиб турган оппоқ сочлари остидаги хорғин кўзларида бир лаҳза ҳайрат аломати пайдо бўлди. Кейин пастки лабини тишлаганча, бош чайқади-да, «дарров ётинг», деб имо қилди.

Шерзод салом берди. Рауф Абдуллаевич унга бошдан-оёқ разм солиб чиқди-да, жилмайди. Бурнининг усти яна

тиришиб, йирик-йирик теран кўзларида Шерзодга таниш ўша мулойим, самимий ўт порлаб кетди.

– Уйингизга шошиляпсизми? – деди якин келиб, – Ё ижод қолиб кетяптими?

Шерзод ўрнига чўзиларкан, гоҳ Доктор опага, гоҳ профессорга қараб узр оҳангида гапирди:

– Жойни бекорга банд қилгим келмаяпти. Бутунлай тузалиб кетдим.

Профессор каравот этагида ўтирганча касаллик тарихини синчиклаб кўздан кечира бошлади.

– Бунисини сиз эмас, биз аниқлаймиз, – деди у сокин оҳангда. Кейин Доктор опага бурилиб қаради. – Даволаш курси тамом бўлдимми?

Доктор опа каравот елкасини тутиб турар, чамаси у ҳам профессорнинг кифти оша қараб, касаллик варақасини ўқиб борарди.

– Яна иккита укол қолди, – деди Шерзодга қараб.

Профессор Шерзоднинг қўлини юмшоқ кафтлари орасига олиб томир уришини санаркан, яна жилмайди.

– Ҳозир ростдан ҳам аҳволингиз яхши. Лекин юракни эҳтиёт қилинг. Юракнинг запас қисми бўлмайди. – У Шерзоднинг қўлини қўйиб юборди-да, қаддини ростлади. – Сизга битта мавзу бор, – деди ўйчанлик билан. – Агар ижод қилишга шошаётган бўлсангиз битта мавзунини ҳисобга олинг. Бу жуда катта гап. – У хўрсинди. – Одамлар табиатдан узоқлашиб кетяпти, шуни албатта ёзинг. Одамлар ўзига қулайлик яратаман, деб ўзига ўзи чоҳ қазияпти. Жисмоний ҳаракат камайган сайин касаллик кўпайиб кетяпти.

«Мен ҳам, – деб ўйлади Шерзод хаёлан жилмайиб. – Мен ҳам шунақаман. Ҳаммамиз осонига интиламиз. Нима бўлса бўлсину, жонимиз қойимасин деймиз».

– Унақа бўлса ҳажвий ҳикояни аввал ўзимдан бошлашим керак! – деди у мийиғида қулиб.

Рауф Абдуллаевичнинг ўйчан кўзларида бирдан тағин ўша чўғ ёниб кетди.

– Мана бу мардона гап! Ўзингиздан бошласангиз яна яхши!

Шерзод профессорнинг самимий нур порлаб турган кўзларига тикилиб ётаркан, калбида бу одамга нисбатан фарзандларча қайноқ, табиий бир яқинлик уйғонганини, бу яқинлик туғилганига анча бўлганини ҳозир бирдан тушунди. Тушунди-ю, ҳеч нима демади.

Боядан буён индамай ётган Сайфи Сокиевич гапга аралашди.

– Ҳозир ҳамма бекорчи бўпкетган, дўхтир! Бекорчиликдан нима қилишини билмай, бир-бирининг кетини қовлайди.

Профессор унга бир қараб қўйди-ю, индамади.

– Майли, – деди у опага юзланиб. – Бу кишига рухсат берсангиз бўлади.

Шерзод гоҳ Доктор опага, гоҳ профессорга қараб, оҳиста пичирлади:

– Раҳмат...

* * *

У ювиниб қайтиб келганида палата бўш эди. Сайфиддин ака уколга кетган бўлса керак, ўрни текислаб қўйилган, ўзининг чойшаблари аллақачон йиғиштириб олинган, кўк мовут адёл остидаги йўл-йўл тўшак аллақандай мунғайган бир алфозда кўриниб турарди.

«Шунча тез!» – деб ўйлади мийиғида кулиб. Шу ондаёқ стул суйанчиғига илиб қўйилган қора шимига кўзи тушди-ю, ҳайрон қолди. «Дарров кийимларимниям опкелишибди», деб ўйлади халатини ечаркан. Унинг костюми, бўйинбоғи тахт қилиб қўйилган эди. Тўшагининг бир чеккасида газета қоғозга ўралган кулранг пальто ётарди. «Қишда келиб ёзда кетяпман». У кулимсираб қўйди. Шошилмасдан шимини кийди. Аввалига шимининг киррасини чиқариб хафсала билан дазмолланганини пайкамади ҳам. Касаллик варақасини солиб қўйиш учун чўнтагига кўл тиккан эди рўмолча илашиб чиқди. Бу ўзининг катак-катак рўмолчаси эди. «Шимимда қолиб кетган экан-да», деб ўйлади у рўмол қатини ёзиб. Шунда димоғига гуп этиб нафис атир ҳиди урилди-ю, бирданига тушунди. «Шоира! Ҳаммаси Шоиранинг иши!»

– Ие, куёв бола бўпкетибсиз-ку, Шерзоджон!

Шерзод Сайфи Соқиевичнинг овозини эшитиб, бурилиб каради. Сайфи Соқиевич остонада илжайиб турар, салки ковоклари учиб-учиб кўярди.

– Одамга либос, эшакка тўким, деб шуни айтади-да, Шерзоджон, – деди у овозини баралла кўйиб. – Шундок йигит балнисанинг халатида кўримсиз бўлиб юрган экансиз-да!

«Бошимни қотирмасанг-чи», деб ўйлади Шерзод ғижиниб.

– Қани, ука, кўлни беринг! – Сайфи Соқиевич кўлини чўзди. – Орамизда унча-мунча гаплар ўтган бўлса, узр. Уй томонларга ўтинг. Адресни биласиз.

Шерзод унинг жундор юмшоқ бармоқларини истамайгина кафтига олди. Кейин тез-тез юриб вестибюлга чиқди-ю, бир лаҳза тўхтаб колди. Ҳар кўрганда ғаши келадиган ранго-ранг афишалар ҳам, муттасил анқиб турадиган дори хиди ҳам шу топда негадир жуда ёқимли, жуда кадрдон туюлиб, кўнглининг туб-тубида ғалати бир туйғу ҳис этди. У касалхонага тушган кунлари каттик сиқилган, дори хидидан, диккинафаслик азобидан безиб қочиб кетгиси келган эди. Энди бўлса бу ердаги ҳамма нарса – ялтирок линолиум пол ҳам, мажбурий тартиб-қоидалар ҳам, профессор билан Доктор опа ҳам, Шоира билан ошпаз Маша хола ҳам шунчалик юрагига яқин туюлиб кетдики, кейинги кунларда кетаман, деб тикилинч қилаверганига ўзи уялди. У нима учун шунақа бўлаётганини ўзи билмас, бу ерда хотиралари қолиб кетаётгани учун қалбида соғинч туйғуси жўш ураётганидан беҳабар эди.

Шерзод троллейбустга чиққанидан кейингина ўзини босиб олди. Троллейбус ғизиллаб борар, ойна ортидан баҳор куёшига эркаланиб кифтини тутган шаҳар манзараси липиллаб ўтар эди. Боягина сув сепиб ўтилган асфальт йўл куёш нурида қора тасмадек товланади. У ербу ерда йиғилиб қолган ҳалқоблар яраклаб кўзни олади. Кўчанинг икки четидаги цемент ариқчаларда тўлиб-тошиб сув оқади. Ариқ бўйида девордек текис ўсиб ётган

бел баравар калин буталар тўк-яшил тусда ловуллайди. Шу топда тип-тиник осмон ҳам, яраклаб ётган асфальт кўча ҳам, деразалари очиб қўйилган паст-баланд бинолар ҳам нурга чўмилаётганга ўхшайди. Қиш ғуборидан батамом кутулган, ҳали ёз ғубори қўниб улгурмаган шаҳар кўкламнинг аллаловчи куёши остида хузур қилиб нафас олади.

Троллейбус Қатортол кўчасига бурилганда Шерзод тушиб қолди. У салкин зиналардан секин-секин кўтарилиб, тўртинчи каватга чиқди. «Уй ҳам расво бўлиб кетгандир, – деб ўйлади чўнтагини қовлаштириб қалит оларкан. – Бир ой йиғиштирилмагандан кейин нима бўларди». У энди қалит солмоқчи бўлиб турган эди, кулфнинг ўзи шарақ-шурук қилиб, эшик очилди-да, рўпарасида Абдувоҳид пайдо бўлди.

– Ассалому алайкум, хўжайин! – деди у овозини атайлаб ингичка қилиб. У майкачан бўлиб, Шерзоднинг йўл-йўл чолворини кийиб олган, чолворнинг почаси ерга тегиб турарди.

Шерзоднинг юраги қувончдан гурсиллаб уриб кетди. Дўстини маҳкам кучоклаб, терлаб кетган юзидан ўпиб олди. Абдувоҳиддан пиёздоғ хиди келарди.

– Марҳамат, хўжайин! – деди Абдувоҳид ҳамон ўша ингичка овозда, – ҳозир ош тайёр бўлади, унгача мен полларни артиб чиқаман.

– Жиннилик қилма! – деди Шерзод севинчдан кўзлари ёниб. – Ўзим артаман!

– Бунақа ишларни сен эплай олмайсан. – Абдувоҳид унинг елкасига туртди. – Бор, халакит берма!

– Бугун чиқишимни қаёқдан билдинг? – деди Шерзод диван томонга ўтаркан.

– Билдим-да! – Абдувоҳид бурнини тортиб қўйди. – Телефон қилсам, бугун чиқади, дейишди. Ошни дамлаб энди бормоқчи бўлиб турувдим, ҳовликиб кепколдинг.

Шерзод диванга ўтириб шифтга тикилди. Шифтга бир чирокли кандил осилган, шуни ҳам янги кўчиб келганида Абдувоҳид олдирган эди. Кўкиш парда тутилган дераза-

дан куёшнинг эркаловчи нурлари ёйилиб кирар, бурчакдаги китоб билан лик тўлган жавон ойнаси яраклар эди. Нариги бурчакда суянчиклик стул устида магнитофон турар, ёзув столининг тепасида, деворда Навоийнинг Ҳирот манзараси билан омихта қилиб тасвирланган сурати илиб қўйилганди. Ерга кичкинагина гилам тўшалган, хонада шундан бўлак жиҳоз йўқ эди. Ҳамма бўйдоқлар сингари Шерзод ҳам шу турмушга кўникиб кетган, ортиқча безакларни ёқтирмасди.

Абдувоҳид полни арта-арта тисарилиб йўлакка чиқди. Зум ўтмай ваннахонада сув шовуллади. Чамаси Абдувоҳид пол латтани юварди. Жўмракдан тушаётган сув товуши дарров тинди.

– Қачон ишга тушасан? – деди у ўша ердан туриб.

– Бюллетенни яна уч кунга чўзиб беришди.

– Қишлоққа бориб келасанми?

Ҳа, Шерзод қишлоққа боришни жуда хоҳларди. Айниқса, шу кунларда Тиниксой бўйлари яшнаб кетганини билар, ўша манзараларни қаттиқ кўмсаган эди. У охириги марта янги йилда уйига борганди. Ўшанда аяси яна тўйдан гап очган: «Ўзинг уйланмасанг, Холпошнинг тўйини тезлаштирайлик, қишлоқ жойда қиз болани узок сақлаш уят бўлади», деб кўз ёши қилганди. Яна бир хатида Холпошни бир жойга унаштиргани, Шерзод келса, тўйни тезлаштириш ниятида эканини ёзган эди.

Шерзод ҳар гал қишлоққа борганда онаси билан сингисига совға-саломлар олиб борар, топганини улардан аямасди. Лекин тўй яқин бўлгани учун кўпроқ пул билан бориши кераклигини биларди. Нашриёт унинг янги тўпламини қабул қилиб олган, Шерзод шу китобнинг пулини олганидан кейин бир йўла бормоқчи эди.

– Ухлаб қолдингми, нима бало! – Абдувоҳид ваннахонадан чиқиб келди. У латтани обдан кучаниб сикқан бўлса керак, юзлари кизариб кетганди.

– Қишлоққа май байрамида бормоқчиман, – деди Шерзод хотиржамлик билан. – Олдин бир-иккита ишимни битказиб олай.

– Қанака иш? – Абдувоҳид унга норозилик билан қараб қўйди.

– Театр масаласидаги иш чала қолганди-ку!

Абдувоҳид ҳафсаласизлик билан қўл силтади.

– Қўйсанг-чи, бу – сен аралашганинг билан битадиган ишмас.

Шерзод елкасини қисди:

– Ҳеч бўлмаса театр фаолияти билан танишаман-ку!

16

Шерзод барвақт турди-да, нон дўкони олдидаги автоматдан драма театрининг бош режиссёрига телефон қилди. Уларнинг иши билан танишмоқчи эканини айтди. У режиссёр билан икки-уч марта кўришган, унинг қўйган асарларини ҳам томоша қилганди.

– Ҳозир репетиция бошлаймиз. Кеч қолсангиз, залга кираверасиз, – деди режиссёр совук оҳангда.

Шерзод тўртинчи каватга қайтиб чиқди. Шошилмасдан нонушта қилди-да, автобусга ўтириб йўлга тушди.

«Одамзоднинг феъли ғалати, – деб ўйлади у, ғизиллаб кетаётган автобус деразасидан ташқарига тикилиб бораркан. – Ҳар нарсанинг оқибатини текширганда энг осон баҳона топиб кўя қолади. Айбни ўзидан эмас, бошқалардан кидиради. Театрда нега томошабин кам десангиз, телевизор чиқиб бозоримиз касод бўлди, дейишади. Томошабин бизни тушунмаяпти, деб нолишади. Одамлар сахнада ўзига ўхшаган кишиларни кўрмаса нима қилсин? Ўзининг юрагини ўртаб турган нарсаларни кўрмаса нима қилсин? Боласи ўлганида онаси тепасида туриб ашула айтадиган музикали драмани кўриб қойил қолсинми?!»

У театрнинг тарғил дарвозаси олдига етиб келганида соат ўндан ошганди. Шерзод бир лаҳза иккиланиб турди-да, дарвоза олдидаги қоровулхонанинг пастак эшигини очиб, ичкари кирди. Қоровулхонада ҳеч ким йўқ эди. Тахта тўсиқ орқасидаги эски газета тўшалган столнинг бир чеккасида қора телефон турар, бурчакда, тўртта ғиштга

ўрнатилган электр плита устидаги кўк чойгум бикиллаб кайнар эди. Шерзод яна бир зум тўхтаб турди-да, ҳовли томонга ўтди. Текис асфальт ҳовли чиннидай қилиб супурилган, икки лабига зичлаб пишиқ ғишт ётқизилган арикчадан шаркираб сув оқиб ётар, арик четида гулсафсарлар найзадор япроқларини шай тутиб саф тортиб турарди. Арикчанинг нариги бетидаги ток эндигина очилган, қаҳрабо тусли зангларнинг нами ҳали қочмаган эди. Узум новдалари театр томига улаб юборилган сўриток ёғочларига тарам-тарам қилиб боғлаб кўйилганди. Ундан нарида япроқ чиқарган олчалар, сирень туплари қатор турар, дарахтлар остидаги ўриндиклар бўяб кўйилган эди.

«Қандок одамлар ўтмаган бу ерда! – деб ўйлади Шерзод ҳовлидан секин-секин ўтиб бораркан. – Маннон оғалару Аброр Ҳидоятловлар қачонлардир шу ўриндикларда ўтиришган бўлса ажабмас».

Отелло киёфасида чикқанида англизларнинг ўзини ҳайратга солган Аброр Ҳидоятловнинг изтироб тўла катта-катта кўзлари, жингалак сочлари Шерзоднинг хаёлида жонланди-ю, оҳиста хўрсиниб кўйди.

У тепасига «Бош режиссёр» деб ёзиб кўйилган эшик томонга энди юрган эди, аллақаяқдан кизғиш барок думли ит пайдо бўлди-ю, вовиллаганча югуриб келди. Шерзод беихтиёр тўхтади. Уч кадамча жойга келганда ит бирданига жим бўлиб қолди. Бу одамни ҳеч эслай олмагани учун ҳайрон бўлгандек барок думини ликиллашиб мўлтираб қаради. Шерзод беихтиёр кулиб юборди.

Шу пайт ҳовли этагидан овоз келди.

– Тарғил, ёт!

Шерзод бурилиб қаради-да, шу томонга келаётган чолни кўрди. У эски кўк костюм кийиб олган, узун сопли супургини судраганча, оксокланиб келарди. Ит кескин бурилди-да, ўйноқлаб чол томонга югурди. Қоровул яқин келиши билан Шерзод салом берди.

– Артислар сахнада, – чол супургисини арикнинг нариги бетига ташлади. – Залга анави эшикдан кирасиз.

– Чойингиз қайнаб кетибди, ота, – деди Шерзод, чол кўрсатган эшик томон юраркан.

У ёғоч тўсик билан ўралган буфет олдидан ўтиб, баланд залварли эшикка рўпара келди. Оғир эшик унсиз очилди-ю, коп-коронғи залга нур ёпирилиб кирди. Шерзод хижолат бўлиб шоша-пиша эшикни ёпди. Атрофга яна зулмат чўкди. Шерзод ҳеч нарсани кўролмаб бир зум туриб қолди. Саҳнанинг қок ўртасига, баркашдек жойга юқоридан нур тушиб турар, аммо ҳеч ким йўқ эди. Залнинг орқароғида икки қатор ўриндиклар орасида ҳам бир ерда хира чирок ёниб турарди. Шерзод синчиклаб қараб, ихчам стол устига мук тушиб ўтирган, сочлари ҳурпайиб кетган йигитни кўрди. У аллақандай қоғозларни кўздан кечирар, стол чироғига жуда яқин ўтиргани учун барок қошлари, қирра бурни аниқ кўриниб турарди. Шерзод уни таниди. Бу ўша – ҳали телефонда ўзи билан гаплашган режиссёр эди. Шерзоднинг кўзи энди қоронғига ўрганди. Ўриндикларнинг текис қаторлари, деворларга ишланган зарҳал ўймакор нақшлар ғира-шира кўрина бошлади. Ҳар гал у театрга тушганида кўнглида тантанавор, сеҳрли бир туйғу уйғонар, томошага эмас, байрамга келгандек ясашиб олган одамларни кўриб ҳаяжонга тушарди. Ҳозир эса кимсасиз, салқин зал алланечук виқорсиз кўринди кўзига.

У ўриндиклардан бирига ўтириш учун олдинга юрган эди, қадам товушлари кимсасиз залда акс-садо бериб жангалаб кетди. Гўё Шерзод билан бирга бир нечта одам барабар қадам ташлаётгандек эди.

– Ким у? – режиссёр бошини кўтариб жеркиди.

– Мен, Самандаровман! – деди Шерзод босиб оҳангда. – Кечирасиз.

– Бегона одам залда нима қилиб юрибсиз! – режиссёр баттарроқ тажанглик билан кичкирди.

Шерзодга унинг саволи эмас, силтаб гапириши оғир ботди.

– Хотиранингиз ёмон экан, – деди кескин, аммо босиб оҳангда. – Бир соат илгари кўнғирок қилганимда шунақасига келишгандик.

У энди чиқиб кетмоқчи бўлиб турган эди, режиссёр анча юмшоқ оҳангда гапирди.

– Майли, ўтириб туринг.

Шерзод энг чеккадаги ўриндикка ўтириб, сахнага каради.

– Внимание! Бошладик! – деди режиссёр кичкириб.

Сахна ўртасида турган гардишсимон нур бир чеккага сурилди-да, қора атлас кўйлак кийган қизни ёритди. Қиз бошини қуйи солганича, секин-секин юриб, сахна ўртасига келди. Бир лаҳза кафтлари билан юзини тўсиб турди-да, изтиробли нола чекди.

– Нега вафо қилган одам доим жафо чекади? – деди илтижо қилиб. – Одамлар хиёнат деган разилликни қаёқдан ўрганишади!

Қизнинг қоп-қора сочлари елкасига ёйилиб тушди-ю, кўзларига ёш тўлиб ялтираб кетди.

– Стоп! – режиссёр кескин қарсақ чалиб, қизга қараб кичкирди: – Зухра! Тушунсангиз-чи! Севган кишингиз бошқа бировга уйланаётганини тўсатдан эшитиб қолдингиз! Ўшанда қанақа аҳволга тушасиз? Сиз қанақа йиғлаяпсиз? Худди эчкиси ҳаром ўлган кампирга ўхшаб минғиллайсиз! Бакиринг! Фарёд чекинг! Мени ғамингизга шерик қилинг, вассалом!

Қиз сахнадан бурилиб чиқиб кетаркан, эшитилар-эшитилмас сўз қотди:

– Тушундим!

Шерзод бу қизнинг фамилияси Рустамова эканини эшитган, танкидчилар актриса тўғрисида анча мактов сўзлари ёзишганини билар эди. «Бежирим қиз экан!» – деб ўйлади у ён томондаги ўриндик суянчиғига қўлини ташлаб ўтираркан.

Бироздан кейин режиссёр яна қарсақ чалди:

– Внимание! Бошладик!

Нур бир чеккага сурилиб, қизни яна ёритди. Бу сафар қиз сахнага югуриб кирди. Ўртага келганда тўсатдан тўхтаб қолди-да, изтироб билан кафтларини юзига босди.

– Нега вафо қилган одам доим жафо чекади? – деди секин-секин қўлларини тушираркан. – Одамлар хиёнат деган разилликни қаёқдан ўрганишади!

Режиссёр қаттиқ қарсақ чалди.

– Зухра! Сиз қийналган одамнинг ноласини қилаётганингиз йўқ. Жаҳлингиз чиққани учун менга бақиряпсиз. Жаҳлингизни пишириб енг, билдингизми?!

«Оббо, ҳамма ёқ дағдаға-ку! – деб ўйлади Шерзод режиссёрга қараб. – Бунақада ижод қилиб бўладими?!»

Режиссёр ўрnidан туриб кетган, унинг афти яхши кўринмас, чирок ёритиб турган столни кўлидаги қалам билан асабий тақиллатар эди.

Шу пайт нурли доирада яна Зухра пайдо бўлди. У секин-секин юриб сахна ўртасига келди. Энди залга эмас, осмонга, олис-олисларга қараб илтижо қила бошлади.

– Нега вафо қилган одам...

– Бўлмайди, Зухра! Эплотмаяпсиз! – деди режиссёр асабийлик билан. – Мен айтган ҳолатга тушолмаяпсиз. Боринг, дам олинг. Мадумар қани! Тўй сахнасини қайтарамиз.

Сахна бир зумда гавжум бўлиб кетди. Кўк ҳалат кийган хизматчилар стол, стул кўтариб қира бошладилар.

«Қийин, – деб ўйлади Шерзод юраги сиқилиб. – Тошоабин томоша кўраётганида артистлар қанчалик машаққат билан машқ қилишларини ўйламайди». У секин ўрnidан турди-да, оёқ учида юриб, яна ўша вазмин басавлат эшикни очди. Худди шуни кутиб тургандек, ичкарига яна нур ёпирилиб кирди. Шерзод шошиб эшикни ёпди-да, ҳовлига чиқди.

Қоронғидан чиққани учун кўзлари қамашиб, бир лаҳза туриб қолди. Ҳовли янаям нурли, серфайз бўлиб кетганга ўхшарди. Ариқ четидаги гулсафсарлар, саф тортиб турган олчалар – ҳаммаси нур кўйнида чак-чак уриб кулаётгандек эди. Шерзод режиссёрни кутишини ҳам, кетаверишини ҳам билмай иккиланиб турган эди, олча соясидаги кулранг ўриндикда ўтирган Зухрага кўзи тушди. У ҳамон ўша қора атлас кўйлагида эди. Қиз бошини бир томонга ташлаганича ердан кўз узмай ўтирар, чамаси ўз қаҳрамонининг ҳолатини тасаввур қилиб кўраётган бўлса керак, чуқур ўйга толган эди.

Шерзод беихтиёр ўша томонга бир неча кадам босди. Вужудида мавҳум бир ҳаяжон уйғонди. Қизнинг нимасидир кўзига жуда иссик кўринди, аммо нима эканини Шерзод билмасди. У жуда яқин келиб қолганини ўзи ҳам пайкамай қолди.

Қиз кадам товушини эшитиб бошини кўтарди. Шунда Шерзоднинг юраги яна гурсиллаб уриб кетди.

– Кечирасиз, – деди тўхтаб, – сиз Зухраҳонсиз-а?

Қиз афтидан бундай саволларга кўникиб қолган бўлса керак, индамай бош силкиди.

– Мен редакциядан келувдим. – Шерзод нима дейишини билмай очиғига кўчиб қўя қолди. – Ҳозир репетициянгизни кўрдим.

Зухра жилмайди. Тиник, текис юзларида бирдан жозибали нур ўйнади. Қоп-қора кўзларида сеҳрли ўт чакнаб кетгандай бўлди.

– Кечирасиз! – деди у ерга қараб.

Шундагина Шерзод унинг кўлида тамаки борлигини кўрди. Зухра тутаб турган тамакини бир чеккага ташладида, таклиф қилди.

– Ўтиринг, – унинг кўзларида яна ўша жозибали ўт ёнди. – Сўроғингизни бошлайсизми? Санъатга қачондан бошлаб кизиқаман? Мактаб саҳнасида қанақа роллар ўйнаганман! Энг яхши кўрган асарим қайси? Шунақами? – Зухра хушчакчаклик билан бош силкиб кулди. Қоп-қора сочлари тўлқиндай ёйилиб елкаларига тушди.

«Дилкаш қиз экан!» ўйлади Шерзод ўриндик четига ўтираркан. Кейин унинг кўзига тикилиб туриб сўради.

– Чекишни қачон ўргангансиз?

Зухра бир зум эсанкираб қолди-ю, силлиқ бежирим юзига қизиллик югурди. Шерзодга кўз кирини ташлаб жилмайди.

– Анкетангизда шунақа савол ҳам борми?

– Йўқ, бу савол матбуот учун эмас, шунчаки ўзим кизиқиб қолдим...

– Унақа бўлса, жавоб беришим мумкин. Ўрганганимга бир соат бўлди. Ҳали ўхшатиб чеколмаяпман.

Энди Шерзод эсанкираб қолди. «Нима ишинг бор? – деб ўйлади ўзини қойиб. – Бировнинг чекишига хўжайинмисан?»

Энди Зухранинг кўзларига жиддият чўкди. У кафтининг орқаси билан сочларини тузатди, ингичка қошлари чимирилди. Шу туришда у яна жуда таниш, жуда яқин бир киёфага кириб қолди-ю, Шерзоднинг юраги тагин ҳаяжон билан қаттиқ-қаттиқ ура бошлади.

– Қаҳрамоним чекиши керак эди. Шунини машқ қилиб кўраётгандим, – деди Зухра вазмин жиддият билан.

Шерзод бирдан енгил тортди. «Ҳа, сахна учун экан», деб ўйлади ич-ичидан мамнун бўлиб.

– Қанақа ролни ўйнаяпсиз? – деди у гапни бошқа мавзуга буриш учун.

– Арзимаган роль! – Зухра секин кўл силтаб кўйди. – Ролнинг катта-кичиги бўлмайди дейишади-ю, барибир ҳаммаям бош ролни ўйнагиси келади. Сахна у ёқда турсин, ҳаётдаям ҳамма шунга интилади.

Шерзод мийиғида кулиб кўйди.

– Бояги ҳолатда одам фарёд чекармикин? Яхши кўрган кишидан бирданига айрилган одам қарахт бўлиб қолмайдами?

Зухра ярқ этиб, Шерзодга қаради-да, жилмайди.

– Сиз қаёқдан биласиз?

– Ҳайронман, менимча, шунақа бўлса керак, – деди Шерзод ҳам кулимсираб.

Зухра елкасини қисди:

– Эшитгандирсиз, режиссёр кичқиришни талаб қиляпти-ку!

– Агар режиссёр ноҳақ бўлса-чи? Унинг хато қилаётганини ўзига айтсангиз бўлмайдами? Сиз ижодкорсиз-ку, ахир!

– Бўлади! – Зухра жилмайди. – Фақат унда ролни бошқа одамга топширишга тўғри келади. – У бу гапни шу қадар осойишта айтдики, Шерзод бу киз кўп бор ролни бошқаларга топширишга мажбур бўлганини тушунди.

– Ижод бор жойда ютуқ ҳам бўлиши мумкин, камчилик ҳам, – деди Шерзод ўзига гапирётгандек ўйчан бир

тарзда. – Аммо тобелик бўлмаслиги керак. Тобелик бор жойда ижод ўлади.

Зухра унга кизиксиниб караб тураркан, кўзларига жиддият чўкди.

– Балки режиссёр ҳақдир, – деди ўйланиб. – Унинг ҳам мақсади бордир.

– Билмадим! – Шерзод кескин қўл силтади. – Нима бўлгандаям режиссёр актёрнинг ижод қилишига йўл очиб бериши керак, – у бир зум жим қолди-да, сўради. – Асарнинг ўзи қанақа, дурустми?

– Йўк, – Зухра оҳиста бош чайқади. – Майда гап.

– Бош иллат мана шунда, – деди Шерзод салмоқлаб. – Яхши асарнинг ўзи кам.

Шу пайт сахнанинг орқа томонидаги эшик ғийқиллаб очилди-ю, остонада озғин, новча аёл кўринди.

– Зухра, сахнага! – у шундай деб кичкирди-да, яна эшик орқасига ғойиб бўлди.

Зухра илдам ўрнидан турди.

– Режиссёр чиқиб қолармикан? – деди Шерзод ҳам туриб.

– Ҳали-бери чиқмаса керак, – Зухра тез-тез юриб бораркан, жилмайиб қўл силкиди. – Хайр!

Унинг юзи яна ёришиб, тиник чехрасида нур ўйнади. Шерзоднинг қалби тагин ларзага келди, боядан буён ўзини ҳаяжонга солаётган нарсани бирдан тушунди: Зухранинг аллақасери Фаридага ўхшарди. Ҳа, худди ўзи! Тиник чехраси ҳам, эгик киприклари, ўт чакнаб турган қоп-қора кўзлари... Ҳаммаси! Фақат Фариданинг сочлари узун эди. Зухранинг сочлари қисқарок, елкаларида ёйилиб ётибди.

– Зухра! – Шерзод беихтиёр қичкириб юборди.

Зухра эшик туткичини ушлаган жойида бурилиб қаради. Кўзларида ҳайрат аралаш табассум жилва қилди.

– Мен яна келсам майлими? – деди Шерзод яқинрок келиб.

Зухра самимият билан елкасини қисди.

– Ўзингиз биласиз...

Шерзоднинг назарида у, бу сўзларни аллақандай меҳр билан, эркаланиб айтгандай бўлди.

Шерзод дарвозадан чиққанида ҳам кулоғи остида майин бир садо жаранглаб турарди: «Ўзингиз биласиз...» Зухранинг тиник чехраси, ингичка, қайрилган қошлари, жозибали табассуми Шерзоднинг кўз ўнгидан нари кетмас, у ҳадеб пичирларди: «Қизик, одам ҳам бир-бирига шунақа ўхшайдими? Худди ўзи!»

Машинанинг кескин, шиддатли сигнали янгради-ю, Шерзод чўчиб тушди. Беихтиёр ўзини чеккага олди. Йўқ, унинг олдида ҳам, ёнбошида ҳам машина йўқ эди. Факат ўн кадамча нарида кўчанинг нариги юзидаги бетон девор остида қора «Волга» турарди. «Қилиғининг совуқлигини-чи», деб ўйлади Шерзод ғижиниб. Шу он машина эшиги очилди-ю, оқ костюм кийиб олган йигит тушди. Тез-тез юриб Шерзоднинг олдига кела бошлади. «Ие, Сирожиддин-ку», деб ўйлади Шерзод беихтиёр тўхтаб.

– Юракдан ҳам Худо берган экан-ку! – деди Сирожиддин яқин келиб қўл чўзаркан.

– Ҳа, Худо ҳар кимни бир нарсадан сикади, – деди Шерзод совуқ оҳангда. – Бировни юракдан, бировни фаросатдан.

Сирожиддин осмонга қараб қаҳ-қаҳ уриб кулди.

– Бугун бобойнинг олдига борувдим, – деди Шерзоднинг кўлини қисиб. – Сиз чиқиб кетган экансиз. Эрта-индин бобой ҳам чиқиб қолса керак. Уйда худойига тайёргарлик кўриб ётишибди.

Шерзод унинг кўкиш кўзларига, сийрак сочига қараб туриб мийиғида кулди.

– Худога поранинг нима кераги бор экан?

Сирожиддин яна қаҳ-қаҳ уриб кулди.

Шерзод унга бир лаҳза қараб турди-да, қўл чўзди.

– Кечирасиз, мен шошиб турибман.

«Анави йигит тўғри айтди, – деб ўйлади Зухра сахнага чиқиб бораркан. – Суюкли одамидан жудо бўлганини

эшитганда кишининг бакиришга холи қоладими? – у парда орқасига ўтиб тўхтади. Саҳна нимқоронғи, оҳак аралаш елим ҳиди келар, бўм-бўш зал юракни сикар эди. – Нега энди албатта бакириши керак экан? Балки кулар? Ичида йиғлаб туриб сиртида кулар. Кўпинча шунақа бўлади-ку, ўзи».

– Ухлаб қолдингизми, нима бало! – режиссёрнинг тажанг кичкириғи Зухранинг кулоқларига ўқдай кирди. У секин-секин юриб саҳна ўртасига чиқди. Юкоридан тушиб турган нурдан кўзлари қамашиб олисларга тикилди. Кейин бир лаҳза кўзларини юмди-да, юзига кафтини босди.

– Бўлмайди! Ёлғон! – режиссёр қарсақ чалди.

Зухра кафтларини тушириб, бурилиб қаради. Режиссёр ўрнидан туриб кетган, ғира-шира чирок нурида ҳадеб кўлларини асабий силкитарди.

– Хаёлингиз қаёқда, Зухра! – деди у чинқиргудек бўлиб. – Нимага фикрингизни тўплай олмаяпсиз? Боринг, ҳушингизни йиғиб олинг! Кечқурун репетицияга келасиз!

Зухра саҳнадан чиқаркан, кўнгли бўм-бўш бўлиб қолганди. «Демак, бугун ҳам дам олиш йўқ», ўйлади у саҳна орқасидаги эшик томон юраркан. У эски афишалар тахлаб ташланган йўлакдан ўтиб, гримхонага кирди. Японча соябони билан сумкасини олиб, ҳовлига чиқди. Вақт чошгоҳ бўлиб қолган, баҳор куёши илиқ, эринчок нурлари билан табиатни аллалар, олча тагидаги скамейка ёнида Тарғил тўрт оёғини чўзиб мудраб ётарди. Скамейкага кўзи тушиши билан Зухра яна бояғи йигитни эслади. Унинг кулиб туриши, баланд, адл гавдаси кўз ўнгига келди. «Ғалати йигит экан!» Зухра сабабини ўзи ҳам тушунмай жилмайди.

У дарвоза томон юрган эди, буфет ёнидаги эшикдан режиссёр чиқиб келди. Унинг сочлари ҳурпайган, асабийлашганидан бўлса керак, юзлари қизариб, терлаб кетган, кудранг калта камзулининг тугмаларини ечиб юборган эди. Чамаси режиссёр ҳам бирпас нафас ростлаб олиш учун ташқарига чиққанди. Уни кўриши билан Зухранинг кўнгли яна ғаш бўлди. Кўпинча у режиссёрнинг фикрига қўшилмас, бунақа пайтларда унга рўпара келишни

хохламас, гапдан гап чиқиб баҳслашиб кетишини биларди. Ҳозир ҳам у шунақа ҳолатда эди. Бунинг устига Зухра бугун соат иккига телестудияга бориши керак эди. У телевизорда чиқишни кўп ҳам ёқтирмасди. Аммо икки йил илгари армияга кетган Ҳасан акаси эрта-индин келиб қолишини билар, гонораридан унга ўз кўли билан костюм олиб кўймоқчи эди. Шунинг учун телевизион новеллада роль ўйнашга чақиришганда Зухра рози бўлганди.

Режиссёр ковоғини солиб Зухрага қараб кўйди-да, чўнтагини титкилаб тамаки олди.

– Ёзувчи қани? – деди тамаки тутатаркан.

Зухра тушунмади.

– Ким?

– Шерзод Самандаров келувди-ку, ҳали, – режиссёр гугурт чўпини улоқтириб, тутун қайтарди.

– Ўшамиди? – Зухра бирдан тўхтаб қолди. Кўнглидаги ғашлик бир зумда тарқалди-ю, унинг ўрнини ҳайрат аралаш қувонч эгаллади.

Зухра театр-рассомлик институтида ўқиб юрганида Шерзоднинг «Қуёш барчага баравар» деган қиссасини саҳналаштиришган эди. Шунда у, бу ёзувчининг ниҳоят тиник ёзишига ҳайрон қолганди.

– Кетдими? – деди режиссёр сигарет тутатиб.

– Билмадим, – Зухра шундай деди-ю, тағин кўз ўнгига Шерзод келди. «Саҳнадаги бояги ҳолатни аниқ баҳолаб бергани бежиз эмас экан-да!» Зухра дарвозадан чиқиб бораркан, Шерзоднинг гаплари кулоғи остида бирдан жаранглади. «Тобелик бор жойда ижод ўлади». Қизик, нега у эътибор бермади? Кўпдан буён ўзининг кўнглида ётган гапни аниқ-равшан қилиб айтиб берган бу йигитга нега эътибор бермади? Шунини ўйларкан, кўнгли ҳаяжондан талпиниб кетди. «Мен жинни унинг олдида чекишни бемалол машқ қилиб ўтирибман». У тез-тез юриб, троллейбус бекатига борди. Одам кўп, троллейбус кўринмас эди. Зухра японча соябонининг бандини ўйнаганча, яна Шерзодни ўйлади. «Ёш экан». Нима учундир у Шерзод Самандаровни катта киши бўлса керак, деб юрарди. Йўқ, келишган, ёш йигит экан.

Кўчанинг нариги бетидан машина сигнали эшитилди. Зухра аввалига эътибор бермади-ю, сигнал ҳадеб чали-наверганидан кейин бошини кўтариб қаради. Кўчанинг у юзида коп-қора «Волга» турарди. Зухра машинани дарров таниди. «Кандидат яна кепти-да!» Бу йигит театр атрофида кўп айланар, ҳатто бир марта Феруза деган актриса ўртоғи билан Зухрани уйига машинасида элтиб кўйганди. Ўшанда у ўзининг исми Сирожиддин эканини, фан кандидатлиги-ю, институтда дарс беришини айтган эди. Шундан кейин машина театр дарвозаси олдига кўп келадиган бўлиб қолди. Театрда пичинглару ғийбатлар кўп бўлади. Қизлар бу машинани кўришлари билан «ана кандидат келди», деб Зухрага имо-ишора қилишар, бундан кизнинг ғаши келарди. Ҳозир ҳам Сирожиддиннинг машинасини кўриб энсаси қотди. «Қаёқдан пайдо бўлди бу!» деб ўйлади тесқари қараб. Аммо зум ўтмай машина, қорда сирғанган чанадек силлиқ сузиб келди-да, унинг шундоқ рўпарасида тўхтади. Сирожиддин ўтирган жойидан чўзилиб, ўнг эшикни очди.

– Марҳамат! – деди кўли билан имо қилиб.

У оқ костюм кийиб, тугуни катта бўйинбоғ боғлаган, кўзига тилла бандли қора кўзойнак тақиб олган эди.

– Раҳмат! – Зухра бурилиб секин-секин юриб кетди. Машина дарров унга етиб олди. Яна эшик очилди.

– Ўтиринг! – Сирожиддин жилмайди. Қора кўзойнак ортидан кўзлари кўринмаса ҳам оппоқ тишлари ярақлаб кетди. – Троллейбус остановкасида узок тўхташ мумкин эмас. Кўряпсизми, одамлар бизни томоша қилишяпти.

Бекатда турган одамлар чиндан ҳам шу томонга кизиқсиниб қараб кўйишарди. Зухра ноилж машинага ўтирди.

– Мана бу бошқа гап! – Сирожиддин кўзойнагини ечиб, орқа ўриндиққа ташлади. Кўкиш кўзларида табас-сум ўйнади. – Қаёққа юрамиз?

Зухра унга бир зум қараб олди. «Оқ костюмга қора ялтироқ туфли ярашмас экан!» деган фикр хаёлидан лип этиб ўтди.

– Телестудияга! – деди эшикни ёпиб.

– Телевизорда яна кўрарканмиз-да! – Сирожиддин машинани жилдирди. – Ростини айтсам, сизни биринчи марта телевизорда кўрганман. Биринчи кўришимдаёк котиб қолганман. – У машинани кескин чапга бурди. – Эшитяпсизми, Зухраҳон, котиб қолганман.

Машина бир зумда Эски Жўвага бориб қолди. Кўчанинг икки чети одамлар билан гавжум эди. Бозор яқин бўлгани учун қоп орқалаган, кўчат, кўк пиёз солинган саватни кўтариб олган одамлар турнакатор ўтиб турарди.

Сирожиддин машинани елдириб борар, ҳадеб гапирар эди.

– Биламан, сизнинг мухлисларингиз кўп. Машҳур актрисасиз. Мен бўлсам, нари борса бир кандидатман. – У яна кулди. – Ҳозир ким кўп, фан кандидати кўп...

– Телестудия бу ёқда эмас! – Зухра унинг гапини бўлди. – Ў йўлни билмайсизми?

Сирожиддин қах-қах уриб кулди.

– Шофёрлар энг яхши йўл – ўзинг билган йўл, деган гапга амал қилишади. – У кўкиш кўзларини сузди. – Ой-нани тушириб қўйинг, Зухраҳон! Ажойиб ҳаво бўляпти! Кеча далага чикқандим. Қозоғистоннинг даштлари михдай бўпкетибди. Ҳамма ёк кўм-кўк.

Зухранинг кўнгли нохуш бир нарсани сезиб, хушёр тортди.

– Ҳозир ҳам ўша ёкка бормоқчимисиз?! – деди хавотирланиб.

Сирожиддин унга бурилиб каради-да, яна кулди.

– Войбў! Кўзингизнинг катта-катта очилиб кетганини қаранг. Қўйинг-е, бу кўзларга фақат кулги ярашади.

– Ўша ёкка бормоқчимисиз?! – деди Зухра яна ўша оҳангда.

– Борсак нима кипти? – Сирожиддин газни янаям каттиқроқ босди. Машина сурон солиб учиб кетди. У энди шиддат билан елиб борар, тор кўчанинг икки четида юриб кетаётган одамлар ваҳима ичида ўзларини чеккага олишарди. – Кўркманг, далада бўри йўк, сиз ҳам кўзичок эмассиз.

Зухра унинг шум ниятини энди аник тушунди. Вужудда ҳам кўрқув, ҳам ғазаб аралаш титрок уйғонди.

– Мен бўридан кўркмайман, – деди ўзини босишга уриниб. – Лекин студияга боришим керак.

– Борасиз, Зухраҳон, ҳаммасига улгурасиз. Одам нукул ишни эмас, яшашниям ўйлаши керак. Одам учун энг қимматли нарса ҳаёт. Шундай яшаш керакки, беҳуда ўтган кунлар учун кейинчалик афсусланиб юрмайлик. Ким айтган шуни, Островскийми? – Сирожиддан бурилиб қаради. Кўзлари қувлик билан чакнаб кетди.

«Бировнинг гапини ўз қолипига солиб олганини қаранг! – деб ўйлади Зухра ғижиниб. Энди унинг вужудидagi кўрқув ўрнини ғазаб эгаллади. – Шунинг учун экан-да, ҳар ҳафта театр эшигида пойлаб туриши».

– Машинани буринг! – деди у шиддат билан.

Сирожиддин ҳеч нима эшитмагандек газни баттаррок босди. «Волга» Қорақамиш жари бўйидан елиб борар, ям-яшил майсалар билан қопланган соҳилда ўтлаб юрган сигирлар, япроқ ёзган итбурунлар лип-лип этиб орқада қолиб кетарди.

– Бурасизми ё қарашиб юборайми? – Зухра шундай деди-ю, юраги гурсиллаб урганча, руль чамбарагидан маҳкам ушлади. Машина кескин ўнгга бурилди. Сирожиддин кўрқувдан кўзлари олайиб, рулни чангаллаганча тормозни босди. Машина каттик чайқалиб бир томонга қийшайиб кетди. Зухранинг боши олд томондаги ойнага урилди. Аммо оғрик сезмади. У ҳозир ағдарилиб кетишларини кутган эди. Йўқ, машина ағдарилмади. Йўлга кўндаланг туриб тўхтаб қолди. Негадир куйган резина ҳиди анкиб кетди. Чанг ёпирилиб ҳеч нимани кўриб бўлмай қолди.

Биринчи бўлиб Сирожиддин ҳушини йиғиб олди.

– Жиннимисиз! – деди ўшқириб. Унинг ранги бўздай оқариб кетган, сийрак сочларини чанг босган, қалин лаблари кўпикланиб турар, кўзлари совук йилтирарди.

– Мен кечикяпман! – деди Зухра титраб кетаётганини сездирмаслик учун хотиржам гапиришга уриниб. – Теле-студияга ҳайданг.

Сирожиддин бир дафъа бақрайиб қолди. Чамаси, у иккиланар, Зухранинг айтганини қилишни ҳам, тушириб юборишни ҳам билмасди. Ниҳоят, бир қарорга келди шекилли, калитни буради. Мотор нола чеккандек инграр, аммо ўт олмас эди. Сирожиддин тўнғиллаб сўқинди. Машинани сўқдимиди, Зухранимиди, аён эмасди.

Ниҳоят, мотор ўт олди. Сирожиддин машинани орқага қайтарди-да, яна шиддат билан ҳайдади. Қорақамиш бўйида ўтлаб юрган сигирлар, тўп-тўп дарахтлар тагин липиллаб орқада қолиб кетди. Аммо энди Сирожиддин гапирмас, йўлдан кўз узмай борар, ҳамон юзининг қони қочиб турарди.

Чорак соатчадан кейин қора «Волга» телевидение минорасининг рўпарасидаги тўрт каватли бино олдида тўхтади.

– Келдингиз, – деди Сирожиддин Зухра томонга қарамай, тушинг.

– Раҳмат. – Зухра шошилмасдан сумкасини очди. Битта ғижимланиб кетган бир сўмлик, яна битта юбилей сўлкавойни олди. Японча соябонини олиб ерга тушаркан, қизил ғилоф копланган ўриндик устига аввал қоғоз пулни ташлади.

– Буниси бугунги хизматингиз учун. – У ўзини мажбур қилиб кулимсиради. – Мана буниси, – у тангани ҳам ўриндиққа ташлади, – хов бир марта уйимизга обориб қўйганингиз учун. Раҳмат! – У шундай деди-ю, машина эшигини қарсиллатиб ёпди. Югуриб бориб мрамар зиналардан кўтарилар экан, орқада танга пулнинг асфальтга жаранглаб урилгани эшитилди. Зухра қайрилиб қарамади. Ойнаванд эшикни очди-да, ичкари кириб кетди.

18

Сирожиддин Зухра ташлаб кетган «қира пули»ни машинанинг очик деразасидан улоктириб юборди-ю, лекин тинчимасди. Ҳа, у ҳар хил қизларни кўрган эди. Лекин ҳеч ким бунчалик хор қилмаганди. Аксига олиб телестудия эшиги олдида беретка кийган, соқол қўйган аллақандай

йигитлар туришар, Сирожиддиннинг назарида уни мазах килиб тиржайиб кўяётганга ўхшарди. У ғазаб билан сўкинди-да, машинасини кескин бурди. Ғилдираклар чийиллаб, тўзон кўтарди.

Сирожиддин Навоий кўчасига чикканда баттар хуноб бўлди. Машиналар тикилинч, бунинг устига ҳар кадамда светофор учрар, тагин атайлаб Сирожиддин етиб келишини кутиб тургандай қизил чироқ ёниб йўлини тўсар эди. У кафтдай текис, кенг Беруний кўчасига чикканидан кейингина анча ўзини босиб олди.

«Азият чекма, қасос ол! – деб пичирлади америкача мақолни эслаб. Шу топда у бу киздан кандоқ қилиб қасос олишини билмас эди, аммо барибир кўнглида юпанчи бор эди. – Майли, бир мавриди кепколар...»

У машинасини профессорлар шаҳарчаси томон бурди. Бу ерда яшайдиганларнинг ҳаммаси профессору олим бўлмаса ҳам ҳовли-жойлари бир-бириникидан қолишмас, деярли ҳар бир уйнинг ёнбошида дарвозахонаси баланд, кунгурадор шийпонлари бор эди. Сирожиддин машинасини тор кўчанинг энг ичкарасида, қадди баланд иморат олдида тўхтатди. Бу – Домланинг ҳовлиси эди. Уйнинг баланд-баланд деразаларига гулчин темир панжаралар тутилган, уй рўпарасидаги икки катор олмалар аллақачон япроқ чиқарган, аммо ҳали гулламаган эди. Сирожиддин икки чети пишиқ ғиштдан ишланган нақшинкор дарвоза бурчагидаги кўнғирок тугмасини босди.

Жиринглаган овоз бу ердан эшитилмаса ҳам Сирожиддин ойнаванд айвон устунидаги кўнғирок бўғик товуш чиқарганини, буни эшитган келинойи инқиллаб ўрнидан турганини-ю, шишиб кетган оёқларини вазмин босиб айвон зинасидан тушганини аниқ тасавур қилди. У Домланинг хотинини келинойи деб чақирар, ўзи чўпдай озғин, оёқлари салга шишиб кетадиган, доим соғлигининг ёмонлигидан нолиб юрадиган бу аёлни ҳар кўрганида табиати хира бўларди.

Сирожиддин кўнғирок тугмасини кўйиб юборди-да, уч-тўрт кадам орқага чекиниб, яна ҳовлига разм солди. У

аспирантурага кирган йили Домла шу уйнинг пойдеворини кўя бошлаган эди. Мана, тўрт йил ичида уй битди. Ўзларининг уйи қурилганида Сирожиддин мактабда ўқир эди, шунинг учун у участка қуриш машаққатини яхши билмас экан. Бу иш осон эмаслигини домласи уй қурганда билди. Мана шу уйнинг каттакон ертўласидан тортиб тунука томигача, олтита катта-кичик хонасидан тортиб ойнаванд айвонигача Сирожиддиннинг кўз ўнгида битди. Сирожиддиннинг ўзи битта ғишт узатишиб юбормаган бўлса ҳам шу уйнинг қурилиб қолишига улуш кўшди. Машинасида жимжимадор накшли ёғочлар ташиди, бозорга бориб мардикор олиб келди. Лойсувок, лўмбоз босиш каби оғир ишларга талабаларни тўплаб ҳашар қилди. Домла канақа талабаларни ҳашарга солишни биларди. Имтиҳондан йиқилган, заҳёт топширолмаган болалар, диплом ишига Домла раҳбар бўлиб қолган битирувчи талабалар ҳашарга жон-жон деб келишарди. Аммо уларни Домланинг ўзи чақирмас, Сирожиддинни ишга соларди... Ҳа, Домла бунақа ишлар қалтис эканини, гап айланса оқибати ёмон бўлишини биларди. Буни Сирожиддин ҳам биларди-ю, аммо дами ичида эди. Ҳашарчилар кўпайиб иш кизиган кунларда бозорни Сирожиддин қилар, Домла «Ҳисобли дўст айрилмас, мана буни олиб кўйинг», деб ўн-ўн беш сўм узатар, аммо Сирожиддин олмас, кейин суришиб кетармиз, деб кўя қоларди. Ҳозир у Домланинг уйига разм соларкан, шуларни ўйлади-ю, киноя билан кулди.

Эшик хадеганда очилавермаганидан кейин, Сирожиддин яқин келиб, тагин тугмачани босди. Аммо энди кутиб ўтирмай, дарвоза ёнбошига ўрнатилган эшикни думалоқ шиша туткичидан итарди. Эшик очик эди. У бетон ётқизилган йўлакдан ҳовлига ўтди. Ҳовли сатҳи кенг, ўртасидаги гулзорда кизғиш япроқ чиқарган атиргуллар барқ уриб ётар, адл коматли гилослар гуллашга шай турарди. Гилослардан бирининг соясига пастак хонтахта кўйилган, гулдор дастурхонда гардим чойнак билан пиёлалар турар, хонтахтанинг бир томонидаги тўқима

кресло устида аллакандай журнал варақлари очилиб ётар эди. Гулзор четидаги водопровод жўмрагидан сув томчилар, жўмрак остидаги ялтироқ сопол билан ишлов берилган ҳовузга пахта гулли лаган, уч-тўртта коса солиб қўйилганди. Чамаси келинойи уларни чайишга олиб чиқкану, негадир унутганди.

Пешайвон томондан Домланинг томоқ қиргани эшитилди. Айвон эшиги шарақлаб очилди-ю, йўл-йўл пижама кийиб олган Домла кўринди. У ҳозиргина уйқудан турган бўлса керак, елкасига сочиқ ташлаб олганди. Унинг қовоқлари шишиб кетган, оппоқ сочлари кўчқорнинг шохига ўхшаб икки чаккасига қайрилиб тушган, кирра бурнининг икки томонидаги чечак излари қорайиб турарди. Домла Сирожиддинни кўриб, ҳозир дегандек имо килди. Гавдасини ғоз тутганча зиналардан тушди, бурчакдаги гилосга қоқиб қўйилган ювғич олдига борди. Қўлини ювғич жўмрагига урган эди, сув тушмади. Домланинг норозилик билан тўнғиллаб қўйганини эшитган Сирожиддин илдам бориб водопровод остидаги ҳовузча чеккасида турган пакирга яримлатиб сув қуйди.

– Қўйинг, овора бўлманг! – деди Домла турган жойида. Уйқудан энди тургани учун бўлса керак, овози бўғик чиқди.

– Овораси борми, Домла! – Сирожиддин яна ўша илдамлик билан сув келтириб тўлатди. Қопқоқдан тошиб чиққан сув эски тоғорага тушди.

– Раҳмат, ўғлим! – Домла шошилмасдан ювинди. Ҳафсала билан артинди. Юзлари баттар қизариб кетди.

– Қаранг, ухлаб копман, – деди жилмайиб. Унинг ёшларга хос шўхлик билан боқувчи кўзлари қизариб кетганди. «Сочи ок бўлсаям дадамдан ёш кўринади», деб ўйлади Сирожиддин унга қараб. У бу гапни кўп ўйлар эди. Ҳозир ҳам негадир хаёлига шу фикр келди. «Ҳар куни беш километрга югуриши бежиз эмас».

– Сайфиддин тузукми? – деди Домла сочиқни гилос шохига иларкан. – Қачон чиқади?

– Шу ҳафта жавоб тегса керак.

– Хайрият. Энг муҳими, тани соғлик бўлсин. Чой ичасизми?

– Раҳмат, Домла... – Сирожиддин чайналиб қолди.

Бу ерга у ҳар сафар битта илинж билан – ишини тезлаштириш ниятида келар, бу тўғрида институтда гаплашишни негадир икковлари ҳам хоҳлашмасди.

Кузда иши бир марта умумий муҳокамадан ўтди. Кафедрадаги домлалар ишнинг камчиликларини айтиб, аник йўл-йўриklar кўрсатишди. Айникса, Қилич Валиев кўп маслаҳатлар айтди. Қизик, Домла муҳокамада бир оғиз ҳам гапирмади. Фақат муҳокама тугаганидан кейин: «Ҳамкасblарим менинг фикримни айтишди, шу эътирозларга амал қилинг», деб қўя қолди. Ўшанда Сирожиддин домланинг илм бобида пачақроқ эканига яна бир бор ишонди. Аммо индамади. Индай олмасди ҳам. Негаки бошқа домла ўзига раҳбар бўлмаслигини биларди. Энди у қандоқ қилиб бўлмасин ҳимояни тезлаштиришни ўйларди. Кафедрадаги домлалар айтган гапларни ақли етганча тузатди. Ишни яна Домлага келтириб берди. Ўшандан буён Домла уни ўқишга вақт тополмайди.

– Ҳали кафедрага борган эдим, – деди Сирожиддин бошқа гап тополмай. У ёлғон гапирганидан асло тап тортмай Домлага қараб қўйди. Негаки, у Домла бугун институтга бормаганлигини билар эди.

– Ким бор экан? – Домла гавдасини ғоз тутиб гилос тагидаги тўқима кресло олдига борди. Эски журнални олиб хонтахтага қўйди-да, курсига ўтирди.

– Ким бўларди, Қилич Валиев-да! – Сирожиддин шундай қилса Домлага ёкишини билгани учун бу гапни беписандлик билан айтди.

– Майли, ишласин, ҳайкал қўйишади! – Домла бир зум ўйланиб турди-да, ховли этагига имо қилди. – Баҳор чиқиб, камчиликларимиз кўриниб қолди, Сирожиддин. Кўшнимиз, деворни сувамайсизми, деб тикилинч қиляпти, бир ёқда гараж қуриш керак. Уй солиш осон эмас экан-да!

«Яна ҳашар экан-да». Сирожиддин гаши келиб турсаям, қулди.

– Икки кун ҳашар қилсак тамом-да, Домла! – у атроф-га аланглаб олди. – Келинойим кўринмайдилар?

Домла ранжиган қиёфада кўл силтади.

– Яна мазаси йўқ. Биласиз-ку, кўклам чикди дегунча буйраги оғрийди. Поликлиникага кетди. – Домла чўзиб ҳомуза тортди. – Эрталабдан буён Трусковецкка путёвка топасиз, деб хархаша қилади. Тез бормаса бўлмасмиш.

«Оббо, бу ғалваям бор дегин, ҳали!» Сирожиддин билтирмай уф тортиб қўйди. Бултур ҳам у дадасини ишга солиб келинойига путёвка топиб берганди.

– Тағин бир ўзим бормайман, деганини айтмайсизми? – Домла яна эснади. – Бу йил менга отпуска қачон тегишини билмасам!..

«Бир эмас, икки путёвканинг ҳаракатини қилавер энди!» деб ўйлади Сирожиддин баттар хуноб бўлиб. Аммо Домлага қараб иложи борича самимийлик билан кулди.

– Кўйсангиз-чи, Домла, иккита путёвка нима деган гап? Шуниям ўйлаб ўтирибсизми?

– Шунақа дейсизу, нокулай-да! – домла бу масалага бошқа қайтмаслик учун бўлса керак, гапни бурди. – Шундай қилиб Сайфиддин қачон чиқмоқчи?

– Жумаларда чиқиб қолса керак. – Сирожиддин бир зум иккиланиб ўтирди-да, ишини сўраш ноўринлигини билиб ўрнидан турди, бўшашиб дарвозадан чиқди.

Киши бировдан пул қарз олмоқчи бўлганида худди шунақа аҳволга тушади. Ўша одамда пул борлигини биласиз. Бор бўла туриб бермаётганини ҳам биласиз. Ичингизда харчанд сўкиб турсангиз ҳам бир нима деёлмайсиз. Негаки, пул уники. Хоҳласа беради, хоҳламаса йўқ. Сирожиддиннинг иши ҳам Домланинг қўлида. Хоҳласа ўқийди, хоҳламаса йўқ. Ҳамма иллат шундаки, ишининг ўзи пухта эмас. Бўлмаса-ку, у Домласини нима қилишини ўзи яхши биларди-я!

Сирожиддин машинасига ўтирганидан кейингина бутун аламини тўкиб солди. Газни кучи борича босиб, моторни ўт олдирди-ю, пичирлаб сўкинди.

– Падарингга лаънат, чўтир! Тағин путёвка керакмиш бунга! – Шундай деди-ю, машинасини буриб дарвоза

рўпарасидан ўтаётганида эшик олдида ғоз турган Домла-га қараб мулойим бош эгиб жилмайди. Хайр дегандек, оҳиста сигнал чалиб кўйди.

19

Шерзод шаҳар марказидаги ўн етти қаватли Матбуот уйига келганида бино минорасидаги соат миллари раппарасо ўрни кўрсатиб турарди. Баҳор куёши хушнуд нур сочар, рўпарадаги музейнинг панжарасимон мрамор деворлари яраклар, кўча четидаги буталарнинг пушти гуллари олов парчасидек товланар эди. Матбуот уйи остида машиналар тикилиб кетган, девор тагида Абдувоҳиднинг кизил мотоцикли ҳам бир томонга қийшайиб турарди. «Аллақачон кепти-да, – деб ўйлади Шерзод лифт томон юраркан. – Интизом масаласида Абдувоҳидга тенг келадигани йўқ». Чиндан ҳам Абдувоҳид ҳаммадан олдин келиб, ҳаммадан кеч қайтар, тиним билмай ишлар эди. Бунақа одам ҳар қайси ташкилотда бўлади. Қизиғи шундаки, бундай ходимнинг жон куйдириб ишлашига ҳеч ким парво қилмайди-ю, бир гал ишга кечикса, бир кун маҳсулот бермай қолса, камчилиги дарров кўз-кўз қилинади. Абдувоҳид ҳаммадан кўп ишлаб, ҳаммадан кўп дакки ер, айникса, муҳаррир ўринбосари қилдан қийик ахтариб уни кўп койир, аммо Абдувоҳид бунга парво қилмасди.

Шерзод саккизинчи қаватга кўтарилди. У ҳеч кимга кўринмасдан ўз хонасига кириб олгиси келар, биринчи иш куниданок йўлакда ҳамкасбларига рўпара келиб, узок ҳол-аҳвол сўрашиб ўтиришга тоби йўқ эди. Шунинг учун тез-тез юриб, бурчакдаги хона эшигига келди.

Шерзод билан Абдувоҳид ҳамхона эди. Абдувоҳид фан бўлимини, Шерзод адабиёт бўлимини бошқарар, столлари ҳам рўпарама-рўпара турарди. Торгина хонада шу иккита стол, битта курси, стуллардан бошқа нарса йўқ эди. Икковлари ҳам деворларга портретлар илиш, хонага ортикча нарсалар олиб киришни хоҳлашмасди. Шерзод Абдувоҳид билан фақат битта масалада келишолмасди.

Абдувоҳиднинг тамакини улаб чекадиган одати бор эди. Бинода мўътадил хаво берадиган мослама ишлатилгани учун деразани очишга рухсат қилишмас, Абдувоҳиднинг тутунидан Шерзод ҳам беихтиёр «бахраманд» бўлар, мана шу унга, айниқса, алам қиларди. Ҳозир ҳам Шерзод залварли эшик туткичидан ушлаб тортаркан, шуни ўйлади. «Хонани тутунга тўлдириб ўтиргандир дарвиш». Унинг мўлжали тўғри чиқди. Абдувоҳид ўтирган столнинг бир чеккасидаги эски шиша кулдонда «Прима» қолдиклари уюлиб ётар, яна биттаси ипдек ингичка иланг-биланг из солиб тутаб турарди. Абдувоҳид столга мук тушиб олганча аллақандай материални таҳрир қилар, ёқаси бўғик свитер кийиб олгани учун гавдаси янаям ихчамлашиб, ёш болага ўхшаб қолганди.

– Ўзим ҳам тутатиб ўтирган бўлсанг керак, девдим. – Шерзод кўришишга қўл чўзаркан, ярим ҳазил-ярим чин қилиб қойиди. – Сен чеккан папиросларнинг юздан бирини филга ҳидлатса ўлиб қоларди.

Абдувоҳид бемалол илжайди.

– Шунинг учун ҳам фил икки юз йил яшайди, одам етмиш йил.

Шерзод ёпик дераза олдига келиб пастга каради, ҳовуздек чуқурликда, нашриёт ҳовлисида одамлар куймалашиб юрар, тут соясида турган, халат кийган кабобпаз зўр бериб, кўрасидаги чўғни елпир эди. Цех дарвозасига орқа ўгириб турган юк машинасига улкан ғалтакларга ўхшаган қоғоз ўрамлари ортилган, кўк халат кийиб олган икки ишчи машина устида туриб олганча, ғалтакларни думалатиб пастга, автокран туткичига туширишга уринишарди.

– Ишга тушдингми, энди? – деди Абдувоҳид ручкасини стол бурчагига ташлаб.

– Хатлар ҳам тикилиб кетгандир, – Шерзод қайтиб келиб столнинг тортмасини очди. Чиндан ҳам анча хат йиғилиб қолган, кўпчилиги шеърлар эди. У кўпдан буён ишламагани учунми, ҳозир ишни нимадан бошлашни билмай қолди.

– Бўлимларга кириб ўртоқлар билан саломлашиб чик, – деди Абдувоҳид унинг фикрини укиб тургандек. – Бўлмаса барибир болаларнинг ўзлари кўргани киришади. Менга қолса, энг аввал муҳаррир билан кўришиб чик.

Телефон паст, осуда товушда жиринглади. Абдувоҳид Шерзодга «ҳозир» дегандек имо килди-ю, трубкани олди.

– Келди, – деди киприқларини пирпиратиб. – Хўп бўлади.

У гўшакни кўйди-да, жилмайди.

– Айтмадимми? Муҳаррир чакиряпти.

Ёши эллиқларга яқинлашган, оқ оралаган сочлари ўзига ярашиб турадиган, ошқозон ярасидан кўп азоб чекса ҳам доим серғайрат юрадиган муҳаррирни Шерзод ҳурмат қилар, унинг дангалчилигини, айникса, ёктирар эди. Чамаси, Шерзоднинг кескинлиги, дадиллиги ҳам муҳаррирга ёқар, шунинг учун бўлса керак, унга энг зарур топшириқларни берар эди. Шерзод кириб борганида бош муҳаррир хона ўртасидаги яшил мовут ёпилган узун стол олдида турар, столга эртага чиқадиган газетанинг хомаки саҳифалари ёйиб кўйилган эди. У Шерзодни кўриши билан кўлидаги йўғон қизил қаламни саҳифа устига ташлади. Кўзларида табассум ўйнаб, Шерзоднинг кўлини маҳкам қисди.

– Тузалиб кетдингизми? Ўтиринг. – Шерзод столнинг бериги томонидаги чарм курсига чўкди. Муҳаррир столнинг нариги томонига ўтди-да, кескин ҳаракат билан стулини суриб ўтирди. – Қайси куни профессор Абдуллаев билан кўришиб қолдик, – деди Шерзодга тик қараб. – Сизни ўша киши даволаганмиди?

Шерзод индамай бош силкиди.

– Профессор кизик гап айтди. – Муҳаррир кулимсиради. – Фаровонлик ошган сайин касаллик кўпайиб кетяпти, дейди. Бир қарашда одамнинг ишонгиси келмайди.

Шерзоднинг тасавурида Рауф Абдуллаевичнинг самимият билан порлаб турган кўзлари, дилкаш табассуми жонланди.

– Тўғри гап! – деди ўйчанлик билан. – Фаровонлик

ошган сайин ҳаракат камайиб кетяпти. Ҳаракат камайса касаллик кўпаяди.

– Буниси рост. – Муҳаррир столининг тортмасини силтаб тортди-да, катак дафтарга зичлаб ёзилган аллақандай қоғозни олди. Қоғоз қисқич билан хатжилдга кистириб қўйилган эди. Бу – таҳририятга келган хатлардан эканлигини Шерзод тушунди. «Абдувоҳид айтган шикоят шу бўлса керак, – деб ўйлади кўнгли ғашланиб. – Шу пайтгача нега бошқа одамга бермади экан?»

– Келмасингиздан ғалвали иш топширмоқчиман, – муҳаррир хатни узатди. – Синчиклаб текширинг. Агар шу гаплар рост бўлса, фельетон ёзиш керак.

Шерзод хатни олди-ю, ўқимади. Фақат мактуб чиройли хуснихат билан ёзилганини пайқади.

– Биласиз, мен ҳеч қачон фельетон ёзмаганман, – деди куруқкина килиб.

– Ёзмаган бўлсангиз, энди ёзасиз.

– Эндиям ёзмоқчи эмасман.

Муҳаррир ярқ этиб унга қаради.

– Нега?

– Негалигини ўзингиз биласиз, – деди Шерзод совуқ оҳангда.

Муҳаррир кошени чимириб, Шерзодга қаттиқ тикилди.

– Йўқ, мен билмайман! – деди жаҳл билан. – Энди билмоқчиман.

– Бўпти, эшитинг. – Шерзод ҳам унинг кўзига қаттиқ тикилди. – Илгарилари одамлар газетага тушишдан кўрқарди. Фельетон бўлган одам жазосини оларди. Ҳозир танқид қилинган одам у ёқда қолиб, танқид қилган одам балога йўлиқади. Нега деганда, ўша фельетон бўлаётган кишининг акаларию тоғалари девор бўлиб туриб олади.

– Тушунарли, – муҳаррирнинг ранги ўчиб, кўзлари жаҳлдан қисилиб кетди. – Тушунарли! – деди яна лабини тишлаб. – Демак, кўрқяпсиз.

– Кўрқаётганим йўқ, омади гапни айтдим, – деди Шерзод хотиржамлик билан.

Муҳаррир яна унинг кўзига қаттиқ тикилди.

– Нима, сизнингча, ҳамма нарса ҳамирдан қил суғиргандек оппа-осон ҳал бўлиши керакмиди?! Ким ўзини газетага чиқариб индамай ўтиради? Қайси аҳмок фельетон бўлишини кутиб қўл қовуштириб ўтиради?! Сирасини айтганда, бу ердаям худди шу нарса ёзилган! – муҳаррир бармоғини бигиз қилиб Шерзоднинг кўлидаги хатга имо қилди. – Бир одам ҳақиқатни айтгани учун балога қолганини ёзибди. Тушундингизми?

Жаҳли чикканидан муҳаррирнинг юзлари янаям оқариб кетди. У шиддат билан тортмани тараклатиб ёпди.

– Бўпти! – деди Шерзод хатга яна бир бор разм солиб. – Мен фактларни яхшилаб текшираман. Лекин битта шартим бор: ҳамма гап рост бўлса, фельетон чиқиши олдидан бўладиган кўнғироқларга кулоқ солмайсиз!

– Бунисини менга қўйиб беринг! – деди муҳаррир силтаб. – Бу хатни сизга олиб қўйган эканман, демак, бир нарсани билиб қилганман!

– Келишдик! – Шерзод илдам ўрнидан турди-да, хонадан чиқди.

Уларнинг хонаси бўш, Абдувоҳид ҳавони янгилаш учун бўлса керак, эшикни қия очиб кетган эди. Шерзод жойига ўтириб, энг аввал хатжилдга қаради. Шу ондаёқ кўзларига ишонмагандек адресни қайта ўқиб чиқди. «Фарғона вилояти, Тиниксой кишлоқ совети, Улуғбек номидаги 20-мактаб. Азимжон Эргашев». Унинг юраги ҳаяжондан гурсиллаб уриб кетди. Бу – ўзининг ўқитувчисидан келган мактуб эди. Тиниксойдаги ҳамма болаларнинг саводини мана шу ўқитувчи чиқарган, урушдан бир кўзи кўр бўлиб келган Азимжон ака қирк йилчадан бери нукул бошланғич синфларга дарс берар эди.

Чап кўзини қора боғич билан боғлаб юрадиган, коп-қора юзларига сепкил тошган, ўзи ихчамгина бўлса ҳам овози дағал ўқитувчиси Шерзоднинг кўз ўнгига келди. Боядан буён устозининг ҳуснихатига эътибор бермаганига ҳайрон қолди. Ахир мана шу бир текис йирик ҳарфлар жуда яхши таниш эди-ку унга. Ўзи ҳам доскада шу ҳарфларни кўриб ёзишни ўрганган эди-ку! Шерзод шоша-пиша хатни ўқишга тушди.

«Хурматли редакция! – деб бошланарди мактуб. – Бултур кеч кузда рўй берган хунук бир воқеа шу хатни ёзишга ундади. 14 ноябрь куни колхоз¹ раиси тўртинчи синф ўқувчиларини далага чиқиб кўрак теришга мажбур қилди. Мен бундай қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқлигини айтдим. Бу гапим раисга оғир ботди шекилли, ўзи бош бўлиб болаларни далага олиб чиқди. Мен ҳам болаларга кўшилиб далага бордим. Раис касдма-касдликка олиб ўқувчиларни кечгача ишлатди. Кечкурун ўқувчилардан бири қоп кўтариб хирмонга бораётганда йиқилиб тушди. Уни ўзим район касалхонасига олиб бордим. Қовурғаси шикастланган экан. Эртасига худди шу синфда ўқийдиган бир қизалок ўпкаси шамоллаб касалхонага тушди. Мен ортик чидаб туrolмадим. Ўқувчилар олдида раисни «аблаҳ» деб сўқдим. Учинчи чоракдан бошлаб менинг дарсларимни кескин камайтиришди. Устига устак, раиснинг югурдаклари колхоздан кўчиб кетмасангиз, ишингиз чаток бўлади, деб ҳолижонимга кўйишмаяпти.

Эл катори томоркам бор эди. Қишда ярмисини олиб кўйишди. Очиғини айтсам, менга томорканинг кераги ҳам йўқ, сўққабошман. Лекин менга бошқа нарса азоб беряпти: ўқувчиларимдан ажратиб кўйишди. Мен болаларсиз яшай олмайман...»

Хатнинг давомида бетоб бўлган болаларнинг номи, уларни даволаган шифокорларнинг фамилияси келтирилган эди.

Шерзод ички бир ҳаяжон билан хатни яна қайта ўқиб чиқди. Азимжон ака ўзи тўғрисида ёзмаган, фақат кекса педагоглиги-ю, яна бир йилдан кейин нафақага чиқишини айтган эди. Уруш қатнашчиси ва ногирони эканлиги тўғрисида ҳам, шунча йиллардан буён қанчадан-қанча одамларнинг саводини чиқаргани-ю, бугун оёқ ости бўлаётгани ҳақида ҳам лом-ним демаган. Аммо мактуб сатрлари орасида яшириниб ётган кекса юрак изтиробларини пайқаб олиш қийин эмасди. Йўқ, Азимжон ака ёлғон гапирмайди. Жонидан ўтиб кетганидан кейин шу хатни ёз-

¹ Колхоз – жамоа хўжалиги.

ган. Шерзод шуни ўйлади-ю, йўлакдан тез-тез ўтиб, яна муҳаррирнинг эшигига борди. Хатни ҳамон қўлида ушлаб турганини энди билди. Аммо парво қилмай эшикни силтаб очди. Муҳаррир тирсаги билан стол қиррасига таянганча телефонда гаплашарди. Шерзод унинг гапига қулок солмаслик учун дераза олдига бориб, ташқарига қаради. Пастда, чуқур ҳовлида ҳамон одамлар уймалашар, кабобпазнинг рўпарасида хўрандалар навбат кутиб саф тортиб туришар, бояги юк машинаси кетган эди.

Ниҳоят, муҳаррир гаплашиб бўлди, гўшакни шарақлатиб жойига қўйди. Шерзод бурилиб қаради. Муҳаррир нима гап дегандек, унга тикилиб турарди.

– Командировкага бугун жўнасам бўладими? – деди Шерзод стол олдига яқин келиб.

Муҳаррирнинг кўзларида табассум ўйнади.

– Самолётдами?

– Йўк, кечки поездда. Ҳали касаллик варақасини топширишим керак.

– Бўпти, билет олиб келавинг. Командировка ҳужжатларингизни ҳозир тўғрилаймиз...

– Тинчликми? – деди Абдувоҳид Шерзоднинг шошилиб қирганини кўриб. У машинкадан чиққан материални ўқиб ўтирар, лабида тамаки бор эди. – Муҳаррир нима деди?

– Менга қара, – деди Шерзод ўзининг столи устида ётган қоғозларни йиғиштираркан. – Вокзалга бориб келмаймизми?

– Номерга материал туширяпман. – Абдувоҳид тутундан ачиган кўзларини қисиб Шерзодга қаради. – Нимаиди?

– Бўлмаса тойчоғингни бериб тур. Ярим соатда келаман.

Абдувоҳид тамакини кулдонга ташлади.

– Праванг йўк-ку, овсар!

Шерзод мотоциклини сўраганда Абдувоҳид ҳар гал шунақа таранг қилар, аммо барибир берарди. Шунинг учун Шерзод бепарволик билан қўл силтади.

– Қўлга тушмасам бўлдимми?

– Нима қилмоқчисан ўзи? – деди Абдувоҳид чўнтагини ковлаб.

«Мана бу бошка гап», деб ўйлади Шерзод мийиғида кулиб.

– Билет олиб келаман. Анави, ўзинг айтган хат юзасидан Фарғонага боришга тўғри келиб қолди.

– Қишлоққа ҳам борарсан? – деди Абдувоҳид мотоцикл калитини узатаркан.

Шерзод уйига байрамдан олдин бормоқчи эмаслигини, Холпошнинг тўйи яқинлигию, ўзи ҳали нашриётдан қалам ҳақи олмаганини эслади. Бир зум иккиланиб қолди. Аммо энди масала ҳал бўлган, хаёл суриб ўтиришдан фойда йўқ эди. У кескин бурилиб эшик томон юрган эди, Абдувоҳид тўхтатди.

– Каскани киймайсанми, овсар?! – у илдам турди-да, девор ичига ўрнатилган гардероб эшигини очиб, яшил рангли каскани Шерзоднинг кўлига тутқазди.

Шерзод мотоцикл ҳайдашни мактабда ўқиётганидаёқ ўрганиб олганди. Катта кўчага чиққандан кейин «Ява»ни ғизиллатиб кетди. Ўн дақиқа ўтмасданок вокзал олдидаги майдончага етиб келди. Асфальт майдоннинг бир чеккасида машиналар каторлашиб турарди. Шерзод мотоциклини энг четдаги «Запорожец» ёнбошида тўхтатди. Энди эгардан тушиб, каскани ечган эди, ён томондан таниш овоз эшитилди:

– Шайтон арава муборак бўлсин!

Шерзод бурилиб каради. «Запорожец»нинг нариги томонида қора «Волга» турар, енгсиз кўйлак кийиб олган Сирожиддин оёғи учида чўзилиб, машина томини артар эди. Келиннинг уйидек қилиб безатилган машина яраклаб кетган, орқа томондаги ойнасига тутилган атлас дарпарданинг гажимлари, хурпайган кўғирчоқ мушукча аллақандай бачкана кўринарди.

«Фалокатга ўхшайди-я! – деб ўйлади Шерзод ғижиниб. – Қачон қараса оёқ остидан чиқади бу!» Сирожиддин шошилмай келди-да, кўзларида қув табассум ўйнаганча Шерзоднинг кўлини сиқди. Машинасини ҳўл латтада артгани учун бўлса керак, кўли муздек эди.

– Номериям ўзига мос экан, – деди у мотоцикл оркасига эгилиб. – Ўн учу ўн уч! Хосиятлирок номер йўк эканми? Киройи номер олгандан кейин ноль-нолини олмайсизми?

– Билмадим, – деди Шерзод ковоғини солиб. – Ирим-сиримни хотинлар билади.

Сирожиддин Шерзоднинг кўрс жавобидан ранжиди шекилли, жиддий тортди.

– Бобойнинг ўртоқларини поездга чиқариб юбордим, – деди кошини чимириб.

Шерзод негадир Горторг мудирини эслади.

– Анави новча кишиними?

– Бошка! – Сирожиддин қўл силтади. – Бобойнинг нимаси кўп – ўртоғи кўп. Буниси – директор.

«Ҳа, анави кўзикоринга ўхшаган одам бўлса керак», деб ўйлади Шерзод семиз кишини эслаб.

– Ўзингиз нима қилиб юрибсиз? – деди Сирожиддин яна мотоциклга имо қилиб.

– Ўзлари тузукмилар? – Шерзод Сайфиддин аканинг аҳволини сўрашдан бошқа чора топмади.

– Бугун чиқишлари керак эди. Нариги ҳафтага қолди, – деди Сирожиддин бепарволик билан.

– Бўпти! – Шерзод қўл чўзди. – Вокзалда ишим бор эди.

20

Шерзод сершовкин купега тушиб қолди. Ўрта ёшлардаги шопмўйлов киши билан шолрўмол ўраб олган аёл тўртта катта-кичик болани етаклаб чиқишди. Болалар полкадан полкага сакраб ирғишлашар, дераза ортидаги вокзал чироқларини бир-бирига кўрсатиб, кий-чув кўтаришар эди. Ота-онаси уларни қойиған бўлишар, болалар бир зум туриб яна шовкин-сурон бошлашар эди. Шерзод уларнинг шодон шўхлигини кузатиб бир зум ўтирди-да, вагон йўлагига чиқди.

Бу ерда чироқлар анча ёркинроқ нур сочар, ғилдиракларнинг тарақлаши бир қадар осуда эшитилар, ҳаво соф эди. Поезд ҳали шаҳардан чиқмаган эди. Жимир-жи-

мир килаётган чироклар уфкка туташиб кетган, кўтарма ғов ортида тўхтаб турган машиналар кўз қисгандек дам-бадам чироғини ўчириб-ёқар, ярим кеча бўлиб қолганига қарамай, шаҳар ўзининг қайноқ ҳаёти билан яшар эди. Поезд аллақандай завод яқинидан ўтди. Завод устида қизғиш шафақ порлар, баланд қувурлардан буруксаб тутун чиқар, осмонга оташ нафаси уфуриб турганга ўхшарди. Кейин қандайдир каттакон дўкон липиллаб ўтиб кетди. Бино пештоқида қизил, яшил, пушти, яна аллақандай тусларда ёниб-ўчиб турган реклама бир кўринди-ю, орқада қолди.

Поезд қандайдир кичик бир станция биноси олдидан ўтаётганда секинлади. Бино пештоқида қизғиш лампочка ёнар, навбатчи сарик қапгирини баланд кўтариб турарди. Станция биноси олдида олчазор бор экан. Олчалар кордек оппок гуллабди. «Олча гуллабди», деди у пичирлаб. Шундагина ташқари сутдек ойдин эканини пайқайди. Деразага ёпишгудек бўлиб яқин келди-да, ҳаволаб кетган тўлин ойни кўрди. Ой липиллаб орқада қолаётган симёғочлар учига илина-илина поезд ортидан югурар, чор-атрофга сутдек илиқ, сутдек мулойим нурини сочар, ўзининг гўзаллигига ўзи ҳайрон қолиб ийманибгина жилмаярди. Поезд энди кенг дала ўртасида елиб борар, кафтдек текис далалар, онда-сонда кўриниб қоладиган тутзорлар ойнанинг нурли тумани остида жимгина мудрар эди. Худди мана шу эртак каби гўзал манзара сеҳрини янаям чуқурлаштирмоқчи бўлгандек «Наво» куйининг титроқ садоси янгради. Сато торларидан чиққан садолар каттиқроқ тебранса юлдузларни дув тўкиб юборишдан чўчигандек охиста парвоз қиларди. Шерзод бу оҳанглар, бу туйғуларга қалбининг борган сайин торлик қилиб қолаётганини сезди-ю, Тиниксойни, уйи, аяси – ҳаммасини қаттиқ соғинганини хис этди. Қизиқ, баъзан кишида ғалати ҳолат бўлади. Болалигингиз кечган жойлар дафъатан тушингизга кириб қолади. Тупроқ билқиллаб ётган кўчами, боғ этагидаги анҳорми, тушингизга киради-ю, тўсатдан уйғониб кетасиз. Соғинч хотиралар қуюни бирдан ёпирилиб келади. Сиз хузурбахш туйғудан маст бўлиб шифтга тикилиб ётганча, ўша дамларни эслаб кетасиз.

Шерзод ҳар гал кишлокка борганда шунақа аҳволга тушарди. Ҳозир ҳам худди шу ҳолатга тушди. Илк бор жилд кўтариб мактабга боргани, дафтарига сиёҳ тўкиб йиғлагани, йўлда ёнғоқ қоқман, деб дарсга кечиккани, Азимжон аканинг қора боғич боғлаган кўзига қарашга кўркканлари, ҳамма-ҳаммаси ёдига тушди.

Шерзод ўқиган эски мактаб биноси кишлок чеккасида жойлашган эди. Қатор қилиб солинган лойсувоқ томли тўртта хона кишлокдаги бошқа уйлардан деярли фарқ қилмас, фақат девори оқланганию, деразаларининг роми бўяб кўйилгани бу бинонинг мактаб эканидан дарак берар, мактаб олдида кафтдек силлик майдонча бор эди. Бу майдончада эрталаб линейка ўтказишар, болалар майдон ўртасидаги устунга байроқ кўтаришар, дарсдан кейин эса бу ерда футбол ўйнашарди. Майдонча этагида жажжигина боғ бўларди. Боғда қантак ўриклар ўсар, ёз кириши билан болалар тирмашавериб ўрик шохларини синдириб юборишарди. Боғнинг ёнбошида эски чархпалак бўларди. Чархпалакнинг кўп парраклари синган, тунука пақирчалари занглаб, пачақ бўлиб кетган, кийшик гардишларига эса кўм-кўк сув ўтлари ёпишиб ётарди. Шунга қарамай, у нола чеккандек бўғиқ ғийқиллаганча секин-секин айланишини кўймас, занглаган пақирчалар Тиниксойнинг ирмоғидан сув чиқариб боғни суғорар эди...

Қизик, кейинчалик шу чархпалак кўп бор Шерзоднинг тушига кирди. У эски мактаб ҳам, чархпалак ҳам аллақачон бузилиб кетганини билар, аммо негадир чархпалак ҳеч тушидан чикмас, ҳар гал шунақа пайтда Шерзод мактабини, ўқитувчиларини ўйлаб кетарди. У ўқитувчиларини худди ўша чархпалакка ўхшатарди. Чархпалак қанчадан-қанча сув томчиларини кафтида кўтариб юқорига олиб чиқади. Йўлга солади. Томчилар бир оқимга тушиб олади-ю, ўз йўлидан кетади. Асло ортига қайтмайди, чархпалакни эсламайди. Аммо чархпалак ранжимайди. Бир жойда туриб олганча яна янгидан-янги томчиларни кафтидан кўтариб йўлга солаверади. Мактаб ҳам шунақа, Қанчадан-қанча болаларни кафтида кўтариб йўлга солиб юборади-ю, ўзи

жойнда колаверади. Болалар ўз йўлидан илгарилаб кетади. Қачондир кафтида кўтарган чархпалагини эсламайди. Аммо мактаб бунга ранжимади. Бир жойда турганча яна янгидан-янги авлодларни йўлга солаеради.

Азимжон ака ҳам шунақа – беминнат ўқитувчилардан эди. Ўша пайтларда унинг кекса онасидан бошқа ҳеч кими йўқ эди. Қишлоқ жойда гап ётмайди. Азимжон аканинг унаштириб қўйилган кизи бор экан. Унинг урушдан қайтишини беш йил кутибди. Аммо бир кўзи кўр бўлиб келганини эшитиб бошқа одамга тегиб кетибди. Ўшанда Азимжон ака, энди ҳеч қачон уйланмайман, деб касам ичганмиш.

У кекса онаси билан пастак бир уйда яшар, уларнинг уйи шундоқкина мактаб бикинида жойлашган эди. Қаҳратон киши кезлари синф хоналари яхши иситилмас, болалар чопон кийиб ўтиришар, шунда Азимжон ака пастак томига бостириб қўйган ғўзапояларини кучок-кучок қилиб олиб тушарди, эски шинелининг енгига, этакларига ёпишган қорни қокиб ташларди-да, музлаб қолган ғўзапояни ту누ка печкага тикар, синфхона бирданига исиб, болаларнинг юзига кизиллик югурар эди. Шунда Азимжон аканинг яккаю ягона кўзида аллақандай шуъла порлаб кетар, бу – қувончли табассумиди, кўз ёшими – тушгуниш қийин эди.

Шерзод ойдин осмон остида елиб кетаётган поезд деразасига кифтини тираганча шуларни ўйларкан, қалби соғинч туйғулардан жунбушга келди.

...Ҳамма иш Шерзод кутгандек бўлиб чикди. Бундан бир соатча илгари у «Тиниксой»га қатнайдиган автобусга ўтирганида кўлида ҳамма далиллар бор эди: у аввалига тўппа-тўғри қишлоққа келмоқчи эди-ю, ўйлаб туриб фикридан қайтди. Станция ёнидаги чойхонада қаймоқ билан нонушта қилди. Кейин район марказига бориб, касалхонага кирди. Архивни кўтартирди. Азимжон аканинг ха-тида айтилган гаплар тўппа-тўғри эди. Шерзод иккала ўқувчининг касаллик варақасидан кўчирма олди. Кейин туман халқ маорифи бўлимига учрашди. Районо мудири

аввалига ўзини у ёк-бу ёкка ташлаб турди-ю, кейин тумандаги энг тажрибали ўқитувчилардан бирининг дарсини кескин камайтириш чиндан ҳам қоидага хилоф эканини, бу иш «Тиниксой» колхозини нишондор раисининг хоҳиши билан бўлганини тан олишга мажбур бўлди.

21

Шерзод кўча бошида автобусдан тушиб қолди. Кўчанинги икки четида баргак чиқарган толлар соя ташлаб турар, кишлок осуда эди. Тол бошида гужғон ўйнаётган чумчуқлар қаттиқ-қаттиқ чиркилар, вақт чошгоҳдан ошган, далада ишлар қизиқ кетганидан бўлса керак, кўча қимсасиз, фақат узоқда – мактаб томонда болаларнинг шодон шовкин-сурони эшитиларди.

У пахсадевор биқинидаги пастак эшик олдида келганида қалби нури туйғуларга тўлиб бир зум тўхтаб қолди. Тут ёғочидан қилинган қадимий ўймакор эшикнинг тахталари ёрилиб кетган, тақасимон темир ҳалқа ейилиб, юпқалашиб қолганди. У шаҳарда ўрганган одатига кўра, эшикни тақиллатиш учун ҳалқадан ушлади-ю, дарров қўйиб юборди. Кафти билан итарган эди, эшик ғийқиллаб очилди. Шерзод остона ҳатлаб ҳовлига кирди.

Эшик ёнбошида замонавий қилиб солинган шифер томли уй қуёш нурида оппоқ ярақлаб турганга ўхшар, унинг рўпарасидаги ҳовли этагидаги лой сувоқ томли, пастак уй билан айвон қорайиб кўринарди. Шерзоднинг болалиги ўша эски уй билан айвонда ўтган, янги уй эса у институтда ўқиб юрганида қурилганди. Ҳовли сатҳи текис, чинни-чироқ қилиб супурилган, этакдаги қатор мирзатераклар устида мўралаётган қуёш олачалпоқ нур сочар, ундан бериқоқда тартиб билан экилган нозик-нихол анорларнинг оловранг япроқлари соқин ловулар, ҳовли бурчагида икки туп анжир тарвақайлаб ўсган эди. Шерзод ҳовли ўртасидаги кўк пиёз пушталари орасида ўтоқ қилаётган аясини дарров кўрди. У бошига яшил штапель рўмол ташлаган, оҳори тўқилган қора нимча қийиб олган,

энгашиб ўтиргани учунми гавдаси янаям кичрайиб мушт-деккина бўлиб қолганга ўхшар эди.

Шерзод икки-уч қадам юрди-ю, чидолмади. Қувонч аралаш ҳаяжонли бир нидо кўксидан отилиб чиқди:

– Ая!

Она қалби бу овоздаги ҳаяжонли тўлқинни дарҳол сезди. У хайрон бўлгандек ўтирган жойида бурилиб қаради-ю, бир зум қотиб қолди.

– Вой! – деди ўрнидан тураётиб. – Вой, ўзингмисан, болам.

У қаддини ростлаши билан этагига йиғилиб қолган икки-уч ҳовуч ўт пушталар устига тушди.

Аяси пуштадан чиққунча Шерзод югуриб борди. Аяси уни бағрига босган эди, боши Шерзоднинг елкасига ҳам етмади. Унинг рўмоли бошидан сирғаниб тушди. Шунда Шерзод аясининг сочларида ок кўпайиб кетганини пайқади.

«Ҳозир йиғлайди, – деб ўйлади Шерзод кўнгли зириллаб. – Албатта йиғлайди». Йўқ, аяси йиғламади. Шерзод энгашиганида у юзидан, бу юзидан ўпди. Шерзоднинг димоғига дилни китикловчи кадрдон бир ис – тупрок ҳиди урилди.

– Кўзларинг киртайиб қопти, – деди аяси Шерзодга тик қараб. – Қасал бўлдингми? Тушларим алоқ-чалок...

Шерзод қасалхонага тушганини хабар қилмаси ҳам она қалби бир нимани сезганини тушунди.

– Соппа-соғман! – деди жилмайиб. – Поездда келдим, ухлолмадим.

– Юр, болам, юра қол, жоним!

Шерзод аясининг кетидан эргашди. Аяси захга ўтириб ўтоқ қилгани учун оёғи увушиб қолган бўлса керак, оқсоқланиб борар, рўмоли елкасига тушиб кетганини ҳамон пайқамас эди. Шерзод унинг гавдаси янаям кичрайиб қолганини, сочлари оқариб кетганини яна бир кўнглидан ўтказди-ю, ичидан зил кетди.

Уйга киришлари билан аяси тахмонни ағдарди. Қўша-қўша атлас, бахмал кўрпаларни ёзиб, дераза рўпарасидаги каравотга жой сола бошлади.

«Холпошнинг тўйига аталган кўрпалар», деб ўйлади Шерзод аясининг шоша-пиша жой солишини кузатиб. Синглисининг тўйи яқинлиги, унга ўзи бош бўлиши кераклиги яна эсига тушди.

– Холпош даладами? – деди гапни нимадан бошлаш-ни билмай.

– Чигитни экиб бўлишди-ю, барибир иш кўп! Раис бувани биласан-ку, болам! Бирпас тинч турган одамни кўрса қаҳри келади. – Аяси ҳарсиллаб нафас олганча парёстикни каравот бошига ташлади. Каттаю кичик баробар «Раис бува» деб атайдиган тажанг раис Шерзоднинг кўз ўнгига келди. Аясининг гапи тўғри. Раис бува – кажбахс одам.

Аяси каравотга имо қилди:

– Бирпас дамнингни ол, болам, ҳали-замон келганинг-ни эшитиб одам ёпирилади.

Аяси чиқиб кетиши билан Шерзод каравотда ёнбошлаганча уйни кўздан кечирди. Уй тўрида, фанер шифт остида чувт дўппи, қора костюм кийган йигит билан атлас кўйлак кийган, фарқини текислаб очган кизнинг сурати турар, сурат зарҳал рамкага солиб кўйилган эди. Бу дадаси билан аясининг келин-куёвлик пайтида тушган сурати эди. Дадаси урушдан қайтганидан кейин уларнинг тўйи ўтган, ўшанда атайлаб Фарғонага бориб шу суратни олдириб келишган экан.

Токчалардаги ялтирок мис самоварлару баркашлар ҳам, девордаги эски гиламу капгирли соат ҳам – ҳаммаси қадрдон эди унга. Фақат уй бурчагида янги сервант пайдо бўпти. Шифтга кўшалок чирокли нафис қандил осилибди. Шерзод жилмайиб кўйди. «Холпошнинг орзу-ҳаваси дуруст-ку!» Кейин мулойим бир сукунатда вужуди яйраб, кўзларини юмди. Ташқарида мусича кукувледи. Унинг овози сукунатни янаям чуқурлаштиргандек, бу хонадондаги беозор осудаликни яна бир бор таъкидлагандек бўлди. Шерзод дераза томонга ўгирилиб ётди-да, шоҳи дарпардани сурди.

Ҳовлининг нариги томонидаги эски уй билан айвон эгалари ўзини унутиб юборгани учун унсиз нола чека-

ётгандек маънос мунғайиб турарди. Уй деразаларининг кўп кўзлари синган, ичкарида эски тоғоралар, коплар кўринарди. Кўпдан буён сувоқ қилинмагани туфайли том юпқалашиб, камишлари кўриниб қолган, бир чеккада ғарамлаб кўйилган ғўзапоя уюми кийшайиб турар эди. Айвоннинг вақт ўтиши билан силликланиб кетган устунлари қорайиб қолибди. Шерзод синчиклаб каради-ю, устунлардан биридаги узун миҳда ҳамон бир боғ исирик илиғлик турганини кўрди. Шу ондаёқ хотиралар қуюни бирдан ёпирилиб келди.

Инсон нимагаки эришолмаса, ўша нарса азиз туюлади. Ўтмишни қайтариб бўлмайди. Шунинг учун ҳам ўтган кунларингиз бебаҳо бўлиб туюлаверади сизга. Бир вақтлар тишингизни қорайтириб еган жўхори кабобингиз дунёда энг лаззатли таом бўлиб туюлади. Бир вақтлар сиз чўмилган анҳор хотирангизда энг катта дарё бўлиб қолади, бир вақтлар дўппингизда олиб ичган сувингизнинг мазаси бир умр оғзингизда қолади. Ўша дамларда қуёш ҳам ўзгачароқ нур сочгандек, осмон ҳам тиникрок бўлгандек туюлаверади. Замонлар ўтгандан кейин ўша ўзингиз чўмилган анҳорга яна бир бор кўзингиз тушса, унинг кичрайиб қолганини кўриб хайрон бўласиз. Дўппингизда яна сув олиб ичсангиз, негадир елим хиди келаётганини пайқайсиз. Осмон ҳам унчалик тиник эмасга ўхшайди. Олам торайиб қолганидан ғашингиз келади. Фақат битта нарсани – болалик туйғуларингизни йўқотиб қўйганингиз туфайли шундай бўлаётганини хаёлингизга ҳам келтирмайсиз.

Ҳозир Шерзод ҳам худди шунақа ҳолатда эди. У рўпарасида мунғайиб турган мана шу кадрдон уйнинг нега кичрайиб қолганини ҳеч аклига сиғдиролмасди. Бир замонлар бутун бир олам эди-ку, бу уй! Унинг кўпдан-кўп сирли тоқчаларию бурчаклари бўларди-ку. Қиш кезлари таянчада ловуллайдиган ўрик чўғи, бурчакдаги сандик оркасида чийиллаб қувлашмачок ўйнайдиган сичконлар ҳам, окшомлари еттинчи лампани ёкиб сандал устига келтириб қўйишганида деворларда ўйнайдиган баҳайбат соялар ҳам – ҳаммаси сирли эди, ҳаммаси!

Шерзоднинг эсида бор. Окшомлари дадаси лампани ўртага кўйиб олганча, сандалнинг тўрига чикиб, каттакон дафтарни очарди. Дафтар аллақандай катаклару ёзувлар билан тўлиб кетар, дадаси эса «химический» қаламини лаби билан ҳўллаб яна ёзишга тушарди. Баъзан аясининг жаҳли чикиб койиб берарди:

– Ҳисоб-китобингиз ҳам ўлсин! Каталакдай дўконингиз бор, ўшаниям ҳисобига етолмайсиз.

Шунда дадаси унга норози киёфада қараб кўярди.

– Бу кўпчиликнинг ҳақи, хотин! Кўпчиликнинг ҳақи етим ҳақидан ёмон!

Сандалнинг бир четида унинг қўлтиктаёғи турар, негадир таёк учидаги резинка доим едирилиб, бир чеккаси тешилиб қолаверарди. Дадасининг бир почасини қайириб юрадиган шими, сарғиш кители Шерзоднинг назарида энг салобатли кийимга ўхшарди. Кителининг чап томонида, шундоққина чўнтак устида каттакон Қизил Юлдуз яраклаб турарди. Аллақайси байрам арафаси бўлса керак, бир куни дадаси ўзига янги костюм сотиб олди. Юлдузининг буровини бўшатиб кителдан ажратиб олди-да, янги костюмини бигиз билан тешиб ўшанга тақадиган бўлди. Шунда Шерзод юлдузни кафтига олиб томоша қилди. Қизик, у жуда оғир экан. Кейин Шерзод учун бошқа бир оламнинг эшиги очилди. Бу – ҳовли олами, қишлоқ олами эди. Устундаги миҳга исирик илиб кўйилган айвон ҳам, эчки боғлаб кўйиладиган қоронғи бостирма ҳам, нарвон билан чиқиладиган том – булар ҳам алланечук бепоён, сирли бир олам эди. Баҳор келиши билан уларнинг томида қизғалдоғу чучмомалар очилар, Шерзод том устига чикиб варрак учирганда, кўшнининг эртапишар ок ўригини ўғирлаганда бу том дунёнинг ўзидек бепоён туюларди.

Холпош туғилганидан кейин дадаси уч ойча Фарғонадаги касалхонада ётди. Аяси бир кўлида чакалок кўтариб, бир кўлида Шерзодни етаклаб шаҳарга кўп катнади. Кейин дадаси уйга қайтди. Аммо энди уйдан чиқолмайдиган бўлиб қолди. Энди у шимининг икка-

ла почасини ҳам қайтариб тикиб кўядиган бўлди. У дераза олдида ўтириб олиб, кўзига дурбин тутганча кўни-кўшнилар, ҳамқишлоқларининг соатини тузатар, шунинг учун Шерзодларнинг уйида турли-туман соатлар кўп бўларди.

Мақтабга катнай бошлагандан кейин унинг кўз ўнгида янги олам – эртақлару афсоналар, келажаклару орзулар олами очилди. Мақтабнинг ўрикзор боғи, эски чархпалак, зах ҳиди анқиб турадиган, аммо сеҳрли китобларга тўла кутубхона ҳам – ҳаммаси ақл бовар қилмас тилсимотларга тўлик эди.

Шерзоднинг шохсиз, ювош эчкиси бўларди. Ҳар йили беҳато учтадан туғарди. Тағин болаларининг бўйнида кўшалоқ кўнғирокчаси ҳам бўларди. Шерзод елинига халта тутилган эчкисини етаклаб Тиниксой соҳилида сичқонқулоқ ялпизлар, бинафшалар терар, ёз палласи сойда чўмилиб, иликкина кумлоқ соҳилда ётар, кузда эса ёнғок қокиб қўллари қораяр эди.

Аммо Шерзоднинг бошқа болаларга ўхшамаган ғалати одатлари ҳам бор эди. Баҳор пайти ялпиз япроғига кўнган бир томчи шудрингга узун мўйловини тегизиб кўяётган чумолини ҳеч ким кўрмаслиги мумкин эди-ю, Шерзод албатта кўрарди. Илиқ ёз окшомлари куёш ботар-ботмас кунчиқар томонида пайдо бўлган пиёзнинг пўстидек юпкагина ойни ҳеч ким пайқамаслиги мумкин эди. Аммо Шерзод ўша юпка ойнанинг рангига қизил югургунча соатлаб томоша қилиб ўтиришга тайёр эди. Кузда ишқом оралаб узум хазончинак қилиб юришганида ҳамма болалар каттароқ ғужумнинг пайида бўларди. Шерзод эса оёқ остига тўкилган оловранг ток япроғини узок-узок томоша қиларди. Унинг яна бир одати бор эди: кўчада каттами-кичикми бирон киши йиғлаб турган бўлса, ҳамма болалар индамай ўтиб кетиши мумкин эди-ю, Шерзод ундай қилолмасди. Ўша кишини хафа қилган одамни ёмон кўриб кетар, таъзирини бериб қўйгиси келар эди.

Тўққизинчи синфда ўқиб юрганида дадаси тўсатдан ўлиб қолди-ю, Шерзод кўп нарсаларни бирдан тушунди.

Энди дadasининг кўлтиктаёғи ҳам, яримжон эрига содик қолган аясининг софлигию матонати ҳам – ҳаммаси ян-гича мазмун касб этди. У кўп нарсаларни тушунди. Аммо кўнгилдаги нафосат тўла орзулар барибир йўқолмади. У Тиниксой бўйидаги толзорга борганида ўтлоққа ёнбошлаб олис-олисларга – тоғларга тикилиб ётишни яхши кўрар, кизик хаёлларни ўйлар эди. Назарида, ўша тоғлар ортида ўзича ажиб бир олам борга ўхшар, ўша томонларга учиб кетгиси келар эди. Шу орзу уни шаҳарга – Фарғонадаги авиаклубга олиб борди. У учувчи бўлмоқчи эди. Аммо биринчи тиббий кўригидаёқ уни авиацияга нолойик топишди. Шерзод каттик куюнди. Лекин ичидан ўтганини ҳеч кимга ошкор қилмади. Унинг энг ишончли сирдоши бор эди. Оғир пайтлари шу сирдошидан юпанч топарди. Шодон паллада ҳам қувончини шу сирдоши билан баҳам кўрарди. Бу – унинг калами эди...

...Шерзод ҳамон ҳовлига тикилиб ётар, хотиралар соҳилга кетма-кет урилган денгиз тўлқинлари сингарри куюлиб келар, соҳилда шовкин бир зум тинмагандек унинг мияси ҳам ғувуллаб борар эди. Ниҳоят, хаёлида поезд ғилдираклари бир маромда тарақлаётгандек, ўзи ҳам силкиниб-силкиниб бораётгандек бўлди-ю, кўзлари юмилди.

Қизик, анави ким? Қора атлас кўйлакли, сочлари елкасига ёйилган, кўзлари кулиб турибди... Ким? Зухрами? Зухра-ку! Шерзод беихтиёр жилмайди. Қалби фараҳли тўлқинларга тўлиб пичирлади: «Зухра...» У ўзининг пичирлаётганини, лаби кимирлаётганини билиб кўзини очди. Қизик, нима бу? Тушми? Ухламаган эди шекилли? Қизик-а? Иккинчи марта шунақа бўляпти. Анави куниям ҳали ўйкуга кетмасдан туриб Зухрани туш кўрганди. Кечаси поездда келаётганида ҳам қайта-қайта хаёлида жонланди... Қизик...

У яна киприкларини чирт юмди. Аммо энди кўз олдига ҳеч нима келмади. Ҳовли томондан аясининг аллаким билан гангур-гунгур гаплашаётгани эшитилди-ю, ўрнидан турди.

Сайфи Сокиевичнинг касалхонадан чиқиши каттакон байрамга айланиб кетди.

Қора «Волга» рангли бўёқлар билан жило берилган дарвоза олдида тўхтади-ю, у эшикдан Сирожиддин, бу эшикдан Сайфиддин ака тушиб келди. Дарвоза олдида турган универмагнинг бўлим мудирлари, экспедиторлар тавозе билан бирма-бир келиб қўл қисишди. Ҳамманинг чехрасида бекиёс меҳр, бекиёс хурмат мужассам эди. Аммо Сайфи Сокиевич бу садоқат остида яшириниб ётган нарсани яхши билар, эртага омади юришмай қолса бу одамларнинг ҳеч бўлмаганда ярмиси ўзидан юз ўгириб кетишига ақли етар эди. У ўзини кутиб олганлар билан бирма-бир қўл бериб кўришаркан, булар ҳаммаси ўзига тобе югурдаклар эканини, «керакли» одамлар ҳали келмаганини билди. Шунинг учун кўп илтифот қилиб ўтирмай ичкари кирди.

Иўлакка кириши билан хотинига дуч келди. У янги чиққан тангадек ялтираб кетган, бошига ялтирок зар рўмол ўраган, эгнига ҳам шунақа матодан тикилган кўйлак кийган, ҳатто оёғидаги араби шиппагига ҳам тилларанг ҳал берилган эди.

– Эсон-омон келдингизми? – деди у тилла тишларидан чўғ сачратиб.

Шу ондаёқ Сирожиддиннинг ўғилчаси югуриб келиб бобосининг бўйнига осилди. Сайфиддин ака чўғдек ясашиб олган болани даст кўтариб юзидан ўпди. Нарирокда қаҳваранг кофта кийиб олган келини турарди. Элмира кўксига кафтини босиб енгил эгилганча қайнатаси билан саломлашди.

– Тузукмисан, кизим? – Сайфи Сокиевич унинг ёнидан ўтаркан, пешанасини силаб қўйди.

Ҳовли жаннатга айланиб кетганди. Темир арматурадан қилинган сўритокларга осилган узум занглари ёш боланинг кафтидек йилтирок япроқ ёзган, «президент» гуллари ғунчалай бошлаган эди. Гулзор четидаги хонаки бинафшалар мунис кўзларини кўкка тикиб қуёшга талпи-

нади. Ундан нарида эса Сайфиддин ака Ботаника боғидан махсус топтириб келган қора лолалар ловуллайди. Ҳовли этагига томон чўзилиб кетган асфальт йўлканинг икки чеккасида боғдорчилик институтидан келтириб ўтказилган сарв дарахлари саф тортган, этакдаги гараж олдида икки туп эртапишар олма гуллаган. Уларнинг нафармон тусли гуллари бутун ҳовлига нимпушти шафак сочиб турганга ўхшайди. Бурчакда каттакон кўчма ўчоқ, кабоб кўраси турарди.

Сайфиддин ака энди зинага етган эди, эгнига кўк халат кийиб олган йигит йўлини тўсгудай бўлиб чиқиб, кўш қўллаб сўрашди. Сайфиддин ака таниди. Бу – универмаг ошхонасининг ошпази эди. «Ёрдамга кепти, дуруст», деб ўйлади йигит билан сўрашаркан.

– Бир фотиҳа бериб юборинг, Хўжайин, – деди йигит кўзларини йилтиратиб.

Сайфи Сокиевич аланглаб қаради-да, бир чеккадаги нокка боғлаб қўйилган семиз кўчқорни кўрди.

– Қассобликниям биласанми?! – деди меҳри ийиб.

– Сиз буюрсангиз ҳаммасини эплейверамиз! – йигит яна кўзини йилтиратди.

Сайфи Сокиевич турган жойида фотиҳага қўл очди. Унинг ёнида турган хотини, нарироқда тўхтаган уч-тўрт «ҳассакаш» юзларига фотиҳа тортишди. Кўк халатли йигит чакқонлик билан қўйнинг арқонини ечди-да, бурчакка судраб кетди. Невараси ўша томонга югурган эди, Сайфиддин ака уришиб берди:

– Борма, кўрқасан!

Сайфи Сокиевич айвондан ўтаётганида бир чеккада стол устида турган каттакон ялтироқ манти қасқонга кўзи тушди. «Шуни яхши ўйлашибди», деб хаёлидан ўтказди мамнун бўлиб. У хамир овқатни яхши кўрарди. Шунинг учун бундан бир неча йил илгари эски шаҳардаги бозорда ўтириб олиб: «Манто бор, манто-о-о!» деб кичкирганча манти сотадиган уйғур хотинни илтимос қилиб уйига олиб келган, ўз ҳунарини «қўли нўнок» хотинига ўргатишни сўраган эди. Ўшандан кейин хотини хамир таомлар пиширишни бинойидек ўрганиб олганди.

Эр-хотин бошлашиб ётоққа киришди.

– Янги костюм кийиб олинг! – деди хотини румин кийим жавонининг эшигини очиб.

Ҳали Сирожиддин дадасини касалхонадан олиб келиш учун борганида ҳам янги костюм оборганди. Сайфиддин аканинг эгнидаги сарғиш костюми ўша эди.

– Бу-чи, эскими? – деди у жеркиб.

– Ўлар! – хотини кўзини ола-кула қилди. – Эшикда қанча одам кўрди. Энди оҳорлигини кийиб чикмасангиз бўларканми, касалдан янги турган одамсиз.

Сайфиддин ака хотинининг ирим-сиримларга бино кўйишини билгани учун индамай кўя қолди. Қолаверса, бир кунда иккита-учта костюм кийса арзимабдими? Кимнинг нима иши бор? У янги қора костюмини кийди. Оқ гардиш тушиб қолган бошидан дўпписини олиб ташлаб, бошқа дўппи кийиб олди-да, меҳмонхонага ўтди. Кенг залда йигирма кишига мўлжаллаб стол безатиб қўйилган эди. Сайфиддин ака чирокни ёққан эди, биллур қандилдан тўкилган осойишта нур дастурхон хуснини янаям очиб юборди. Вазмин стол атрофига қадди баланд эман курсилар терилган. Ҳар бир курсининг елкасига биттадан жажжи сочиқ илиб қўйилган эди. Сайфи Сокиевич дастурхонга разм солди. Арман коньягидан тортиб Тошкент сувигача, тикини сўрғичланган Рига бальзамидан тортиб нарзангача – ҳаммаси тартиб билан қўйилган, кази қайнатилган сувга қориб ёпилган нонлар, олма-анорлар, янги помидордан тайёрланган салатлар, ковурилган ўрдагу қазилар – ҳаммаси жой-жойида эди. Сайфиддин ака бу келиннинг иши эканини билди. Стол безатишда Элмиранинг олдига тушадигани кам эди. Келиннинг индамаслиги, аллақандай бегонасираб, сиқилиб юриши Сайфи Сокиевичга ёкмаса ҳам мана шунисига тан берар эди.

Ҳозир ҳам у мамнун бўлиб айвонга чиқди. Дошқозонга олов ёқилган, кабобпаз сихларини кўрага терган, бояги қассоб бола аллақачон кўйни тинчитган эди. Унинг назарида ҳовли янаям файзли бўлиб кетгандек туюлди. Шийпонга кўзи тушди-ю, хаёлига ғалати фикр келди.

– Ҳой, ким бор? – деди бакириб.

Бир ёқдан хотини, бир ёқдан икки югурдак етиб келди.

– Жойни шийпонга олинглар, дарров! – деди Сайфи Соқиевич шошириб.

– Вой кўрвоссиз-ку, хаво булут бўптурибди, – деди хотини осмонга имо қилиб. – Дув этиб ёмғир ёғса нима килузуз?!

– Ваҳима килма! – Сайфи Соқиевич асфальт йўлкадан ўтиб шийпон олдига борди. Зиналардан чиқаркан, шийпон шифтидаги товус тасвири туширилган бўёкнинг бир чек-каси кўчиб тушганини, ёнбош томондаги мрамар ҳовузча ҳам яхши тозаланмаганини кўриб кўнгли ғаш бўлди. «Ўзи йўкнинг кўзи йўқ, деб шунни айтади-да», деб ўйлади ранжиб. Аммо энди сўзидан қайтмади.

– Ҳовузга сув қуйинглар! – деди бакириб. – Полни ар-тинглар.

Югурдаклардан бири ҳўл латтани кўтариб зинадан чиқиб келаётган эди, Сайфиддин ака жеркиб берди.

– Молнинг кетида ўсганмисан, ука! Паркет полниям ҳўл латтада ювадимиз ҳеч замонда!

Бирпасда югур-югур бўлиб кетди. Оғир деб столни ҳай-ҳайлашиб кўтариб чиқишди. Биров стул, биров ваза ташишга тушиб кетди.

– Сен нега анкайиб турибсан! – деди Сайфи Соқиевич водопровод олдида чимирилиб турган Сирожиддинни койиб. – Домлангни опкемайсанми? «Шеф»дан ҳам дарак йўқ-ку!

Ярим соатда шийпондаги жой шай бўлди. Энди ҳамма нарса Сайфиддин аканинг кўнглидагидек эди. Фақат ҳавонинг булутлиги-ю, «керакли» меҳмонлар кечикаётганлиги уни ташвишга соларди. Ниҳоят, дарвоза томондан таниш овоз эшитилди, Сайфиддин ака енгил тортди. У дарвоза олдида ўтирганлар билан саломлашаётган «фабрикант»нинг янги овозини дарров таниди. Чиноздаги атторчилик буюмлари фабрикасининг директорини у «фабрикант» деб атар, икковлари қил ўтмас ўрток эдилар. Касалхонада ётганида ҳам «фабрикант» уни кўриш учун тез-тез келиб турарди.

Ҳозир ҳам «фабрикант» эшикдан кулиб кириб келди. У лапанглаб қадам ташлар, гардиши кенг шляпа кийиб олган, ўзи хўппа семиз, бўйни йўк даражада калта бўлгани учун юриш-туриши жуда ғалати эди. Эски-туски латталар тикиштирилган коп устига пакир тўнтариб қўйилганида қанақа кўринса, «фабрикант»нинг кадди-комати ҳам нотаниш одамга шунақа кўринарди. Аммо Сайфиддин акага «фабрикант»нинг нуксонлари кўринмас, бу одам унинг учун бир қоп латта эмас, бир қоп олтин эди!

Улар кучоклашиб кўришдилар.

– Кўрган касалинг шу бўлсин, ўрток! – деди «фабрикант» гавдасига мос келмайдиган жарангдор овозда. – Иккинчи сен ҳам банниса бетини кўрмагин биз ҳам баннисага қатнамайлик, омин! – шундай деди-ю, ташқарига қараб бакирди. – Қани, опкелмайсанми, хой!

Шу ондаёқ от кишнагани, тўёқларнинг асфальтга тараклаб урилгани эшитилди. Чапдаст бир йигит кўзлари юлдуздек чакнаб турган оппоқ от жиловидан маҳкам тутиб, дарвозадан олиб кирди. От нотаниш жойга келиб қолгани учун асабийлашар, атрофга олазарак қарар эди.

Сайфиддин ака қотиб қолди. У кишда қора жийрондан айрилиб қолганида боласи ўлгандек қайғурган эди. Ҳозир мана шу оппоқ отни кўрди-ю, унинг асил зот тулпорлардан эканини, бўйни ингичка, илиги тўқлигини дарров пайқади. Ҳа, у отни севар эди, отни қадрлашни ҳам биларди. Бу тулпорнинг баҳоси камида ўттиз минг туришини дарҳол чамалади. Агар ҳозир ҳеч ким бўлмаганида у дўстини бағрига босган, кўзидан ёш чиқиб кетган бўларди. Аммо атрофдаги одамлар ўзига қараб тургани учун ундай қилмади. Дўстига қараб пичирлади:

– Раҳмат. Мен ҳам яхши кунларингда хизмат қилай!

«Фабрикант» ичида қойил қилдимми, деб турса ҳам сиртида бепарволик билан қўл силтади.

– Исми Октош! – деди яна жарангдор овозда. – Ўзимизнинг кўлбола!..

Сайфиддин ака «фабрикант»нинг ҳеч қачон от бокмаганлигини, отга кизикмаслигини билар эди. Шун-

дай бўлса ҳам дўстининг шаштини қайтармаслик учун индамади. Яна бир бор энтикиб «Раҳмат», деб қўйди-да, секин бориб отнинг жиловидан тутди. От унга кўзини олайтириб каради, безовталаниб кулоқларини чимирди.

– Тек, жонивор, тек! – Сайфи Соқиевич меҳр билан унинг бўйнига оҳиста шаппатилаб, оппоқ ёлини силади. Жиловдан оҳиста тортиб икки четида сарв дарахтлари саф тортган асфальт йўлкадан ҳовли этагига – гараж биқинидаги отхонага етаклаб кирди. Кўпдан буён бўшаб ётган отхонага яна файз кирди. Аллақаяқдан бир боғ пичан пайдо бўлди. Сайфиддин аканинг димоғини китикловчи от хиди анкиди.

У ташқари чикди-ю, шодон киёфада кўлларини ёзиб, кичкирди.

– Қани, меҳмонлар, ялписига дастурхонга!

Ўтиришга «фабрикант»нинг ўзи косагуллик қила бошлади. Қадахлар тўлатилиб, «фабрикант» энди сўз бошлаган эди, машина сигнали эшитилди. Сайфиддин ака унга қараб «кечирасан» дегандек имо қилди.

Йўлакда аввал Сирожиддин, кетидан Домласи, унинг кетидан новча Горторг мудирини кўриди. Сайфи Соқиевич шийпон зиналаридан югургилаб тушди. Домла билан ҳам, «шеф» билан ҳам кучоклашиб кўришди. У мезбон эди, бунинг устига касалдан турган одам бўлгани учун ҳар канча эркалик қилса ҳақи бор эди.

Дўмбок кўлига биллур қадах кўтариб олган «фабрикант» ҳам шуни гапирди. Сайфиддин аканинг кўпдан-кўп фазилатларини санаб бўлиб, тилагини айтди.

– Келинлар, азиз меҳмонлар, – деди шийпонни жаранглатиб. – Шу дўстимизнинг омадини бераверсин! Ҳаммамизнинг ҳам ишимиз бароридан келаверсин! Олайлигу олдирмайлик!

Қадахлар жаранглади. Зум ўтмай юзлар кизариб, кулфи диллар очилди. Кимдир шийпоннинг бир чеккасига магнитофон келтириб қўйди. Шу даврадагиларнинг кўпига маъкул бўлиб қолган хонанда бу дунёда биров-бировага яхшилик қилиб қолиши кераклигини айтиб «Насиҳат» қўшиғини бошлади.

– Яқинда заслуженний бўлди, – деди «шеф» чех пивосини кўпиртириб бокалга қуяркан, – аммо зап овози бор-да ўзиям!

– Нимаси яхши? – «фабрикант» ўтирган жойида шанғиллади. – Хотинчалиш овози бор-да!

– Билмадим, менга жуда ёқади! – деди «шеф» ковоғини уйиб.

Даврадагиларнинг кўпчилиги ўз «шеф»ларининг гапини маъқуллаб артистни мактаб кетишди. Сайфи Сокиевич мушкул аҳволда қолди. Ҳаммага кўшилиб артистни мактай деса «фабрикант» хафа бўлади. Ёмонласа «шеф»идан кўркади. У нима дейишини билмай турган эди, «шеф» чўнтагини ковлаб аллақандай кўк қоғоз чиқарди.

– Бугун эстрада театрида шу артистнинг концерти бор экан, – деди қоғоз катини очиб. – Билет опқўювдим, – у чап кўлини баланд кўтариб тилла соатига қаради. – Бир соат қопти. Боролмайман-да, энди!

– Ҳақиқий дўст шунақа бўлади! – деди Сайфи Сокиевич мамнун жилмайиб. – Шу даврани ҳурмат қилиб, бошқа ишларингизни ташлаб кепсиз, катта раҳмат сизга!

– Концертни шу ерда қилсак бўлмайдими?

Даврадагилар шанғиллаб гапирган «фабрикант»га ўтирилиб қарашди. Унинг юзи кизариб кетган, кўлидаги рўмолчаси билан елкасига ёпишган бўйнини ҳадеб артарди.

– Йўғ-э! – деди Сирожиддин билан ёнма-ён ўтирган Домла унинг ниятини фаҳмлагандек, кўзларини сузиб.

– Ишонмайсизми? – «фабрикант» бир имо қилган эди, пастроқда ўтирган, бояги от етаклаб келган чаптаст йигит югуриб унинг олдига келди. «Фабрикант» унинг қулоғига бир нимани шивирлаган эди, йигит зинадан югуриб тушиб кетди.

– Сўз илм йўлида заҳмат чеккан Домламиз, ҳурматли профессорга! – деди «фабрикант» тантанали оҳангда.

«Профессор» деган таъриф Домлага ёқиб кетди шеклли, гавдасини ғоз тутиб ўрнидан турди. Ичкилик таъсириданми, мактовданми, унинг юзлари кизариб кетган,

чечак излари аниқ кўриниб турарди. У томоқ кириб олди-да, қадаҳга тикилганча сўз бошлади. У тижорат аҳлининг азалдан инсоният тараққиётига хизмат қилганини, Осиёни Европа билан боғловчи машҳур «Ипак йўлида» кўп савдогарлар азият чеккани, ниҳоят, Сайфиддин ака билан болаликдан бирга ўсганини айтди.

– Дўстим Сайфиддиннинг илмга ихлос қўйганини, айникса, кадрлайман, – деди атрофдагиларга бирма-бир қараб чикиб. – Мана, дўстимнинг зурриёти менинг шогирдим. Қобилиятли йигит. Яқинда олим бўлади. Келинглари, шу йигитнинг кандидатлик диссертациясини тезроқ ёклаб олиши учун ичайлик!

...Қабоб тарқатилаётганда меҳмонлар анча пишиб қолганди. Косагулнинг сўзи у ёқда қолиб, бошни бошга уриб сирлашадиган пайт яқинлашиб қолган бир вақтда дарвоза томондан «келинг-келинг», деган товушлар эшитилди. Ҳамма беихтиёр ўша томонга қаради. Бояги таърифи келтирилган артист ғилофга солинган рубобини кўтарганча илжайиб кириб келар, ҳалиги чапдаст йигит унга йўл кўрсатиб турарди.

Хонанда шийпон зинасидан кўтарилиб қўлини кўксига қўйганча ялписига салом берди-да, Сайфиддин аканинг ёнбошига келиб ўтирди. Сайфи Соқиевич бу ашуланини телевизорда кўриб юрар, аммо бунчалик яқин ўтирмаган эди. Ҳозир унинг нимасидир ёқмади. Анча совуқ, бурни узун, қоп-қора йигит экан. У қора костюм кийган, халқа-халқа гулли бўйинбоғ таккан, бошида чуқ дўпписи бор эди. Чамаси, у концертга тайёрланиб театрга боргану, чапдаст йигит йўлини килиб, концерт бошланиши олдидан бу ёққа етаклаб келган эди.

– Қайсинисидан бўлсин, оқиданми, кизилиданми?

«Фабрикант» артистга қараб атайлаб беписандлик билан кичкирди.

Чамаси, у ҳар қанча пул кетса ҳам бу артистни «сотиб олгани», унча-мунча яллаганини истаган пайтида хоҳлаган кўйига солишга қудрати етишини кўрсатиб қўйгани учун жуда шод эди.

– Бизга бўлмайди! – деди артист мулойим жилмайиб.

– Олифтагарчилик қилманг! – «фабрикант» баттар қичқирди. – Ўлиб қолсангиз мен жавоб бераман.

Унинг шунчалик баланд кетиши артистдан кўра кўпроқ «шеф»нинг ҳамиятига тегди шекилли, хонандадан сўради:

– Концертингиз нима бўлди?

– Концерт шу ерда бўлади дедим-ку! – «фабрикант» қикиллаб кулди. – Боғини суриштириб нима қиласиз!

Кўшиқчи унинг гапини тасдиқлагандек қадаҳини бўшатиб узатди.

Аммо «концерт» кизимади. Ўтириш айна авжига чиққанида тўсатдан шамол кучайиб кетди. Икки туп олманинг гуллари дув тўкилиб бутун ҳовлини тутди, бурчақда турган кабоб кўраси ағдарилиб ҳамма ёкка чўғ сачраб кетди. Ҳали ўзини яхши тутиб олмаган сарв дарахтлари бир томонга таппа ёнбошлади. Бирдан момақалди рок гумбурлади-ю, кетидан шиддат билан жала қуя бошлади. Шийпоннинг атрофи очик бўлгани учун ҳамма ёк шалаббо бўлди. Ликопчалардаги норинлар сувга бўкди. Ичкилиги яримлаб қолган қадаҳлар ёмғир суви билан тўлди. Туфлиси, шимининг почаси ҳўл бўлган меҳмонлар мастона кийкиришар, завқланиб шовкин-сурон солишар эди. Кимдир ўрнидан тураётганида дастурхонни тортиб юборди шекилли, биллур қадаҳлар жаранглаб паркет полга тушди. Сайфи Соқиевич айвон томондан хотинининг қичқирганини эшитди.

– Вой ўлси-и-ин! Ҳали нима девдим? Эсиз сервизларим! Ҳаммасини синдириб адо қилишди-ку, булар!

23

Табиатнинг ғалати қоидалари бор. Баъзан тоғдан қор кўчиб, аллақанча жойни босиб қолишига арзимаган нарса сабаб бўлади. Кимнингдир каттиқрок йўталганими, муштдек муз бўлаги думалаб кетганими баҳона бўлади-ю, ботмон-ботмон қор уюми сурон солиб пастга отилиб кетади. Бир карашда бунга кишининг ақли бовар қилмайди.

Аслини олганда эса, бунинг хеч қанака сирли жойи йўқ. Кўпдан буён уюлиб ётган катламнинг бирдан ҳаракатга келиши учун худди ўша ожизгина товуш тўлқини, мушт-деккина музнинг думалаши етмай турган бўлади.

Бугун Элмира ҳам шунақа аҳволга тушди. Арзимаган нарса баҳона бўлди-ю, шунча йилдан буён кўнглида йиғилиб ётган зардоб бирдан юзага отилиб чиқди. Меҳмонлар тарқалганидан кейин қайнана-келин шийпонни йиғиштиришга тушди. Шийпон лой бўлиб кетган, ёмғир ёнламаси уриб бергани учун бўлса керак, крахмалланган дастурхонлар жикка сув эди. Дастурхон усти шунчалик остин-устун бўлиб кетибдики, қараган кишининг раҳми келади. Кимдир тақсимчадаги норинга тамакисини босиб ўчирибди. Анор пўчоғи косадаги шўрвага аралашиб ётибди. Ҳали шамол кўтарилганида синган биллур қадахларнинг парчалари оёқ остида қисирлайди.

Бир неча кундан буён Элмиранинг мазаси йўқ эди. Ҳозир ҳам сихлардаги шамдек қотган қабобларни, ош қолдиқларини ҳар кўрганда кўнгли гум-гум кетар, аммо қайнанагининг қовок-тумшуғи осилиб кетгани, «чўчқадан баттар бефаросат» меҳмонларни қарғаб-қарғаб биллур қадах синиқларини йиғиштириб олаётганини кўриб тургани учун индамас, идиш-товокларни йиғиштиришда кўмаклашар эди.

Элмира бу оилага келин бўлиб тушганига етти йилдан ошди. Ҳамма қизлар ҳам турмушга чиқиш олдидан сирли, хаёлий бир бахтни орзу қилади. Ҳар бир қиз назарида ҳаммадан кўра ширинроқ бахтга эришаётгандек бўлади. Аммо бу бахт қанақа бўлишини ўзиям яхши билмайди. Орадан ой ўтади, йил ўтади. Келинлик арафасида осмони фалакда учиб юрган орзулар эртами-кечми ерга тушади. Келин энди ҳамма қатори кундалиқ ташвишлар билан яшай бошлайди. Оила ташвиши, эр ташвиши бошига тушади. Бу орада бола туғилади. Ташвишлар янаям кўпаяди. Шундоқ қилиб умр деган дарё ўзанидан шитоб билан оқиб кетаверади...

Элмиранинг бахти ҳам шунақа бўлди.

Биринчи боскичда ўқиб юрганида Элмира гулдай қиз эди. Ҳеч кимни писанд қилмасди. Сирожиддинни ҳам биринчи кўришдаёқ ёқтирмаган эди. Аммо Сирожиддин уни ўз ҳолига қўймади. Гуруҳда ўзига энг кўп ишонган йигит шу эди. Ҳеч кимда йўқ нарсалар Сирожиддинда бўларди. Дарсларга машинада келиб машинада кетадиган, энг замонавий эстрада ансамблларининг концертига йўқ ердан чипта топадиган, ўзига қуйиб қўйгандек қимматбаҳо кийимлар кийиб юрадиган талаба кўп бўлавермайди. Сирожиддинда бўлса шу нарсаларнинг ҳаммаси бор эди.

Шунга қарамай, Элмирага унинг нимасидир ёқмас, тўғрироғи, у Сирожиддиннинг нимасидандир чўчир эди. Ким билсин, балки нимасидир ёққани учун ундан чўчигандир. Қизик, Элмира ундан ўзини қанча олиб қочса, Сирожиддин шунча кўпроқ ёпишарди.

Бир сафар Саккизинчи март байрами арафасида Элмира маърузадан чиқиб яна Сирожиддинга дуч келди. Сирожиддин машинасида уни кузатиб қўймоқчи бўлган эди, Элмира одатдагидек рад этди. «Бўпти, – деди Сирожиддин синиқ оҳангда. – Кузатмай қўя қолай. Ҳеч бўлмаса байрам билан табриклашга ҳақким бордир». Шундай деди-ю, уятчан табассум билан унинг қўлига жажжигина қутича тутказди. Элмира унинг бунақа жилмайганини ҳеч қачон кўрмаган эди. «Кўнглингизга келмасин, – деди Сирожиддин яна ўша маънос оҳангда. – Арзимаган нарса. Бир замон бувимлар ойимларга совға қилган эканлар. Энди сизники бўлиши керак».

Элмира ҳушини тўплаб олгунча Сирожиддин зиналарни қарсиллатиб тушди-ю, кетиб қолди.

Элмира боши айланиб кетгудек бўлиб институт ховлисига тушди. Бир бурчакдаги ўриндикка бориб ўтирди. Сирли қутича ичида нима борлигини жудаям билгиси келар эди. Қутичани очиши билан юзлари ловуллаб кетганини ўзи ҳам сезди. Нимага, нимага энди Сирожиддин унга бунақа қимматбаҳо совға ҳадя қилиши керак экан? Қутичада бахмал ёстиқча устида икки дона олмос зирак яраклаб турарди. Элмира худди биров кўриб қоладигандек

атрофга аланглаганча қутичани шоша-пиша сумкасига солди. Хаёлида ҳадеб бир фикр айланар, уятдан юзлари ёниб кетган эди. Сирожиддин кими бўптики, унга бунақа совға қилади? «Бувим ойимларга берганди, энди сизники бўлади» дедими? Бу нима дегани?

Унга ҳали ҳеч ким бунақа нарса совға қилган эмасди. Эсида, биринчи синфга борганида унинг қулоғини тешишди. Ойиси унга ялтирок зирак тақиб қўйди. Элмира «тилла» зирагини ўртоқларига мактанаётган эди, ўқитувчи опа бунақа сирға тақсанг, қулоғинг йиринглаб кетади, деб койиди. Элмира уйига келиб роса йиғлади. Ойиси бўлса уни юпатди. «Катта бўлсанг кимматбаҳо тилла зиракни куёв бола оберади», деб кулди.

Онаси айтган сирға шу бўлмасин тагин?

Ўша баҳор окшомида Элмира кўнглида минг хил хаёллар билан кўчаларда узок кезиб юрди. Аммо байрам ўтганидан кейин Сирожиддиннинг совғасини қайтариб берди. «Шу зирак барибир сизники бўлади, – деди Сирожиддин ишонч билан. – Ойимлар келинимга деб атаб қўйганлар». Чиндан ҳам шундай бўлди.

Қиз боланинг қалби тошдан каттик, гулдан нозик бўлади. Сирожиддин Элмиранинг юрагидаги ўша нозик жойини топди. Иккинчи босқичда ўқиётганларида уларнинг тўйи бўлди. Сирожиддиннинг ота-онаси тўйни асъаса-дабдаба билан ўтказишди.

Элмира орзу қилган ширин, бахтиёр кунлар бошланди. Сирожиддин уни авайлар, Элмира қайнатасию қайнанаси совға қилган тилла тақинчоқларга безаниб дарсга қатнар эди. Лекин тез ёнган бот совийди, деган гап рост экан. Кўп ўтмай Сирожиддин ундан совий бошлади. Хотин киши эридаги қилча ўзгаришнйам дарров сезади. Элмира эрининг ўзгариб қолганини сезар, аммо нима қилишини билмасди. Бунинг устига оилада майда-чуйда гаплар кўпайди. Қайнанаси келин қилиб роҳатини кўрмаганини, келинпошшанинг хизматга нўноқлигию, китоб ўқишдан бошқа дарди йўқлигини кўп айтадиган бўлиб қолди. Бир куни Элмира дарсдан келиб, қайнанаси кўшни хотинга ҳасрат қилаётганининг устидан чиқиб қолди.

– Кўрмаганнинг кўргани курсин, ўргилай! Бирданига кўзини ёғ босди-ю, босар-тусарини билмай қолди бу! Ҳар куни ясан-тусан қилиб ликиллаб ўқишга югуришни билади, буларнинг ҳаммаси қаёқдан келиб, қаёққа кетаётгани билан иши йўқ. Келин бўлиб мундок жони ачишиб рўзғорга қайишмаса! Бу ёқда ўғлимни айтмайсизми? Қоплаб қайнатасиникига ташийди. От топади, эшак ейди дегани шу-да!

Элмира эсанкираб қолди. Сирожиддин қайси бир байрамда уларникига бир қоп картошка, бир яшик олма обориб ташлаган эди. Элмира шуни эслади-ю, уятдан ловуллаб ёниб кетди. Секингина уйга кирди-да, бармоғидаги узукларини, қулоғидаги зиракларни ечиб, тошойнанинг тортмасига ташлаб қўйди. Бу нарсалар ўзиники эмаслигини, ўзиники бўлмаслигини тушунди, эридан яшириб тўйиб-тўйиб йиғлаб олди.

Кейин келинпошшанинг оёқ-қўли чаккон эмаслиги, латга-путтага ўчлиги, кир ювганда тесқари сиқиши, хуллас, нимаики айби бўлса, ҳаммаси дoston бўлди. Элмира ҳасратини кимга айтишни билмасди. Ота-онасига гапирса, ўзинг пиширган ошни ўзинг ич, дейиши турган гап. Устига-устак, унинг бўйида бўлиб қолди. Элмира аламини ичига ютди: энди у тақинчокларга ҳам, кийим-кечакка ҳам қизикмас, эсон-омон кутулиб олишни ўйлар эди.

Қизалоқ туғилганидан кейин Элмиранинг ўқиши ўз-ўзидан қолиб кетди. У Сирожиддинга ҳасрат қилган эди, «ўқишни битирганингдан кейин ишлаб топадиган ойлигингни ўзимдан олиб қўя қоласан», деб қулди.

Элмира бутун меҳрини қизалоғига берди. Энди орачора театрларга бориш ҳам, Сирожиддиннинг машинасида сайр қилишлар ҳам барҳам топди. Элмира эрининг ўзидан бутунлай совиб кетгани, саёқ юраётганини ҳис қиларди. Бу борада Сирожиддиннинг қобилиятларию имкониятлари катталигини ҳам биларди. Шунини ҳис қилганидан кейин асабий бўлиб қолди. Энди у шу оилада яшар эди-ю, барибир бегона эди бу хонадонга. Элмира бу ерда пул ҳукми ҳамма нарсадан қучли эканини яхши биларди.

Иложи борича оддийрок кийинишга, атрофини ўраб олган, аммо ўзига бегона бўлган нарсаларга иложи борича камрок кўл тегизишга ҳаракат киларди.

Иккинчи боласи – ўғилчаси туғилганидан кейин Элмира фарзандлари ҳурмати кўп аламларни ичига ютди. Унинг қалбида фақат оналардагина бўладиган собит бир куч – фарзанди учун кўп нарсаларни кечириб юборишдек қудратли бир куч пайдо бўлганди. Шунга қарамай, доимий бегоналик ҳисси ғашини келтирар, асабини какшатар эди.

...Кўпчилик бўлиб шийпондаги дастурхонни йиғиштиргунча ярим кечадан ошди. Ёмғир аллақачон тинган, аммо ҳаво салқин эди. Элмиранинг оёғидан зах ўтиб кетди. Бунинг устига кеча кечаси пишириш-куйдириш билан банд бўлиб деярли ухламаган эди. Ҳозир у қаттиқ толиқди. Боши лўқиллаб, оёқ-қўллари қакшаб оғрий бошлади. Энг охирги бир даста косани ювишга мадори қолмади. Уларни ошхонадаги столга қўйиб уйга кирди. Чирок лопиллаб ёниб ётар, кизи каравотда ўғилчаси эса бурчакдаги кўрпачада ухлаб қолган эди. Элмира ичкари уйга – ётоққа ўтди. Сирожжиддин аллақачон чирокни ўчирган, майкачан бўлиб ётиб олган эди. Элмира яна болалар хонасига қайтиб чиқди-да, ўғилчасини кўтариб каравотга ётқизди. Энди устини адёл билан ўраб кўяётган эди, айвон томондан қайнанасининг шанғиллаган товуши келди:

– Қаёққа даф бўлдингиз, хой!

Элмира оёқларини судрагудек бўлиб, айвондан ўтди-да, ошхонага кирди. Қайнанаси узун стол устига дасталаб қўйилган идишларни санаб турарди.

– Қолгани эртага ювилар, ойи, – деди Элмира ҳорғин товушда.

– Ман идиш ювишни этвотганим йўқ. Ўзим ювиб оламан. Кўлим синганмас, – деди қайнанаси шанғиллаб. – Бошқа нарсани сўраватман: тилла чой қошиқлар қани?

Элмира елкасини қисди.

– Яхшилаб каранг, тургандир.

– Тўртта тилла қошиқ йўқ-ку! Икра емай захар егурлар! Қаёққа ғойиб бўлади? – қайнанаси Элмирага шубҳаланиб қараб қўйди. – Элдор қачон кетувди ўзи?

Элмира сесканиб кетди. Ҳали унинг ўнинчи синфда ўқийдиган укаси келиб кетган, Элмира майда-чуйда гап чикмаслиги учун уни изига қайтариб юборган эди. Ҳозир шуни ўйлади-ю, бирдан миясига қон гупиллаб урилди.

– Ҳали менинг укамни ўғри гумон қияпсизми? – деди таҳдидли пичирлаб. Кейинги дақиқада кўксини тўлдирган фарёд вулкондек отилиб чиқди. – Ўзларинг ўғрисан! Ўзларинг харомсан! – У стол устидаги бир даста косани олиб ерга улоқтирди, – ўзларинг ифлоссан! Ҳамманг, ҳамманг бир гўрсан!

Элмира эсан оғиб қолганга ўхшарди. Неча йиллардан бери дилида йиғилиб ётган аламлар кетма-кет келар, қўлга илинган нарсани дуч келган томонга улоқтирар эди.

Қайнанаси дод устига дод солди. Бир уйдан Сайфиддин ака, нариги уйдан майкачан Сирожиддин югуриб чиқди. У чошиб келиб Элмиранинг қўлидан тутди.

– Нима, урмоқчимисан? – деди Элмира унга ўгирилиб. – Ур, номард! Сенларнинг харомингга шерик бўлгандан ўлган яхши! Жавобимни бер! Бер жавобимни, номард!

Сирожиддиннинг кўк кўзлари қисилиб кетди. У энди орқага тисарилиб, мушт тугаётган эди Сайфиддин ака елкасидан итариб юборди. Сирожиддин ёнбоши билан деворга урилди. Чил-чил бўлган косаларни босиб нари кетди.

– Хотин кишига қўл кўтармоқчимисан, бадбахт! – Сайфиддин ака Сирожиддинга ўқрайиб қараб қўйди. Кейин ковоклари пир-пир учиб, хотинига ўгирилди. – Ҳамма иғво сен шаллақидан чиқади. – Шундай деди-ю, хотинини тарсакилаб юборди.

Элмира қайнанаси юзини чангаллаб қолганини, тилла тишлари орасидан кўпик сачратиб қарғаётганини кўрди. Аммо у ҳеч нимани эшитмас, эшитолмас эди.

Анчадан кейин Сайфиддин ака унинг елкасидан тутиб уйга олиб кирди.

– Ўзингни бос, кизим, – деди юпатиб. – Қариб мияси айниб қолган хотин билан олишиб ўтирасанми? – у бир

зум жим қолди-да, кўшиб кўйди. – Аммо бояги гапни бир гапирдинг, иккинчи оғзингга олмагин, болам. «Жавобимни бер», дейсан. Яхшими шу гап? Ҳеч бўлмаса норасталарни ўйламайсанми, кизим!

Элмира кўзларидан ёш тиркираб тескари караб олди.

Анчадан кейин қайнатаси чиқиб кетди. Зум ўтмай айвондан пишқириб шивирлагани эшитилди:

– Ёшинг элликка чиқибди-ю, товукча аклинг йўк. Хотин кишисан-да, нима қилсаям! Хўп, борди-ю, ажрашиб кетсин. Хўш, кейин нима бўлади? Икки дунёда тинч кўярмиди? Бутун сиримизни ипидан-игнасигача билладику! Нега бу ёғини ўйламайсан, товукмия!

24

«Тиниксой» колхозининг бутун туманга донғи кетган боғи бор. Бирон жойдан нозикроқ меҳмон келиб қолса, шу боққа бир кўниб ўтмай иложи йўк. Раис бува лавозимга янги кўтарилган пайтида сой бўйидан йигирма гектар майдонни ажратиб, боғ қилди. Баҳор келиши билан қуюқ дарахтзор орасида антика шовкин авжига чиқади. Гул атридан маст бўлган асаларилар гулкосалар ичига шўнғиб сархуш кўшиғини бошлайди. Уларнинг шодон ашуласи ҳайкириб оқаётган Тиниксойнинг шўх-шўх оҳангларига кўшилиб кетади. Боғ устида ёз бўйи анвойи мевалар ҳиди гуркирайди. Боғнинг қок ўртасида икки қаватли кўркам бино қад кўтарган. Ҳамма уни шийпон деб атайди. Аммо бу бинода фақат шийпон эмас, ошхона, бильярдхона, йигирма кишига мўлжалланган меҳмонхона бор. Бинонинг иккинчи қавати очик шийпон. Унда бир йўла эллик кишига дастурхон тузаш мумкин. Раис бува ишнинг кўзини биладиган одам. Шийпонда тез-тез меҳмондорчилик бўлиб туради. Пастда эса шундоқ шийпон рўпарасида чуқур ҳовуз бор. Атрофини ўраган, қулоч етмайдиган чинорларнинг қуюқ соясида ҳовуз суви аллақандай ўйчан, қорайиб кўринади. Азиз меҳмон келганда ҳовуз атрофидаги сўриларга патгиламлар ёзилади, атлас-адрас кўрпачалар тўшалади. Аммо шийпон яқинига келишга бирон колхоз-

чининг ҳадди сиғмайди. Негадир кўпинча улар бокка киришганда ҳам ҳадиксираб, шийпонни четлаб ўтадилар.

Шерзод Раис бувани шу ердан топди. Кечаси қаттиқ ёмғир ёққани учун боғ салкин, оёқ остида олма, олча гуллари сочилиб ётар, йўлкалардан зах нафаси уфуриб турарди. У шийпон олдига келганида ошхонадан жиз-биз эшитилар, тепада – иккинчи қаватда уч-тўрт киши дастурхон тузатиш билан овора эди. Меҳмонхона ёнбошидаги бильярдхонадан тарақ-туруқ овоз эшитилиб турарди. Шерзод ўша томонга юрди. Зинадан кўтарилиб ичкари кириши билан Раис бувага кўзи тушди. Раис бильярд таёғини ушлаб турар, бўр суртилган бармоқлари оқариб қолган эди. Юзлари қип-қизил барваста киши эса столнинг нариги бурчагида энгашиб сокқани уришга мўлжалларди. Шийпоннинг бир чеккасида, эски стул устида бир шиша коньяк билан пиёла, чала тишланган иккита олма турарди. Ниҳоят, барваста киши сокқани урди. Мўлжални нотўғри олган экан шекилли, сарғиш сокка стол устидан отилиб кетди-да, думалаб Шерзоднинг оёғи остига келди.

– Штраф! – деди Раис бува баланд товушда.

Шерзод энгашиб сокқани олди. Салом берди. Раис бува аллақандай тарғил тусга мойил кўзларини қисиб, «бу бола каёқдан кепқолди», дегандек ижирғаниб қараб қўйди-ю, кейин бирдан юзи ёришди.

– Ие, ўзимизнинг шоир бола-ку! – деди қувониб.

У Шерзоднинг кафтини чайир, кадокли қўли билан маҳкам қисди. «Ўзгармабди, – деб ўйлади Шерзод ундан кўз узмай. – Қаримабди».

Раис чиндан ҳам ўзгармаган эди. Эски ўчоқдан чиккан косовдай узун, чайир гавдасини ғоз тутиб турар, қора костюм кийиб, боғичи резинкали галстук тақиб олганди.

– Танишинглар! – деди Раис бува ҳамроҳига имо қилиб. – Областан келган меҳмон. Бу бола, – у Шерзоднинг қўлини ҳамон қўйиб юбормай кўзига қадалиб қаради, – ҳозир катта ёзувчи бўлкетган. Жумҳурият газетасида ишлайди. Аммо ўзимизнинг местний кадрлардан. Телевизордаям тез-тез чиқиб туради.

«Маҳаллий кадрга бало борми!» деб ўйлади Шерзод ғижиниб. Вилоятдан келган вакилга қараб совуккина бош силкиб кўйди.

– Келганингиз яхши бўлди! – деди Раис бува баланд товушда. У коньяк ичиб олгани учунми, кайфияти яхши эди. Тарғил тусга мойил кўзлари сузилиб турарди. – Озарбайжондан меҳмонлар келишмоқчи. Чиройли қилиб ёзасиз-да, ишларимизни! – деди яна Шерзодга тикилиб.

Шерзод Раис буванинг мактовга жуда ўч эканини биларди. Шунинг учун унинг кўзига жиддият билан тикилиб, индамай тураверди. Раис ўзида Шерзоднинг иши борлигини тушунди.

– Мен ҳозир... – деди вакилга қараб.

Икковлари ташқарига чиқдилар. Ҳовуз бўйидаги сўрига ўтиришлари билан шоп мўйлов бир киши чой келтириб кўйди. Раис дехкончасига чордана қуриб ўтирганча чойнакка кўл чўзган эди, Шерзод кўймади.

– Ўзим... – деди чойни қайтариб.

– Чигитни районда биринчи бўлиб экдик! – деди раис кўзларини мамнуният билан қисиб. – Бу йил ерда нам етарли. Эрта-индин минг гектар чигит манаман, деб ниш уриб чикса борми, қарабсизки, яна марра бизники. Бултур гектаридан қирк икки центнердан хирмон кўтардик. Районда биринчи бўлиб планни дўндирдик, ўқигандирсиз?

– Хабарим бор... – деди Шерзод ҳовуздан кўз узмай...

Ҳовуз юзи жимирлаб турар, бир бурчакда сув чиқиб кетадиган қувурча олдида олма гуллари тўпланиб қолганди.

– Аммо-лекин Холпошингиз дуруст, – деди раис ҳамон ўша кўтаринки оҳангда, – бултур икки юз тонна терди. Шуларни ёзсангиз бўлмайдами, ким айтади сизни местний кадр деб?

– Раис бува, мен «местний кадр» деган гапни ёмон кўраман! Ёзувчи ўз маҳалласининг эмас, бир йўла ҳаманинг кадри бўлиши керак, – деди Шерзод иложи борича юмшоқ қилиб. Аммо овозидаги ижирғаниш барибир сезилиб қолди.

Раиснинг қовоғи тушди. У ўзига гап қайтарган одамни хуш кўрмас, атрофидагилар нима деса кўнишига ўрганиб қолган эди.

– Нега энди?

– Бир латифа бор... – Шерзод мийиғида кулиб кўйди. – Бир куни хўроз, туя, эшак – учовини суд қилишибди. Хўроз хотинбоз экан, туя танбал экан, эшак аҳмоқ экан. Текшириб-текшириб хўрозни бегуноҳ, деб топишибди. Нега деганда хўроз хотинбоз бўлгани билан бу ишни товукларнинг ўзи хоҳларкан. Текшириб-текшириб туяни ҳам бегуноҳ топишибди. Танбал бўлгани билан ташналикка чидаркан. Шунча текширсаям, эшакни оқлашга сабаб топишолмабди. Аҳмоқлиги кўриниб турганмиш. Охири унга мурувват қилишибди. Аҳмоқ бўлсаям, маҳаллий кадр-ку, юраверсин, деб кўйиб юборишибди.

Раис тиззасига шаппатилаб урганча қаҳ-қаҳ уриб кула бошлади. Тарғил кўзларидан тиркираб ёш чиқиб, юзи кизариб кетди.

– Оббо сиз-эй! – деди кулгидан энтикиб. – Нима қилсаям шоирлар гап ўғриси бўлади-да, а! Оббо местний кадр бўлмай ўлгур-эй!

Шерзод унинг кулиб бўлишини кутиб индамай ўтираверди. Ниҳоят, Раис бува кўз ёшларини артиб чой хўплади.

– Барибир сиз бизнинг ишларни бир ёзинг. Очерк дейсизми, нимаиди, ана ўшанақа қилиб ёзинг! Яхши ишларимиз кўп.

– Биладан, – Шерзод секин хўрсинди. – Яхши ишларингиз кўп. – Бир сония ўйлаб, кўшиб кўйди. – Ўша яхши ишларниям ёзаман... Аммо бу сафар мен бошка, жанжалли нарсани ёзмокчиман.

Шерзоднинг назарида Раис буванинг ранги хиёл ўчгандек бўлди. Унинг қовоқлари уюлиб, кўз кирралари тиришди.

– Масалан? – деди бўғик овозда.

– Азимжон акани бекорга хафа қилибсиз! – деди Шерзод эҳтиёткор оҳангда.

– Анави иғвогар домлами? – Раис бува Шерзодга ўқрайиб каради. – Нима деб сасиди тағин? Куздаги гапни айтгандир-да.

Шерзод Азимжон акага атайлаб учрашмаган, кўлидаги далиллар шусиз ҳам етарли эди.

Ҳозир уни бошқа нарса ҳайрон қолдирди. Раиснинг шу қадар беписандлик билан дангалига кўчганига ажабланди. Демак, у Шерзодни бир пакирга олмайди. Ёки бўлмаса ўзига қаттиқ ишонади. Бошқа гап бўлиши мумкинмас. Шерзод шуни ўйлаб, гаши келди.

– Мен домлани кўрганим йўқ, – деди қошини чимириб.

– Падар лаънаги кўр-эй! – Раис бува лаби титраб сўқинди. – Ҳалиям колхоздан кўчириб юбормаганимга шукур қилсин кўр қори!

– Яхшимас, – деди Шерзод ўзини босишга уриниб. – Ҳамма болаларингизнинг саводини шу одам чиқарган. Кўзи кўрлиги домланинг айби эмас. Қолаверса... – Шерзод аввалгидан ҳам хотиржамроқ қилиб кўшиб кўйди, – домлани колхоздан кўчириб юборишга ҳаққингиз йўқ. Кесиб олинган томорқасини ҳам қайтариб берсангиз тузук бўларди, Раис бува.

Раис кескин бош кўтарди-ю, анчагача ўзига келолмагандек, Шерзодга тикилиб қолди. Унинг лаби учиб турар, тарғил кўзларида, тажанг юзида ҳам ҳайрат, ҳам ғазаб ифодаси бор эди. Чамаси, у кечагина «ўзининг» колхозида мол боқиб юрган бир боланинг бугун ўзи билан шундай тап тортмай олишаётганига ишонмас, айти пайтда унинг марказдан шикоят текширишга келган вакил эканини ҳам тушунар, шунинг учун амаллаб тилини тийиб турарди. Ниҳоят, у тилга кирди:

– Хўш, нима демокчисиз? – деди захарханда билан кўзларини кисиб. – Бизнинг айбимиз нима экан, ўрток шоир?

Шерзод Раис буванинг пиёла тутган кўли асабий титраётганини кўрди. Йўқ, у раиснинг кўрканидан эмас, ғазабдан титраётганини тушуниб турарди. Шунинг учун янаям хотиржамроқ гапирди.

– Ҳали суяги котмаган болаларни далага ҳайдаб чиқишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ, – деди яна чой қуя туриб. – Тўртинчи синф ўқувчилари ҳали она сути оғзидан кетмаган болалар... Буни ўзингиз ҳам яхши биласиз.

– Ёза қолинг! – деди раис шартта унинг гапини кесиб. – Сиз шоирлар гапга уста бўласизлар. Консерватор раис техникани ишлатмай, қўл меҳнатига зўр беряпти, денг. Планни бажариш учун болаларниям аямаяпти, денг. Оғзингизга келганини ёзаверинг!

«Гапни буриб кетишини қара, – ўйлади Шерзод унинг ғолибона киноясидан ижирғаниб. – Ҳушёр бўлмасанг, шилт этиб қўлингдан чиқиб кетади!»

– Мен унақа деб ёзмайман, Раис бува, – деди Шерзод совуққонлик билан. – Сиз консерватор раис эмассиз. Олий маълумотли мутахассиссиз. Техниканинг кадриниям ҳаммадан яхши биласиз. Планни бажаришнинг қойил қиласиз. Бунинг усуллари кўп.

– Бўлмаса, нима қил дейсан, ука! – раис жеркиб қаддини ростлади. У Шерзодни «ука», деб ўзига яқин тутгани йўқ. Шерзод ҳам буни тушунди.

– Маҳаллий кадр деган гапни шунинг учун ёмон кўраман, – деди пинагини бузмай. – Кўрдингизми, мени маҳаллий кадр ҳисоблаганингиз учун дағдағага ўтпасиз. Ўрнимда бегона одам бўлганида бунақа гаплашмасдингиз. Маҳаллий кадр қўли синса, енгининг ичига яшириб кетаверади. Шунинг учун баъзилар шунақа кадрларни яхши кўришади.

Раис Шерзоднинг куч-қудратини чамалаб кўрмоқчи бўлгандек, зимдан унга бошдан-оёқ қараб чиқди.

– Шаҳарга бориб сояпарвар бўпқопсиз, – деди овози хириллаб, – кишлок боласи меҳнатга бўйин эгиши керак. Мен сояпарварларни ёмон кўраман.

– Ноинсофлик қилманг, Раис бува! – деди Шерзод ўйчан бир тарзда. – Қишлоқ боласи сизга нима қилиб берсин тағин?! Баҳор чиқиши билан пиллага қарашса, ёзда ўтоқ қилса, яғана қилса, уч ой куз умри пахта териш билан ўтса! Тағин нима ҳаққингиз қолди?

– Ишласин! – деди раис шиддат билан. – Меҳнат қилган билан одам ўлиб қолмайди. У ёғини сўрасангиз, ўша тўртинчи синф болаларининг орасида менинг ҳам ўғлим бор эди. Ўша куни мен унга ҳаммадан кўпроқ кўрак тердирдим. Термасин-чи, ичагини суғуриб оламан! Ўша иккита бола қатори менинг ўғлим касалхонага тушсаям ачинмасдим.

– Ишонаман! – Шерзод хўрсинди. – Ишонаман. Лекин боланинг биринчи галдаги вазифаси – ўқиш. Тўртинчи синф боласини қор остидан кўрак тердиришга ҳақкингиз йўқ. Борингки, ўз болангиз бўлган тақдирдаям!

Раис бува шамани сепиб ташлади, пиёлани улоқтириб юборди. Пиёла ғилдираб бориб сўри четидаги кўрпача киррасига урилди-да, тўнкарилиб қолди.

– Менга қара, ука! – деди лаблари пирпираб, – Менга оқ билак, текинхўрлар эмас, меҳнатсевар кадрлар керак, вассалом! Бу гапни канақа тушунсанг, тушунавер. Мен бу ишни эл-юртни ўйлаб қиялман! Эндиям шундок қилавераман, чидасанг шу, чидамасанг қатта кўча!

Шерзоднинг юраги гупиллаб ура бошлади... «Мунча керилади бу одам!» У ўзининг ранги ўчиб кетганини, яна хуруж тутай деб турганини сезиб ўтирарди. Аммо бир амаллаб ўзини босди.

– Бўлиши мумкин... – У елкасини қисиб қўйди. – Лекин сиз фақат эл-юрт манфаатини ўйлаётганингиз йўқ-да, ўзингизниям ўйлаяпсиз-да! Иложи борица планни тезроқ бажарсангизу, мактов эшитсангиз. Мажлисларнинг тўрида ўтирсангиз! Ваъз айтсангиз! Орден олсангиз! Бўлмаса, қор остида қолиб кетган кўракни болаларга тердирасан, деб ҳеч ким топширик берганмас-ку, сизга. Тўғрими?

Раис бир хатлаб сўридан тушди.

– Ўхў, тилинг бурро-ку жуда! – У таҳдид билан Шерзоднинг рўпарасига келди. – Шуларнинг ҳаммасини чиндан ёзмокчимисан?!

Шерзод кўлидаги пиёлани бир чеккага қўйди-да, сўридан тушди.

– Начора, – деди тагин елкасини қисиб. – Мен сиз айтган маҳаллий кадр эмасман. – У Раис буванинг кўзига тик караб, кўшиб кўйди. – Хайр.

– Агар шу нарса газетангда чикса отимни бошка кўяман! – деди раис унинг кетидан бакириб.

– «Газетанг» деманг. Газета меники эмас! – Шерзод кескин бурилди-да, олма гуллари ёпишиб ётган йўлкадан тез-тез юриб кетди.

25

Шерзод самолётдан тушди-ю, такси ёллаб, Самарканд дарвоза даҳасига йўл олди. Эрталаб уйдан чиқаётганда аяси ўз кўли билан кўк сомса пиширган, «тўппа-тўғри ойингга обориб берасан», деб тайинлаган эди. Шерзод Абдувоҳиднинг онасини ойи деб атар, иккала кампир болалари туфайли опа-сингил тутинишган, ҳамиша бир-бирларидан хабардор бўлиб туришар эди.

Шерзод чойхона олдида таксидан тушди-ю, вужудини осуда бир кайфият эгаллаганини ҳис қилди. Шаҳарнинг қоқ маркази бўлишига қарамай, бу ерда теран бир сукунат ҳукм сураб, самолёт товуши ҳам, аэропортнинг ғовур-ғувури ҳам, трамвай кўнғирокларининг асабий жаранги ҳам олис-олисларда қолиб кетганга ўхшарди. Эски шолча тўшалган сўрилар, тол шоҳидаги тўрқовокни каттик-каттик силкитаётган бедана, чойхўрларнинг хотиржам суҳбати – ҳаммаси шаҳар шиддатидан кўра кўпроқ кишлоқ манзарасига ўхшайди. Тор кўчаларда кизалоклар черта ўйнайди. Пастак, эгри-бугри деворлар орқасидан дарахтлар мўралайди. Аллаким оқ ёғ эритаётган бўлса керак, димокқа ўткир, хушбўй ис урилади. Зилзиладан кейин бутунлай ўзгариб кетган Тошкент нафаси ҳали бу ерларга келиб улгурмаган, болохонадор уйлар ҳам, ёзда салқин, кишда илиқ бўладиган дарвозахоналар ҳам ўзига яраша файз билан боқади кишига.

Шерзод жинкўчанинг охиридаги икки тавақали эшик олдига борди. Эшик ёнбошидаги силликланиб кетган

эски скамейкада кизил кофточа кийиб олган уч ёшлардаги кизалок сариеғ суркалган нон еб ўтирар, жажжи юзи, лаблари йилтираб кетганди. Унинг калта, сарғиш сочлари иккита қилиб ўрилган, бир ўримида кизил бантик боғлоғлик турар, иккинчиси аллакаерда тушиб колгани учун сочи диккайиб кетганди. Қизалок ҳар нон тишлаганида кўзларини юмиб олар, калишча кийган оёғини ликиллатиб-ликиллатиб кўярди. Бу – Абдувоҳиднинг кизи эди. Унинг хотини кетма-кет учта киз тукқан, учинчи галда ҳам хотини «хижолат қилиб кўйгани» учун Абдувоҳид анчагача ковок-тумшуғини осилтириб юрган эди. Ҳозир Шерзод беихтиёр шуни эслади-ю, мийиғида кулиб кўйди.

– Аданг қани, Муҳайё? – деди у қизчанинг ёғ тегиб ялтираб колган юзидан ўпиб.

Қизча кўзларида кулги билан бош чайқади.

– Ман Муҳаймасман, Муҳай боғчада.

Шерзод кизчаларнинг отини доим адаштириб юрарди. Ҳозир ҳам шундай бўлганини ўйлаб кулимсиради.

– Э, бўлди, сен Сурайёсан-а?

Қизча яна бош чайқади.

– Сурай опасини эмвотти, – деди муҳим янгиликни хабар қилгандай киприкларини пирпиратиб. – Сурай жинни, а?

Шерзод кулиб юборди.

– Сен кимсан бўлмаса?

– Ман Зулайман.

– Э, сен Зулайҳосан-а! – Шерзод унинг кўлидан ушлаб ўриндикдан туширди. – Юр, – деди кўшқанотли дарвоза томонга етаклаб. – Мен сенга миннама опкелдим.

Зулайҳо икки кадамча юрмасиданок кўлини тортиб олди.

– Калишим тушиб колди, – деди йиғламсираб.

Олдинма-кейин ҳовлига киришди. Бир қарашда шаҳар жойда шундай ҳовлининг борлигига кишининг ишонгиси келмасди. Ҳовли сахни кенг, озода эди. Қок ўртасидан кесиб ўтган каттакон ариқ шаркираб оқиб ётар, бурчакдаги бир туп азамат ёнғок атрофга куюк соя ташлаган, кунгай

килиб солинган уйлар, айвонлар эскириб кетган бўлса-да, хали хуснини йўқотмаган эди. Ёнғоқ остида баланд супа ҳам бор эди. Супанинг устидаги ўтлар кириб тозаланган, четлари уваланиб кетмаслиги учун пишиқ ғишт уриб текислаб кўйилганди. Талабалик йиллари Шерзод Абдувоҳид билан бу сўрида кўп тунаган. Икки ўртоқ серюлдуз осмонга тикилиб кўп хаёллар суришган.

Этак томондаги ошхонадан Абдувоҳиднинг онаси чикиб келди. У бир кўлида хокандоз, бир кўлида супурги кўтариб олганди. Шерзод бу аёлни кўп жиҳатдан ўз аясига ўхшатар, ойи деб аташи бежиз эмасди. Аясидан фарқи шуки, Абдувоҳиднинг онаси тўладан келган, оппоқ, думалок юзли хотин эди. Шерзод Абдувоҳиднинг отаси ёшлигидаёқ уларни ташлаб кетганини эшитган, аммо суриштириб ўтиришнинг ўзи бемаънилик бўлишини билгани учун бу воқеалар тафсилотини сўрамаган эди. Фақат бир нарсани яхши биларди: Абдувоҳиднинг онаси битта ўғли учун умрини фидо қилган, ўттиз йил каштачилик фабрикасида ишлаган, ҳалол, жафокаш аёл эди.

Ҳозир ҳам Шерзод уни узоқдан кўрди-ю, ариқ устидаги тахта кўприкчадан югуриб ўтди. Аяси бериб юборган сомса тўла тўрхалтани ерга кўйди-да, кўришишга кучок очган ойисининг бағрига кирди.

– Бормисан, кочкок болам! – деди ойиси унинг пешанасидан ўпиб. – Қишлоққа кетаётганингда нега учрашмадинг, кўпайгур!

– Шошиб турувдим, – деди Шерзод кизариб. «Эплломасанг, ёлғон гапириб нима қиласан, овсар!» деган фикр лип этиб хаёлидан ўтди. У қишлоққа кетиш олдидан келса бу аёл аясига албатта совға-салом бериб юборишини билар, шунинг учун атайлаб кирмаган эди.

– Аям сизга салом айтдилар! – деди у жилмайиб.

– Нима опкелдиз? – деди Зулайҳо Шерзоднинг кўлидан торткилаб.

Шерзод коғозга ўроғлик кўк сомсани оларкан, ойнаванд пешайвон эшиги очилиб, Абдувоҳиднинг хотини зиналардан тушиб келди.

– Уялмайсанми, Зулайҳо! – деди у кизчани койиб, – амакингни нега овора киласан?

У якин келиб, Шерзод билан бош силкиб саломлашди. Гулдор халат кийиб, пешанабоғ танғиб олган бу жувон Абдувоҳидга иккита келар, забардаст, дуркун аёл эди. Шерзод бу дилкаш, содда жувонни худди ўз синглисидек яхши кўрарди.

Қайнана-келин дарров айвонга жой ҳозирлаб чой келтиришди.

– Абдувоҳид қани, ойи? – деди Шерзод чой хўпларкан.

– Биласан-ку, феълини! Эрталаб пат-патини миниб чикиб кетганча ҳали дараги йўқ, ҳеч бўлмаса отдих кунлари уйда ўтирса-чи!

– Кепқолар, – деди Шерзод уни юпатган бўлиб. Очик эшикдан кўшни хонага разм солди-ю, Абдувоҳиднинг хотини хонтахта ёнига ўтириб олиб, сабзи арча бошлаганини кўрди.

– Мен тураман, ойи! – деди ўрнидан кўзғалиб. – Ҳали уйга борганим йўқ.

У қайнана-келиннинг ҳар қанча хайхайлашига қармай, илдам юриб кўчага чикди.

26

Йўқ, Шерзод уйга бормокчи эмасди. Бир хоналик уйда китоблардан бошқа уни кутадиган ҳамсухбати йўқ эди. У театрга боришга шошиларди. Зухрани кўриши кераклигини, кўрмаслиги мумкин эмаслигини ҳис қилар, шунини ўйлаган сайин баттар юраги ҳовлиқар эди.

Шерзод бировни ёмон кўрса, каттик ёмон кўрар, яхши кўрса, бутун вужуди билан яхши кўриб қоларди. Бу сафар ҳам шундай бўлди. У Зухрани яхши билмасди, унга ихлос ҳам қўйган эмасди-ю, аммо кўргиси келарди, вассалом!

Одатда, баҳорнинг бошланиши шунақа бўлади. Кечагина эриб битган қорнинг захи ҳали кетмасдан туриб, арикнинг кунгай қирғоғида олтин тугмачадай ловуллаб очилган қокигулни кўриб ҳайрон қоласиз. Шу кунгун уни совуқ уриб кетади, деб ўйлайсиз. Лекин эртасига

қарасангиз, унинг ёнида яна битта қоқигул очилади. Индинига сал нарироқда қорамтир-жигарранг ялпиз униб чиқади. Кейин тўсатдан бодом гуллайди. Кетидан ўрик новдалари гулга кўмилади. Шундай қилиб, яйраб-яйраб баҳор келади. Энди гул фаслини ҳеч қандай қуч тўхтатиб қололмайди.

Шерзоднинг кўнглидаги истак ҳам худди шунақа, арзимаган нарсадан бошланди. Зухра – Фаридага ўхшаркан: бошқа ҳеч гап йўқ. Аммо вақт-соати етгандан кейин баҳор тўсатдан ёпирилиб келгандек, Шерзоднинг вужудидаги талпиниш ҳам унинг бутун оламини алғов-далғов қилиб юборди...

У Хадра бекатида автобусдан тушди. Апрельнинг ўрталаридан бошлаб кун қизийверади. Ҳозир ҳам чошгоҳ қуёши ловуллаб нур сочар, кун тўсатдан исиб кетган, ҳар эҳтимолга қарши плашини билагига ташлаб олган одамлар терлаб-пишиб газ сув автомати олдида навбат кутишарди. Узун, тўртбурчак ҳовуз шаклида ишланган фаввора биллур томчиларни осмонга отар, «ҳовуз» четидаги мрамар тўсикка ўрнатилган қатор фавворачалардан ҳам сув отилиб, ишқомга ўхшаш манзара қасб этган эди. Унга қараб турган киши беихтиёр ечиниб, сув ишқоми орасига шўнғиб кетгиси келарди.

«Биллур гулга ўхшайди», деб ўйлади Шерзод фавворадан кўз узмай. У театрнинг жигарранг дарвозаси олдида борганида юраги қаттиқ-қаттиқ ураётганини ҳис этиб, бир зум тўхтаб қолди. Кейин шахт билан юриб борди-да, қоровулхона эшигини очиб, ичкари кирди. Тахта тўсик орқасида ўтирган ёш, забардаст йигит дарров ўрнидан турди. Эски стул унинг залварли гавдасини аранг тутиб турган экан шекилли, енгил тортгандек оҳиста ғийкиллаб кўйди. Шерзод салом берди. Йигит истар-истамас алик олиб, қовоғини солди.

– Йўл бўлсин?

– Отахон қанилар? – деди Шерзод унга жавоб бериб ўтиргиси келмай.

– Бугун ман исминдаман! – деди йигит зардали товушда. Унинг барқашдек соғлом юзи биров бехосдан те-

гиб кетса қон отилиб кетадиган даражада кип-қизил, бутун вужудидан куч ёғилиб турарди.

«Исминда бўлсанг, гавдангга хўп муносиб иш топган экансан», деб ўйлади Шерзод унга қаттиқ тикилиб. У чўнтагини ковлаб, ҳужжатини узатди, аммо гапирмади.

Қоровул йигит ҳужжатни синчиклаб текширди-да, қайтиб берди.

– Ҳозир испиктакл кўриги бошланди, – деди расмий оҳангда. – Залга кириш мумкинмас.

– Мен ҳовлида кутиб тураман.

Шерзод дарвозахонадан ҳовлига ўтиши билан олча тагида ётган Тарғил югуриб келди. Атрофида гир-гир айланиб думини ликиллатди-да, нари кетди.

Чамаси, чиндан ҳам янги асар кўриги бошланган, радиокарнайдан артистларнинг гап-сўзлари эшитилиб турарди. Театр томига чиқариб юборилган занглардаги ток япроклари сийрак соя ташлаган, ариқ бўйидаги гулсафсарлар очилай-очилай деб турар, нарида саф тортган сиренлар узум шодасидай шиғил кўкимтир кизғиш ғунча туккан эди. Шерзод секин-секин бориб, олча тагидаги ўриндикка ўтирди. Бу ўша ҳаррак эди. Ўшанда унинг бериги чеккасида ўзи, нариги чеккасида Зухра ўтирган эди. Ўшанда Зухранинг кулиб турган кўзларида ғалати ўт бор эди. Кейин... кейин Шерзод: «Яна келсам майлими?» деди. Зухра, «майлингиз», деб жилмайди... «Хўш, шу билан нима бўпти?» ўйлади Шерзод ўриндикнинг силлик тахтасини кафти билан чангаллаб. Хўп, Зухра репетициясини тугатиб чиқди, дейлик. Сен у билан саломлашдинг. «Мен келдим», деб илжайиб кўйдинг... Кейин у нима дейди? «Келган бўлсангиз барака топинг, яна нима дардингиз бор?» дейди. Шу билан тамом, вассалом! Кимсан ўзинг? Нимага билар-билмас бировга осиласан?

У яна анча ўтирди. Радиокарнайдан ҳамон сахнадаги артистларнинг овози эшитилар, улар бакириб-чакиришар, йиғлашар, аммо Шерзод ҳеч нимани англай олмас эди. Ниҳоят, ўрнидан турди-да, ҳовлидан ўтиб яна дарвозахонага келди.

Қоровул унга қараб илжайиб кўйди-да, совиб қолган чойини ҳўплади.

Шерзод дўппига ўхшаш куббадор циркнинг мармар биноси олдидан ўтиб, тагин фаввора рўпарасига бориб қолди. Фаввора ҳамон шошилиб отилар, сув «ишкоми» салкин нафас уфуриб турар эди. Шерзод кўча четида тўхтаганча ўша томонга ўтмокчи бўлиб пойлаб турар, аммо йўлдан муттасил ғизиллаб ўтаётган машиналар оқими бир зум ҳам тинмасди. «Шуям фаввора бўлди-ю, – деб ўйлади ғижиниб. – Дам оладиган жойни машина йўлининг ўртасига жойлаштириб кўядими аҳмок бўлмаса! Одамлар ҳордик чиқарганидаям жон ҳовучлаб ўтириши керакми?»

Машиналар оқими бир зум сийраклашган эди, у югуриб ўша томонга ўтиб кетди. Гулзор четидаги кама-лакранг ўриндикқа бориб ўтирди. Шу ондаёқ сувнинг салкин нафаси юзига урилди. Фаввора атрофини ўраган пастак мармар деворча ҳўл бўлиб кетган, жажжи бола-кайлар чопқиллаб ўйнашар, сув зарраларига кафтини тутиб кийқиришар эди. Негадир Шерзодга фаввора аввалгидек чиройли кўринмади. «Доим шунақа бўлади, – деб ўйлади у ковоғини солиб. – Ҳамма нарса узоқдан чиройли кўринади... Ким билсин, балки Зухраям... Овсар-эй, ўзинг кимсан?»

Шу пайт у ўриндикнинг нариги бошида ўтирган хотин ўзига тикилиб қараётганини сезди-ю, беихтиёр бошини бурди. У қора костюм-юбка кийган аёлни дафъатан таний олмади. Кейин бирдан ўрнидан туриб кетди. Бу – Доктор опа эди.

– Сизмисиз, опа? – деди Шерзод салом бериб. – Кечирасиз, доим халат кийиб юришингизга ўрганиб қолган эканман, танимабман.

– Менам аввалига танимадим сизни. – Доктор опа Шерзодга бошдан-оёқ қараб чикди-да, майин жилмайди. – Умрингиз узоқ бўларкан. Тузукмисиз энди?

– Раҳмат! – Шерзод миннатдор бош силкиди. – Рауф Абдуллаевич яхши юрибдиларми?

– Яқинда Канадага бориб келдилар. Юрак касаллик-лари бўйича анжуман бўлувди... Профессорнинг кизик одатлари бор. Қаерга борсалар энг аввал гўристонни зиёрат қиладилар, у ердаям шундай қилибдилар. Ҳамма жойдаям юрак хасталиги кўп экан, дейдилар.

– Начора, ҳаёт мураккаб, – деди Шерзод ўйланиб, – чигаллик бор жойда асабийлик бор.

– Ҳаёт мураккабмас, одамларнинг ўзи уни чигаллаштириб юборишади, ўғлим. – Доктор опа оппоқ сочларини кафти билан текислаб уф тортиб кўйди. – Ўзимизда айб кўп. Бир-биримизни кадрлашни билмаймиз.

Шерзоднинг кўз ўнгида Рауф Абдуллаевичнинг самимият тўла чеҳраси жонланди.

Кейин кишлоғини, тажанг, кўрс Раис бувани эслади. Унинг кетидан Сайфи Сокиевич ёдига тушди. «Нопоклик бор жойда асабийлик бўлмай иложи йўк», деб ўйлади қалбида оғир бир юк ҳис этиб... Кейин кеча кечаси кишлокдаги уйда ўтириб ёзган фельетонини эслади. Бу нарса чикса кетидан яна анча дилсиёҳликлар ёпирилиб келишини ўйлади. Устига-устак, атайлаб излаб келиб Зухрани тополмаганини ўйлаб, баттар асабийлашди.

«Начора, ҳаммаси бир-бирига боғлиқ», ўйлади фаро-муш бир тарзда.

Шунақа пайтларда доим кулиб турадиган Шоира эсига тушди-ю, сўради:

– Шоирахон яхшимилар?

– Юрибди, ҳаммани куйдириб, – деди опа жилмайиб. – Шоира қурмагур тузук. Ўзини хурсанд қилишни билади.

Негадир ҳозир Шерзоднинг кўз ўнгида Шоиранинг кулиб тургани эмас, сочлари паришон тўзиганча бир нуқтага тикилиб ўтирган маъюс қиёфаси жонланди.

– Салом айтинг, – деди опага юзланиб.

– Айтаман. Раҳмат. – Доктор опа фаввора атрофида югуриб юрган болакайлар томонга қараб кичкирди. – Алишер! Бу ёққа кел, ҳамма ёғингни ҳўл кипсан.

Қиска энгли йўл-йўл кўйлак, калта иштонча кийиб олган малла соч болакай тап-туп кадам ташлаганча, шу то-

монга югуриб кела бошлади. Доктор опа ўриндикдан туриб уч-тўрт кадам юрди. Энгашиб кучоғини очди. Болакай югуриб келиб уни «ачом» қилиб олди. Унинг малла сочлари Доктор опанинг оппок сочлари билан айкашиб кетди. Шунда Шерзод бу болакайни қаерда кўрганини бирдан эслади. Саккизинчи март куни Доктор опани кутлаш учун хонасига кирганида бу бола энди атай-чечак қилаётган эди.

– Қалай, неварам чопкиллаб юрадиган бўпқоптими? – деди Доктор опа болани кўтариб ўриндикқа қайтар экан. Унинг юзлари қизариб кетганди. Болакайнинг мовий кўзларида эса фақат гўдаклардагина бўладиган тиник бир ўт порларди.

Шерзод дафъатан ҳайрон бўлиб қолди.

– Неварангиз... – деди болага қараб.

– Дадасига ўхшайди-да, – Доктор опа Шерзоднинг фикрини уқиб жилмайди. – Дадаси эстон-да! Тўғрими, Алишер, дадангга ўхшайсан-а? – деди болани эркалаб.

Ўша куни Шерзод Доктор опанинг хонасида турган баланд бўйли, жингалак соч йигитни эслади.

– Дадасиям кичкиналигида шунга ўхшарди. – Доктор опанинг кўзига жиддият чўкди. – Фақат жуда озгин эди, касалманд эди. Ленинград блокадасидан олиб келинган етимлар ҳаммаси шунақайди. Болам ўлиб қолади, деб жуда кўрққандим. Йўқ мана, ўзидан кўпайди, – Доктор опа ерга тушмоқчи бўлиб типирчилаётган болакайга бармоғи билан пўписа қилди. – Бўлди энди, уйга борамиз. Овқатланадиган пайт бўлди.

Шерзод Доктор опага гарангсиб қараб тураркан, бирдан ҳаммасига тушунди. Демак, ўшанда ўзи кўрган жингалак соч йигит опанинг ўғли. Опа Ленинград камалидан омон чиққан болани асраб олиб ўстирган. Бу – невараси.

Доктор опа неварасини кўтариб икки-уч кадам юрганидан кейингина Шерзод хаёлини йиғиб олди. Сакраб ўрнидан турди-ю, кўлини чўзди.

– Менга беринг, опа, кўчадан ўтказиб кўяман.

Шерзод Алишерни кўлига олиши билан бола унинг қулоғидан тортқилаб, кула бошлади. Чамаси, у «беминнат» кулоқ топиб олганига қувониб, хадеб ғижимлар,

сийрак тишларини кўрсатиб кикир-кикир кулар, бундан Шерзоднинг ўзи ҳам завқланиб жилмаяр эди.

Кўчанинг нариги бетига ўтганидан кейин Шерзод болани ерга кўйди.

– Уйимиз яқин, – деди Доктор опа жилмайиб. – Бу ёғига ўзимиз кетамиз. Раҳмат, амакиси...

У неварасини етаклаганча секин-секин юриб кетди. Шерзод шошқин оқим орасида оппок сочлари лип-лип этиб кўриниб қолаётган Доктор опанинг кетидан қараб тураркан, калбида қандайдир илиқ, меҳрли бир туйғу уйғонди. Доктор опани шунча пайтдан буён таниб туриб, кўлида шифо топиб туриб, бу аёлни билмаганига ўзи ҳайрон қолди. «Қизик, – ўйлади паришон бир тарзда. – Баъзан асарга мавзу кидирамизу, уни ўзимиз кўролмай қоламиз. Нўноқ ёзувчилар!»

27

Ярим соатдан кейин у тагин театр олдига қайтиб келди. Боядан буён хаёлида айланиб юрган фикр қатъий қарорга айланди. Нега энди шу ерга келганда Зухрани кўрмай қайтиб кетиши керак экан!

У юраги аввалгидан ҳам безовтарок гурсиллай бошлаганини ҳис қилди-ю, югургудек бўлиб дарвозахона олдига келди. Қоровул йигит қаёққадир кетиб қолган, тўсик орқасидаги столда турган телефон муттасил жиринглар эди. Шерзод ҳовлига ўтди-ю, тўхтаб қолди. Чамаси, кўрик тугаган, артистлар чекка-чеккада тўп-тўп бўлиб туришар, баъзилари осмонга қараб кулишарди. Шерзод бир чеккада турган Зухрани дарров кўрди. У беқасам нимча билан чарм юбка кийиб олган, кўлида қизил сумкача бор эди. Ёнидаги дугонаси унга ниманидир тушунтирар, Зухра дикқат билан қулоқ солиб бош силкиб кўяр, сочлари силкиниб-силкиниб кетарди.

Шерзоднинг юраги отилиб кетгудек гурсиллай бошлади. Томоғи қакраб кетди. У қизни чақиришини ҳам, индамай тураверишини ҳам билмас, ўзининг ниҳоятда қулгили, аҳмоқона аҳволга тушиб қолганини сезиб турарди.

Худди шу пайт Зухра тасодифан шу томонга каради-ю, бирдан юзи ёришиб кетгандай бўлди. Кўзларида ўт порлаб, охиста бош силкиб кўйди. Шерзод эсанкираб колди. Тез-тез бош силкиб жилмайди. Зухранинг дугонаси шу томонга караб, нимадир деди. Зухра қошини чимирди. Шерзоднинг назарида унинг юзи тўсатдан кизариб кетгандек бўлди. «Сенга аталган гап бўлди», деб ўйлади кўнгли ғаш тортиб. У энди яна ҳам қийин аҳволда қолган эди. Ҳозир чиқиб кетса, шубҳали иш қилган бўлади. Кет-маса, яқин бориб, кимгадир, ниманидир гапириши керак.

Бу сафар ҳам Зухранинг ўзи уни мушкул аҳволдан қутқарди. У дугонаси билан тезгина хайрлашди-да, шу томонга юрди.

– Яхшимисиз? – деди Шерзод у яқин келиши билан. – Мен сизнинг олдингизга келгандим.

Зухра индамай жилмайиб кўйди. Шунда унинг тиник чехрасида, коп-қора кўзларида яна ўша жозибали ўт порлаб кетди. Икковлари дарвозахонадан чиқишди.

– Кўрик яхши ўтдими? – деди Шерзод бояги гапни давом эттириб.

– Қишлоққа яхши бориб келдингизми? – Зухра ёнла-маси унга караб кўйди.

Шерзоднинг ичида лоп этиб чироқ ёниб кетгандай бўлди. У ҳали ҳамма нарсани чуқуррок идрок этолмаса ҳам бир нимани тушунди. Демак, бу киз унинг каёқдалигини суриштирган. Демак... У қувончдан энтикиб кетди-ю, тўхтаб колди.

Зухра келишган силлик оёқларидаги тўмток пошнали туфлисини асфальт йўлга тез-тез босганча юриб борар, Шерзод эса турган жойида тўхтаб қолганди. Зухра бурилиб каради.

– Нима қилди? – деди жилмайиб. Унинг овозида му-лойим бир яқинлик бор эди.

Шерзод югуриб унга етиб олди.

– Мен ишхонангизга телефон қилган эдим, – деди Зухра жиддий оҳангда. – Янги спектакль кўригига таклиф қилмоқчийдим.

– Етиб келолмадим, – деди Шерзод ҳамон эсанкираб. – Ростини айтсам, сизнинг кўнғирок қилганингизниям энди эшитяпман. Ҳали ишхонага борганим йўқ. – У бир зум ўйлаб турди-да, кўшиб қўйди. – Раҳмат сизга.

Зухра хайрон бўлгандек елкасини қисди.

– Нима учун? – унинг кўзларида яна сеҳрли учкун чакнади. Шерзод унинг фақат спектакль кўриш учун таклиф қилмаганлигини тушунди. Тушунди-ю, вужудида ажиб бир енгиллик ҳис этди.

– Ҳаммаси учун, – деди у билан ёнма-ён юриб бораркан, беихтиёр хўрсиниб.

Зухра индамади. Икковлари фаввора олдидан ўтишаётганида сувнинг салкин нафаси урилди. Шерзод кўксини тўлдириб чуқур нафас олди. «Мунча чиройли, – деб ўйлади «сув ишкомига» қараб. – Нурдан ясалган афсонавий дарахтга ўхшайди...»

Каттакон шаҳар одатдагидек бепарво, беписанд кўринар, одамлар оқими йўлкани тўлдириб борар, уларнинг ҳар бири ўз қувончи-ю, ўз ташвиши билан яшар, шу оқим ичида бораётган икки вужудда рўй бераётган сеҳрли ғалаёнларга ҳеч ким парво қилмасди.

Трамвай бекатида одам калин, бетон супача устида оёқ қўйишга жой қолмаганди. Энг чеккада атлас кўйлак кийган икки киз гаплашиб турар, ҳар қайсисининг кўлида катта-катта қилиб дасталанган лолалар бор эди. Лолалар шу қадар йирик, шу қадар ёрқин ловуллаб турардики, бекатдагиларнинг ҳаммаси беихтиёр ўша томонга қараб қўйишар, гўё кенг далаларда кезган баҳор нафасини ҳар ким ўзича ҳис қилиб юрагида эрка туйғулар мавж ураётганга ўхшарди.

– Лолага чикмаймизми? – деди Шерзод тўсатдан. Бу гапни жуда бемаврид, кўполдан-кўпол қилиб айтганини кейин тушуниб қолди. Аммо энди бўлар иш бўлган эди. – Бултур ҳам Қозоғистон томонга лолага боргандик, – деди у яна ўша оҳангда. – Тўғри, машина масаласи чаток. Уртоғимнинг мотоциклида боргандим.

Зухра кошини чимириб Шерзодга бошдан-оёқ разм солиб чиқди. Чамаси, у бу ёзувчи йигитнинг шу қадар

тўпорилик билан таклиф қилишини кутмаган эди. «Тамом, – деб ўйлади Шерзод ўзини сўқиб, – тузукрок гап топсанг ўлармидинг?»

– Билмадим, – деди Зухра елкасини қисиб. – Акам эрта-индин армиядан келиши керак. Шунга уйда иш кўп.

– Бу гап ўзидан-ўзи миямга келиб қолди. – Шерзод очигига кўчиб қўя қолди. – Агар хоҳламасангиз, чиқмаймиз.

Зухра жилмайди.

– Кўрармиз. Мен ўзим хабар қиламан. – У Шерзодга қўлини чўзди. – Менинг трамвайим келяпти, илтимос, кузатманг.

– Трамвайингиз тез келаркан. – Шерзод унинг нозик қўлини оҳиста сикди. – Начора, хайр.

– Хайр! – Зухра эгик киприқларини туташтириб оҳиста бош силкиди. У тикилинч трамвайнинг орқа майдончасига чиқиб олгандан кейин қўлини баланд кўтариб шодон силкитди.

Шерзод узоқлашиб кетаётган трамвайга қараб тураркан, енгил энтиқиб қўйди. Бугун унинг хаётидаги энг хушнуд кун эди.

28

«Нимага кузатманг дедим?» Зухра трамвайнинг орқа деразасидан қараб, бекатда қолган Шерзодни излади. Аммо энди дераза олдини одамлар тўсиб олган, ҳадеб мўралайвериш ноқулай эди. Тамвай тикилинч, тер ҳиди анқирди. «Нега йўқ дедим, – деб ўйларди Зухра яна ўзини қойиб. – Барибир кейинги бекатда тушаман-ку. Пиёда келаверсак бўлмасмиди».

...Эркаклар кўпинча аёллардан нолийдилар. Аёл кишининг қалбини тушуниш қийин, деб ҳасрат қиладилар. Начора, пинҳон нарсани тушуниш ҳамиша мушкул бўлади. Сирли нарсани билиш ҳамиша машаққатли бўлади. Бунинг учун аёл киши айбдор эмас. Қиз бола сирларини пинҳон сақламай нима қилсин? Аслини олганда ҳамма нарсанинг пинҳонни ошкорасидан кўра кучлироқ

бўлади. Балки шунинг учун ҳам қиз муҳаббати йигит муҳаббатидан кучлироқ бўлса ажаб эмас.

Зухра шу топда Шерзод билан ёнма-ён кетишни жуда хоҳларди! Аммо дилидагиларни сездириб қўйишдан чўчиди. Ўзининг авайлаб юрган пинҳон сирларини очиб қўйишдан кўрқди. Ҳали дарвоза олдида турган Шерзодни кўргандаёқ юраги бир қалкиб тушган, Шерзод билан тузукрок гаплашишга жасорати етмаган эди. Шунини яшириш учун ўзини трамвайга ура қолди...

Зухра бундан икки ҳафта илгари – Шерзодни биринчи марта театр ҳовлисида кўрганида ҳам шунақа, ғалати аҳволга тушганди. У оилада ҳам, мактабда ҳам эркин ўсган, унча-мунча йигитларни писанд қилмас, анави кандидатга ўхшаган ўзига бино қўйган мухлисларни бир пақирга олмасди. Шунинг учун бўлса керак, театрдаги энг «юлдуз» артистлар ҳам у билан эҳтиёт бўлиб гаплашишарди. Лекин Шерзодни кўрди-ю, негадир уни кўп эслайдиган бўлиб қолди. Қизик, бу йигит бир келди-ю, аллақанақа беш дақиқа ичида Зухра кўп йиллардан буён ўйлаб юрган муаммоларни лўнда қилиб тушунтириб бера қолди. Зухра ижро этаётган ҳолатнинг моҳиятини ҳам, актёр ҳар доим бировнинг кўрсатмаси билан иш тутаверса, ўзининг ижодкорлиги йўқолиб кетишини ҳам аниқтиник айтиб берди. Зухра ўшандан буён ўзининг ишига ўзи қандайдир танқидий кўз билан қарайдиган бўлиб қолди. Оқшом чоғлари хонасининг деразасидан кўчага тикилиб ўтирганида, тўсатдан кўз ўнгига ўша йигит келади. Уйда, ўз хонасида ўтириб, фортепьяно чалаётганда оҳанглар тўлкинида шу йигит қиёфаси қалкиб чиқади. Шиддатли чехрасида майин жилмайиш уйғониб, унга тикилиб қараб турганга ўхшайди. Шунда Зухра дадасининг кутубхонасини титкилаб, Шерзоднинг ҳикоялар тўпламини топади. Ўқиган сайин бу йигитнинг қандайдир жўшқин, жиловсиз туйғуларини ҳис этгандай бўлади. Репетиция пайтида ҳам рўпарасида Шерзод турганга ўхшайди.

Охири бўлмади. Ўтган чоршанба куни Зухра Шерзод ишлайдиган таҳририятга кўнғироқ қилди. У Шерзодга шунчаки расмий оҳангда гапирмоқчи, янги спектакль

кўриги бўлишини хабар қилиб қўймоқчи эди. Шерзод йўқ экан. У билан ишлайдиган аллақандай йигит Шерзоднинг кишлокқа хизмат сафарига кетганини айтди.

Бугун мана, Шерзоднинг ўзи келиб қолди. Аввалига Зухра уни асар кўригига келган, деб ўйлаган эди. Шерзод тўғридан-тўғри сизни кўргани келдим, деб қўя қолди. Буни эшитиб Зухра энтикиб кетди. Демак, томошага эмас, унинг олдига келган.

«Ғалати йигит! – деб ўйлади Зухра ғизиллаб бораётган трамвай деразасидан ташқарига тикилиб. – Томдан тараша тушгандай лолага таклиф қилганини-чи?» Трамвай аллақандай панжарали кўприк устидан тараклаб ўтди. Зухра синчиклаб қаради-ю, бирдан ҳуши ўзига келди. Ие, икки бекат нарига ўтиб кетибди-ку!

Трамвай тўхташи билан у шоша-пиша тушди. Бахтига рўпарадан бошқа трамвай келаётган экан. У икки бекат орқага қайтди-да, бозорга кирди. Бугун шанба бўлгани учун бозор гавжум, расталарда янги узилган кўкатлар иси анкир, сув солинган пақирларга тўлдириб қўйилган лолалар узоқдан оловдай ёниб турар эди. Зухра резавор растасидан шовул, кўк пиёз, барра саримсок сотиб олди. Чўққисокол бир чол ялпиз билан исмалок сотиб ўтирарди. «Бозорга чиқариб сотилмаган нарсаям қолмади ўзи, – деб ўйлади Зухра мийиғида кулиб. – Ялпизгача пул...» У мева растасига ўтиб олма, анор харид қилди. Гўшт бозоридан янги гўшт олди. Бозордан чикканида кеча олган маошининг ярми тамом бўлган эди.

Улар Беруний кўчасидаги кўп каватли уйда яшар эдилар. Зухра иккинчи каватга кўтарилди. Қўлидаги иккита оғир-оғир қоғоз қопчани ошхонага олиб кириб қўйди-да, халатини кийиб, аввал ошнинг сабзи-пиёзини бостирди. Кейин мебелларни, пианино, китоб жавонларини яхшилаб артди. Гидамларнинг чеккасини қайириб пол ювишга киришди.

Зухра уч кундан бери уйда ёлғиз. Дадаси «халк контроли»да ишлагани учун хизмат сафарларидан бўшамасди. Сулаймон Рустамович уч кун илгари чигит экишнинг нега кечикиб кетганини текшириш учун Қорақалпоғистонга

кетган. Опалари бошқа шаҳарда туришарди. Аммо Зухра дадасининг шу бугун – 14 апрель куни албатта уйга етиб келишини биларди. Ҳар йили шу куни бу хонадонда оилавий тантана бўлади, унга биронта чет киши таклиф этилмайди. Бу тадбир ҳар йили беҳато ўтказилади. Бугун – Зухранинг онаси туғилган кун. У бундан тўрт йил илгари вафот этди. Агар ҳаёт бўлганда бугун эллик учга чиққан бўларди. Ана, меҳмонхонанинг тўрида унинг каттакон сурати илиғлик турибди.

Зухра полни яраклатиб артар экан, қотиб қолган белини ўнглаш учун қаддини ростлади-ю, онасининг суратига яна бир бор қараб қўйди. Онаси атлас қўйлак кийган, бош яланг, сочини чамбарак қилиб олган эди. Урушдан кейинги йилларда шунақа – сочни чамбарак қилиш расм бўлган экан. У бежирим лабларини қимтиб жилмайиб турар, гўё ҳозир бир нима деб гапирмоқчидай, қизини эркаламоқчи бўлаётгандай эди.

Зухра онасининг каттиқ гапирганини, қойиганини ҳеч эслолмайди. Ҳозир бола-чақали бўлиб кетган иккита опаси ҳам, Ҳасан акаси билан ўзи ҳам оналарининг хийла маъюс, сокин муомаласига ўрганиб қолган эдилар. Чамаси бу аёлнинг мана шундай оғир-босик бўлишида дадасининг ҳам ҳиссаси бор эди. Сулаймон Рустамович икковлари мактабда бир синфда ўқишган экан. Икковлари турмуш қуришлари билан уруш бошланган, Сулаймон Рустамович фронтга жўнаган. Икки йилдан кейин оғир яраланиб қайтиб келган. Хотини ёш бола билан ўралашиб қолган. Сулаймон Рустамович аввал райком қотиби бўлиб ишлаган, кейин обкомга кўтаришган. Болалар кўпайган сайин онлавий ташвишлар ҳам кўпаяверган.

Зухра онасининг баъзан ярим ҳазил-ярим чин қилиб дадасига айтган гапларини эшитиб қоларди. «Ўзингиз раҳбар ходим бўла туриб мени ўқитмадингиз. Дипломим йўқ», дерди у қулиб. Сулаймон Рустамович тамомила жиддий киёфада бош чайқаб қўярди. «Унақа деманг... Жамиятга яхши инсон етказиб беришнинг ўзи энг аъло диплом! Мана шу тўртта бола халққа фойда етказса, шунинг ўзиям катта бахт...»

Кўпинча «катта» одамларнинг боласи тантик бўлади, деб ўйлашади. Аммо бу оиладаги болалар ёшлигиданок меҳнатга бўйин эгиб ўсди. Қизлар чеварликни ҳам, пандаликни ҳам ўрнига кўядиган бўлишди. Зухранинг катта опаси ТошМИни битирди. Хоразмга йўлланма олиб ўша ерга ишга борди. Ўша ерда ўз курсдоши билан турмуш курди. Кичик опаси архитектор. Самаркандда яшайди. Зухра Театр рассомлик институтини битирди. Фақат Ҳасаннинг иши юришмади. У геология факультетига имтиҳон топшириб ўтолмади. Икки йил разведка группаси билан Бойсун тоғларида ишлаб келди. Яна имтиҳон топшириб, яна йиқилди.

Ўша ташвишли кунларни Зухра яхши эслайди. Бу пайтда онасининг саратонга чалингани аён бўлган, у тўшакка ёпишиб қолган эди.

– Шу болага ёрдам берсангиз бўлмайдимми, тилаб-тилаб олган битта ўғлингиз-ку, – деди бир куни Сулаймон Рустамовични койиб, – бир оғиз айтсангиз, йўқ дейишмайди-ку.

Ўшанда Сулаймон Рустамович изтироб билан бош чайкаган эди.

– Илтимос қиламан, нима десангиз денг. Шу масалага мени аралаштирманг. Мен бировнинг ўрнига ўзимнинг ўғлимни тикиштиришни истамайман.

...Бу – онанинг энг охирги илтимоси эди. Бир ҳафтадан кейин у узилди. Балки Сулаймон Рустамович кейинчалик бу нарсани ўйлаб кўп изтироб чеккандир. Аммо сездирмади. Бу орада Ҳасан армияга кетди. Бунга Ҳасаннинг ўзи ҳам қувонди. Негаки, у ҳам отасининг феълени яхши билар, Сулаймон Рустамович фарзандларидан биронтаси бирон жойда «фалончининг боласи» эканини айтиб фойдаланишини асло истамас, бунга йўл ҳам кўймасди...

Зухра кирғичдан чикқан турпни ликопчага ёйиб солди. Кейин анорни ёрди-да, йирик-йирик доналарини текислаб турп устига сочди. Бунақа салатни Зухранинг ўзи ўйлаб топган, онаси унга «Лолазор» деб ном кўйганди. Ҳозир Зухра онаси энг яхши кўрадиган таомларни тайёрлар эди. Ошга атайлаб беҳи солди. Буниям онаси яхши

кўрарди. «Лолазор» салатини столнинг ўнг ёнбошига – доим онаси ўтирадиган жойга қўйди. Дастурхонни энди тузатиб бўлган эди, эшик кўнғироғи жиринглади.

«Дадам», Зухра югуриб бориб эшикни очди-ю, салом берди. Сулаймон Рустамовичнинг тўла юзлари терлаб кетган, зинапоядан тез кўтарилган бўлса керак, харсиллаб нафас оларди. У қўлидаги тўрхалталарни Зухрага тутаркан, кизининг пешанасидан ўпиб қўйди.

– Яхши ўтирибсанми, қизим? – деди овози хириллаб.

Тўйиб дам олмагани учун бўлса керак, унинг кўзлари кизариб кетган, қора костюмининг елкалари чанг эди.

«Тўғри даладан келяптилар, – деб ўйлади Зухра унга жимгина тикилиб. – Дадам бечорага оғир...»

Сулаймон Рустамович йўлакдаги курсичага ўтирди-да, энгашиб кўнжли пойабзалининг боғичини ечди. Кейин оксоклана-оксоклана ювиниш хонасига кирди. Зум ўтмай сувнинг шовуллагани эшитилди. Зухра ётоқхонага илдам кириб кийим жавонни очди, дадасининг ғиштранг янги костюмини олиб каравот устига ташлаб қўйди. Кейин дадаси олиб келган тўрхалтадан қокланган балиқ олиб, чиройли бўлаклади-да, дастурхонга жойлади.

Бироздан кейин сочлари ҳурпайиб кетган Сулаймон Рустамович чиқди, индамай ётоқхонага кирди. Зум ўтмай янги костюмини кийиб чиқди.

– Опаларинг келмадими? – деди ўз ўрнига – стол тўрига ўтираркан.

Ҳар йили шу куни оила жамулжам бўлиши шарт эди. Аммо бугун негадир улардан дарак йўқ. Шунинг учун Зухранинг ҳам кўнгли чўкиб турарди.

– Кепқолишар, – деди у чой қуя туриб. – Узок жой, бошқа шаҳар. – Шундай деди-ю, хаёлидан бошқа бир ўй ўтди. «Дадам бошқа шаҳардан етиб келдилар-ку».

– Майли... – Сулаймон Рустамович чой хўплаб, пиёлани бир чеккага қўйди-да, «Кагор» виносининг пўкагини суғурди. Аввал биллур қадахга ўзига тўлдириб, сўнг Зухрага бир култум қўйди.

– Ол қизим! – деди қадахни ушлаб. – Онангнинг хоти-расини пок саклаш учун.

Бу гапни ич-ичидан тошиб келаётган титрокни бо-
сиш учун паст, осуда товушда айтди. Зухра шуни сезди-ю,
томоғига бир нима тикилиб, хиппа бўғилиб колди. Она-
си билан отаси канчалик оддий, канчалик тўғри одам-
лар бўлса, уларнинг ўртасида шунчалик буюк бир куч
бўлганини тўсатдан тушунди. Секин ўрнидан турди. Кў-
зида йилтиллаган ёшни сездирмаслик учун девор томонга
бурилиб олди. Сервантнинг эшигини атайлаб тарақлатиб
очди-да, нафис олча гулларининг тасвири туширилган
японча сервиз орасидан лаган олди.

– Ошни сузаверайми? – деди дадасига карамай.

– Сузавер, кизим... – Сулаймон Рустамовичнинг ово-
зи хириллаб чикди.

Зухра козон копгоғини очиши билан беҳи ҳиди
димоғига урилди. Шунда онасининг рангсиз, аммо кўркам
чехраси кўз ўнгига келиб тагин кўнгли бузилди. Дадаси
икковларининг бир-бирига қанчалик суяниб колишга-
нини ўйлади. Бирдан кўз ўнгига Шерзод келди. «Қизик,
ҳамма одамлар бир-бирига шунақа якин бўлармикин?»

У лаганни дастурхонга қўйганда ҳам шу фикр хаёли-
дан нари кетмасди.

– Нимани ўйлаяпсан, Зухра?

Зухра чўчиб бошини кўтарди. Дадасининг ўзига
синчковлик билан тикилиб ўтирганини кўриб эсанкираб
колди. Юзлари дув кизарганини ҳис қилиб кўзини олиб
кочди.

– Ҳеч нима, – деди ерга қараб. У дадасидан кўп нар-
сани яширмас, болалигидан шунга ўрганган эди. Аммо
ҳозир хаёлига келган фикрдан ўзи уялди.

Сулаймон Рустамович ош устида турган беҳини
чуст пичоғининг учига илиб, тахтача устига қўйди-да,
чаққонлик билан бўлаклади.

– Ол, кизим, – деди беҳиларни ош устига босиб. Энди
у аввалгидай вазмин, ўйчан бўлиб колганди. – Эртага
барвакт мозор бошига бориш керак, – деб қўйди у ўша
охангда.

Четдан караган кишига касалхона осойишта жойга ўхшаб кўринади. Аммо унинг ҳам ўзига яраша тошу тарозиси бор. Буни касалхонада ишлаган одам билади. Айниқса, беморларни қабул қилиб оладиган бўлимнинг ғалваси кўп бўлади. Бировни «Тез ёрдам» машинасида олиб келишади, биров кўлида рухсат қоғози билан жой бўшадини кутади.

Шоира кечаси шу бўлимда навбатчилик қилди. Кеча нотинч ўтди. Кўричак бўлиб қолган бир аёлни олиб келишди. Уни жарроҳлик бўлимига жойлаб энди тинчиганда, яна икки кишини келтириб қолишди. Бир ўтиришда жанжал чиқиб иккови ҳам яраланибди... Шоира эрталаб туриб, сумкачасидан жажжи кўзгусини олиб каради-ю, ранги сўлғин бўлиб қолганини кўриб, кўнгли чўкди. Унинг кўз ости салкиган, пешанасидаги чизик чуқурлашгандай эди. «Ўттизга чикмасдан қариб қоляпман, – деб ўйлади билинтирмай уф тортиб. – Иш ҳам ўлсин, ташвишлари ҳам...»

У икки четида теракзор шовуллаб турган йўлакдан ўтиб бораётганида куёш ёйилиб кетган, касалхона ҳовлиси гавжум бўлиб қолган эди. Иш куни бошланишига оз вақт қолгани учун шифокорлар шоша-пиша бўлимларга кириб боришарди. Шоира рўпарасидан келаётган Доктор опани узоқдан кўрди. Опа яшил кофта кийиб, бош яланг бўлиб олган, оппок сочлари тонг куёшида ловуллаб кўринаётганга ўхшарди. У якин келиши билан Шоира салом берди.

– Навбатчимидингиз? – деди Доктор опа тўхтаб.

Шоира жилмайди.

– Ҳа, приёмний покойда эдим.

– Яхши дам олинг! – Доктор опа бурилиб йўлида давом этди. Шоира яна уч қадамча босган эди, орқадан опанинг товуши эшитилди: – Айтгандай, Шоирахон...

Шоира бурилиб каради.

– Анави йигит салом айтувди сизга, – деди опа кулимсираб. – Самандаров-чи! Ўшани кўрувдим.

Шоиранинг юраги бир қалқиб кетди. У негадир ўша кундан буён Шерзодни тез-тез эслаб турарди.

– Раҳмат, – деди у одатдагидай кулиб. – Саломат бўлсин.

Доктор опа оҳиста қўл силкиб кўйди-да, теракзор хиёбондан тез-тез юриб кетди. Шоира қоровулхонадан ўтиб бораркан, негадир кўнгли ғаш бўлди. Шерзоднинг салом айтиши билан ўзининг қариб қолаётгани ўртасида қандайдир беўхшов алоқа борга ўхшар, шу нарсани ўйлаган сайин нохушлик сезарди кўнглида. Умуман, унинг ҳаётида нохушликлар кўп бўлди. Ҳатто энг қувончли дамларда ҳам катта-кичик кўнгилсизликлар шодлигига захар кўшиб турди. Шоира бу нарсаларнинг кўпчилигида онаси – ўзининг тукқан онаси айбдор эканини анча кейин тушунди. У отасини эс-эс танирди. Отаси кўп ичар, уйларида кўп уриш-жанжал бўларди. Онаси ресторанда ишлар, доим ишдан кеч қайтарди. У келгунча отаси ичиб маст бўлиб олар, кейин жанжал авжига чиқарди. Кейин отаси қаёққадир ғойиб бўлди. Уйлари тинчиб қолди. Қизиқ, шундай бўлса ҳам Шоира отасини кўмсайдиган, хархаша қиладиган одат чиқарди. Бир куни дадам қанилар, деб йиғлади.

– Даданг ўлган! – деди ойиси ғазабдан кўзлари қисилиб. – Ўли-и-б қолган. Билдингми? Яна сўрайдиган бўлсанг, тилингни суғур-иб оламан!

Шоира дадасини бошқа суриштирмади. Аммо дадасининг «ўли-и-б» қолмаганини тушунди. Онаси ишдан ҳамон кеч қайтар, қизалок қоронғи уйга қамалиб, кўркаписа онасининг келишини кутиб ўтирарди. Онаси эса доим ярим кечада қайтар, баъзан уни аллақандай «амакилар» кузатиб келишар эди.

Шоира эсини таниди. Мактабга борди. Шунда дадаси бекорга кўп арак ичмаганини, уйларида бекорга жанжал-тўполон бўлмаганини, дадаси бекорга уларни ташлаб кетмаганини тушунди. Шоиранинг онаси ёш эди. Унинг олдига келишган бир йигит келиб турарди. У Шоирани синглим, деб чақирар, кўп меҳрибонликлар қиларди.

Шоира ўнинчи синфни битирай деб турганда, шу йигит силаб-сийпаб туриб бир чанг солди-да, Шоирани бахти каро қилиб қўйди. Шоиранинг бахти бодом гулидай бемаврид очилди-ю, совук урган чечакдек қовжиради қолди. Онаси бундан хабар топиб, сочини юлди. Йигит нозикрок жойда ишларкан. «Ишхонангга хабар қилиб, уруғингни ўйнатиб юбораман», деб пўписа қилди. Аммо йигит бу очофат аёлни-нинг оғзини қалин қилиб мойлади шекилли, она тинчиб қолди. Фақат энди унинг ўз кизидан тили қисик жойи бор эди. У Шоиранинг олдида ўзини айбдор санар, топган-тутганини кизига ёпиштиришдан ўзга чораси қолмагани. Энди Шоира ҳам онасининг тили қисик жойини тушуниб қолди. Ўзига алоҳида эътибор талаб қиладиган бўлди. Тиббиёт техникумида энг чиройли, энг қимматбаҳо қийимни Шоира кияр, энг асил тақинчокларни Шоира тақар эди. Онаси бўлса кизининг номини «оқлаб олиш» тараддудига тушиб қолган, «тан-жони носоғрок» кизини амаллаб «эгасига топшириш»ни мўлжалларди.

Шоира тиббиёт техникумида ўқиб юрганда шунақа одам топилди. Қурилишда монтажчи бўлиб ишлайдиган бир йигит унга ошику бекарор бўлиб қолди. Шоира уни кўпам яхши кўрмасди. Аммо бўлғуси куёв онасига маъқул тушди. Интернатда катта бўлган етимгина бола экан. Йигит Шоирани сидқидилдан севар, бу қиз учун ҳар нарсага тайёр эди.

Тўй-томоша бўлди. Онасининг таъбири билан айтганда «Ҳамма иш ҳамирдан қил суғургандай ўтди-кетди». Ичкуёв бўлган бола меҳнатсевар, ҳалол йигит экан. Онаси ҳадеб битта гапни қайтарарди. «Хотин киши эрининг тиззасига ўтирса бас. Кейин елкасига миниб олиши ҳеч гапмас. Эрингни қўлга ол, қизим! Эрингни қўлга ол!» Шоира эрининг елкасига миниб ўтирмади. Тўғридан-тўғри бошига чиқиб қўя қолди. Негаки, у эрини ёмон кўрарди. Нимага ёмон кўришини, нимасини ёмон кўришини билмасди-ю, севмас эди, вассалом! Эри бўлса унинг чизган чизигидан чикмас, чиройли, суюкли хотинининг ҳар бир сўзини бажо келтирарди. Бунга сайин Шоира уни ҳурмат қилиш

ўрнига ёмон кўрарди. Нега шунака бўлаётганини Шоира анча кечикиб тушунди. Кейин билса у одамларга ишончини йўқотган экан. Эрта хазон бўлган баҳори ҳаққи, алданган умидлари ҳаққи ҳаётдан қасос олаётган экан.

Бунақа пайтда одам ҳадди сиккан кишисидан аламини олади. Шоира аламини кимдан олсин? Онасиданми? Нима фойдаси бор энди? Нима ўзгаради бу билан? У аламини эридан олди. Шоира қанча ситамкор бўлса, эри шунча итоаткор бўлиб борар, бунга сайин унинг ғаши келарди.

Бу орада Шоира қизча кўрди. Эрининг оилага меҳри янаям ошди. Шу билан баробар Шоиранинг талаблари ҳам ошиб борди. У яхши кийинишни, ўйнаб-кулишни хоҳларди. Эрининг маоши қўлига тегмасдан қимматбаҳо кийим-кечаклар олиб қўяр, маош жонивор юлдуз кўрмай жон берарди. Эри қурилишда ишлагани учун унга икки хонали уй беришди. Янги уйга янги жиҳозлар олиш керак. Бу пайтда Шоира техникумни битириб, касалхонага ишга кирган, лекин олган маоши ўзидан ортмасди. Эрининг оладиган юз эллик сўм ойлиги ҳам қумга сингган сув томчисидай изсиз йўқолар эди. Бу ёқда онаси ғиш-ғиша қилади. «Эркак одам ҳам юз эллик сўм учун ишлайдими», деб тўнғиллайди. «Уйингда обстановканг йўқ», деб жаврайди. Охири онасининг ўзи қуёвга минг сўм қарз бериб мебель олдирди.

Энди икки гапнинг бирида қарзи масаласи кўндаланг турадиган бўлиб қолди. Онаси бу билан ҳам тинчимасди. Шоиранинг қулоғига бир гапни қайта-қайта қуйди. «Тилла йиғ, болам, тилла йиғ. Оғир кунингда жонингга тилла ора қиради».

Шоира эрига зулмини оширди. Бора-бора эри икки сменада ишлайдиган, меҳнат таътили пайтида эса бировларнинг участкасида ғишт терадиган бўлди. Оилада пул хийла кўпайди. Аммо иштаҳа деган нарса ҳам ўпқонга ўхшайди. Кенгайган сайин кенгайиб кетаверди. Шоира эрининг озиб-тўзиб кетганини, эски-туски кийимларга ўралиб юришини кўрар, кўрган сайин ғаши келарди.

Худди шундай кунлардан бирида Шоира ўзи орзу қилган йигитни учратиб қолди. Техникумда бирга ўқиган дугонасининг тўйига борди-ю, косагуллик қилган йигит кўзига чўғдек кўринди. Шоира келин томондан вакил бўлиб ўйнади. Косагул йигит унга кўп хушомад қилди. Тўйдан кейин машинасида кузатиб кўйишни айтди. Чиндан ҳам ярим кечада бу йигитнинг «Жигули»си Шоираларнинг уйи олдида тўхтади. Йигит кинорежиссёр экан. Яқинда янги фильмни суратга олаётганини, бош қаҳрамон ролига Шоира жуда мос келишини айтди. Йўқ, уни кинога олишгани йўқ. Аммо Шоира билан режиссёр ўртасида ажиб бир яқинлик пайдо бўлди. Ўз эридан тополмай юрган дадилликни, киборликни, колаверса, машинани шу йигитдан топди. Шоира эрининг кун сайин чўкиб бораётганини кўрарди-ю, ўзи учун, фақат ўзи учун шунақа бўлаётганини тушунмас, тушунишни истамасди. Режиссёр хотинини ёмон кўришини, ажрашмоқчи эканини айтди. Шоира эрини баттар ёмон кўриб қолди. Энди унинг овқат пишириб ўтириши ҳам, Шоирадан олдинроқ бориб кизчасини боғчадан олиши ҳам хунук кўринарди кўзига. Хиёнатнинг ботқоғи тез чуқурлашади. Режиссёрнинг «Жигули»си Шоираларнинг уйи олдида ҳеч ҳайикмай келадиган бўлиб қолди.

Хунук гапнинг думи узун бўлади. Эри бу хангома-лардан дарак топди. Бир куни Шоира очилиб-сочилиб «Жигули»дан тушаётганида, устига келиб қолди. Йигитнинг пиджаги Шоиранинг елкасида эди. Эр ҳаммасини тушунди шекилли, Шоиранинг юзига тарсаки тортиб юборди. Алам билан қорнига тепди. «Жигули» ғириллаб бурилди-ю, жуфтаси ростлаб қолди. Бу орада учинчи каватдан Шоиранинг онаси югуриб тушди. «Золим» куёвининг дастидан дод устига дод солди. Аллақаяқдан етиб келган маст ўткинчилар «беғуноҳ» хотин кишига қўл кўтарган «номард»ни ерга ётқизиб ўласи қилиб тепкилашди. Шоира думини қисибгина уйга кириб кетди. Анчадан кейин тупроққа беланган, калтак зарбидан лаблари ёрилиб кетган эри уйга кирди. Шоира унинг жанжал кўтаришини

кутиб турган эди. Йўқ, эри жанжал кўтармади. Каравот-да ухлаб ётган қизчасини устига борди-да, энгашиб у юзидан-бу юзидан ўпди. Шунда икки томчи ёш кўзидан сизиб чиқди, эрта ажин туша бошлаган юзида қотиб қолди. У Шоирага, қайнанасига бир-бир қараб, индамай чиқиб кетди. Шу бўйи қайтиб келмади. Шоира эрининг қизчасини жонидан ҳам яхши кўришини билар, барибир қайтиб келади, деб ўйларди. Йўқ, эри қайтмади. Бир куни суддан чақирик қоғози келди.

Одатдагидек, суд «муштипар она»га – Шоирага ён босди. Эри икки хоналик уйини индамай топширди. Фақат бир оғиз гапирди. «Кўрсатган ҳунарларингизнинг жавобини бир кун оларсиз, ахир», деди-ю, этагини қоқиб чиқиб кетди. Шоира эридан кутулганига, эркин бўлганига шукур қилди. У бу хабарни айтиб режиссёрни суюнтирмокчи эди. Қизик, режиссёр суюнмади. «Чаток қилибсиз», деди-ю, иши кун сайин кўпайиб кетаётганини, яқинда янги фильм олиш учун узок муддат билан бир ерга жўнаётганини айтди. «Томга чиқаман деб ўрага тушиб қолдим», деган гап бор. Шоира шунақа аҳволга тушиб қолди. Шундагина, биринчи марта, «ёмон» бўлсаям эри борлигида дуруст яшаганини ўйлади. Яна бир куни қизик воқеа бўлди. Шоира қизини олиш учун боғчага борган эди. Қизи кум сепилган майдонда болалар билан ўйнар, бир болага қараб лабини чўччайтириб гапирарди:

– Адамла кесинла, этиб бераман. Битта урадила сани!

Шоиранинг юраги шунда яна бир зил кетди. Беихтиёр ўзининг болалигини эслади. Дадасини сўраб йиғлаганида онаси айтган гап қулоғи остида тагин жаранглаб кетди. «Даданг ўли-иб қолган, билдингми?»

Йўқ, у ўз боласига бу гапни айтолмасди. У қизчасини кучоклаб ўпди. Шунда хато қилганини, ўз қисматини боласига ҳам раво кўрганини ўйлаб сесканиб кетди. Эридан алиментни «куртдек» олиб турган бўлсаям, ҳеч қанақа нафақа ота меҳрининг ўрнини босолмаслигини тушунди.

Қиш кунларининг бирида онаси тўсатдан фалаж бўлиб қолди. Бир оёқ, бир қўли ишламай саккиз ой

шифтга караб ётди. Қизик, онаси айтган олтин оғир кунда жонига ора кирмади. Унинг жонига одам ора кирди, Шоира ора кирди. Ким билсин, эрининг охи фалакка етдими ё адолат деган тарози ўз ҳукмини кўрсатдими, хуллас, бу ёқда она азоб чекди, бу ёқда Шоиранинг тинчи йўқолди... Қизчасини хафтали боғчага берди. Уйдан кўнгли совиди. Шундай кунлардан бирида у эри билан тасодифан учрашиб колди. Ўша окшом Шоира ишдан эртарок чикди: кизчасининг туғилган куни эди. У боғчанинг пастак дарвозасидан кирди-ю, айвончада кий-чув килиб ўйнаётган болалар олдига борди. Улар орасида кизчаси йўқ эди. Шоира у ёк-бу ёкка аланглади. Боғча чеккасида, шафтоли дарахтлари остидаги ўриндикда ўтирган кизчасини кўрди. Қизча дадасининг тиззасида ўтирар, кийкириб-кийкириб кулар эди. Аввалига Шоиранинг ғаши келди. Аммо зум ўтмай, кўнглида илинжга ўхшаш нарса уйғонди. У хали ҳам бўлса эрини гаҳ деса кўлига кўндиришга ишонарди. Секин-секин юриб якин борди. Борди-ю, эрининг юзида аллакандай бегона бир ифодани – хотиржамликни пайкади. Илгари у доим куйиб-пишиб юрарди. Энди чехрасида қандайдир сокинлик пайдо бўпти. Гўё у изтироб оловида ёна-ёна тобланган, тоблана-тоблана совиган эди. Шоира гапни узоқдан бошлади. Эри бу ерга келгани яхши бўлганини, кизчасининг акли кириб колгани, отасини сўроқлаётганини айтди, ёшликда ҳар хил гаплар ўтишини кистириб кўйди. Эрининг бир туки ҳам ўзгармади. Фақат бир оғиз сўз айтди:

– Ўсибсиз!

Шоира тушунмаган эди, тушунтириб берди:

– Янаям сурбетлашибсиз.

Шоира ичига олов тушгандай ловуллаб кетди. «Эркак зотининг уруғига кирон келсин», деб ўзича ҳукм чиқарди. Начора, бу билан унинг ҳаёти яхшиланиб колмади. Шоиранинг уйга келишга юраги йўқ эди. Бола боғчада, уйда ҳеч ким йўқ. У кечалари уйғониб кетса, ўзининг ёлғизлигини ўйлаб эзилади. Тез қариб қолишдан даҳшатга тушади. Шунинг учун у ишдан юпанч ахтаради.

Кунора навбатчилик килиб ўзини овутади. Ҳали Доктор опа Шерзоднинг саломини етказганда Шоира негадир яна ўтмишини ўйлади.

Иш куни бошланган, троллейбус бўшаб қолган эди. Шоира ўртадаги ўриндикда ўтириб бораркан, тагин кўз ўнгига Шерзод келди. Ўша – бундан бир ярим ой илгари бўлган воқеадан кейин у негадир бу йигитни кўп эслади.

Шоира бу йигитнинг нимасини ёқтириб қолганини ўзи билмасди. Фақат шуни билардики, Шерзод йўлида учраган бошқа одамларга ўхшаб Шоирага шилқимларча осилмади. Шоира унинг юриш-туришида, ўзига муомаласида қандайдир покизаликни пайқайди. У ҳамма бир-бирини алдайди, эркак зотига ишониб бўлмайди, деб ўйларди. Шерзод Шоирани ҳам, ўзини ҳам алдамади.

Шоира бир имо қилсам, ҳар қандай йигит оёғим остига йиқилади, деб юрарди. Кейин билса ўзини-ўзи оёқ ости килиб юрган экан. Ўша – ўзи ишонган, ўзи ихлос қўйган режиссёр ҳам уни оёқ ости қилган экан. Шерзод бўлса уни ўзига танитди. Одатда, киши ўзгаларнинг нуқсонини дарров кўради-ю, ўз айбини ҳадеганда пайқай қолмайди. Вақт-соати етиб бирон нарса баҳона бўлса-ю, ўзига-ўзи бегона назар билан, четдан қарасагина нуқсонларини кўриб ҳайрон қолади. Шерзод билан учрашув ҳам Шоиранинг ўзини таниши учун баҳона бўлди. Ўшанда Шоира ўзининг бу йигитга муносиб эмаслигини билиб, уни ёмон кўриб кетди, аммо кўнглининг бир чеккасида унинг тўғри иш қилганини ҳис этди. Бу йигит ўзи билибми, билмайми, Шоирага бир нарсани эслатиб қўйгандек бўлди. Бу аҳволда яшаб бўлмас экан. Шоира ҳаётда бахтини тополмаганлиги учун бировлардан қасос оляпман, деб ўйларкану, ўзини ўзи жазолаётган экан. Ўзгаларни ўйинчок қиляпман, деркану, ўзини ўзи ўйинчок қилаётган экан. Ҳаётда бунақа яшаб бўлмас экан. Эртанги кун олдида ҳисоб бермасдан яшаш энг азобли нарса экан. Шоира буни ҳис этди-ю, ёш боладек самимий, аммо мағрур бу йигитга ҳурмати ошди.

...Шоира троллейбус бутунлай бўшаб қолганини кўриб, атрофга аланглади. Шундагина охирги бекатга ке-

либ қолганини пайкади. Сумкасини кўтариб, шоша-пиша пастга тушди. Шундоқ бекат рўпарасида икки каватли универмаг ойнаванд эшикларини очган, харидорлар чу-молидай ғимирлашиб, кириб-чиқиб, туришар эди.

Шоира беихтиёр ўша томонга қаради. У байрам яқинлиги, бунақа пайтда ноёб моллар сотилиши мумкин-лигини биледи. «Жуда бўлмаса атир оларман», деб ўйлади ойнаванд эшикдан кириб бораркан. У французча атирлар-ни яхши кўрарди, аммо уни топиш анча машаққат эди. Шоира ичкари кирди-ю, газлама бўлимида навбат кутиб турган хотин-халажнинг ҳаяжонли шовкинини эшитиб, ўша томонга юрди. У адашмаган экан: газлама бўлимида хонатлас берилаётганининг устидан чиқиб қолди. Дарров навбатга турди. Одам кўп эмас, нари борса ўттиз-қирк киши турарди. Кўк ласдан халат кийиб олган тилла тишли сотувчи киз чакконлик билан газ чўпини ўйнатар, навбат кутаётганлар эса бунақа ноёб нарса пештахтага камдан-кам чиқишини ўйлаб ҳаяжонланиб типирчилашар эди.

– Кўп берманг! Ҳаммага етсин! – деди кимдир кич-кириб.

Бошқалар ҳам шовкин солишди.

– Шундоқ килинг, синглим!

– Биз ҳам бенасиб қолмайлик.

Сотувчи киз уларнинг маслаҳатисиз ҳам ишини би-либ қилар, ҳар кишига икки кийимликдан ортиқ атлас бермасди. Навбат кутаётганлар буни кўриб анча тин-чиб қолишди. Лекин атлас олиш барибир уларга насиб қилмади. Шоиранинг навбати етишига беш-олти киши қолганида сотувчи киз тилла тишини ярақлатиб, ниҳоятда мулойимлик билан огоҳлантирди:

– Очередга турманглар, атлас тамом бўлди.

Харидорлар шовкин-сурон кўтариб юборишди. Со-тувчи киз икки кафти билан кулоғини беркитиб олган, тилла тишини ялтиратиб ҳадеб жилмаяр эди.

Ниҳоят, ичкаридан худди кизникига ўхшаш кўк халат кийган йигит чиқиб келди.

– Нима гап? – деди мулойимлик билан. – Мен завсек-цияман.

Харидорлар яна шовқин кўтаришди:

– Нега тамом бўлади. Энди икки тўп сотдинглар-ку!

– Атлас тамом бўлди, – деди бўлим мудури осойишта оҳангда. – Эрта-индин яна келиб қолади.

Харидорлар кўнишмади. Яна тўс-тўполон бўлиб кетди. Биров шикоят дафтарини сўради. Биров арзнома ёзма, деди.

– Редакцияга ёзиш керак! – деди кўринишидан ўқитувчиларга ўхшаган аёл аччиқланиб. – Жуда ҳаддидан ошиб кетди булар!

Шоиранинг кўз ўнгига ярқ этиб Шерзод келди.

– Бўпти! – деди. – Ҳаммамиз қўл кўямиз!

У универмагдан чиққанида терлаб кетган, асабийлашганидан бўлса керак, кулоклари шанғиллар, оёқларида мадор қолмаган эди.

Шоира қизишиб кетиб, харидорларнинг шикоят хатини таҳририятга обориб беришни зиммасига олгани учун энди афсусланди. «Қандок бораман, – деб ўйлади шикоятни буклаб сумкасига соларкан. – Нима деб қираман?»

Аммо у ваъда қилиб қўйган, энди бормаса бўлмас эди. У редакцияга эртага боришга қарор қилди.

30

Кеча Шерзод нашриёт билан тузган шартномага бинноан янги тўпламининг қалам ҳақини олди. Кассадан чиқиб Марказий телеграфга кирди. Байрамни ўтказиш учун ўзига юз сўм олиб қолди-да, қолган пулнинг ҳаммасини қишлоққа – синглизининг номига жўнатди. Аяси қанчалик қувонишини, қанчалик дуо қилишини кўз ўнгига келтириб, ўзиям суюниб кетди. Бугун бўлса фельетон босилиб чиқди. Шерзод иш шунчалик тезлашиб кетишини кутмаган эди. Кеча у фельетонини топшириши билан муҳаррир ўқиб чиқди-ю, навбатдаги сонда босишга топшириқ берди. У аллақандай кенгашга кетаётган экан. Муҳаррир фельетонни ўзи борида ҳал қилиб кетишни истаганини Шерзод тушунди. Бунақа ишлар «зам»га қолса

мужмаллашиб кетишини, чамаси, муҳаррирнинг ўзи ҳам билар эди.

Шерзод эрталаб барвақт турди-да, гастроном олдиданги дўкончадан газета сотиб олди. «Мактабнинг хўжайини ким?» деган фельетон тўртинчи саҳифада босилган эди. Шерзод автобусда кетаркан, уни яна синчиклаб ўкиб чиқди. Раиснинг кўп йиллардан бери мўл ҳосил етиштиришга уриниб келаётгани, ишнинг кўзини биладиган одам эканлиги таъкидлаб ўтилган, аммо ўзига ортикча бино қўйиб юборгани, одамларга зуғум ўтказаётгани танкид қилинган эди. Шерзод ўзининг беғараз ёзгани, ҳеч кимга ортикча бўёқ суркамаганига яна бир бор ишонч ҳосил қилиб, қувонди.

Аммо қувончи узоққа бормади. У саккизинчи қаватга чиқиши билан котибага рўпара келди.

– «Зам»нинг олдига киринг, дарров! – деди котиба Шерзоднинг йўлини тўсгудек бўлиб.

Шерзод хаёлан қулимсираб қўйди. Муҳаррир ўринбосари ёши олтмишларга борган, ўзи ҳам, феъли ҳам ғилдиракка ўхшаган дум-думалок киши эди. У бошини шифтга, оёғини ерга тегизмай юришга ўрганиб қолган, ўзининг соясидан ўзи кўрқарди. Муҳаррир борлигида «зам»нинг бор-йўклиги асло билинмас, аммо муҳаррир бирон ерга кетиб, иш «зам»нинг зиммасига тушса, ҳар куни мажлисбозликлар бошланарди. «Зам» бу билан бир томондан ўз ҳукмини кўрсатиб қўйишга, иккинчи томондан ҳар эҳтимолга қарши юкни ходимларга ортиб, ўзи бир чеккага чиқиб олишга уринар эди. Шерзод бунинг сабабини яхши биледи. «Зам» хато қилиб қўйишдан кўрқар, ҳамиша ҳамма иш сип-силлик бўлишини хоҳларди. Ҳозир ҳам у шуни ўйлади-ю, жилмайиб сўради:

– Мажлисми?

– Йўк! – котиба кескин бош чайқади. – Битта ўзингизни чакиряптилар. Боядан бери уч марта сўрадилар.

«Фельетон масаласида чакирган». Шерзоднинг хаёлига лоп этиб шу фикр келди-ю, ҳамон қўлида турган газетани буклаб, пиджагининг чўнтагига солди. «Муҳаррир

келиб-келиб шу пайтда сафарга кетганини қаранг, ҳамма нарса шунақа, аксига олади ўзи!»

«Зам»нинг хонаси ўзига хос қилиб безатилган эди. Ерга гилам пойандоз тўшалган, стол устида қадимий мрамор сиёҳдон, чойнак-пиёла турарди. Чарм курсига оқ ғилоф копланган, курсининг ўтиргичи юмшоқ бўлишига қарамай, «зам» уйдан махсус гардишсимон ёстикча тиктириб келган, шу ёстикчани тагига қўйиб ўтирарди. Ҳозир ҳам у курси суюнчиғига елкасини ташлаганча, газета ўқир, кабарик кўзойнак ортида кўзлари ғайритабиий даражада катта-катта кўринарди. У юм-юмалок юзига ғоят жиддий тус бериб, тўртинчи саҳифани кўздан кечирарди. Шерзод бир қарашдаёқ унинг фельетонга тикилиб ўтирганини пайқади. Секин салом берди. Мухаррир ўринбосари кўзойнагини йилтиратиб, бош силкитиб қўйди-да, «бу ёкка ўтиринг», дегандек имо қилди. Шерзод дараза ёнидаги стулга келиб ўтирди. «Зам» яна диққат билан фельетонни кўздан кечиришга тушди. У ҳеч нима ўқимас, чамаси Шерзодни бошлаб сўқишга шайланар, аммо гапни нимадан бошлашни билмас эди.

– Чақирган экансиз! – деди Шерзод, ниҳоят, токати ток бўлиб.

«Зам» кескин бош кўтарди. Кўзойнагини олди-да, қарс этиб столга ташлади.

– Сиз нима қилиб юрибсиз ўзи? – деди жеркиб. – Сизни деб қачонгача гап эшитамиз бизлар?

«Оббо, – деб ўйлади Шерзод ундан кўз узмай. – Анча қовуради шекилли!»

– Йўк, бунақа ишларни атайлаб қиласиз шекилли, сиз!

У «сиз» сўзини ғижиниб, кесатик билан таъкидлади.

– Дежур бўлганингизда хато ўтказиб юборасиз! Саҳифа ўқиётганда аллақандай асарларингизнинг сюжети ўйлаб ўтирасиз!

Шерзод касалхонага тушиш олдидан ўтказиб юборган хатосини «зам» ҳали унутмаган экан. Яна шуни эслатиши Шерзоднинг ғашини келтирди.

– Бу гапни аввалги мажлисда айтгансиз! – деди у «зам»нинг сўзини бўлиб.

«Зам»нинг лаблари титраб, сип-силлик, лўппи юзига қон урди.

– Манави-чи! – деди фельетон босилган саҳифани кафтининг орқаси билан шаппатилаб. – Ҳамма ишни расво қилиб кўйибсиз-ку. Ким жавоб беради бунга!

– Нима бўпти? – деди Шерзод хотиржам гапиришга уриниб.

– Яна нима бўпти дейди-я! – азбаройи тутакқанидан «зам»нинг юзи баттар қизариб кетди. – Кимга осилаётганингизни биласизми? Ким билан олишаётганингизни биласизми, ўзи?! Арзимаган бир гапни баҳона қилиб, бутун жумҳуриятга таникли одамни фельетон қилиш шартмиди!

«Раис бува ишга киришибди, – деб ўйлади Шерзод «зам»дан кўз узмай. – Питиллаб қопти! Гап таъсир қилибди, яхши!»

«Зам» ҳамон қўлларини асабий силкитганча, шанғиллаб гапирар, раиснинг машҳур одам эканлиги, шундок одамни фельетон қилиш мутлақо нотўғрилиги, мабодо муҳаррир буюрган тақдирдаям бу ишни қилмаслиги кераклигини гапирар эди. «Раиснинг таги бақувват, шундан кўрқяпман, деб қўя қолмайдими, бу! Нима қилади гапни чўзиб?» – деб ўйлади Шерзод, дераза томонга қараб.

Ҳаво булут эди. Нашриёт ҳовлисидаги тут дарахтининг шохлари асабий силкинар, дарахт остида турган кабоб кўрасидан тутун буруксаб ҳавога таралар эди. Шамол борган сайин кучайиб, яхлит деразанинг аллақаеридан ғуриллаб кирар, шифтдан ергача осилиб турган қия очик дарпарда оҳиста силкиниб кўяр эди. Шерзод деразанинг ташқари томонида, силлик алюмин соябон бурчагида хурпайиб ўтирган мусичани энди кўрди. Мусича бир бурчакка қисилиб олган, шамол кучайган сари момик патларининг ораси очилиб кулранг тусга кирар, жажжи оёқлари билан соябон қиррасига ёпишганча, мункиб-мункиб кетар, мунчоқдек кўзини жавдиратиб атрофга қараб кўяр эди. Шамол эса кучайгандан кучайиб борар, мусича сирғалиб-сирғалиб кетар, алюмин соябон қиррасига яна-ям маҳкамрок ёпишарди.

– Мен билмайман! – деди «зам» столни кафти билан шаппатилаб. – Ўртоқ Самандаровнинг хатоси учун мен жавоб беришни истамайман, тушундингизми? Яқинда махсус комиссия бу масалани обкомда муҳокама қилади. Бюро мажлисига ўзингиз борасиз. Ана ундан кейин обрўли одамларни фельетон қилиш қанақа бўлишини билиб қўясиз. Бу сизга ошиқ-маъшукларнинг ўпишишини тасвирлаб роман ёзиш эмас!

Унинг охирги гапи Шерзоднинг ҳамиятига тегди. «Зам» негадир бадий асар ёзишни енгил-елпи иш деб ўйлар, ёзувчиликни хийла майна қилиб гапирарди. Авваллари Шерзод бунга сезса ҳам эътибор бермаганди. Ҳозир жим туrolмади.

– Бўпти, – деди ўрнидан туриб. – Бюрога албатта қатнашаман. Мен фельетонни билар-билмас ёзган эмасман. – У «зам»нинг юмшоқ курсисига имо қилди. – Бу жойни ҳеч ким сиздан тортиб олмайди. Қўрқманг! Пенсияга чиққунингизча шу жой сизники! – У «зам»нинг юмалоқ юзи бир томонга қийшайиб, ғайритабий чўзилиб кетганини кўрди-да, янаям хотиржамроқ овозда қўшиб қўйди. – Ёзувчилик масаласига келсак, сиз унга тил тегизманг. Илтимос.

Шерзод эшик олдида борди-ю, «зам»нинг илон чаққандек сапчиб ўрнидан туриб кетганини кўрди. Аммо тўхтамади. Йўлакка чиқиб, эшикни қарсиллатиб ёпди.

31

Шерзод биринчи рейсга чипта олганди. Аксига олиб, самолёт кечикиб учди. «Як-40» Фарғона аэропортига қўнганида соат тўққиздан ошган эди. Шерзод такси топиб, обкомга етиб келгунча яна бир соатча ўтди. Обком биноси олдидаги гулзорда чечаклар тонг қуёшининг нурида ловуллаб порлар, асфальт майдонча чиннидай қилиб супурилган, катор-катор енгил машиналар яраклаб турарди. «Чаток бўлди, – деб ўйлади Шерзод зиналардан шоша-пиша чиқиб бораркан. – Кечикдим. Асли поездда келаверсам бўларкан».

Кеча кечкурун «зам» уни чакиртириб, шошилинич Фарғонага боришни буюрди. Фельетон юзасидан текшириш ўтказган комиссия эрталаб обком мажлисига йиғилишини айтди. «Эҳтиёт бўлинг, – деб қайта-қайта таъинлади. – Бу жуда нозик масала. Тағин қовун тушириб, бизни маломатга қолдирманг».

Шерзод алланечук сукунат чўккан йўлакдан ўтиб бораркан, тағин ўзини койиди. «Жуда хунук иш бўлди. Сендан бошқа ташвиши йўкми бу одамларнинг!»

У обком котиби ўтирадиган қабулхона эшигини очди-ю, энг аввал Раис бувага кўзи тушди. Раис шундоқ эшик рўпарасида – дераза олдида тик турар, кора костюм кийиб, ҳамма орденларини такиб олган эди. Шерзод бир лаҳза тўхтади-ю, енгил нафас олди. «Ҳали бошланмабди». Раиснинг рўпарасида тарашадек озғин бир киши турар, афтидан, икковлари қизғин суҳбатлашаётганларида Шерзод кириб, гапнинг белига тепганди.

Раис бува Шерзодни кўриши билан ранги ўчди.

– Ана, келди! — у ияги билан имо қилиб Шерзодни кўрсатди. Шерзод унинг беписандлик билан гапирганини билиб гаши келди-ю, аммо индамади. Раиснинг суҳбатдоши худди жинойтчига карагандек Шерзодга кўзини олайтириб қараб қўйди.

– Қийинчилик йилларида озмунча ёрдам бердимми буларга! – деди раис овозини баландлатиб. – Тўйғизганнинг қорнига тепиш, деб шуни айтади-да!

Шерзод ижирғаниб юзини ўгирди. У бурчакда ўтирган аёлни энди кўрди. Сочларига оқ оралаган аёл столи оҳиста тақиллатди-да, дашном берди.

– Ўртоқлар, ичкарида мажлис кетяпти!

Раис, лаблари пир-пир учганча Шерзодга еб юборгудек қараб қўйди-да, нари кетди. Унинг важоҳати ёмон эди. Ора-чора Шерзодга имо қилиб, суҳбатдошига алланималарни тушунтирар, суҳбатдоши ҳам бош силкиб, унинг гапини маъқуллар эди. Мана шу вазмин сукунат, раиснинг ўзини тутиши таъсир қилди-ю, Шерзоднинг елкасидан аллақандай юк боса бошлади. «Шунча одамни ташвишга солдинг, – деб ўйлади ўзини койиб. – Шунча

одамнинг вақтини олиб ўтирибсан». Кечадан бери унинг ўзи тан олишни истамай хаёлидан куваётган шубҳалар яна ёпирилиб келди. «Балки «зам» тўғри айтаётгандир. Балки Раис буванинг камчиликларини ошириб ёзгандирсан. Нима бўлгандаям бу одам колхозни оёкка турғазгани рост-ку! Шунча шон-шуҳратга бекорга эга бўлмагандир? Нимаики қилса колхоз учун, пахта учун қияпти-ку! Бу ердагилар биринчи гада унинг мана шу хизматларини ҳисобга олишмайдими, ахир!».

Вақт имиллаб ўтар, девордаги соат чиқиллаб, фурсат ўтишини баттар секинлаштираётгандек бўлар, бундан Шерзоднинг гаши келар эди.

Ниҳоят, эшик очилиб, ичкаридан уч-тўрт киши чиқди. Котиба раисга имо қилди.

– Кираверинглар.

Аввал Раис бува билан бояги суҳбатдоши, уларнинг кетидан Шерзод ичкари кирди. Хонада ўн-ўн икки киши ўтирар, хона жихозлари оддий эди. Деворга вилоят харитаси илиб қўйилган, бурчакда кўчма Қизил Байроқ турарди. Шерзод стол тўрида ўтирган обком котибинини дарров таниди. Кулча юзларида дехқонча содда бир ифода акс этиб турган, доим дўппи кийиб юрадиган бу йигитни у илгари ҳам уч-тўрт бор кўрган, аммо гаплашмаган эди.

Обком котиби гапни лўнда бошлади:

– Жумҳурият газетасида «Мактабнинг хўжайини ким?» деган фелъетон босилган эди. Шу фелъетон юзасидан обком комиссияси текшириш ўтказган. Комиссия ҳисоботини эшитсак...

Энг аввал қиска энгли катак-катак кўйлак кийган семиз бир киши сўз олди. Шерзод аввалига эътибор бермаган экан. Ўрнидан турганидан кейин уни таниди. Шерзод бу одамни колхоз шийпонида Раис бува билан бирга кўрганди. Хона салқин бўлишига қарамай, бу киши қизариб-бўзариб кетган, каттакон рўмолчаси билан ҳадеб юзларини, йўғон бўйнини ишкалаб-ишкалаб кўярди.

– Ўртоқлар! – деди у қандайдир тантанавор оҳангда. – «Тиниқсой» деганда биз энг илғор колхозни тушунамиз. Бу колхоз фақат районда эмас, бутун вилоятда планни доим

биринчи бўлиб бажаради. Мана, энг свежий мисол: бу гап ҳам колхоз посевнойни биринчи бўлиб бажарди. Шундок одамни бутун республикага дўмбира қилиш яхшимас.

Шерзод мажлиснинг бунақа оҳангда бошланишини кутмаган эди. Қизик, бу одамнинг далиллари чўчитиш ўрнига қайсарлигини кўзгаб юборди. «Яна ўша гап, яна ўша қалқон! – деб ўйлади бояги кишидан кўз узмай ўтираркан. – Обкомда шунчалик суянчиғи бўлганидан кейин Раис бува керилмай ким керилсин?» Шерзод шуни ўйлади-ю, кўнглини кемириб турган шубҳалар бирдан тарқалди. «Йўқ, сен тўғри иш қилгансан. Ҳақ гапни айтгансан. Қачонгача одамлар фақат бугунни ўйлаши керак. Нега энди эртанги кунни ўйламаслик керак!» Унинг томоғига яна ўша ғашни келтирадиган илиқ бир нарса тикилди. Қулоқлари шанғиллаб, юраги ура бошлади. Энди у семиз кишининг гапларини эшитмас, эшитишни истамас эди.

Навбатдаги сўз бояги тарашадек озғин кишига берилди. Бу одам вилоят ижроия кўмитасида ишлашини Шерзод энди билди.

– Фактларни текширганда, ўртоқ Самандаров, – у Шерзодга имо қилиб кўйди, – бизга бир оғиз маслаҳат солсангиз бўларди. «Тиниксой»нинг раиси вилоятда энг тажрибали раҳбарлардан. Ишнинг кўзини билади. Илмли, тажрибали ходим, техникадан аъло даражада фойдаланади. – У ўтирганларга бир-бир қараб чиқди-да, овозини баландлатди. – Бунинг устига «Тиниксой» колхозида кейинги пайтларда мисли кўрилмаган ишлар қилинди. Хонадонлар газлаштирилди. Ҳар уйда телевизор бор. Янги мактаб қурилди. Колхоз мактабга доим кўмак бериб туради. Шундай экан, мактаб ҳам колхозга ёрдам бериши керак-да! Анави ўқитувчидаям айб кўп. Раис билан жанжаллашиб қолган экан, шуни редакцияга ёзиб дoston қилиб ўтириши шартмиди? Андиша деган нарса бўлиши керак одамда!

Шу ерга келганда Раис бува чидолмади шекилли, ўтирган жойида гап ташлади:

– Иғвогар-да, кўр кори! Ўзи хемирининг ишини қилмайди, ишни дўндириб кўйганни кўролмайди.

Обком котиби кўлидаги ручка билан столни тақиллатди.

– Яна гапингиз борми? – деди ижроком вакилига қараб. Унинг қошлари чимирилиб кетган, афтидан, Раис буванинг муомаласи ғашини келтирган эди.

Ижроком вакили секин бош чайкади.

– Бўлди. Гапим шу...

– Гапингиз шу бўлса, нимани гапирдингиз ўзи? – Обком котиби ўрнидан туриб кетди. – Айтинг ахир, фелъетондаги фактлар тўғрими, нотўғрими?

Вакил эсанкираб қолди. Қўлларини ёзиб минғиллади:

– Умуман олганда, шунақа иш бўлган, болалар кўрак терган. Лекин раис бу ишни колхоз манфаатини кўзлаб...

– Ўтиринг! – Обком котиби ўтирганларга разм солди, – тагин ким гапиради? – деди осуда товушда, – марҳамат, ўрток Мирражабова.

Дераза тагидаги стулда ўтирган, сочлари текис қилиб турмакланган кўхлик аёл ўрнидан турди. Шерзод бу аёлнинг котиблардан бири эканини билар эди.

– Бизда ёмон бир одат бор! – деди у оҳиста хўрсиниб. – Бировни бир кўтар-кўтар қилсак, оёғини ерга тегизмай кўямиз. Бошимизга чиқариб оламиз-да, кандоқ қилиб туширишни билмай юрамиз. Бу кишининг муомаласига қаранг. – У раис томонга жаҳл билан қараб кўйди. – Сизнинг масалангиз муҳокама қилинган. Сиз бўлсангиз, қирк йил педагоглик қилган одамни «иғвогар» дейсиз, «кўр кори» дейсиз. Ўша ўқитувчини мен жуда яхши билман. Биров билан муштлашиб сўқир бўлган эмас. Ватан учун жанг қилиб айрилган кўзидан...

Шерзод Раис бувага қараб кўйди. У аввалига нажот кутгандек атрофга аланглади-ю, кейин секин бўйнини ичига тортди. Афтидан, у бу ерда ҳадеб ирғишлаш яхшиликка олиб бормаслигини тушуниб қолган эди.

– Ўрток Самандаров, сизда кўшимча гаплар борми?

Шерзод обком котибининг ўзига сўз беришини кутмаган эди. Беихтиёр ўрнидан қалқиди-ю, юраги гупиллаб урганча, гапни нимадан бошлашни билмай туриб қолди.

– Ростини айтсам, – деди овози хириллаб. – Бу ерга, мажлисга кириш олдидан фельетон ёзганим учун ўзим иккиланиб қолгандим. Шундоқ тажрибали одамни танқид қилиб хато қилдиммикин, деган шубҳага борган эдим. – У Раис бувага қараб қўйди-да, хўрсинди. – Йўқ, хато қилмаган эканман. Мен Тиниксойда туғилиб ўсганман, Раис бува яхши пахтакорлигини мен ҳам биламан. Лекин, – у бир зум тўхтади-да, ижроком вакили билан семиз кишига қаттиқ тикилди, – лекин планни ошириб адо этиш – кўнгилга келган номаъкулчиликни қилиш деган гап эмас. Бу масалани мен шунақа тушунаман. – Шерзод энди обком котибига қараб гапира бошлади. – Бу ерда ҳамма гапни рўйирост айтиш зарур, деб биламан. Шунинг учун фельетонда айтилмаган бир-иккита гапни қўшиб қўймоқчиман.

Раис, «тагин нима демокчи бу», дегандек кўзлари қисилиб унга қараб қўйди. Аммо Шерзод парво қилмади. Энди унинг вужудини қудратли, вазмин бир туйғу эгаллаган эди. Киши кўпдан буён ўйлаб юрган ҳақиқатни айтганида худди шу ҳолатни бошидан кечиради.

– Тўғри, Раис бува колхозни оёкка турғиздилар. Ҳосилдорликни оширдилар. Аммо бу киши колхозчиларга ҳар тарафлама ҳукм қилишга ўрганиб қолганлар. Ўзларига шунчалик бино қўйганларки, кабинетларида, бурчакдаги сейфнинг устида ўзларининг рамкага солинган сурати туради. – Шерзод семиз кишига кескин ўгирилди. – Ўша суратни сиз ҳам кўрган бўлсангиз керак. «Тиниксой»га боргансиз-ку, ахир.

Семиз киши кизариб-бўзариб, рўмолчаси билан юзини сийпалади.

– Колхозга автобус Раис буванинг рухсати билан қатнайди. – Шерзод раисга ўгирилди. – Тўғрими?

Раис индамай юзини бурди.

– Раис бува одамлар район марказига борса иш қолиб кетади, деб хоҳлаган пайтда автобусни тўхтатиб қўядилар. Қишлоққа театр келса, бу киши одамларнинг вақтини олмасин, деб ҳайдаб юборгудек бўлади. Ким қачон тўй

килишини Раис бува белгилайди. Кузда тўй қиладиганлар учун ўн кун вақт ажратилади. Шу пайтда улгурган одам улгуради, қолгани янаги йилга қолиб кетади. Мабодо бирон одам ўзича тўй қилса, айна базм қизиган пайтда чирок ўчириб қўйилади. Одамлар тўйда ўтирса, эртасига ишнинг мазаси бўлмасмиш. – Шерзод харчанд ўзини босишга уринса ҳам овозида ғазаб оҳанги жаранглаб кетди. – Агар йигит билан қиз бир-бирига талпиниб турган бўлса-чи! Нима ҳаққингиз бор уларга тўғанок бўлишга? Айтинг бўлмаса, Раис бува, одамлар бир-бирини яхши кўриш учун ҳам сиздан рухсат олсин! – Шерзод чуқур хўрсиниб атрофга разм солди. – Ўзбек пахта деб жонини жабборга бераётганини яхши биламиз. Балки раис ҳам пахтага меҳри туфайли шундоқ қилар. Лекин бунақа қилиқлар одамларнинг жонига тегади. Одамлар пахта деса безиллайдиган бўлиб қолади. Шунақа бўляптиям... Менинг гапим шу. Қизишиб кетган бўлсам, узр.

Шерзод жойига ўтириши билан хонага жимлик чўкди. Семиз киши каттакон рўмолчаси билан ҳадеб бўйнини арттар, ижроком вакили узун бўйнини чўзиб, анча нарида, стол тўрида ётган газетага кўз югуртирган бўлар, Раис бува лабларини қимтиганча тек ўтирар эди. Ниҳоят, обком котиби ўрнидан турди.

– Ҳаммамиз иш билан банд одамлармиз, – деди у босиқ овозда. – Ҳаммамиз тиним билмаймиз. Давр талабининг ўзи шу. Ким қачон қайси ишни қилишини билиши керак. Аммо энг асосий нарсани – одамларни унутиб қўядиган ўртоқлар бор. Мана шу энг ёмон иллат. Аслини олганда бунақа қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. – У негандир бошқаларга эмас, Шерзодга қараб гапира бошлади: – пайт келиб йиғим-терим машиналар зиммасига тушади. Бунақа ақлли машиналарни яратадиган авлод бугунги ўқувчилар. – У раис томонга кескин бурилди. – Ўша, сизнинг колхозингиздаги мактабда ўқиётган болалар яратади бу машиналарни! Биз сизнинг кўп йиллардан буён раислик қилишингизниям, урушдан кейинги машаққатли йилларда колхозни оёққа турғазганингизниям биламиз.

Ютуғингиздан қувонамиз. Лекин хато қилсангиз, хас-пўшлаб кетмаймиз. Ҳозир баъзи ўртоқлар сизнинг колхозингиз кўп даромад олишини айтишди. Ҳаммаси тўғри. Аммо бугун одамлар ўзига тўғри муносабатда бўлишни талаб қилишяпти. Бу ҳам бизнинг ютуғимиз. Нега деганда, бу одамлар ўз кадриниям, фидойиликниям ўрнига кўяди. Бунақа одамларни кадрламаслик нонкўрликдан бошқа нарса эмас!

Шерзод Раис бувага караб кўйди. Раис бир нуктага тикилиб ўтирар, аввалгидек бўйнини чўзмас, офтобда тобланган чайир юзида қандайдир сокин ифода бор эди. Гўё обком котиби Раис буванинг рўпарасига тиник бир кўзгу келтириб кўйгану, ҳар гапи билан шу кўзгуга қайта-қайта қарашга мажбур қиларди уни.

– Сиз колхознинг отаси бўласиз, – деди котиб ҳамон ўша босинки, лекин куюнчак оҳангда. – Ота деган ўз болаларига меҳрибон бўлиши керак. Колхозчининг боласи сизнинг ҳам болангиз. Унинг биринчи галдаги вазифаси – ўқиш. Ҳозир ўртоқ Самандаров айтган гапларга келсак, булар жуда жиддий масалалар. Колхозчининг тўйи, деҳқоннинг маърақаси деган тушунча тагида катта гап ётибди. Инсон кадр-қиммати деган гап ётибди! Тушундингизми?! Агар сиз колхозчининг пахтадан бўлак дарди йўқ десангиз, хато қиласиз.

Шерзод қалбида хушнуд бир енгиллик сезиб обком котибига тикилиб ўтирарди. Котиб унинг кўнглидаги гапларни қандайдир деҳқонча бир самимият билан, куйиб-ёниб гапирарди.

32

Киши ўз онасини нима учун яхши кўришини билмайди. Ўз онаси бўлгани учун яхши кўради. Киши ўз онасида рўй бераётган ўзгаришларни ҳам яхши пайкамайди. Эътибор бермайди бунга. Ўзингиз яшаб турган шаҳар ҳам шунақа. Сиз уни нима учун яхши кўришингизни билмайсиз, аммо каттик яхши кўрасиз. Унинг киёфасида бўлаётган ўзгаришларга кўпдан диққат қилавермайсиз.

Негаки, улар ҳар куни сизнинг кўз ўнгингизда рўй беради. Сиз уларни кўравериб кўникиб кетасиз. Аммо вақти келиб бир баҳона билан тўсатдан диққат билан назар ташлайсизу қанчадан-қанча ўзгаришлар бўлиб ўтганини, сиз бўлсангиз шунча пайтдан буён уларни сезмай юрганингизни ўйлаб, ҳайрон қоласиз.

Шерзод автобус деразасидан қараб бораркан, ҳозир тўсатдан шуни ҳис қилди. Май байрамига тараддуд ҳозирданок кизиб кетганди. Кўтарма машиналарнинг нарвонли майдончаси устига чиқиб олган, халат кийган кишилар бинолар деворини оклайди. Ҳашарга чиққан ўқувчи болалар йўлкалар атрофини тозалайди, фаррош хотинлар кўча четидаги қатор-қатор чинорлар танасига оҳак суркайди. «Байрамга ҳали ўн кун бор-ку, – деб ўйлади Шерзод, ҳамон ташқарини кузатиб бораркан. – Майли, бир жихатдан шуям яхши. Баҳонада шаҳар чиройли бўлиб қолади». Автобус шаҳар марказига етиб келганида, Шерзод Тошкент қанчалик латофатли бўлиб кетганини яна бир чуқур ҳис қилди. Музейнинг мрамор қасрига осилган шода-шоода чироқлар маржони унинг ҳуснини янаям очиб юборгандек эди. Ранго-ранг лампочкалар ҳали ёқилмаган, аммо кечаси улар ёнса нақадар жозибали манзара кашф этишини тасаввур қилиш қийин эмасди. Шу ондаёқ кўнглида қувонч аралаш ғурурга ўхшаш илиқ осуда бир туйғу уйғонди. У ўз хонасига кириб борганида руҳи баланд, кайфияти соз эди. Эшикни очиши билан одатдагидек хонани тутатиб ўтирган Абдувоҳидга кўзи тушди. У телефон трубкасини чангаллаганча аллаким билан гаплашарди. Шерзодга кўзи тушди-ю, қувончдан кичкириб юборди.

– Ие, мана, ўзлари кепқолдилар! – деди трубкага бакириб.

Шерзод портфелини стол чеккасига қўйиб телефонга қўл чўзаркан, Абдувоҳидга шубҳаланиб қараб қўйди. Абдувоҳиднинг телефонда ҳазил қилиб, лақиллатадиган одати бор эди.

– Ким? – деди Шерзод трубкага имо қилиб.

Абдувоҳид гўшакни кафти билан ёпиб, илжайди:

– Жонон! Сени яхши кўриб колганмиш. Икки кундан буён кидиради.

«Зухра!» Шерзоднинг хаёлига шу фикр яшиндек ёркин, яшиндек бир куч билан урилди-ю, дарров трубкани олди. Аммо жавоб қилишдан олдин Абдувоҳидга таҳдид қилди.

– Майнавозчилик қилсанг, абжағингни чиқараман!

Абдувоҳид яна илжайди. Митти кўзлари қисилиб, чўғ порлади.

– Биров сени яхши кўрса ёмонми, овсар!

– Лаббай, – деди Шерзод хаяжонини босиш учун атайлаб совук оҳангда.

– Сиз Самандаровмисиз? – деди кўнғироқдай овоз.

Шерзод илгари Зухра билан телефонда гаплашмагани учун овозини танимасди.

– Ҳа, Шерзодман, – деди босиқ оҳангда.

– Сизни топиб бўладими ўзи?

– Кечирасиз, – Шерзод жилмайди, – яна Фарғонага боришга тўғри кепколди. Эрталаб келдим.

– Мен, Шоираман.

Шерзод эсанкираб қолди.

– Ким? – деди у беихтиёр чўзиб.

Телефондаги овоз кулди:

– Шо-ира! – деди таъкидлаб. – Хотирангиз шунақа ёмонми?

Шерзод нима бўлганда ҳам Шоиранинг кўнғироқ қилишини ҳеч кутмаган эди.

– Ие, сизмисиз, Шоирахон! – деди у ўзининг кулгили аҳволдан ўзи мулзам бўлиб. – Қаердан гапиряпсиз?

– Яқиндан! – Шоира яна ўша жарангдор овозда гапирди. – Олдингизга кирмокчи эдим. Шу билан учинчи келишим.

«Нима юмуши бор экан?» деб ўйлади Шерзод норозилик билан. Балки бошқа пайт бўлганида у бундай аҳволга тушмасди. Аммо ҳозир Зухра эмас Шоира кўнғироқ қилгани учунми, хафсаласи пир бўлди. Шунга карамай иложи бориचा юмшокрок қилиб гапирди.

– Бўпти. Ҳозир рухсатнома ёзиб беришади. Саккизинчи каватдаман.

У гўшакни кўйиши билан Абдувоҳид иягини қокиб имо қилди.

– Ким?

– Ҳозир кўрасан! – деди Шерзод ковоғини солиб. – Жудаям хоҳлаётган бўлсанг таништириб қўяман.

Абдувоҳиднинг ковоғи осилиб кетди. Индамай, чўнтагидан «Прима» чиқариб, лабига қистирди.

– Мен сенга таништириб қўй дедимми?! Уни-буни қўй, муҳокама канақа ўтди?

Шерзод дўстининг елкасига қокиб жилмайди.

– Ҳаммаси яхши бўлди. Тинчликми бу ерда?

– Муҳаррир келди, – деди Абдувоҳид тамакининг учини эзгиларкан.

Бироздан кейин эшик очилди-ю, киска энгли гулдор кремплин кўйлак кийиб олган Шоира кириб келди. Шу ондаёқ хонани нафис атир иси тўлдириб юборди. Шоира янаям очилиб кетган, гавдасига мослаб тикилган кўйлаги баданига чиппа ёпишган, бўлиқ кўкраклари кўксидан отилиб чиқиб кетгудек тирсиллаб турар, кўзларида ҳамон ўша – одамнинг бошини айлантириб юборадиган ўтли табассум бор эди. Шерзод беихтиёр касалхонада бўлган ўша воқеани эслади, кўнглида бир чеккаси эхтиросга, бир чеккаси ийманишга ўхшаш аллақандай мавҳум туйғу уйғонди. Кейин касалхонадан чиқиб кетаётганида Шоира унинг рўмолчасини ювиб, шимини дазмоллаб қўйганини эслади-да, самимий оҳангда таклиф қилди:

– Ўтиринг, – деди дераза олдида турган стулга имо қилиб. Чамаси, худди шунга ўхшаш хотиралар Шоиранинг ҳам хаёлидан кечди шекилли, чиройли лўппи юзлари дув кизариб кетди.

Абдувоҳид кўлида тамаки тутган кўйи Шоирага қараб анграйиб қолган, шу туришда киприк қоқишга ҳам мадор қолмагандек эди. Шерзод дўстининг мўлтираб турган кўзларига, қошиқдеккина юзи, сийрак соқол ўсган ингичка иягига қараб қулиб юборай деди.

– Танишинглар, – деди жилмайиб. – Бу киши Шоира-хон. Бу – Абдувоҳид, менинг дўстим...

Шоира икки стол орасидан дераза томонга ўтиб бораркан, бош силкиб Абдувоҳидга салом берди. Шундагина Абдувоҳид бир марта оғир киприк коқди. Чала очилган оғзини юмди-да, энтикиб, «салом», деб кўйди. Кейин тўсатдан бир иш эсига тушгандек, сакраб ўрнидан туриб кетди.

– Мен ҳозир... – деди эшик томонга зипиллаб.

– Ўтиравер, – деди Шерзод кулимсираб.

– Машинкадан материал олишим керак.

Абдувоҳид эшикни ёпиши билан Шерзод Шоирага қаради. У энди кизармас, қисқа этаги остида кўриниб турган оппок сонларини чалиштириб ўтирарди.

– Тузалиб қопсиз, – деди у жилмайиб.

– Бунинг учун сизларга раҳмат.

– Сизгаям раҳмат! – деди Шоира тўсатдан.

Шерзод ярқ этиб унга қаради.

– Нега?

– Ўзим... – Шоира елкасини қисиб, яна жилмайди.

Шерзод ҳеч нима тушунмади, стол устидаги қоғозларни титкилай бошлади.

Шоира унинг тараддудланиб колганини кўриб, қора ялтирок сумкасини очди-да, икки варақ қоғоз олди.

– Мен сизга шикоят опкелдим, – деди одатдагидек жилмайиб. – Ёрдам берасизми?

– Қўлимдан келса, бемалол! – Шерзод қоғозни олди.

– Ёрдамингиз керакмасу, бир текшириб кўрсанглар инсофга келиб қолишармиди...

– Нима бўлди ўзи? – Шерзод қоғозни бир чеккага кўйиб Шоирага савол назари билан қаради.

– Чайковчиликни қачон тўхтатишади булар? – Шоира қошини чимирди. Шерзод унинг доим кулиб туришига кўникиб колгани учунми ҳозирги ҳолати жуда эриш туюлди. – Бир кийим атлас магазинда нари борса ўттиз сўм туради, – деди Шоира куюниб. – Бозордан юз эллик сўмга оласиз. Сешанба куни универмагга атлас келган

экан. Навбат билан борсам, икки тўп сотар-сотмас тамом бўлди, деб қутулди-қўйди, ноинсофлар! Ўзимиз кўриб турдик. Ҳар кишига икки кийимликдан ортик бермади. Ярим соатда юзта одам олгандаям бутун бошли универмагга бор-йўғи икки юз кийимлик атлас келмагандир ахир. Ўзи-ку, байрам баҳона озиб-ёзиб бир прилавка юзини кўриб қолган бу савил. Шуниям ёлчитиб сотишмайди.

Шоира тез-тез гапирар, жаҳли чикканидан кўзлари пирпираб оппок дўндик юзи кизариб кетганди.

«Тўғри, – деб ўйлади Шерзод ундан кўз узмай. – Бу одам нари борса саксон сўм маош олса. Битта кўйлакнинг ўзини юз эликка олиб кийса. Киймаса тағин бўлмаса. Замон талаби ошиб бораётган бўлса. Чайковчиликни йўқотамиз деймизу, бошка томонини ўйламаймиз. Чайковчи матоҳини фабрикадан ўғирлаб чикмас, ахир. Магазинга келган молни ўзига ўхшаган ўғридан икки баробарига олиб, уч баҳосига сотади. Вассалом!»

– Қайси универмаг экан? – деди у коғозга қараб.

– Ёзилган, ўша ерда! – Шоира бармоғини бигиз қилиб кўрсатди. – Навбатда турган одамларнинг ҳаммаси қўл қўймоқчи эди, коғоз етмади.

Шерзод коғозга синчиклаб қаради. Чиндан ҳам унга қиркка яқин одам имзо чеккан, кўпчилиги ишчилар, хизматчилар эди. Шерзод универмаг рақамини кўрди-ю, ялт этиб Шоирга қаради.

– Ие, Сайфиддин аканинг дўкони-ку, бу! Ўзингиз даволаган Сайфи Сокиевич бор-ку, ўша!

– Шунаками? – Шоира киприкларини пирпиратиб ўрнидан туриб кетди. Гўё бу янгиликдан қувонгандай жилмайиб қўйди. Аммо зум ўтмай ўрнига ўтирди-ю, тағин қошини чимирди. – Барибир! – деди кескин оҳангда. – Авлиё бўлсаям, нафсини тийиб юрсин. – У бирдан жимиб қолди-да, Шерзодга синчиклаб тикилди. – Ё бу одамни ёзишни хохламайсизми?

«Сен билган нарсаларни мен билмайманми, – деб ўйлади Шерзод Шоирадан кўз узмай. – На иложки, булар икки кунда ҳал бўлиб кетадиган масалалар эмас».

– Менга қаранг, Шоирахон! – деди у ярим ҳазил, ярим чин оҳангда. – Сайфи Сокиевич тугул, ундан каттаси бўл-саям ёзаман! Хотиржам бўлинг!

Шоира икковлари йўлакка чиқишлари билан Абдувоҳидга дуч келишди. У машинкаланган қоғозларни кўтариб, нимқоронғи, салқин йўлакдан секин-секин юриб келарди. Шерзод Шоира билан шу ернинг ўзида хайрлашиб кўя қолди.

Шоира йўлак бошида кўздан ғойиб бўлиши билан Абдувоҳид Шерзодга қараб илжайди.

– Зўр-ку, вей, қаёқдан топдинг?

– Таништириб қўяман, десам ўзинг қочиб кетдинг-ку, дарвиш? – Шерзод кулди. – Бир жиҳатдан тўғри қилдинг. Эри биринчи разрядли боксчи...

Абдувоҳид янаям ёйилиб илжайди:

– Менга деса жаҳон чемпиони бўлмайдими! Зўрни зўр, дейди-да.

Шерзод қах-қах уриб кулиб юборди. Абдувоҳиднинг елкасига гурсиллатиб мушт туширди-да, муҳаррирнинг хонасига йўл олди.

Эшик кия очик турар, муҳаррир стол олдида тик турганча бутилкадан пиёлага минерал сув қуяр эди. Шерзод кириши билан муҳаррир қадини ростлаб, сув ичди. «Яна ошқозони оғриётганга ўхшайди», ўйлади Шерзод унинг ранги ўчиб кетганини кўриб. Муҳаррир ўзининг аҳволини сездирмаслик учун бўлса керак, кескин ҳаракат билан стул суриб ўтирди.

– Қалай, бюро яхши ўтдими? Раис бувангиз кўп тўполон қилмадими?

– Ҳамма фактлар тасдиқланди, – деди Шерзод курсига ўтираркан. – Менимча, раиснинг ўзиям анча енгил тортди. Ора-чора одам ўзининг камчилигини кўриб енгиллашиб турса ёмон бўлмаса керак. – У кўлидаги қоғозни муҳаррирга узатди. – Яна битта ғалвани бошлаб келдим.

– Қани? – Муҳаррир қоғозни олиб синчиклаб ўқий бошлади. Шерзод столнинг бериги томонидаги курсида унга тикилиб ўтираркан, бу одамнинг чаккаларидаги соч-

лари эрта оқариб кетгани, ранги сарғайиб, кўзлари кир-
тайиб қолгани – ҳаммаси газетачиликнинг оғир, беҳаловат
меҳнатидан эканини чуқур хис этди. Бу одамнинг ўзини
ҳамиша дадил тутиши ҳам, тезкорлиги ҳам газетачилик
туфайли пайдо бўлган одатлар эди. «Қийин, – деб ўйлади
у муҳаррирдан кўз узмай. – Кеча-кундуз тиним билмаса,
доим эртанинг ташвиши билан югуриб юрса. Қийин бу
одамга...»

– Шундан бир иш чиқишига ишонасизми? – деди
муҳаррир кескин бош кўтариб. – Магазинчи тутқич бе-
рармикин сизга?

– Уриниб кўрай-чи, – деди Шерзод ўйланиб. – ОБХСС
дан одам чақирсақмикин...

– Бўпти, ишга киришаверинг, – муҳаррир хатни
Шерзодга қайтарар экан, яна жилмайишга уринди. – Ду-
рустсиз-ку! Фельетон ёзмайман, деб юрардингиз. Мана,
биттаси чикувди, ўзингиз кизиқиб қолдингиз.

– Бунисини мен азбаройи фельетон ёзишга кизикка-
ним учун танлаганим йўқ, – деди Шерзод хотиржам
оҳангда. – Бир нарсани кўпдан буён ўйлаб юрибман
ўзим. Нима учун амаллаб техникумни битирган сотув-
чи ўзининг машинасида катайса қилади-ю, йигирма йил
ўқиган инженер автобусга осилиб юради, деган савол ан-
чадан бери тинчлик бермайди менга.

Муҳаррир мийиғида кулди.

– Ёзувчисиз-да! Фалсафий умумлашмалар чиқаришга
устасиз. – У бирдан жиддий тортиб таъкидлади. – Бу ма-
салада хулоса чиқаришга шошилманг. Ҳаммага баравар
бўёқ чаплаш керакмас.

– Биламан! – Шерзод ўрнидан турди. – Мен бўёқчи
эмасман, биласиз-ку.

33

Газетачиликнинг битта ёмон томони бор: ишда тар-
тиб бўлмайди. Баъзан мўлжаллаб қўйган ишингизни бир
чеккага йиғиштириб, бошқа, шошиличроқ топширикни

базаришга тўғри келиб қолади. Бу гал ҳам шунақа бўлди. Эрталабки мажлисда Шерзодга метро қурилиши ҳақида зудлик билан репортаж ёзиб келишини топширишди.

Шерзод метрочилар билан кўп учрашган, кейинчалик бу хотиралар керак бўлишини билгани учун метро қурилишига кўп қатнар эди. У «Пахтакор» станцияси қад кўтариши керак бўлган чуқур ҳавза олдига етиб борганида, вақт чошгоҳга яқинлашиб қолган, «ховуз» ичида машина излари, пўлат арматуралар кўриниб турарди.

«Тушликка кетиб қолишмасайди», ўйлади у тик темир зиналардан пастга тушиб бораркан. Ҳавза тубида ер тагига кириб кетган иккита «ғор»нинг оғзи қорайиб кўринар, «ғор»лар бошланадиган жойда тахта уйча қад кўтарган эди. Шерзод бу уйчада смена муҳандиси ўтиришини биларди. У омонат эшикни очиб ичкари кирди-ю, бурчакдаги стол олдида тик турган, мовий кўзлари қоп-қора сочларига аллақандай мутаносиблик билан ярашиб тушган ихчам гавдали кишини кўрди. Шерзод бу муҳандисни танир, унинг фамилияси ғалати – Кац бўлгани учунми, яхши эслаб қолганди. Смена инженери ҳам Шерзодни эслаб қолган экан.

– Ҳа, пресса! – деди у Шерзоднинг кўлини қисиб. – Яна материалми?

Шерзод индамай бош силкиди.

– Кузатиб борайми? – деди инженер.

– Раҳмат! – Шерзод бош чайкади. – Каска берсангиз бўлди. Ўзим топиб оламан.

Муҳандис кулди.

– Топмай нима қилардингиз? Метронинг адашадиган кўчаси йўқ. – У тахта девордаги миҳда илиғлик турган сарғиш каскани олиб узатди.

«Худди Абдувоҳидникига ўхшайди», ўйлади Шерзод каскани кия туриб. Чиндан ҳам метрочиларнинг каскаси мотоцикл минганда кийиладиган каскага жуда ўхшар, фақат сал саёзроқ, айвончаси бор эди.

У каска тасмасини томоғидан ўтказа туриб сўради:

– Бугун қайси смена ишлаяпти?

– Омадингиз келди! – муҳандис иягини чўзиб кия очик эшик томонга имо қилди. – Валихоновни кидириб юрган эдингиз. Бугун шу ерда.

«Мана бу иш зўр бўлди!» ўйлади Шерзод омонат эшикчадан чиқар экан. У Валихонов деган моҳир лаҳимчи тўғрисида кўп эшитган, бир сафар бу одамнинг тупрок тагида қолиб кетганини айтиб беришган эди.

Шерзод бетон ҳалқалар билан мустаҳкамланган метро «Ғор» ичига кириб борар экан, худди узундан-узок қувур ичига тушиб қолгандай бўлди. «Ғор» деворларида, у ер-бу ерда лампочкалар ёниб турар, қувур деворига осилган симлар, ҳавони янгилайдиган вентиляция ичаклари кўзга ташланар эди. «Ғор» ичкарасига кириб кетган бир жуфт темир йўл излари оёқ остида хира ялтирайди. Йўк, булар ҳали метро поездининг изи эмас. Улар кўпорилган тупрокни кичкина вагончаларда ташқарига чиқариб ташлаш учун вақтинча ётқизилган. Шерзод ичкари кирган сайин ҳаво алланечук зах, оғир бўлиб борарди. Орқада, станция ҳавзасида қолган қуёш нури бир парча ёруғ доғга ўхшаб қолди. Туннель ичи жимжит. Фақат олисда – олд тарафда кучсиз шовқин қулоққа чалинади. «Лаҳимчилар ишлаяпти», деб ўйлади Шерзод из четидан секин-секин юриб бораркан.

Анчадан кейин ичкари томондан кизғиш нур кўринди. Гулдуросли шовқин садоси эшитилди. Зум ўтмай қизил чироқ ҳам, шовқин ҳам шитоб билан яқинлашиб кела бошлади.

«Вагонеткалар келяпти», ўйлади Шерзод ўзини четга олиб. У бетон деворга ёпишганча кутиб турди. Кичик-кичик вагончаларни судраб келаётган жажжи электровоз ингичка, асабий товушда чинқирганча сурон солиб ўтиб кетди. Тупрок ортилган вагончалар лип-лип этиб ўтди-ю, станция ҳавзаси томонга йўл олди. Яна сукунат чўкди. Шерзод уч-тўрт кадам босди-да, темир изларнинг икки четида вагончалардан тўкилиб қолган тупрокка кўзи тушди. Беихтиёр энгашиб, бир ҳовуч тупрокни кафтига олди. Тупрок ундек майин, кизғиш тусда эди. Ер юзида юрган

одам тупрокни кафтига олиб томоша қилганида бунақа аҳволга тушмайди. Аммо ер тагида – метро «ғор»нинг хира чироклари остида бу тупрок канақадир бошқача – ғайритабиий даражада кизил, хозиргина инсон томиридан оқиб чиққан қондек илик эди. Шерзод тупрокни сикимлаб тураркан, ғалати ўйларга борди. Қадимий китобларда ёзилишича, одамзоднинг хоки етти қават ернинг тагигача қоплаб ётармиш. Ким билсин, балки чиндан ҳам шунақадир? Икки минг йилдан буён озмунча жангу жадалларни кўрдими бу кўҳна Тошкент тупроғи! Ўз халифаларининг бир-бирига қилган хуружи етмагандек, ўзгалар бошига от солган араблар босқини, ҳали ўзи нон ёпиш нималигини билмай туриб, ўзгаларнинг кошоналарини вайрон қилган мўғуллар киргини, жоҳил хонлар хунрезлиги, Россия босқини озмунча қон билан суғордими бу тупрокни. Кимнинг қони бўлдийкин бу? Ўзга юртни забт этиш васвасаси билан от сурган келгинди жангчиникими ё ўз ватани учун жон фидо қилган аскарникими? Дунёни забт этиш учун қилич ўйнатган бефаҳм шоҳникими ё инсон боласи осойишта яшасин, деб китоб варақлаган зукко олимникими? Дунё кизик экан. Яхшилик билан ёмонлик, эзгулик билан қабоҳат ёнма-ён юрганидек, яхши одамлар билан қабиҳ кимсаларнинг хоки ҳам ёнма-ён ётаркан.

Шерзод хира йилтиллаб ётган из четидан секин-секин юриб бораркан, шуларни ўйлади.

Ниҳоят, у ғорнинг энг ичкарисига, сурон солиб ишлаётган махсус машина олдига яқин борди. Машина катта-кичик лампочкалар ёруғида аллақандай афсонавий девга ўхшаб кўринар, тупрок хиди чучмал мой исига араллашиб кетганди. Шерзод лаҳимчиларнинг ишини аввал ҳам бир неча бор кузатган эди. Улар қончиларнинг болғасига ўхшаган компрессорли ўйғичлар билан тупрок ўйиб туширади. Тепадан туйнук очиб олингандан кейин тахта тиргак ўрнатилади-да, пастдан янги туйнук очилади. Кейин тупрок кўпориб ташланади. Машина остида йиғилиб қолган тупрок вагончаларда ташқарига чиқариб ташланади. Машина эса ярим ёй шаклидаги эгик бетон

плиталарни деворга ёпиштиради. Шундай плиталарнинг еттитаси бир-бирига уланса, доира пайдо бўлади. Кейин лахимчилар ҳам, машина ҳам яна илгари силжийди.

Шерзод энди машина зинасига чикмокчи бўлиб тургани, сарғиш каска, комбинезон кийган шоп мўйлов киши тушиб келди. «Валихонов шу бўлса керак», ўйлади Шерзод унга кўл узатар экан. Мўйловли киши машина шовкинидан ҳеч нима эшитмаётганини имо қилди. Икковлари нарироққа – бетон девордаги лампочка тагига бориб тўхташди. Шерзод адашмаган экан. Валихонов унинг ниятини билди-ю, хайрон қолгандек елкасини қисди.

– Бизнинг нимамизни ёзасан, жиян! – деди шанғиллаб. – Ишлаб ётибмиз-да, Худо деб.

Шерзод кулди.

– Энг яхши смена, деб мақташяпти-ку!

Валихонов кафтининг оркаси билан юзининг чангини артди. Қуюк мўйловини силаб кўйди.

– Яхши ишлайдиганларнинг шох-бутоғи бўлмайди. Ғайрат қилса ҳаммаям яхши ишлайверади.

– Буниси майли-ку, тупроқ тагидан қандок омон чиқдингиз?

Валихонов ялт этиб Шерзодга қаради. Норозилик билан кошини чимирди.

– Энди шуни ёзиб дoston қилмокчимисан, жиян?

– Йўқ, – Шерзод сидкидилдан бош чайқади. – Шунчаки ўзим сўраяпман.

– Бунга анча бўпкетди. Эсданам чиқиб кетди. Тошкентнинг тупроғи ғалати ўзи. Мана ҳозир тупроқ купкурук. Бир метрдан кейин қарасанг, тўсатдан сизот сув чиқиб қолади. Ўшандаям... – У бирдан жимиб қолди. – Ке, жиян, мастernинг ўзи гапириб бера қолсин.

Шерзод машина зинасидан тушиб келаётган барваста гавдали йигитни энди кўрди. У ҳам Валихоновга ўхшаш комбинезон, каска кийиб олган, уст-боши чанг эди. «Смена мастери шу йигит экан-да», ўйлади Шерзод унга қараб.

– Тешабоев! – новча йигит Шерзоднинг кўлини қисаркан, ўзини таништирди.

– Бу йигит кандок қилиб обвал бўлганини сўраяпти. – Валихонов Шерзодга имо қилди. – Ўзингиз айтиб беринг.

«Тушунтиришни ҳам болади-ку!» деб ўйлади Шерзод хаёлан кулимсираб.

– Мен буни газетага ёзиш учун сўраганим йўқ, – деди у Тешабоевга юзланиб.

– Нима кипти, ёзсангиз ҳам бўлаверади! – Тешабоев жилмайиб Валихонов томонига имо қилди. – Икковимиз тупрок тагида кўмилиб қолдик. Ўз айбимиз билан. Тупрокнинг намлигига мос тиргович кўйиш керак эди. Бизлар бўлсак шошиб турувдик. Тўксон еттинчи пикетда рўпарадан келаётган отряд билан тўкнашимиз керак эди. Шунга ишни тезлаштирмакчи эдик.

– Кейин нима бўлди?

– Нима бўларди? – Тешабоев кулди. – Лаҳимчилар иккаламизни гўрнинг ичидан тортиб олгандек, тупрок тагидан суғуриб чиқаришди. Кейин касалхонада ётдик. Ундан кейин бошқармада болаб таъзимизни беришди.

– Мана энди юрибмиз Гўрўғлига ўхшаб! – деди Валихонов шанғиллаб. Шерзод кулиб юборди.

– Яхши, умрингиз узок бўларкан.

– Албатта! Аммо-лекин, жиян, агар ёзадиган бўлсанг, бизнинг мастеримизни яхшилаб мактагин. – Валихонов каттакон кафти билан Тешабоевнинг елкасига шаппатилади. – Инженерман, деб қўл ковуштириб ўтирмайди. Ўйгични олиб лаҳимчиларга карашиб кетаверади.

Тешабоев хижолат бўлгандек, Шерзод томонга бурилди.

– Сиз журналистикани битирганмисиз?

Шерзод индамай бош силкиди.

– Қайси йили?

Шерзод айтди.

Тешабоевнинг юзи бирдан ёришиб кетди.

– Ие, бизнинг хоним билан бирга ўқиган экансизларда. Фазлиддинова Фарида билан!

Шерзод бирдан қалқиб кетгандай бўлди. Бир зумда илик ёз окшомидаги нурга тўлик тўйхона, тантана садола-

ри, тўрда, Фариданинг ёнида ўтирган новча йигит кўз ол-
дига келди. Кейин Фаарида касалхонага борганида «Эрим
ернинг тагида» деганини эслади-ю, ҳаммасини тушунди.
Унинг рўпарасида худди ўша Жўравой турар эди. У ҳадеб
алланималарни гапирар, юзлари шодликдан ёришиб кет-
ган, негадир ҳадеб кулар эди. Аммо Шерзод ҳеч нимани
тушунмас, ҳеч нимани эшитмасди. Ниҳоят, у бир амаллаб
ўзини босиб олди.

– Ўзиям зерикди энди, – Жўравой мулойим жилмайиб
кўйди. – Ишга кирмасам бўлмайди, деяпти.

– Албатта! – деди Шерзод минғирлаб. У ўзининг бе-
маъни аҳволга тушиб колганидан ғаши келар, аммо нима
килишини билмасди. Шерзод бир вақтлар ўзи учун азиз
бўлган бир одамни юлиб олган бу йигит олдида илжайиб
туриш кўлидан келмаслигини билар, бу ердан тезроқ ке-
тишга ошикар эди. Ниҳоят, у жўялироқ баҳона топгандай
бўлди.

– Кечирасиз, – деди иложи бориша совуккон гапириш-
га уриниб. – Редакцияга эртароқ боришим керак эди.

Жўравой унинг кўлини самимият билан кисаркан,
кўзига тикилиб туриб, таклиф қилди:

– Уйга ўтинг, бир ўтиришамиз.

Шерзод беихтиёр кўзини олиб қочди.

– Раҳмат, – деди оҳиша. – Мавриди кепколар. – У
нарироқда турган Валихонов билан шошилиб хайрлашди-
да, тез-тез юриб кетди. Қизик, касалхонада Фаридани
кўрганида кўнглида уйғонган бегоналик ҳисси ҳозир,
унинг эрини кўрганда қандайдир қатъий қарорга айлан-
ди-ю, Фаарида билан ўрталарида бўлиб ўтган гаплар узок
ўтмишга ўхшаб кетди. У анча нарига боргандан кейин
бурилиб қаради. Валихонов кўринмас, чамаси, машина
ичига кириб кетганди. Жўравой эса баланд гавдасини ғоз
тутиб, чироқ остида турарди. У Шерзоднинг бурилиб қа-
раганини кўрди-ю, кўл силтаб кўйди. Шунда Шерзод бу
содда, дилкаш йигитни ёмон кўриши мумкин эмаслиги-
ни, ёмон кўришга ҳаққи йўқлигини бирдан ҳис этди. Ҳис
этди-ю, негадир енгил тортгандек бўлди.

Шерзод Тешабоев сменаси тўғрисидаги лавҳани топширганидан кейин ички ишлар бошқармасига кўнғирок килди. Лекин ОБХСС вакилини уч кунгача юбориша олмасликларини эшитди-ю, ўйлаб колди. «Начора, айб ўзингда, – деди шикоят хатини чўнтагига солиб йўлга тўшаркан. – Кеча вакил келганда ўзинг йўк эдинг». У трамвайга чикқанида катъий қарорга келди. «Битта шикоятни эплаб текширолмаманми».

Ярим соат ўтмасиданок у Сайфи Сокиевич директорлик киладиган универмагга етиб борди.

Директорнинг кабинети биринчи каватда, тор йўлакнинг охирида экан. Қабулхона кенг, девор тагига пастак суянчикли қатор-қатор стуллар терилган, чап томондаги чарм қопланган эшик олдида кош-кўзига куюк бўёк чаплаган, олхўридек балдок таккан малла соч котиба ўтирарди. «Ўххў, бутун бошли делегацияни қабул қилса бўлади-ку, бу ерда, – деб ўйлади Шерзод мийиғида кулиб. – Сайфи Сокиевичнинг димоғидан қурт ёғилганича бор экан».

Котиба уни кўрди-ю, «Безовта қилмаган сен колувдинг энди», дегандек қошини чимирди.

– Директор занят! – деди Шерзод билан саломлашмасданок.

– Олдиларида ким бор? – деди Шерзод қошини чимириб.

– Ҳеч ким! Но занят!

Шерзод индамай борди-да, чарм қопланган эшикни силтаб тортди. Котиба ўрнидан туриб хай-хайлаб етиб келгунча у ичкари кириб кетди.

Сайфи Сокиевич тўрдаги стол рўпарасида қандайдир қоғозларни титкилиб ўтирарди. Шерзод бир лаҳза хонага кўз ташлади. Ерга гилам тўшалган, иккита катта деразага оловранг дарпардалар тутилган, пойгакдаги бурчакда «ЗИЛ» совуткичи. Стол устида қўша-қўша кнопкали телефон турар, шифтда каттакон вентилятор парраги вазмин айланар эди.

Сайфи Сокиевич бирдан бошини кўтарди-ю, ўрнидан туриб кетди.

– Ие, Шерзоджон! – деди унинг истикболига юриб. – Кўришадиган кунимиз бор экан-ку, ука! Қалай, опок бўпкетдингизми? – У Шерзоднинг кўлини дўмбок кафти орасига олиб қисди.

– Раҳмат! – деди Шерзод унинг кўзига тик караб. – Мана, бир йўклаб келдим сизни!

Сайфи Сокиевич кулранг костюм, мошранг бахмал дўппи кийиб олган, юзларига кон югуриб, ранги кириб қолган, кўзининг остида салқиб ётган халтачалар ҳам йўқолгандек эди.

«Дуруст, тузалиб копти», ўйлади Шерзод чин кўнгилдан кувониб.

Сайфи Сокиевич ўз ўрнига эмас, девор тагида турган курсилардан бирига ўтирди.

– Марҳамат! – деди жажжи столнинг бериги томонидаги курсига имо қилиб. – Ўтиринг, ука! Минг раҳмат, бошим осмонга етди.

Шерзод яшил ғилофли юмшоқ курсига ўтирди.

– Чой! – деди Сайфиддин ака эшик томонга караб.

Шерзод бурилиб каради-ю, эшик олдида турган малласоч котибани кўрди. Чамаси, у бу «сурбет» харидордан шикоят қилиш учун киргану, директорнинг Шерзод билан қилаётган муомаласини кўриб тўхтаб қолганди. Лаҳза ўтмай у устига сочикча ёпилган чойнак, пиёлалар солинган бежирим кумуш патнис кўтариб кирди-ю, столга қўйиб чиқиб кетди. Шерзод тавозени йиғиштириб қўйиб, гапни бошлаб қўя қолди:

– Бир шикоят юзасидан келувдим, Сайфиддин ака! – деди чўнтагини қовлаб хатни оларкан.

– Раҳмат! – Сайфи Сокиевич гўё гап шикоят устида эмас, мактов ҳақида бораётгандай жилмайди. – Бош устига, – деди ихчам пиёлада кўк чой узатаркан. – Сиз бизнинг камчилигимизни кўрсатамиз, ёрдам берамиз дейсизу, биз кувонмаймизми?

Шерзод пиёлани столнинг бир четига қўйди-да, Сайфи Сокиевичнинг кўзига қаттиқ тикилиб сўради:

– Хатни ўқиб берайми ё мазмунини айтиб қўя қолайми?

Сайфиддин аканинг кўзларидаги табассум бир сония ҳам йўқолмади.

– Ўқинг-да, Шерзоджон, айбдор кимлигини билайлик, айбини бўйнига қўйиб жазосини берайлик... – деди эркаловчи оҳангда.

Шерзод таҳририятга келган шикоятни ўқиб эшиттириш мутлако шарт эмаслигини билса ҳам хатни атайлаб ўқиб берди.

– Хатга ўттиз уч киши кўл қўйган.

– Баракалла! – Сайфи Сокиевич кўзларида ҳамон ўша табассум билан ўрнидан турди. – Ҳозир аниқлаймиз-да! – деди ўзининг столи томон юраркан. У оқ тугмачалардан бирини босиб, гўшакни кўтарди.

– Ҳожи! – деди кескин овозда. – Менинг кабинетимга кир. Дарров.

У қайтиб келди-да, бўшаган пиёлага яна чой қуйиб узатди.

– Хатдаги гаплар тўғри! – деди ҳамон кўзлари йилтираб. – Ўша куни газмол бўлимида атлас сотдик... Бунака молни олиш осонмас. Базага шахсан ўзим бордим. Икки минг метр хонатлас олдик. Анави ерда, – у Шерзоднинг кўлидаги хатга имо қилди. – Тўғри ёзишибди. Уша куни очирид килиб сотдик. Аммо-лекин ярим соатда тамом бўлди, дегани тухмат. Икки кийимдан сотди, деганиям нотўғри. Ҳозирги харидор анойими? Керак бўлса ўн кийимлик, юз кийимлик олаверади. Дефицит мол... Абедгача талаб кетишди. Аммо-лекин ярим соатда эмас.

Эшик очилди-да, ялтироқ кўк халат кийган, кўзлари зағчаникидек чақчайган йигит бош сукди.

– Чакирдингизми, Сайфиддин ака?

– Торготделдан қайси кунги атласнинг накладнойларини опке, ука! Дарров, – деди Сайфи Сокиевич ўтирган жойида бўйнини чўзиб. Йигит чиқиб кетиши билан у яна Шерзодга ўгирилди: – ҳозир харидорлар ёмон бўпкетган! – деди бош чайкаб. Йўқни йўндирасан, деб тихирлик килиб туриб олади. Кунда бир хил атлас кийсам, дейди. Қўша-қўша гилам олгиси келади.

– Нима қилсин? – Шерзод елкасини учирди. – Ҳалол меҳнат килиб пул топганидан кейин, яхши еб-ичгиси, яхши кийингиси келади-да! Турмуш фаровон бўлиб боряпти.

– Биз ҳам шунга суюнамиз-да! – Сайфи Соқиевич тағин жилмайди. – Чой ичинг! – деди Шерзодга пиёла-ни узатиб. – Харидорнинг чўнтаги қанча қаппайса, бизнинг оборот шунча кўпаяди. Аммо-лекин кўпчиликнинг кўнглини баравар овлаб бўлмайди, ука. Мингтасини хурсанд қилсангизу, биттасининг кўнгли жойига тушмай қолса, бўлди, ким ёмон – биз ёмон. Бунақа ношукур одамларга хизмат қилгандан кўра... – Сайфи Соқиевич норозилик билан қўл силтади. – Аммо иложимиз қанча, вазифамиз шу!

Эшик очилиб, яна бояги кўзлари чакчайган сотувчи кўринди. У яқин келди-да, бир даста қоғозни Сайфи Соқиевичга узатди.

– Иккинчи шунақа ғалвага рўпара қилманг, жон ака! – деди у ёлвориб. – Атласни киядиган бошқалару, жабрини тортадиган биз! Ўша куниям қанча бошимни қотиришди. Нима, йўқ атласни катта холаманкидан оламанми?

– Кўп вайсама! – Сайфи Соқиевич уни жеркиб берди. – Мана, – деди қоғозларни Шерзодга узатиб. Уч минг метр олинган, саккиз сўм олтмиш тийиндан, ўша кунийёқ сотилган.

Шерзод минг урингани билан бунақа ҳисоб-китобларни тушунмаслигини сезди-ю, мутахассис вакилни олиб келмагани учун энди афсуслана бошлади. «Ҳар қанча текширгандаям ҳисобини тўғрилаб қўйгани аниқ».

– Ўша куни бўлимингиз неча сўмлик савдо қилганини эслайсизми? – деди сотувчига каттик тикилиб.

– Аниқ эсимда йўқ, – деди сотувчи хотиржамлик билан, – аммо ўша куни катта савдо бўлди. Йигирма мингдан ортиқ. – У ўйланиб туриб қўшиб қўйди. – Буни кассадан аниқласа бўлади.

– Ўша куннинг чекларини опкелсинми? – деди Сайфи Соқиевич ўрнидан туриб.

Сотувчи йигит бир зум талмовсираб турди-да, илдам чиқиб кетди.

– Бутунлай соғайиб кетдингизми энди, Шерзоджон? – Сайфи Сокиевич унинг ёнига келиб ўтирди. Елкасини суянчикка ташлаганча жилмайди. – Оббо сиз-эй, яхшиям мана шунака майда-чуйда ғалвалар чикиб кепқобсиз. Бўлмаса бир йўклай ҳам демайсиз, ука.

«Қизик, – деб ўйлади Шерзод хуноб бўлиб. – Нахотки бу одам ўзининг ҳақ эканига шунчалик ишонса? Нахотки мениям шунга ишонади, деб ўйласа! Шунча харидор ноҳаку, битта сотувчи ҳақ бўлиши мумкин эмас-ку». У Сайфи Сокиевичга яна синчиклаб разм солди. Сайфиддин ака оёқларини чалиштириб бамайлихотир ўтирар, худди пианино чалаётган мусикачидек, ялтирок пойабзали билан ерга тўшалган гиламни тепкилаб кўяр, кўзларида аллақандай олов бор эди. Шундагина Шерзод бу одам ўзини эрмак килаётганини тушуниб қолди. Текширишни бутунлай нотўғри бошлаганини, Сайфи Сокиевич ўзи билан мушук-сичкон ўйнаётганини, бу ўйинда ўзининг ютқазиб кўйганини бирдан пайқади-ю, вужуди ёниб кетгандай бўлди. «Хато қилдинг! Бутунлай хато қилдинг! – деди ўзидан-ўзи ғижиниб. – Борингки, биладиган одамни олиб келиб кассани текширтирдинг ҳам. Ўша кунгек ҳамма атлас сотилган, деб чек уриб кўйишмаганмикин булар! Борингки, омборниям текширишсин. Бир парча атласни саклаб кўярмиди булар. Хато, ҳаммасини хато бошладинг, галварс!»

– Менимча ГТИ дан одам опкелиб бўлимни ревизия қилдирганимиз яхши, – Сайфи Сокиевич кўзларини йилтиратиб маслаҳат берди. – Байрам арафасида оборотимизга сал зиён етади-ю, шундоқ бўлсаям майли, бемалол. – У дўмбок кафтини ёйиб яна қулди. – Бизнинг ишимизга ёрдам берасизу, биз йўқ деймизми?

– Демак, харидор иғво қилиб ёлғон гапларни ёзган экан-да! – Шерзод ўрнидан турди. – Тухмат қилган, шунақами? – деди у Сайфи Сокиевичга тик караб.

Сайфи Сокиевич калтабақай кўлларини икки ёнга ёзиб, яна жилмайди.

– Айтдим-ку, кўпчиликнинг кўнглини овлаш қийин.

Очиридда туриб-туриб етолмаганидан кейин алам қилса қилгандир-да!

Шерзод Сайфиддин аканинг кўзига тикилиб туриб кўл чўзди.

– Хайр! – деди захархандалик билан. – Тўғри айтдингиз, кўпчиликда гап кўп. Бир лукмадан берса тўйдиради, бир муштан урса ўлдиради. Ҳар қалай, эҳтиёт бўлинг.

– Шошманг, ука! Дунёнинг иши битганмас! – Сайфи Сокиевич ошкора майнавозчилик билан унинг кўлидан ушлаб совуткичга имо қилди. – Яхши бальзамим бор. Дардингизга малҳам бўлади. Хизмат юзасидан келган бўлсангиз, юмушингиз битди. Энди одамгарчилик юзасидан улфатчилик қиламиз.

– Раҳмат! – Шерзод мийиғида кулди. – Менинг битмаган ишларим кўпайиб кетяпти. Битирмагунча тинчи-майдиган одатим бор.

Шерзод совук бош силкиб қўйди-да, тор йўлакка, ундан савдо залига ўтди.

* * *

Байрам яқинлашиб келаётгани учун бўлса керак, зал тикилинч, харидорлар кўп эди. Ғовур-ғувур бир зум тинмайди. Ҳўллаб артилган мрамор полдан намиққан салқин нафас урилади. Баланд шифтдаги неон лампалар кўкиш, осойишта нур сочади. Каттакон парракли вентиляторлар тинимсиз айланади. Эрталаб ёмғир ёғиб ўтганди. Ҳозир бўлса кун бирдан исиб кетди. Шунинг учун расталар олдида тўдалашган одамлар орасида плаш кийганларни ҳам, кўйлакчан кишиларни ҳам учратиш мумкин. Шерзод ойнаванд айланма пештахта олдидан ўтаётганида чирок нурида ялтираб ётган катта-кичик соатларга қараб қўйди. Қўл соатларининг ёнига турли-туман тасмалар тегиб қўйилганди. Кейинги бўлим газмоллар растаси экан. Шерзод ўтиб кета туриб, тўп-тўп газмолларга разм солди. Бояги кўзлари чакчайган йигит уни кўрди-ю, намоишкорона истехзо билан юзини чириллатиб ўгирди. Нарироқда турган тилла тишли кўхлик қизга бир нима деган эди, қиз

хиринглаб кулди. Шерзод индамай нари кетди. Бу ерда аёллар пайпоғи билан савдо қилишар, ёнбош томонда эса тағин атторлик моллари қатор тизиб қўйилганди. Шерзоднинг кўзлари яна ҳар хил тасмалар, мойупа, калитбанд сингари икир-чикирларга тушди. «Мунча кўп бўлмаса бунақа майда-чуйдалар!» ўйлади у тикилинчдан нафаси қайтгудек бўлиб эшик томон юраркан. Шу пайт залнинг юқори томонида, эркаклар костюми сотиладиган ерда қаттиқ шовкин-сурон эшитилди. Шерзод беихтиёр тўхтаб қолди. «Нима бало, яна бирон дефицит нарса беряптими?» Шерзод азбаройи нима гаплигига қизиққани учун эмас, ҳамма ўша томонга қараб оққани учун беихтиёр яқин бориб қолди. Шу ондаёқ бу ерда нохуш гап-сўзлар бўлаётганини тушунди. Костюм бўлимига кираверишда қисқа енгли оппоқ кўйлак кийган бир киши турар, унинг ранги бўздай оқариб кетган, лабларидан кўпик сачраб, ҳадеб битта сўзни қайтарарди:

– Тарбиясиз! Тарбиясиз!

Шерзод одамлар орасини ёриб ўтиб яқин келди. Шундагина бу одамнинг бир қўли йўқлигини кўрди. У харид қилган нарсаларини чап қўли билан бағрига босиб олган, мрамар тошдан йўниб ишланган бургутча, муковасига яшил бахмал копланган фотоальбом, кизғалдоқ, чучмома аралаш жажжигина гулдаста – ҳаммаси ноқулай тарзда билагада кийшайиб турарди. Ўнг қўлининг тирсагидан пасти йўқ, ёш боланикидек ингичка, тўмток билагига кўйлагининг қисқа енгидан чиқиб, кизариб турарди. Шерзод унинг оппоқ кўйлагига қадалган орден тақиш учун мўлжалланган тахтачасини кўриб қолди. «Фронтвик экан!» деган хаёл лип этиб фикридан ўтди-ю, атрофда тўпланиб турган одамлардан сўради:

– Нима гап?

– Тарбиясиз! – деди бояги киши яна асабийлик билан. – Бир парча қоғоз нима деган гап?! Тарбиясиз! – У ҳар кичқирганида лаблари пирпирар, ягона қўли қаттиқ титрар, азбаройи асабийлашганидан бўлса керак, оппоқ сийрак сочининг орасигача кизариб бошидан тер чиқиб кетганди. – Бир парча қоғоз кимни ўлдирибди, уятсиз!

– Ўзингизни босинг. – Шерзод унинг чап кўлидаги мрамар бургутча билан альбомни охишта олди, гулдаста ғижимланиб кетган экан – кизғалдоқлар дув этиб ерга тўкилди. – Нима килди?

Унинг вазмин муомаласи таъсир килди шекилли, кекса харидор ўзини анча босиб олди.

– Манави ерда мактаб бор экан, – деди якка кўли билан кўча томонга имо килиб. – Уруш ветеранларини учрашувга чакиришувди. Болалар шу совғаларни беришди. – У Шерзоднинг кўлидаги мрамар бургутча билан альбомга имо килди. – Аҳволни кўриб турибсиз. – Бирдан унинг лаблари пирпираб кетди. – Шуни ўраб ола қолай, деб бир парча қоғоз сўрасам, олдига солиб ҳайдаяпти, манави тарбиясиз!

Шерзод бурилиб каради-ю, катор-катор костюмлар осилган узун ялтироқ илгакларнинг бериги бошида ёзув машинкасига ўхшаган электр касса олдида ўтирган, халат кийган, чумчукдек ихчам йигитни кўрди. У бўлаётган гап-сўзларни мутлақо эшитмаётгандек оёқ чалиштириб ўтирар, аммо ранги ўчиб кетганди.

– Қоғозим йўқ, деб тўғрима-тўғри айтиб кўя қолсаям майли эди, – деди бир кўлли киши яна овози титраб. – Ҳалимхона у ёқда, зикирхона бу ёқдами, бу матоҳларни кимдан олган бўлсанг, қоғозниям ўшандан сўра, – дейди.

Шерзод титраб-қакшаб турган бу одамнинг ҳолатини бирдан чуқур ҳис этди-ю, ўзи ҳам титраб кетди. Бу одамни собиқ жангчи деб, қаҳрамон деб, иззат-икром билан учрашувга чакиришган. У ҳаяжондан кўзлари ёниб ўтирган болаларга уруш хотираларини гапириб берган. Болалар унга гулдаста беришган, совға-саломлар тақдим этишган. У ўша қувонч завқи билан, ўша ҳаяжон тафти билан бу ерга киргану, бир парча қоғоз сўраган. Анави аблаҳ бўлса бир сўз билан илондек чакиб қариянинг кўнглини чилпарчин килган.

Шерзод ранги гезариб ўтирган сотувчи болага ғазаб билан каради. Шу тобда у чиндан ҳам сувилонга ўхшаб кетди. Вужудини қакшатган ғазаб юзига отилиб чиқди.

– Бир парча қоғоз берсанг асаканг кетадими, – деди сенсираб. – Ё пул чикмайдиган иш қилсанг ўлиб коласанми?

Ихчам сотувчи ўтирган жойида секин бошини бурдида, пашша кўригандек чап кўлини силтади.

– Э, ўт-э! Даллоллик қилган онангни...

Шерзоднинг миясига гупиллаб кон қуюлди. Кўлидаги альбом билан мрамар бургутчани ташлаб юбордими, эгасига бердими, ўзи ҳам билмай қолди. Отилиб ичкари кирди-ю, сотувчининг ёқасидан олиб даст кўтарди.

Шу ондаёқ ҳамма ёқ сув қуйгандек жимжит бўлиб қолди. Сотувчилар турган жойида қотиб қолишган, бири харидорни, бири сотувчини айблаб шовкин солаётган «томошабин»ларнинг нафаси ичига тушиб кетганди.

Кейинги дақиқада Шерзод яна шовкин-сурон бошланганини ғира-шира илғади-да, сотувчини судраб ўртага олиб чиқди. Мушук болани кўтаргандек, оёғини ерга тегизмай судраганча зал ўртасидан олиб ўта бошлади. Одамлар ўз-ўзидан уларга йўл бўшатишар, икки томонда «жонли йўлак» пайдо бўлган эди.

Қабулхонада ўтирган қотиба кўзлари олайиб ўрнидан туриб кетди. Шерзод харсиллаб нафас олганча Сайфи Сокиевичнинг чарм копланган эшигини очди. Сайфиддин ака телефонда гаплашиб ўтирарди. Шерзод йигитчани судраб бориб боя ўзи ўтирган курсига иткитди.

– Манавингизнинг оғзини боғлаб кўйинг! – деди хансираб.

Сайфиддин ака югуриб уларнинг ёнига келди. Шу ондаёқ эшик очилиб, икки-уч сотувчи, беш-олти харидор ёпирилиб киришди. Сотувчилар Шерзодни ўласи қилиб уришга шайланиб туришар, кўзлари ғазабдан чакнар эди.

– Милиция чақир! – деди кимдир қичкириб. – Ким у, хизмат вазифасини бажараётган одамга кўл кўтарган?

– Ажаб қилди! Ўлдирса арзийди.

Бир зумда шовкин-сурон бўлиб кетди. Ҳар ким ҳар хил таклиф айтар, биров зўравонни жазолаш керак деса, бошқаси сотувчини ишдан ҳайдаш керак, дерди. Аммо

Шерзод бу гапларга парво килмас, юраги гурсиллаб урар, кулоғи шанғиллар эди.

– Нима бўлди? – Сайфи Соқиевич курсида ўтирган сотувчининг тепасига келди. Чумчукбош йигитчининг ранги янаям оқариб кетган, оғзини каппа-каппа очиб нафас олар, чамаси Шерзод ёқасини каттиқрок сиқиб юборган шекилли, ора-чора бўйнини силаб кўярди. Эшик олдида турган одамлар ҳамон шовкин солишар, бояги бир кўлли киши хона ўртасида туриб қолганди. У хайратланиб ҳар ёққа аланглар, ягона кўли билан кўксига босиб олган гулдастаси юлкиниб яккам-дуккам бўлиб қолган, альбоми билан бургутчаси йўқ эди.

– Тушунтириб гапирсанг-чи! – Сайфи Соқиевич кичкириб юборди. Асабийлашганидан ковоклари уча бошлади. Эшик олдида турганлар жимиб қолишди. Ҳали Сайфиддин акага ҳужжатларни олиб кирган зағчақўз йигит олдинга чиқди.

– Мен ҳаммасини ўз кўзим билан кўрдим, – деди энтиқиб. – Оқилхон туппа-тузук савдо қилиб турувди. – У боши билан имо қилиб ҳамон бўйнини силаб ўтирган ихчам йигитчани кўрсатди. – Манави зўравон, – деди Шерзодга кўлини бигиз қилиб, – ҳе йўқ, бе йўқ, бола бечоранинг кулок чаккасига солиб юборди! Ерга ётқизиб бўғди. Анави чўлок айтиб турди, буниси урди. Ҳеч гапдан ҳеч гап йўқ урди. Мана, ҳамма гувоҳ!

– Шунақами? – Сайфи Соқиевич курсида ўтирган сотувчига қараган эди, у йиғламсираб бош силкиди.

– Нимага ҳаддингиздан ошяпсиз, ўртоқ Самандаров! – Сайфиддин ака Шерзоднинг рўпарасига бостириб кела бошлади. – Нима ҳаққингиз бор ўз вазифасини адо этаётган одамга кўл кўтаришга! – у ҳар гал гапирганда кўлини пахса қилиб силкитар, ғазабдан юзлари кўкариб кетганди. Унинг боягина мулойим йилтираган кўзларида энди совуқ ғазаб олови ёнар, боягина ипакдек майин товланган овози энди темирдек жаранглаб чиқарди. Қиш уйқусида ётган айиқ ноҳосдан уйғотиб юборилса, кутуриб кетади, дейишади. Сайфиддин ака ҳам бирдан кутуриб кетди. – Айтинг! –

деди Шерзоднинг юзига тупук сачратиб. – Оғзи тегдими, тили тегдими? Ё ҳақингизга хиёнат қилдими, айтинг!

У Шерзоднинг жавобини кутмасданок зағчакўзли со-
тувчига юзланди:

– Ўтир! Акт ёз...

Зағчакўз йигит зипиллаб бориб, стол ёнбошига ўтирди. Стол бурчагида ётган қоғозни олдиға тортди. Халатининг кўкрак чўнтагидан ручка чиқариб тез-тез ёзиш-
га киришди.

Шундагина Шерзод яна бир хатоға йўл қўйганини, енгилтаклик қилганини тушунди. «Чаток бўлди, – ўйлади афсусланиб. – Бу одам баҳона тополмай турганди-ку, ўзи! Қандок қилиб илинтиришни билмай турганди-ку! Нима қилиб қўйдинг!»

Шерзод ҳамон курсида ўтирганча «минг машакқат билан» нафас олаётган чумчукбош йигитға қайрилиб қаради. Шунда унинг атайлаб шундай килаётганини, жўрттаға бўйинини силаётганини, беқиёс азоб чекаётгандек афтини буриштираётганини тушунди. Тушунди-ю, жирканиб кетди. «Гап таъсир қилармиди бу нокасға! Гап билан одам бўлармиди бу!»

Сайфи Сокиевич Шерзоднинг тепасига қандай шиддат билан бостириб келган бўлса, худди шундай шиддат билан стол олдиға борди.

– Хизмат бурчини ўтаб турган одамға мушт кўтарса! Тагига босиб бўғса! Қаерда яшайпмиз ўзи. Ким ўзи бу зўравон! – У қўллари асабий титраганча телефон қулоғини бурай бошлади.

– Милициями? – деди овози жаранглаб. – Сизни...

Сайфи Сокиевич гапини тугатолмай қолди. Кейинги воқеа шу қадар тез бўлиб ўтдики, Шерзод кўз ўнгида рўй берган нарсаларни яхши англаб ҳам ололмади. Боядан бери хона ўртасида турган ногирон фахрий отилиб Сайфиддин аканинг столи олдиға борди. Ягона қўли билан тараклатиб телефон тугмасини босди. Эзилган чучмомалар стол устиға сочилиб тушди.

Сайфи Сокиевич кўзларини пирпиратиб ногиронға тикилди.

– Нега халакит берасиз? – деди ўшқириб.

– Милиция чакирмоқчимисиз? – деди ногирон жангдор оҳангда. Энди унинг лаблари титрамас, алланечук қатъият бор эди овозида. – Қўйинг жойига!

Бу гапни у шунчалик кескин қилиб айтдики, Сайфиддин ака беихтиёр трубкани жойига ташлади.

– Дағдаға қилишга уста экансиз! – у Сайфиддин акага бошдан-оёқ қараб чиқди. – Билиб қўйинг, мен немиснинг дағдағасидан ҳам кўрққан эмасман. Ўпкангизни босиб олинг. Аввал гапни эшитинг. Кейин милицияга биргалашиб қўнғирок қиламиз.

Сайфи Сокиевич кўзларини пирпиратиб ўрнига ўтириб қолди. Уруш фахрийси бўлган воқеани тушунтира бошлади. Шерзод ҳамон бир чеккада жим турганича Сайфиддин акани кузатарди. Фахрий воқеани айтган сайин Сайфи Сокиевич ўзгариб борар, чехрасидаги ғазаб ўрнини гоҳ хавотир ифодаси, гоҳ мулойим табассум эгалларди. Шерзод бу ўзгаришнинг маъносини тушунди. Йўқ, Сайфиддин ака азбаройи адолат тарафида тургани учун эмас, уруш фахрийси билан олишиш яхшиликка олиб бормаслигини билганидан мулойимлашиб борарди. У гап орасида бир имо қилган эди, акт ёзаётган зағчақўз сотувчи охиста ўрнидан турди-ю, илондек сирғалиб чиқиб кетди. Эшик олди ҳам аллақачон бўшаб қолганини Шерзод энди пайқади. Курсида эса ҳамон ўша захил юзли йигитча ўтирар, аммо энди у энтиқиб нафас олмас, Сайфи Сокиевич томонга хавотирланиб қараб қўяр эди.

Ниҳоят, фахрий ҳамма воқеани айтиб бўлди. Сайфи Сокиевич кескин бурилиб, курсида ўтирган сотувчига қаради.

– Тур ўрнингдан, аҳмоқ! – деди кичкириб. – Отанг тенги одамга шунақа муомала қиласанми, эшак! Қоғозинг йўқ бўлса шуни жўнгина айтсанг ўласанми? Йўқол кўзимдан!

Сотувчи инқиллаб ўрнидан турди. Эшикдан чиқиб бораркан, Шерзодга тикилиб қаради. Тишлари ғижирлаб кетди.

– Гап бу ёқда, демайсизларми? – деди Сайфиддин ака бир кўлли харидорга қараб. – Ёш-да, муомалани билмайди бу. – У бир зум жим қолди-да, Шерзодга юзланди:

– Барибир сиз ҳам яхши иш қилмабсиз. Шунчаликка боришингиз керак эмасди. Нима қилсаям бировга қоғоз топиб бериш унинг вазифасига қирмайди-да! Устига-устак, биров ёқасидан олса индамай кетадиганлардан эмас бу бола. Таги бақувватроқ нарса.

– Хизмат вазифасидан ташқари одамлик вазифаси деган тушунчаям бор! – деди Шерзод совуқ оҳангда. – Ё сизларда бунақа гаплар йўқми!

Сайфи Соқиевич хижолат чеккандек қулди.

– Ўзингиздан қолар гап йўқ, ука, ҳозир одамлар ҳуқуқини яхши биладиган бўпкетган. Айтяпман-ку, илдизи бақувватроқ бола.

– Менга худди ўша илдизи керак. Бунақаларни қутуртираётган илдизни қидириб юрибман ўзи! – Шерзод Сайфиддин акадан юз ўгириб, фахрийга қаради. Ўзининг иш жойини, ўтирадиган хонасини айтди-да, босиқ оҳангда кўшиб кўйди: – Сиз билан бир учрашсак. Ғалаба байрами олдидан газетада хотираларингизни босиб чиқарардик.

– Яхши бўларди! – қариянинг юзлари бирдан ёришди. Ёш боладек қувониб тез-тез бош силкиди. – Раҳмат, ука!

35

Табиатнинг нотантилигини қарангки, кўпинча гўзал нарсанинг умри қиска бўлади. Ким билсин, балки бизга шунақа туюлар. Ўзимиз гўзалликка ташна бўлганимиз учун, унинг хуснига ҳадеганда қонавермаганимиз учун шунақа кўринар. Ҳар нима бўлганда ҳам баҳор тез ўтади. Биз гуллар рангига, чечаклар атрига, кўклам меҳрига ҳар сафар қонолмай қоламиз.

Шерзод яна бир ҳафта кечикса, лола фасли ўтиб кетишидан ҳавотирда эди. Қолаверса, Зухрани жуда кўргиси келарди. Шунинг учун кеча театрга телефон қилди. «Эртага лолага чиқсак», деб таклиф этди. У Зухранинг йўқ дейишини қутган эди. Аммо Зухра рози бўлди.

Шерзод Абдувоҳиднинг мотоциклини тариллатиб Охунбобоев майдонига етиб келганида кун ёйилиб кетганди. У мотоциклини гулзор майдонча этагида тўхтатди-ю, Зухрани узоқдан кўрди. Зухра хонаки бинафшалар очилиб ётган гулзор четидаги ўриндик олдида тик турганча қандайдир журнални варақларди. У бошига кизил дуррача ўраган, эгнига яшил рангли енгил матодан тикилган кофта, тўк-ҳаворанг шим кийиб олган эди. Дуррачаси ҳам, шими ҳам Зухрага шундай ёпишиб тушган, шу қадар ярашган эдики, Шерзод беихтиёр жилмайди. Кўнглида қувонч аралаш соғинч бир туйғу уйғониб яқин борди. Шунда ўриндик устидаги қоғоз халтани кўрди. Халта оғзидан думалок редиска, кўк пиёз, яна алланималар кўриниб турарди. «Ўҳў, бозор катта-ку!» ўйлади Шерзод Зухранинг ишбилармонлигига мийиғида кулиб. Беш-олти қадам қолганда Зухра бурилиб каради-ю, Шерзодни кўриб жилмайди. Тиник, чиройли чехрасида тонг қуёши жилва қилгандек яшнаб кетди.

– Уйқучи экансиз! – деди кулиб. – Кеч қолдингиз.

– Йўқ, бугун эрта турувдим. – Шерзод унинг кафтини охиста қисди. – Ўртоғимнинг «пат-пат»ини олгунча кечикиб кетдим. Кўркмайсизми?

Зухра Шерзод узатган каскани оларкан, яна жилмайди.

– Ҳечам!

У дуррачасини ечиб, бошига каска кийди.

– Ярашаркан! – деди Шерзод завқланиб. – Худди астронавтларга ўхшаб кетдингиз...

...Эски шаҳарнинг тор кўчаларида самолётдан бошқа ҳамма нарса юради. Юк машинаси ҳам, енгил машина ҳам, эшак арава ҳам... Шерзод мотоциклни кўча чеккасига такаб ҳайдаб борар, шовқин-сурон, машиналар сигнали, аравакашларнинг бақирик-чакириғи бир зум тинмас эди. Орқадан келаётган машина каттик сигнал берди. Шерзод мотоциклни янаям четрокқа, коп-қора оқава сув айкириб ётган цемент ариқча киргоғига олди. Аммо машина сигнали ҳамон тинмас, асабни эговлайдиган даражада тўхтовсиз шовқин соларди. Шерзод мотоциклни яна

бурса, арикка тушиб кетиши аниқ эди. У жаҳл билан чап томонга бурилиб каради-ю, ўзига шундоқкина такалиб келаётган кора «Волга»ни, рул чамбарагини ушлаганча илжайиб ўтирган Сирожиддинни кўрди. Сирожиддин унинг ғашига тегиш учун атайлаб шундай килаётганини сезди. Негадир кеча Сайфи Соқиевич билан ўрталарида бўлиб ўтган кўнгилсиз гаплар эсига тушди. Шерзод ёлғиз ўзи бўлганида мотоциклни «Волга»нинг йўлига шартта кўндаланг қилиб, машинани тўхтатган бўларди-ю, ammo ҳозир ноилож эди: орқасида Зухра ўтирарди. У ҳам «Волга» томонга бурилиб қарар, жаҳли чикканидан бўлса керак, қоши чимирилиб кетган эди.

«Волга» яна узундан-узук сигнал берди-да, мотоциклга ёнбошини уриб олгудай бўлиб, шиддат билан ўтиб кетди. Нарирокка бориб, аллақандай оқ «Запорожец»ни қувиб ўтди-да, машиналар орасида кўздан ғойиб бўлди. «Қаёқдан учради бу? – ўйлади Шерзод кўнгли ғашланиб. – Жосусга ўхшаб доим кетимдан юради шекилли». Унинг бояги шодон кайфияти бирдан хиралашди.

Келесдан ўтганларидан кейин ям-яшил далалар бошланди. Йўлнинг икки четида қатор-қатор тут дарахтлари саф тортган, уфққача туташиб кетган далаларда эртанги қарамлар, пиёзлар, лавлагилар, гоҳ оч-кулранг, гоҳ тўқкизил тусда товланар, осмон булутли бўлса ҳам ҳаво мусаффо эди. Шерзод орқада ўтирган Зухранинг нафаси ўзининг елкасига урилаётганини ҳис этиб турар, мана шу яқинлик аллақандай руҳий тетиклик бахш этган эди унга. Бир маҳал Зухра унинг елкасига оҳиста туртди. Шерзод бурилиб каради. Зухра алланима деди-ю, Шерзод мотоцикл шовқинидан ҳеч нима эшитмади. Бунинг устига у касканинг тасмасини боғлаб олганди. Зухра қўли билан осмонни, кунчиқар томонни кўрсатди. Шерзод бурилиб каради-да, яхлит бир бўлак булут қуёш юзини тўсиб олганини кўрди. Булутнинг қирралари худди тилларанг ҳал берилгандай ярқираб турар, бир четида эса елпиғичга ўхшаш нур тарам-тарам бўлиб сачраб кетганди. Шерзод Зухрага бурилиб каради-да, «чиройли!» дегандек бош

силкиди. Кўнглидаги бояги ғашлик бирдан таркалиб енгил тортди.

...Ярим соатчадан кейин паст-баланд қирлар бошланди. Бир қарич бўлиб қолган буғдойлар шамолда оҳиста елпинар, булутлар орқасидан тушган кўёшнинг нури дарчалари гоҳ у, гоҳ бу ерда яраклаб кўринарди. Шерзод бултур Абдувоҳид билан келганида кўй боқиш учун ажратилган, буғдой сепилмаган қирларни кўрган эди. Ҳозир ҳам заранг бўлиб кетган тупрок йўлдан мотоциклни ўша ёкка бурди. Икки чақиримча юрмасданок ям-яшил ўтлар орасида ёқутдек товланаётган лолалар кўрина бошлади. Зухра ҳар гал уларни кўрганида Шерзоднинг елкасига туртар, кўзларида ўт ёниб, ўтирган жойида ёш болалардек ирғишлар, лолаларга имо қилар эди. Яна бир чақиримча юргандан кейин лолалар чаман-чаман очилиб ётган текис майдончага чиқиб қолишди. Майдоннинг бир чеккаси ясси қирга туташиб кетган, баланд-баланд ўтлар орасида пиёладек бўлиб очилган лолалар ловуллаб ёнар, фируза чучмомалар ерга мунис бош эгиб турарди. Шерзод лолалар аллақачон тамом бўлган, деб хавотир қилганди. Бу йил ёғингарчилик кўп бўлгани учун ҳали улар қуриб қолмаган экан. У мотоциклни тўхтатиши билан Зухра эгардан сакраб тушди-ю, шимининг почаларини шимариб олганча ўтлоқ майдончадан югуриб кетди. У шоша-пиша гоҳ у, гоҳ бу лолани узар, шодон қаҳ-қаҳ уриб кулар, шу туришда гулдан гулга енгилгина парвоз қилаётган чиройли капалакка ўхшаб кетган эди.

– Шошманг! – деди Шерзод қулиб. – Бандини қиска узяпсиз-ку! Мана бундай узинг, – Шерзод каттакон бир лоллага эгилган эди, гулкоса ичидан сарғиш асалари ўрмалаб чиқди-да, ёнламаси учиб унинг юзига келиб урилди. Шерзод беихтиёр чўчиб тушди. Зухра кўлидаги лолаларни силкитганча қотиб-қотиб кула бошлади. Унинг қувнок, жарангдор овози теран сукунат чўккан қир-адирларни уйғотишга қасд қилгандай тўлкинланиб, олис-олисларга таралиб кетди. Шерзод унга қараб жилмайиб кўйди-да, лолаларнинг бандидан, ерга туташган жойидан тутди. –

Мана бу еридан ушлаб секин тортасиз, – деди Зухрага кўрсатиб. – Шунда банди синмайди, пиёзи ҳам жойида қолади. Янаги йилга тагин кўкариб чиқади.

Зухра яна лола теришга тушиб кетди. Шерзод эса ўт устига газета тўшаб ёнбошлади. Чукур тин олди... Осмонда нишолдадек кўпирган тўда-тўда булутлар эринчоклик билан сузади. Шу қадар осуда, шу қадар чукур бир сукунат чўкканки, киши каттиқроқ нафас олишга ҳам ийманади. Фақат асаларилар, тиллақўнғизлар, яна аллақандай эрка мавжудотлар бир маромда гувиллайди. Аллақерда куйиб-ёниб сўфитўрғай нола қилади. Аммо бу овозлар чексиз-адосиз кир-адирлар сукунатини бузмайди. Аксинча, янаям чукурлаштиради, бу сукунатга собит бир куч бахш этганга ўхшайди. Нариги адирдан бошланадиган буғдойзор шамолда оҳиста тўлқинланади. Ҳар гал шабада елиб ўтганда буғдойзор оҳиста тўлқинланади. Ҳар гал шабада елиб ўтганда буғдой поялари бир томонга ёнбошлайди-ю, алла-нечук оч-кулранг тусга кириб товланади.

Шерзод уфққа туташиб кетган мана шу ям-яшил оламга, покиза булутлар вазмин сузиб юрган осмонга тикилиб ётаркан, ўзининг қалби ҳам бирдан кенгайиб кетгандек, вужудида қудратли бир куч уйғонгандек бўлди. Мана шу кенгликларни худди ўзидек кенг, ўзидек тиник қилиб тасвирлаш истаги туғилди...

Зухра бирпасда оламжаҳон лола, чучмома, яна аллақандай тўқ-зангори чўл чечакларидан териб келди.

– Сиз-чи? – деди Шерзоднинг тепасига келиб. – Нега термаяпсиз?

Шерзод ўзини ларзага солган хаёл олаמידан ҳали чикмаган эди. Зухрага хайрон қараб қолди.

– Эринчок экансиз, манг! – Зухра унинг кўлига бир даста чучмома узатди. У ҳарсиллаб нафас олар, юзлари кизариб кетган, коп-қора сочлари елкасида ёйилиб ётарди. Шерзод қаддини илдам ростлади-да, чучмома аралаш Зухранинг кўлидан маҳкам ушлаб олди. Қизнинг кўлларига тупроқ теккан, лола гулқосасининг чанги юккан бармоқлари сарғайиб қолган эди. Зухра Шерзодга бир зум хайратлангандек қараб турди-да, секин пичирлади:

– Кўйинг... Яхшиси, лола теринг...

– Зухра! – деди Шерзод хаяжонли товушда. – Мен сизни тез-тез кўриб туришим керак. Кўрмасам бўлмайди...

– Хўп, – Зухра секин бош силкиди. Шерзод унинг кўлини кўйиб юборган эди, Зухра ширин жилмайди. – Мана энди ақлли бола бўлдингиз. – У бир зум жим қолдида, узун киприklarини пирпиратиб Шерзодга каради. – Ҳозир нимани ўйлаб ўтиргандингиз, айтиб берайми?

Шерзод жилмайди.

– Қани?

Зухра кучоғидаги лолаларни газета устига ташладида, ерга ўтирди.

– Сиз мана шуларнинг ҳаммасини, – у гул чанги теккан бармоғи билан уфқни кўрсатди, – ҳаммасини тасвирлашни орзу қилиб ўтирувдингиз. Тўғрими?

Шерзод унинг табассум порлаб турган кўзларига тикилиб, хаёлан таҳсин ўқиди.

– Қаёқдан билдингиз?

– Бунақа манзарани ҳаммаям тасвирлагиси келади. Фақат маҳорати етмаслигидан кўркиши мумкин.

Шерзод жилмайди.

– Тўғри-ку, лекин одам ўзининг маҳоратини кўрсатиш учун ижод қилмайди-да.

Зухра киприklarини пирпиратди. Кўзларига жиддият чўкиб сўради.

– Нега?

Шерзод ўйланиб қолди. Бундан бир неча йил илгари, талабалик пайтида қизик бир воқеа бўлган эди. Ёзги таътилда у қишлоққа борди. Бир кеча ҳовлида, анжир ёнидаги чорпояда ётган эди, уйғониб кетди. Шу пайт узоқдан кўшиқ овози эшитилди. Аллақандай ўткинчи йўловчи ўзича ашула айтиб борарди. Унинг овози бўғиқ, хириллаб чиқар, кўшиқ сўзлариниям бузиб-бузиб айтар эди. Аммо бу шу қадар сеҳрли, шу қадар ёқимли кўшиқ эдики, Шерзоднинг эти жимирлаб кетди. Ўткинчи узоқлашиб кетгунча, шу кўшиқнинг сеҳрига маст бўлиб ётди. Қизик, кузда у ўқишга келганида концертга тушди-ю, яна худди

ўша кўшикни эшитди. Бу сафар ашулани машхур бир хонанда айтди. Лекин бу гал Шерзод маза қилмади. Шерзод кейинчалик нега шунака бўлганини кўп ўйлаб юрар эди. Ҳозир ҳам Зухрага шуни гапириб берди.

Зухра газета устида сочилиб ётган лолалардан кўз узмай ўтирар, жимгина тинглар эди.

– Нега шунака бўлганини анчадан кейин тушундим, – деди Шерзод ҳам лолаларга кўз тикиб. – Ўткинчи йўловчи кўнглидаги хисларни кўшикка солиб айтган. Унинг мақсади ашула айтишмас. У кўнглида борини беихтиёр кўшиқ қилиб айтиб юборган. Хонанда бўлса одамлар олдида ўзининг маҳоратини кўрсатгиси келган. Ялтироқ кийим кийиб чиккан, овози борича кучанган. Шунинг учун гашим келган экан. Тўғрими?

– Тўғриям, нотўғриям, – деди Зухра ўйчан товушда. – Тўғрилиги шундаки, асар у ёқда қолиб, ўзини кўрсатишга уринадиган санъаткорлар ростдан ҳам бор. У ёғини сўрасангиз, шунака актёрлар борки, фақат ўзининг ролини ёдлаб олади-да, шуни қойил қилсам бўлди, деб ўйлайди. Ўзининг роли битиши билан жўнаб қолади. Ўша спектаклни тасодифан радиодан эшитиб қолса, «мендан кейин бунақа гаплар бўларкан-да», деб ҳайрон қолади. – Зухра шунака актёрлар борлигидан аччиқлангандек, асабий қўл силтаб қўйди.

– Энди эътирозингизни айтинг, – деди Шерзод жилмайиб.

– Нотўғрилиги шундаки, – энди Зухра ҳам жилмайди, – сиз қишлоқда ўша кўшикни эшитганингизда табиат кўйнида бўлгансиз. Юлдузларга тикилиб ётгансиз. Ўткинчининг ашуласи ўша ҳолатга мос бўлган. Концертга тушганда бўлса, сахнадаги чирокни, атрофдаги одамларни кўриб тургансиз. Шартлилик деб шуни айтишади.

Зухра жимиб қолди. Чўккалаб ўтириб олди-да, чучмома, лола, бўтакўзларни аралаштирганча, ингичка, чайир бармоқларини соч ўргандек чаккон кимирлатиб, алланима тўқий бошлади. «Гулчамбар тўқияпти», ўйлади Шерзод ундан кўз узмай. Зухра бармоқларини чаккон-чаккон кимирлатар, диққат билан ишлаётгани учун бир нуктадан

кўз узмас, эгик, узун киприклари капалак канотидек силкиниб-силкиниб кўяди.

«Пухта далил, – ўйлади Шерзод ундан кўз узмай. – Мунча бийрон бўлмаса бу...»

– Унака тикилманг! – деди Зухра унга карамай.

Шерзод кўзини олиб кочди.

– Раҳмат, – деди Зухра тўкилаётган гулчамбаридан кўз узмай. Кейин бир зум ишнини тўхтатди-да, жилмайган кўйи чуқур хўрсиниб кўйди. – Биласизми, даланинг нима-си яхши?

Шерзод елкасини қисди.

– Масалан, менга кенглиги ёқади.

– Далада одам бирданига бойиб кетади. – Зухра яна гулчамбарини тўкишга тутинди. – Далада ҳамма нарса ўзиники бўлиб қолади. Гуллару кирлар ҳам, осмону куёш ҳам... Ҳаммаси! Табиатнинг одамга ёкиши шундан. Шаҳарда бўлса ўзинг ўтирган ўриндиғингниям биров билан бўлишасан. Шунақамасми?

Шерзод ўзининг кўнглидан кечаётган туйғуларни шунчалик аниқ айтиб бергани учун Зухрага хаёлан яна бир бор қойил қолди-ю, жилмайиб кўйди.

– Мен сал қизғанчикрокман. Ўзимнинг улушимни бошқалар билан бўлишишни ёмон кўраман!

– Худбин бўлманг! – деди Зухра ҳам жилмайиб. – Одам яхши кўрган нарсасини яқин кишиси билан баҳам кўриши керак. – У Шерзодга зимдан қараб кўйди. – Болалигимда ҳамма нарсани Ҳасан билан бўлишардик. Офтоб уники бўлса, булут меники бўларди. Осмон меники бўлса, тоғ уники бўларди. – Зухра секин хўрсиниб кўйди. – Соғиндим.

– Қачон келади акангиз?

– Байрамдан кейин бораман, деб ёзибди.

– Армияга кетмасдан олдин нима иш қиларди? – деди Шерзод Зухранинг ҳамон чаккон-чаккон ҳаракат қилаётган бармоқларидан кўз узмай.

– Разведка группасида ишларди. Геолог бўлмоқчи, – Зухра қошини чимирди. – Кўрасиз, бу йил яна геология факультетига ўзини уради. – У бир зум жимиб қолди-да,

кўшиб кўйди: – Ростини айтганда, Ҳасан акам аллақачон имтиҳондан ўтиб кетиши керак эди. Билими яхши, шу соҳага жонини беришга рози. Лекин ўтолмаяпти...

– Шуниси ёмон-да, – деди Шерзод куюниб. – Баъзан институтга жон-дилдан яхши кўрган одам у ёқда қолиб, дадасининг этагига осилиб олган аллақандай чаласавод кириб олади. Бунақа одам ўқиганда нима қилиб беради? Наридан борса, чаламулла мутахассис бўлиб етишади. Ўзи ишни қойил қилолмагандан кейин, ишни ўрнига қўяётган бошқа ҳамкасбларигаям халакит беради. – У узок жим қолди-да, секин кўшиб кўйди. – Бу жуда катта масала... Жамият таракқиётини белгилайдиган масала.

– Ҳозир бу ишга қаттиқ киришишяпти-ку, – деди Зухра гулчамбарни бир чеккага қўйиб. Унинг кўзларида чуқур жиддият бор эди. – Бу соҳада таниш-билишликка чек қўйилса ажаб эмас.

– Менга қолса таниш-билишлик, ошна-оғайнигарчилик деган тушунчани жазолаш учун алоҳида қонун чиқариб қўйган бўлардим. – Шерзод жаҳл билан қўл силтади. – Ҳар қанақа таниш-билишлик тагида ҳаром ният ётади. «Мен сенинг фалон ишингни битираман, сен менинг пистон юмушимни қилиб берасан». Бу тушунча заминда одамгарчилик эмас, ўз манфаатини кўзлаш, деган нарса ётади, вассалом!

Шерзод ижирғаниб тез-тез гапирар, Зухра кўзларини катта-катта очганча унга тикилиб қолганди.

– Бир одам бор эди, – деди Шерзод ҳамон ўша баджаҳл оҳангда. – Бу дунёда ё заринг бўлсин, ё зўринг... деган гапни шиор қилиб олганди. Зўрни ишга солиб, зар топади, зарни ишга солиб зўр топади... Кеча шу одам билан яна тўқнашиб қолдик.

Шерзод Сайфи Соқиевич билан ўрталарида бўлиб ўтган воқеани ҳеч кимга айтмоқчи эмас эди. Ҳозир гап айланиб шунга тақалганидан кейин беихтиёр оғзидан чиқиб кетди.

– Энди нима қилмоқчисиз? – деди Зухра ўйчан тарзда. Унинг тўқиётган гулчамбари чала қолган, ҳали бу ерга келиб тушганларида кўзларида ёнган шодлик олови

сўниб, ўзи аллақандай хомуш бўлиб қолган эди. «Бекор қилдинг! – деди Шерзод ўзини қойиб. – Бу қиз далага дам олиш учун, кундалик ташвишлардан сал бўлсаям халос бўлиш учун чиққан-ку! Театрдаги ҳар кунги гаплардан, ярим кечагача чўзиладиган репетициялардан толиққан-ку! Нима қиласан икир-чикир ғалваларингни тўкиб солиб?! Сенинг ҳасратингдан бошқа ташвиши йўқми унинг?»

– Ҳозирча нима қилишимни билмайман-ку, – деди у хушчакчак гапиришга уриниб. – Лекин албатта нимадир қиламан. Менинг жинни одатим бор, бир ишга киришдимми, охиригача етказмай қўймайман!

– Бу одам сиз ўйлаганчалик анойига ўхшамайди, – деди Зухра ўйчанлик билан. Кейин узок муддат бир нуқтага кўз тикиб ўтирди-да, аниқ қарорга келди шекилли, ярқ этиб қаради. – Дадамлар билан бир гаплашмайсизми?

Шерзод умуман бировнинг кўмагидан фойдаланишга тоқати йўқ эди. Айни шу масалада бўлса бировга ҳасрат қилишни ҳечам хоҳламасди. Шунинг учун ҳазил билан қутулмоқчи бўлди.

– Ҳозиргина таниш-билишликни қоралаб турувдик, – деди қулиб. – Энди ўзимиз унинг пинжигга тикиламизми?

– Бу ишни ўзингиз учун қиляпсизми? – деди Зухра лаблари билинар-билинмас пирпираб. Шерзод ўзининг гапи унинг ҳамиятига текканини сезиб ноқулай аҳволга тушиб қолди.

– Хотиржам бўлинг, – деди Зухра кескин оҳангда. – Дадам ҳам сиз ўйлаган маънодаги таниш-билишликни ёмон кўрадилар. Бўлмаса Ҳасан акам ҳозир институтни битираётган бўларди.

Шерзод Зухранинг лола чанги тегиб, сарғайиб қолган ингичка бармоқларидан кўз узмай жим қолди-да, сўради.

– Қаерда ишлайдилар?

– Халқ контролида, – деди Зухра энди анча сокин оҳангда. – Бунақа ишларни текшириш шу ташкилотнинг вазифаси.

Шерзод беихтиёр бошини кўтариб, Зухранинг кўзига тикилди. «Сулаймон Рустамович... Рост-а, Зухранинг фа-

милияси Рустамова-ку!» деб ўйлади бирдан енгил тортиб. – Кеча ўзи ҳам бир кўнгли халқ контролига учрашмоқчи бўлганини эслади. «Демак, Сулаймон Рустамович Зухранинг дадаси экан-да».

Зухра ҳамон ўйчан ўтирар, бир чеккада ўт устида ётган гулчамбарга тикилиб колган эди.

Шерзод Сулаймон Рустамович билан уч-тўрт марта кўришганди. Бултур баҳорда Олий Советга сайлов бўлаётганда Шерзод сайлов участкасида раис ўринбосари бўлган, Сулаймон Рустамович шу участкадан сайланган эди. Шерзод бу одамнинг сайловчилар билан учрашувдаги нутқини эшитган, ишбилармон, кескин киши эканлигини сезган эди.

– Мен дадангизни танийман, – деди у хотиржам оҳангда.

– Унда янаям яхши! – Зухра енгил тортгандай жилмайди-да, ўрнидан турди. – Факат битта нарса ёмон бўляпти. Ҳозир ёмғир ёғади, каранг.

Шерзод осмонга каради-ю, шитоб билан сузиб ўтаётган пастак булутлар қорайиб кетганини кўрди. Зум ўтмай шамол шиддат солиб увиллай бошлади. Осмонда кокигул укпарлари, лолаларнинг гулчамбарлари пирпираб учди. Нариги қирдаги буғдой поялари бир ёкка таппа ёнбошлаб, бутун майдон кулранг тусга кириб колгандай бўлди.

– Ёмғир ёғса, мотоциклингиз ботиб қолади! – деди Зухра хавотирланиб. Унинг қоп-қора сочлари шамолда тўзиб, чиройли силкинар, у каскани киймоқчи бўлар, аммо сочларини ҳеч йиғиб ололмасди.

– Нима кипти, – деди Шерзод. – Жала ёғса қолиб кетаверамиз-да!

Зухра кулимсираб бош чайқади.

– Соат олтида спектакль бор. Етиб боришим керак.

Шерзод Зухранинг лолаларини, гулчамбарларини йиғиштиришга кўмаклашди. Бу пайт осмон бутунлай қоронғилашиб кетган, шамол янаям кучайган эди. Уларнинг шундоққина боши устида чакмоқ яраклади-ю, момакалдирок асабий сурон солди. Унинг садолари чексиз чўл

бағрида оғир-оғир таркалиб кайта-кайта янграб кетгандай бўлди. «Чўлда момакалдирок ваҳимали бўларкан», – деб ўйлади Шерзод Зухрага қараб. Зухранинг коп-қора кўзлари каска остидан жавдираб турарди.

– Кўркманг! – деди Шерзод жилмайиб. – Ҳозир катта йўлга чиқсак... – Боягидан ҳам каттиқроқ момакалдирок гумбурлади-ю, унинг овозини босиб кетди.

Шерзод шошилиб мотоциклни ўт олди. Зухра бир кўлида лолалар дастасини ушлаганча мингашди. Шерзод заранг бўлиб кетган тупроқ йўлга тушиб мотоциклни ғизиллатганча ҳайдаб кетди. Рўпарадан эсаётган шиддатли шамол нафасни кайтарар, осмон гумбур-гумбурга тўлиб кетган эди. Тўсатдан заранг йўлга йирик-йирик томчилар туша бошлади. Ўша заҳоти қиялатиб жала куйиб берди. Намикқан тупроқ иси, чўл чечакларининг хиди еру кўкни тутиб кетди.

– Маҳкамроқ ушланг! – деди Шерзод орқасига қараб. Зухра унинг гапини эшитмаса ҳам тушунди шекилли, елкасига маҳкам ёпишиб олди.

Шерзод бирпасда шалаббо бўлиб кетди. «Шамоллаб қолади, – деб ўйлади Зухрага ачиниб. – Тўхташ керак».

Яна юз қадамча юрганларидан кейин мотоцикл ғилдираклари сирпана бошлади. Мотор ҳадеб вағиллар, мотоцикл бир вақтлар машина ўтган йўлнинг гоҳ у, гоҳ бу чаккасига сурилиб бориб келар, аммо олға жиллолмасди. Охири бўлмади. Шерзод мотоциклни баланд кир этагида тўхтатди. Шерзод тушиши билан Зухрага қаради. Зухранинг хаворанг шимиға лой сачраган, кофтаси кўксига ёпишиб, елкалари жикка сув бўлиб кетган, лолаларни ҳамон бағрига босиб турар эди. Шерзод беихтиёр унга яқин борди.

– Шамоллаб қоласиз! – деди Зухранинг кўлидан тутиб. Зухра жилмайишга ҳаракат қилар, аммо боядан бери рўпарадан урган шамол таъсир қилган бўлса керак, ияги билинар-билинемас титрар эди. Шерзод осмонга қаради. Ҳамон момакалдирок гумбурлар, ора-чора чакмок чакканида қиялатиб ураётган йирик-йирик томчилар тилла тангалардай ёришиб кетарди.

– Сизни иситолмайману пана килишим мумкин... – деди Шерзод Зухранинг елкасидан тутиб. Зухра индамай итоат килди-да, бежирим жуссаси Шерзодга якин келди. Шерзод унинг елкасидан тутиб тутаркан, димоғига ёмғир хиди аралаш атир бўйи, балоғатга етган кизлардагина бўладиган яна аллақандай сеҳрли, кишини маст қилиб қўядиган навқирон ис урилди-ю, беихтиёр эгилди. Зухранинг каскасидан муттасил ёмғир сувлари оқиб тушар, коп-кора қошларида, эгик киприкларида марварид томчилар илиниб қолган, негадир юзлари кизариб, тез-тез нафас оларди. Шерзод вужудига оташ солган бахтиёрлик туйғусидан маст бўлиб Зухрани қаттиқ бағрига босди-да, унинг юмшоқ, ёмғирдан намхуш бўлиб қолган лабларидан узок ўпди.

– Қўйинг... – деди Зухра пичирлаб. – Яхшимас...

Улар чўлнинг қок ўртасида турганча шиддат билан ёғаётган жала остида бахтдан энтиқиб нафас олишар, табиат эса ҳамон тантана қилар, осмон фариштаси оғзидан олов сочиб, қаҳқаҳа урар, шу икки жонсарақ вужуд бошидан илиқ севинч ёшларини сочар эди.

...Кечаси Шерзод негадир Фаридани эслади. Эслади-ю, ғалати бир ҳақиқатни англади. Қизик, ўйлаб қараса, у Фаридани худди шунақа фаслда, апрель оқшомида илк бор бағрига босган экан. Ўшанда ҳам жала ёққанди. Бугун ҳам шунақа бўлди. Қизик. Зухранинг ўзи ҳам Фаридага ўхшаб кетади. Фақат ундан кўра бошқачароқ, мукамалроқ... Спиралсимон тараккиёт деганлари шу бўлса керак-да. Дунёда ҳамма нарса такрорланади. Аммо такомиллашиб қайтарилади. «Ким билсин, – ўйлади Шерзод кўзларини юмаркан, – балки ўзинг ҳам қадим замонларда яшаган биронта одамнинг такроридирсан. Дунё қизик... – У фикри чувалашиб кетаётганини сезиб хаёлан ўзига ўзи қўл силтади. – Қўй, оғайни, бугун дунёнинг чигалликларини ўйлайдиган кунмас. – Ҳаяжондан юзлари кизарган Зухранинг тиник чехраси унинг кўз ўнгига келди, лабларида унинг илиқ, майин лабларининг тафтини ҳис қилди-ю, жилмайди. – Бугун сен бахтиёр одамсан, тагин нима керак сенга, инсон!»

Сулаймон Рустамовичнинг кабулхонасида ҳеч ким йўқ эди. Девор тагидаги катор стуллар бўш турар, бурчакдаги котиба ўтирадиган стул суюнчиғига гулдор ҳарир рўмол буклаб ташлаб қўйилганди. «Тушликка чиқиб кетишибди», ўйлади Шерзод хона ўртасида тўхтаб. У энди бурилиб чиқиб кетмокчи бўлиб турганди, ичкаридан мусика товуши эшитилди. Шерзод беихтиёр ўша томонга юрди. Тепасига «Комитет раиси» деган зарҳал ёзув илиб қўйилган эшик кия очик турар, ўша томондан вазмин, айни пайтда этни жимирлатиб юборадиган тантанавор куй садоси қуюлиб чиқар эди. Шерзод бир лаҳза ўйлаб турди-да, эслади. Бу – Огинскийнинг «Полонези» эди.

Шерзод эшикни тортган эди, товушсиз очилди. Хона узун, остонадан тўргача гилам пойандоз тўшалган эди. Чап томондаги яхлит деразаларга парда тутилмаган, аммо ҳаво янгилагич қурилмага қопланган ёғоч панжара устига катор-катор гултуваклар қўйилган, оч-кизғиш рангдаги митти гуллар кийғос очилиб, деразанинг ярмигача тўсиб қўйган, хонага алланечук сокин бир кайфият бахш этиб турар эди. Бир бурчакда пўлат сейф, бошқасида пастак магнитола турар, куй садолари мулойим канот кокар, стол орқасида Сулаймон Рустамович ўтирар эди. У қора костюм кийган, тирсагини столга тираганча, кафтини чаккасига босиб ўтирар, оқ оралаган сочлари бармоқлари орасида қуюлиб тушиб турар, кўзларини юмиб олганди. Шу туришда у бемалол мизғиётганга ўхшарди. «Дам олаётган экан», деб ўйлади Шерзод эшик тутқичидан ушлаганча остонада тўхтаб. У нима килишини билмай қолди. Бу одамнинг вақти ниҳоятда тигиз эканини, шунинг учун атайлаб тушлик пайтидан фурсат ажратиб ўзини чакирганини ўйлади-ю, кутиб туришга аҳд қилди.

Ниҳоят, куй тўхтади. Сулаймон Рустамович кўзини очди, Шерзодни кўрди-ю, дарров қаддини ростлади.

– Ие, узр, – деди хижолатомуз жилмайиб.

Шерзод илдам бориб сўрашаркан, ўзи ҳам сезмаган ҳолда бу кишидан Зухрага ўхшаш белгиларни ахтарди.

Ўшанда, сайлов пайтида эътибор бермаган экан. Сулаймон Рустамовичнинг кўзлари, қандайдир сокин боқувчи, аммо ич-ичидан ўт порлаб турган коп-кора кўзлари Зухраникига жуда ўхшаркан. Сулаймон Рустамович жилмайганида Шерзод шу ўхшашликни, айникса, аник сезди.

– Ўтиринг! – деди Сулаймон Рустамович рўпарадаги курсига имо килиб. Кафтини тираб ўтиргани учун бўлса керак, унинг чап юзи қизариб кетганди.

Шерзод бу одамнинг фурсати озлигини яна бир бор хаёлидан ўтказди-ю, бор гапни лўнда килиб айтиб берди.

– Менинг Сайфи Сокиевич билан талашадиган нарсам йўқ, – деди ҳамма гапни айтиб бўлгандан кейин. – Эртага комиссия юбориб универмагни текшириши керак, дейишга асосим ҳам йўқ. Менга бошқа нарса кўпроқ таъсир қилади. Рост, ҳалол одамлар, эл-юртга сидкидилдан хизмат қилаётган савдо ходимлари кўп. Лекин шунақалариям борки, ҳар кўрганда кишининг гаши келади. Шунақалари борки, ўзи тўксон сўм маош олади-да, ҳафта сайин минг сўм созуриб улфатчилик қилади. Эллик минг сўмлик шохона қаср куради. Кечгача искирт халат кийиб кабоб елпийди-да, кечкурун яраклаб турган шахсий машинасини ҳайдаб дачасига боради. Эрталабгача маишат қилади. Уй солишга, машина олишга ҳамманинг ҳаққи бор. Аммо айтинг-чи, тўксон сўм маош билан қандок килиб эллик минг сўмлик қаср куриб бўлади? Етмиш беш сўм маош билан ҳам бола-чақа боқиш, ҳам бебилиска базми жамшидлар қилиш, устига-устак «Волга» сотиб олиш ақлга сиғадиган гапми?

Шерзод Сулаймон Рустамовичга караб қўйди. Сулаймон Рустамович стол киррасига тикилиб, бир нуктадан кўз узмай ўтирар, қошлари чимирилган, кўзидаги бояги ёркин, нурли ифода йўқолиб, чехраси аллақандай шиддатли тус олган эди.

– Бунақа одамлар бирни ўнга пуллаб, халкнинг чўнтагига чанг соладими ё кўзбўямачилик килиб давлатнинг ҳамёнини ўмарадими, фарқи йўқ, – деди Шерзод. – Энг даҳшатлиси шундаки, бу одамлар ҳаммани бошлаб аҳмоқ

қияпман, деб қувонади. Бу дунёга келганидан кейин яшаб қолиш керак, дейди. Қайси йўл билан бўлмасин қандингни ур, дейди. Булар учун муқаддас нарсанинг ўзи йўк. Ҳамма нарсани – илмниям, амалниям, муҳаббатниям, борингки виждоннинг ўзиниям сотиб олса бўлади, деб ишонади... Ундан ҳам даҳшатлиси шуки, ёмон касал юқумли бўлади. Фалончи ишнинг кўзини билгани учун қаллоблик қилиб бўлсаям ҳаммадан яхши кун кўряпти, мен ҳам шундок қилсам бўлмасмикин, деб иккиланиб қоладиган одамлар йўк дейсизми? – Шерзод ҳамон бир нуктадан кўз узмай ўтирган Сулаймон Рустамовичга тағин қараб қўйди. – Кўрдингизми, бу одамлар ўзининг ҳаром фалсафаси билан бошқаларни ботқокликка тортади... – Шерзод узок жимиб қолди. Сулаймон Рустамович бармоқлари билан тамаки учини эзгилаганича ҳамон бир нуктага кўз тикиб ўтирар, аммо индамасди. Шерзод яна ўша шиддат билан гапира бошлади:

– Инсоният ақлини танибдики, эътиқод билан яшаган. Эришиб бўладими, эришиб бўлмайдами, барибир эзгуликка интилган. Булар-чи?! Эътиқодли одамни кўрса масҳара қилади. Ўзининг беномуслиги билан фахрланади. – Шерзод ғазаб билан қўл силтади. – Сен билганингни қилавер, мен ўзим учун яшайман, қани кўрамиз ким тўғри қиларкан, дейди. Мабодо шуни айтмасаям, кўнглидан албатта ўтказди. Афтингизга тикилиб туриб худбинларча кулиб қўяди.

Сулаймон Рустамович ўрнидан туриб кетди. Оксоқлана-оксоқлана дераза олдига борди. Ҳовли томонга тикилганча тамаки тутатди. Шунда Шерзод сайлов олдидан унинг таржимаи ҳолини ўқиганини эслади. Унда Сулаймон Рустамовичнинг Курск остонасида оғир яраланганлиги айтилган эди.

«Оёғидан яраланган экан-да», деб ўйлади Шерзод ундан кўз узмай. Шу ондаёқ дераза олдида ўтириб соат қовлаштираётган отасининг почаси шимарилган шими, учига резинка қопланган қўлтиқтаёғи кўз олдига келди. Кейин қайси куни универмагда анави заҳил юзли сотувчи

хафа қилган уруш фахрийсини эслади. Ҳаммаси йиғилиб келиб, бўғзига ғазаб бўлиб тикилди-ю, тагин ўша оҳангда давом этди.

– Биров катағонга учради. Биров немис билан жанг қилди... Ҳаммаси нурли кун учун, нурли ҳаёт учун жон олиб, жон берди. Агар ўша кун бугунги кун бўлса, бунақа соялар каёқдан пайдо бўляпти, Сулаймон Рустамович? Наҳотки ота-боболаримиз шулар семириб юрсин, бировнинг қонини сўрсин, деб жанг қилган бўлса? Сизлар шунинг учун жанг қилганмидинглар?

Шерзод юраги гурсиллаб ураётганини, юзлари ловуллаб кетганини, томоғи қараб қолганини ҳис қилиб жимиб қолди.

Сулаймон Рустамович оҳиста бурилиб унга қаради. Оғзидан паға-паға тутун чиқариб, оксоқланганча тепасига келди. Энди унинг кўзлари яна боягидек сокин, собит бир ишонч билан боқар эди. У Шерзоднинг елкасига кафтини қўйди.

– Соатингиз неча бўлди?

Шерзод эсанкираб қолди.

– Бирдан йигирма беш дақиқа ўтди, – деди тезгина соатига қараб. – Вақтингизни олдимми? Узр...

Сулаймон Рустамович хотиржам бош чайқади.

– Йўқ, бемалол. – У негадир жилмайди. – Эслай олмайсизми, шу соатни неча сўмга олгансиз?

«Нима кизиғи бор экан?» Шерзод ҳайрон бўлиб қўл соатига яна бир бор қаради. Бу соатни у тўртинчи курсда ҳашарга чиққанида пахта териб йикқан пулига олган. Шунинг учун нархини аниқ эслар эди.

– Қирк уч сўм! – деди Сулаймон Рустамовичга қараб.

– Тасмаси-чи?

– Аниқ эсимда йўқ. Бир сўм бўлса керак.

– Бир сўм эмас, бир сўм уч тийин. – Сулаймон Рустамович яна жилмайди. – Айтинг-чи, – деди тамаки тутатиб, – битта қопга шунақа тасмадан қанча кетади?

Шерзод гап бутунлай бошқа ёққа айланиб кетганидан ҳайрон бўлиб елкасини қисди.

– Мингта сиғар.

– Менам шунака деб ўйлагандим. – Сулаймон Рустамович Шерзоднинг елкасига тагин кафтини кўйди. – Яхшилаб жойласа қирқ мингта сиғаркан... Бир коп тасма фабрикадан опчиқиб универмагда пулланса, қирқ минг сўм нақд пул! Ўзи назарга илинмайди-ю, катта пул, тўғрими? – Сулаймон Рустамович Шерзоднинг ёнидаги курсига ўтирди-да, оёқларини чалиштирди. Шундагина Шерзод унинг ҳамон кўнжли пойабзал кийиб юрганини пайқади. – Сиз айтган Сокиев шунака туллак одамки, уни қармоқ билан илинтиролмайсиз. Йўғон-йўғон суянчиқлари бор. Бунака наҳангларни тўп отиб овлаш керак... Зиёни йўқ. Ҳозирча питиллайверсин. Аллақачон тўрга тушган. Каттакон тўрга тушган. – Сулаймон Рустамович Сайфиддин аканинг қанақа тўрга тушиб қолганини тасвирламоқчи бўлгандек, икки кўлини доира қилиб кўрсатди. Шунда унинг кўзларида тагин ўша тиник нур порлаб кетди. – Яна бир-икки ҳафта сабр қилинг, – деди у жилмайиб. – Сизга ҳамма материалларни берамиз. Шунака қилиб ёзингки, боя ўзингиз айтган имонсиз одамлар кимга сиғинишини билмай қолсин. На зардану на зўрдан мадад тополмасин!

Шерзод бу одамнинг жилмайиб турган кўзларига қараркан, унинг вужудидаги собит, кудратли ишонч туйғуси беихтиёр ўзига ҳам кўчди-ю, руҳида битмас-туганмас куч пайдо бўлди. Демак, кўп нарсадан хабардор экан бу одам. Хабардоргина эмас, Шерзод билмаган яна кўп нарсаларни биларкан. Фақат унга ўхшаб шовкин солаётгани йўқ. Ёш болалардек бакириб-чакираётгани йўқ. Хотиржам, совуқкон кураш олиб боряпти...

– Тушундим, – деди Шерзод беихтиёр овозини пасайтириб. – Ҳаммасини тушундим. – У ўрнидан турган эди, Сулаймон Рустамович ҳам қадини ростлади.

– Мен сизга кўнғироқ киламан, – деди унинг кўлини маҳкам қисиб. – Сиз нурли кунларимизда соялар қаёқдан пайдо бўляпти дедингиз. – У Шерзоднинг кўлини ҳамон кафтида ушлаб тураркан, оҳиста кўшиб кўйди. – Гап бундок, ўғлим. бунақа соялар ҳар доим бўлган. Ҳозир ҳам

бор. Эндиям бўлади. Аммо улар борган сайин кўзга хунук кўриняптими, билингки нур кўпайиб боряпти. Лекин у ўзидан-ўзи йўқолмайди. Нима дедингиз?

Шерзод каттакон ҳақиқатни оддийгина қилиб кўз ўнгига келтириб қўйган Сулаймон Рустамовичга яна бир бор қаради-да, худди ўқитувчисидан сабоқ олаётган мактаб боласидек секин бош силкиди:

– Тушунарли. Ҳаммаси аён.

У ҳовлига, камалак рангида товланиб ётган гулзор олдига чикқанида, вужудида ёрқин бир енгиллик сезди, кўксини тўлдириб чуқур нафас олди.

37

Одамнинг боши – Оллонинг тоши деганлари тўғри. Яхши-ёмон кун ҳар бир кишининг бошида бор. Лекин инсон бу дунёга келганига пушаймон ейдиган кун камдан-кам бўлади. Шу бугун Сайфи Сокиевич онадан туғилганига минг-минг пушаймон еди. Бугун у ўша Горторг мудирини – «шеф»нинг олдига борди. Бир ҳафтадан буён универмагни савдо инспекцияси билан халқ контроли текшираётгани, бу сафарги тинтув аввалгиларга ўхшамаслигини айтиб маслаҳат сўрамоқчи эди. «Шеф» уни роса икки соатча куттирди. Сайфиддин ака иш куни охирлаб қолганда, ниҳоят, унинг ҳузурига кирди. «Шеф» курсига ёнбошлаб бемалол чой ичиб ўтирган экан. Авваллари Сайфи Сокиевични кўрса қўш қўллаб кўришадиган одам бу сафар малол келгандек қўлининг учини узатди.

Сайфиддин ака бериқокдаги стулга омонатгина ўтирди.

– Оборотнинг мазаси йўқ-ку! – деди «шеф» ковоғини солиб.

Сайфиддин ака амаллаб илжайди.

– Битмаган иш борми, шеф! – деди мулойимлик билан. – Буюриш сиздан, бажариш биздан-да.

– Илжайишни ким қўйибди сизга! – «шеф» сурнайга ўхшаш кийкиллаган овози билан жеркиб берди. – Бачканалик қилгандан кўра, планни ўйланг!

Сайфи Сокиевич «шеф»нинг совук, йилтираб турган кўзларига, узун бўйнидаги учбурчак бакбакасига қараб ўтираркан, ўзи жарга кулаб кетгудек бўлса, бу одам бир чеккага чиқиб олиб бемалол томоша қилиши аниқлигини тушунди. Йўқ, «шеф» унинг жарга йиқилишини шунчаки томоша қилиб қолмайди. Ўзининг ҳам оёғидан тортмаслиги учун орқасидан тепиб юборади. «Падарингга минг лаънат! Найнов! – ўйлади Сайфи Сокиевич қабулхонадан чиқиб бораркан. – Ҳали мени индамай кетади, деб ўйла-япсанми? Менга бир нима бўлсин, еган-ичганингни бурнингдан булок қилиб ситиб оларман!»

У кўчага чикканида бутунлай бўшашиб қолди. Мана, суянган яна битта устун кулаб тушди... Сайфи Сокиевич шу хаёл билан бекатга бориб, автобусга ўтирди. Қизик, мунча кўп бу одамлар! Мунча кулади бу одамлар! Ташвиши йўкмикан ҳеч?

У ҳар кун битта югурдагининг машинасида уйга қайтар, жуда бўлмаса такси ёллар эди. Йўл шу қадар узоқлигини, автобус шунақа тикилинч бўлишини энди билди. Кун исиб кетган, нафас олиш қийин, тер ҳиди, бензин исси араллашиб, кишининг дамини қайтарар эди. Кимдир унинг лоҳас бўлаётганини пайқади шекилли, жой берди. Сайфи Сокиевич чарми ёрилиб кетган каттик ўриндикка ўтираркан, талмовсираб «рахмат», деб қўйди.

Автобус имиллаб боради, ҳар чақиримда тўхтайтиди, биров тушиб, биров чиқади. Қулоқни коматга келтирадиган шовкин бир зум тинмайди. Бунга сайин Сайфи Сокиевичнинг мияси ғувуллайди.

– Ўзинг паноҳингда асра, Худо! – деб пичирлади у деразадан ташқарига тикилиб бораркан.

Одамлар қизик. Иши юришиб турган кунлари Худо-ни бир қарра эсламайди-ю, бошига оғир савдо тушганида унинг марҳаматидан паноҳ излаб қолади. Сайфи Сокиевич ҳам кейинги пайтларда кечалари Худога нола қилиб чиқадиган бўлиб қолди. У «фабрикант»нинг камалиб қолганини эшитганида, аввалига унчалик ваҳимага тушмаган эди. Ўшанда ҳатто дўстининг уйига бориб, хотинини

юпатди. Бу савдолар хусумат туфайли бўлганини, шундок дўстини каматиб кўйиб, индамай турмаслигини айтди. Уни эрта-индин чиқариб оладиган бели бақувват одамлар борлигини айтиб, кўнглини кўтарди. Аммо иш бошқачасига айланиб кетди. Байрам арафасида универмаг бўлимларини жуда катта комиссия текшира бошлади. Сайфиддин ака бу галги текширувлар унча-мунчага кўнадиган одамлар эмаслигини, унинг илдиз-илдизигача зил кеткизадиган ишлар бошланай деб турганини, шу иш бошланса зарлару зўрлар жонига ора киролмаслигини ҳис қилди. Бу «ғалва»ларни энг аввало Шерзоддан кўрди. Ўша бола келиб-кетди-ю, шу савдолар бошланди. У ишни пухта қиларди. Савдодаги қирим-чиқимни доим тўғрилаб кўяр, универмагдаги ўзига яқин «болалар»га ҳам шуни ўргатган эди. Лекин комиссия ҳам анойи эмасди. Қайси мол қаёқдан қайси йўл билан келгани-ю, қаёққа кетаётганини битта-битталаб текшира бошлади. Бунинг устига тарози посонгисининг бир палласида турган «фабрикант» зил-замбил темир қафасда ўтирибди. Посонгининг бир палласи қимирлагандан кейин, иккинчиси ҳам ликилламай иложи йўқ. Ана унда...

Сайфи Сокиевич у ёғини ўйлагиси келмасди. У кечалари секин-секин нола чекарди.

– Ўзинг паноҳингда асра, Худойим!

Байрам ҳам азадек ўтди. Ҳар гал байрамда улфатлар йиғилишиб, Бўстонликдаги махсус олиб кўйилган ишратхонага боришар, кўй сўйиб, қимизхўрлик қилишар, пул учун ҳар нарсага тайёр турадиган дўндик жувонлар билан базми жамшид қуришар эди. Бу сафар Сайфиддин ака ҳеч ёққа бормади. Биров одаммисан, деб эшигидан кириб ҳам келмади. Шунда у қизиқ бир нарсани ўйлади: Сайфиддин ака болалигида боғларининг этагидан ўтадиган анҳорда кўп чўмилар, кумлоқ соҳилда офтобда тобланиб ётишни яхши кўрарди. У хўл кумни бир ерга тўплаб ўзига турли «қасрлар» қуради. Тасаввурида бу «қасрлар»да подшолар яшар эди. Аммо кун кизиби, қуёш тиккага келиши билан кум қуриб қолар, афсонавий «қасрлар» ўзидан-ўзи ўпирилиб тушар эди. Энди ўйласа, унинг атрофидаги

одамлар ҳам хўллаб ёпиштирилган дўстлар экан. Куёш тиккага келиб бир киздирган эди, ҳаммаси уваланди-ю, ҳар ёкка сочилиб кетди. Мана бугун яна бир суянчиғидан айрилди. Найнов ўзини курукка олиб қочди... Бир ёкда уйида ҳаловат йўқ.

Сайфи Сокиевич бир ҳафтадан бери «ортиқча» нарсаларни енгиллатишга киришган эди. Энг аввал «фабрикант» совға қилган оқ тулпорни йўқотди. Кейин ўттиз тўртта катта-кичик гиламни узоқ-яқин кариндошлариникига тарқатди. Шунда яна нима учун «ЗИЛ» совуткичини бир эмас, учта олганига, рангли телевизор бўлса, Сирожиддиннинг уйидагиси билан қўшилиб бир эмас, тўртта бўлиб кетганига, ҳеч ким чалмайдиган роялнинг нима кераги борлигига ўзи ҳам ҳайрон қолди. Хотин киши тиллага ўч бўлади. Сайфи Сокиевич бошига тушай деб турган ташвишни айтиши билан хотини ваҳима ичида тилла тақинчокларини, ялтирок кийим-кечакларини, бурчак-бурчакка тикиб ташлаган кийимлик матоларини яширишга тушди.

Сайфи Сокиевич автобусдан тушганида куёш ботиб борар, гузардаги чойхона олдида ўсган азамат толлар учида шафак ўйнар, сўриларда одам гавжум эди. Аллакимлар унга салом берди шекилли... Сайфиддин ака анграйиб караганча бош силкиб алик олган бўлди. Кейин тез-тез юриб ўз кўчасига кирди. У тезроқ уйига боришни, одамлар кўзидан тезроқ яширинишни хоҳларди.

Кунгурадор куббалардан нақш килиб сирли бўёк берилган дарвоза илгари ҳар кўрганида бир олам қувонч бағишларди. Бу дарвозани у Тошкентнинг манаман деган усталарига буюриб, нақшинкор килиб ишлатганди.

«Ўзгартириш керак, – деб ўйлади у бир зум тўхтаб. – Ичи қора нокаслар шуниям гап қилади ҳали». У бир неча қадам орқага чекинди-да, қасрдек салобат тўкиб турган уйига разм солди. Бу сафар четдан, бегона назар билан қаради. Ўзининг уйи ҳам, Сирожиддинники ҳам кўзига жуда ваҳимали кўриниб кетди. Гулдор жило бериб ишланган баланд карниз, яхлит деразаларга тutilган нақшли панжаралар ўтган-кетганнинг эътиборини беих-

тиёр тортар эди. Шунда у яна бир нарсани ўйлаб, эти сесканиб кетди. Борингки, уйини шипшийдам килиб кўйди ҳам. Аммо бир эмас, иккита касрдек ховли-жойининг деворига ёпиштирилган мрамар «шуба»ни кўчириб ташлаб бўлмайди-ку! Ҳар қандай овсар ҳам шу «шуба»нинг ўзи неча минг туришини билади-ку!

— Худонинг ўзи асрасин! — деди у пичирлаб.

Салкин дарвозахонадан ўтиб, ховлига кирди. «Президент» гуллар кийғос очилган, гўё ҳозиргина ботган куёш шафагининг бир бўлаги шу ховлига тушиб қолгандек, гулзорда оч-пушти нур таралиб турганга ўхшар, этак томонга кетган асфальт йўлканинг икки чеккасида сарв дарахтлари саф тортиб турар, ундан нарида қора лолалар товланиб кўзни олар эди. Бўм-бўш отхонанинг эшиги ланг очик турар, гараж олдидаги цемент майдонча бўш эди. «Сирож ҳали келмабди, — деб ўйлади Сайфи Соқиевич беихтиёр этак томонга юраркан. Одатда, Сирожиддин кечкурун келганида машинасини шу майдончада юварди. — Машина Сирожнинг номида, биров тегиб кўрсинчи». У гулзор четидан ўтди-да, шийпон олдида бориб қолди. Шифтига товус тасвири туширилган, паркет поллари ярақлаб турган мана шу шийпон унинг кўпдан-кўп қувончли дамларига гувоҳ бўлганди. Мана шу шийпонда унинг номига олам-олам мактов гаплари айтилганди. Ҳозир шийпон ҳам кўзига жуда хунук кўриниб кетди. «Қани энди ўша номардлар! — деб пичирлади у ғижиниб. — Қаёкка кочиб кетди ҳаммаси? — Шийпон остидаги мрамар ховузчада сузиб юрган хонбаликлар унинг ғашини келтирди. — Кўмиб ташлаш керак!»

У вазмин оёқларини аранг судраб, айвон олдида келди. Зиналардан кўтариларкан, айвон остидаги ертўлада, тахта пол тагида турган пулларини эслади. Майли, буни-ку амаллаб яширар, аммо кўша-кўша кассалардаги пулларини нима қилади?! Текширадиган одамлар хоҳласа бир кунда ҳаммасини аниқлаб олмайдами?

Сайфи Соқиевич гарангсиб ётоққа кирди. Хона бўш, ўртада битта эски шолча ётар, бурчакда темир каравот турар эди. Уй ёруғ бўлса ҳам Сайфиддин ака юраги қисилиб

чирик тугмачасини босди. Шифтдаги хира лампочка ёнди. Аввал мана шу шифтда тилла суви югуртирилган чет элдан келтирилган кандил минг бир хил рангда товланар эди. Энди кирк вольтли олмадеккина лампочкага куни колди. Шунга карамай «ҳовуз» қилиб ишланган, сирли жило берилган шифт яраклаб кўзини оляпти.

«Қаёққа даф бўлди бу!» Сайфи Соқиевич хотинини излаб яна айвонга чиқди. Сирожиддиннинг уйи томондан хотинининг товуши келаётганини эшитиб, ўша ёққа юрди. У кириб борганида хотини тахмондаги атлас, бахмал кўрпачаларни йикитар, келини эса уй ўртасида индамай қаккайиб турар эди. Элмира уни кўриб салом берди. Сайфиддин ака алик олмай, бош силкиб кўйди: «Қалтаке-сакка ўхшаб сумраймай ўл!»

У кейинги пайтда келинидан ҳадиксирайдиган бўлиб қолганди. Охирги жанжалга сабаб бўлган тилла қошиқлар эртасига топилди. Шийпон зинасига тушиб қолган экан. Шундан кейин Элмира отасиникига кетиб қолмокчи бўлган, аммо Сайфиддин ака гап-сўзни кўпайтирмаслик учун амаллаб тўхтатиб қолганди. Бошига мана бу ишлар тушганида Элмирадани ҳам гумон қилди. Келини ўша кеча «ҳаммаларинг ўғрисан», деб бакиргани унинг эсидан чиқмаган эди. Ҳозир ҳам шуни ўйлади-ю, Элмирадани юз ўгириб хотинига қаради. Хотини ҳеч қанақа тақинчоқ тақмаган, ҳалпираган штапель кўйлак кийиб олган эди. Илгарилари оғзини иложи борича катта очиб қулишга ҳаракат қиладиган бу хотин энди тишининг оқини, тўғрироғи, тишининг сариғини кўрсатишга кўрқадиган бўлиб қолганди. «Хотин киши одамми? – ўйлади Сайфиддин ака ундан кўз узмай. – Тилла балдоқларингни яширганинг билан нақд ўттиз иккита тилла тишингни суғуриб ололмайсан-ку, хумгазак!»

– Нима қиялсан? – деди у жеркиб.

– Беш-ўнта кўрпани йўқотиб турайлик. Ҳарна бегона кўздан нари турсин!

– Олаверинг, ойи, олаверинг, – деди ҳамон уй ўртасида қаккайиб турган Элмира пинагини бузмай. – Битта-синиям ишлатган эмасман.

Сайфиддин ака ярк этиб келинига каради. Ўшандан бери қайнана-келин араз, бир-бири билан гаплашмас эди. Ҳозир Элмира бу гапни жуда хотиржам айтди. У осойишталик билан қайнарасининг ҳаракатларини кузатар эди. Умуман, бу оилада бўлаётган югур-югурларга Элмира бефарқ караётгани кўриниб турар, у гўё кўпдан кутиб юрилган иш бўлаётгандек беписанд эди.

«Мунча совук бу, – деб ўйлади Сайфи Сокиевич ғижиниб. – Мунча захар! Илонга ўхшайди, газанда».

Келинининг гапи қайнанага оғир ботди шекилли, бобиллаб берди:

– Яхши кунлардан аяб, ёмон кунга асраб қўйган экансиз-да!

– Мен умуман ишлатмоқчи эмасдим! – деди Элмира яна ўша осойишталик билан.

Унинг мана шу гапи – «умуман ишлатмоқчи эмаслиги», Сайфиддин аканинг шубҳасини янаям оширди. «Сув ўзимизнинг уйдан лойқаланган бўлмасин тағин», деб ўйлади тез-тез юриб чиқиб кетаркан. Ҳозир у ҳаммадан шубҳаланарди. Аммо энг катта шубҳаси Шерзоддан, ўша китмир ёзувчидан эди. «Ҳамма ғалвани ўша бошлади! – деб ўйлади у зинадан тушиб бораркан. – Баннисада ётганимдаёқ кўнглимдан ўтувди-я! Бунакалар бориб турган пес бўлади. На ўзи ейди, на бошқаларга едиради. Бор бўлсанг, кўролмайди, йўқ бўлсанг, беролмайди. Ўшанда ишхонага келганда очикдан-очик айтди-ку, хали яна гаплашиб кўямиз, деб. Падарингга лаънат-эй! Асли ўшанда тинчитиб юборсам бўларкан. Ўзи қўлга тушиб турувди-я! Бировни урганга уч йил статья бор, ахир...»

У асфальт йўлка олдига энди етган эди, машина сигнали эшитилди. Қора «Волга» дарвозадан охишта кириб келди-да, ҳовли этагига – гараж олдига ўтди. Сирожиддин машинадан тушиши билан Сайфиддин ака яқин борди.

Сирожиддин эшикни қарсиллатиб ёпиб, салом берди.

У хар вақтдагидек чаккон, кўзлари ўйнаб турар эди.

«Ёш-да, барибир ёш, – деб ўйлади Сайфиддин ака ўғлига бошдан-оёқ қараб. – Мўйчинак тишламаган хали. Ҳеч нимани ўйламайди!»

– Менга кара, ўғлим, – деди у Сирожиддинни машина панасига тортиб. – Гап бор.

Сирожиддин якин келиб кулок тутди. Шунда Сайфиддин ака унинг оғзидан коньяк хиди келаётганини пайкаб, кўнгли тагин ғаш тортиди.

– Хотин киши дўст бўлмайди, – деди у пичирлаб. – Хотинингга эҳтиёт бўл.

Сирожиддин унга ярк этиб каради. Ранги ўчиб, мушти тугилди.

– Секин, – деди Сайфиддин ака янаям пастрок товушда. – Айникса, hozir эҳтиёт бўлиш керак. Кейин, – у пичирлаб гапиришга тушди. – Анави ёзувчи бола бор-ку, бу ғалваларни бошлаган ўша бўлади! Билиб қўй, менинг пайимни қирқишга тушган бу бола. Худо кўрсатмасин, газит-пазитга уриб чикса борми, иш бутунлай чувалашиб кетади. Тушундингми?

Сирожиддиннинг кўкиш кўзлари ғазабдан қисилиб кетди.

– Шунақами? – деди тишларини ғижирлатиб. – Газетага ёзмокчимилар ҳали?

– Ўзингни бос! – Сайфиддин ака унинг елкасига туртиди. – Ҳалиям бўлса бало-казонинг олдини олиш керак. Оғзига сикқанини олсину тинч қўйсин одамни бу ҳароми!

Сирожиддин дадасининг кўзига тикилганча узок жим қолди. Сайфи Соқиевич унинг хаёлидан нималар ўтаётганини билмас, аммо бир режа тузаётганини тушуниб турарди.

Ҳа, Сирожиддин режа тузарди. Шерзод тўғрисидаги гап унинг учун кутилмаган янгилик бўлди. Тўғри, у Шерзоднинг Зухрани мотоциклга мингаштириб кетаётганини кўрганда бир ғаши келган, аммо аллақандай бир артистка учун у билан олишиб ўтиришни ўзига эп кўрмаганди. Бир куни бу йигит билан тўқнаш келишини ўйлаган эмасди.

Рост, Шерзод Самандаров катта ёзувчи. Сирожиддин унинг баъзи нарсаларини ўқиган, Шерзод билан институтда учрашув бўлиб қолса талабалар учун байрам бўлиб кетишини билади. Лекин ким бўлсаям, Сирожиддиндан четрок юрсин. Сирожиддин йўлига тўғанок бўлганларни

босиб-янчиб ўтишга кучи етади. Аввал ҳам йўлини тўсганлар бўлган. Сирожиддин пул биланми бошқа биланми, ишқилиб жиғини эзиб қўйган уларни! Бу сафар ҳам индамай турмайди. Нега деганда, Шерзод унинг дадасига эмас, Сирожиддинга чоҳ қазияпти. Унинг режаларини чалкаштириб юборяпти. Дадаси тўғри айтади. Ёзувчи бирон ғалвани бошласа, гап чувалашиб кетади.

У дадасининг бели бакувватлигига, таниш-билишлари кўплигига ишонарди. Ундан кўпам хавотир олмасди. Дадаси анойимас. Қаёқдан бўлмасин, суянчик топади. Лекин Шерзоднинг хавфли томони бошқа ёқда. Агар у фельетон-мельетон ёзадиган бўлса, шабадаси дадасидан кўра кўпроқ ўзига тегади. Сирожиддин шуни ўйлаб хавотирга тушиб қолди. Биринчи бўлиб Домла чеккага чиқиб олади. Ўзи кафедрада Домланинг обрўси ҳаминқадар. Бунинг устига «фельетон» бўлиб урилган ўртоғининг боласини диссертация ёклатиш учун уриниб ётибди, деган таънадан ўлгудек кўрқиши турган гап. Бу фикр бошқаларнинг хаёлига келмаса ҳам Домла ўзидан кўркканидан шу баҳонани ўйлаб топади. Устига-устак, факультетда Сирожиддинни жинидан ёмон кўрадиган, Домланинг этагига осилиб юрганини сезиб энсаси қотаётган одамлар сон мингта! Қилич Валиевга ўхшаганлар бўлса, Сирожиддинни Домласи билан бир сихга тортиб қабоб қилиб юборишга тайёр. Балки унинг кўнглида бунақа ният йўқдир. Лекин Сирожиддин бу одамни ҳар кўрганида шуни ўйлайди. Назарида Қилич Валиев ҳар сафар унга тешиб юборгудек тикилиб қараётганга, «Қорнингда нима борлигини билмайману, аммо бошингда илм йўқлигини аниқ билман», деяётганга ўшайди. Шуни ўйлайди-ю, ҳар гал уни кўрганда Сирожиддиннинг ғашни келади. Лекин ғашни келсаям илжайиб қўяди. Нима қилсаям кафедра мудири ахир. Катта олим... Шундай одам Сирожиддинни бир тортиб қўйса, кейин нима бўлади? Сирожиддин шунча елиб-югургани бекор кетадими? Домласига ўхшаган арзимаган одамларнинг оёғига шунча йиқилиб, индамай кетаверадими? Йўқ, бу балонинг олдини олиш керак. Дадаси пишиқ, дадаси йўлини топиб кетаверади. У энг аввал ўзининг

ишини ўйлаши керак. Нима бўлса бўлсин, ўзининг тагига сув кетмасин!

Нихоят, у бир қарорга келди шекилли, ҳамон рўпарасида туриб жавоб кутаётган дадасига қараб, захарханда билан кулиб кўйди.

– Кўяверинг, дада! Ўзим гаплашиб кўяман ўша мирзақурук ёзувчи билан. Пул бўлса чангалда шўрва!

– Баракалла ўғлим, бир иложини қил! – деди Сайфиддин ака илтижо қилгудек бўлиб. – Қанча олса олсину, тилини тийиб юрса бўлди!

Сирожиддин дадасининг кўзлари киртайиб қолганини, шу бир неча кун ичида қопдек шалвираб тушганини энди пайқади.

38

Шерзод рассомларнинг кўрғазма залида Ўрол Тансиқбоев асарлари намойиш қилинаётганини эшитиб қолди. У, бу рассом асарларини жуда яхши кўрар, ҳар бир полотнога соатлаб тикилиб қолар, ҳар гал уларни кўрганда қалбида алланечук виқорли, осойишта туйғулар уйғонарди. Бугун Шерзод кўрғазмани Зухра билан бориб кўрмокчи бўлди.

У театр олдига етиб келганида, кун пешиндан оған, ҳаво иссиқ эди. Театрнинг тарғил дарвозаси одатдагидек ёпик турар, асфальт йўл товадек қизиқ кетган, кўнгилни оздирадиган чучмал мум ҳиди анкир эди. Шерзод берирокда бекат яқинидаги заранг дарахти тагида туриб анча кутди. Репетиция чўзилиб кетди шекилли, Зухра ҳадеганда чиқавермади. Шерзод зерикиб бекатда турган одамларни томоша қила бошлади. Ҳамма каёққадир шошилади, бетоқат бўлиб йўлга қарайди. Ора-чора гувуллаганча троллейбус келиб тўхтади. Эшиклари тараклаб очилиши билан иссиқдан бўғилган йўловчилар отилиб пастга тушишади. Бекатдаги одамлар эса ичкари кириб олса, иссиқдан кутуладигандек ўзини троллейбусга уради. «Қийин, – ўйлади Шерзод улардан кўз узмай, – серқуёш ўлкада яшаймиз, деб қувонамизу, шу қуёшнинг ўзи баъзан қийнаб юборади одамни».

Кимдир унинг елкасига кўлини кўйди. Шерзод бурилиб каради-ю, рўпарасида турган Сирожиддинни кўрди. Сирожиддин калта энгли йўл-йўл кўйлак кийиб олган, тилла гардишли қора кўзойнагининг бандидан ушлаб пирпиратиб ўйнаганича жилмайиб турар эди. У Шерзод билан кўришаркан, театр дарвозаси томонга имо қилди. Кўзларида истехзоли табассум ёнди.

– Шу ёкка ишга ўтганмисиз, қоровул бўлиб?

– Шунақа бўлган, – деди Шерзод кулиб. – Яна битта штат бор экан, келмайсизми сиз ҳам?

– Аввал қанақа ишлигини билайлик, – Сирожиддин яна жилмайди. – Келсак келаверамиз-да!

– Жосус ролига муносиб одам топилмаётганмиш.

Сирожиддин қаҳ-қаҳ уриб кулди. Шерзодни кўлтиклаганча четга, девор томонга бошлади.

– Ҳалиям шайтон арава миняпсизми? – деди йўл-йўлакай атрофга аланглаб.

Улар бекатдан анча узоқда, аллақандай қурилиш майдончасининг атрофини ўраб турган бетон девор тагида тўхтадилар. Девор панаси соя бўлса ҳам нафасни қайтардиган даражада дим, кўланса мум ҳиди димокни ёрарди. Шерзод бу ис қаёқдан келаётганини энди билди. Қурилиш майдонида қорамой эритишаётган экан. Девор ортидан қоп-қора тутун буруксир, қуюндек ўралиб ҳавога кўтарилар эди.

– Сизга мотоцикл ярашмайди, машина олинг! – деди Сирожиддин сояга ўтаркан.

Бу гапни у шу қадар самимий айтдики, Шерзод хайрон қолди. У чиндан ҳам машина сотиб олишни орзу қилар, лекин ҳар сафар тўпламларига пул олганда каттарок улушини аясига жўнатар, қолганини ўртоқлари билан ўтиришларга сарфлаб юборар эди. Ҳозир Сирожиддиннинг сидқидилдан айтган маслаҳати эски орзусини яна эсига солди.

– Кўрармиз, – деди ўйланиб, – машина олиш қочмас.

– Сиз ижоддан ташқари мақола-пақолаям ёзиб турасиз-а! – деди Сирожиддин қандайдир бепарво оҳангда.

Шерзод ярк этиб унга қаради-ю, гапни каёкка бураёт-ганини тушунди. «Ҳа, гап бу ёкда экан-да, – у ғижиниб Сирожиддинга караб кўйди. – Дадаси элчи қилиб юборибди-да!» Сулаймон Рустамович ҳали Шерзодни йўкламаган, шунинг учун Шерзод Сайфи Соқиевичларнинг иши нима бўлганидан беҳабар эди. «Дўппи тор келиб қопти-да», деб ўйлади у Сирожиддинга қаттиқ тикилиб.

– Ҳа, макола-пақолаям ёзиб тураман! – деди совуқкина қилиб.

– Ўшангаям гонорар оласизми?

Шерзод кулимсиради.

– Албатта.

Сирожиддин яна кўзойнагининг бандидан ушлаб айлантира бошлади.

– Қанча оласиз?

– Билмадим, – деди Шерзод елкасини қисиб. – Бу қанақа материаллигига боғлиқ. – У Сирожиддиннинг кўзига тешиб юборгудек тикилди-да, кўшиб кўйди. – Масалан, оддий мақолага камроқ, фельетонга кўпроқ...

Сирожиддин кўзойнагини борган сайин тезроқ пир-пирата бошлади. «Асабийлашма, биродар! – деб ўйлади Шерзод кулимсираб. – Айтавер дардингни!»

Сирожиддин кўзойнагини ўйнашдан тўхтади.

– Менга қаранг! – деди алланечук чапанича шиддат билан. – Сиз билан эрқакчасига гаплашса бўладими?!

– Бўлади! – Шерзод ундан баттарроқ шиддат билан якин келди. – Айтинг!

Сирожиддин шошилмади. Шерзодга бошдан-оёқ синчковлик билан назар солиб чикди-да, шимининг чўнтагини узок қовлаштириб, тамаки олди. Яна ўшандай имиллаб гугурт чизди.

– Айтинг, – деди Шерзод ўзининг ранги ўчиб кетгани, юраги қаттиқ ура бошлаганидан ғаша келиб.

– Гап бундоқ, – Сирожиддин оғзидан паға-паға тугун чикарди. – Гап бундоқ, сиз дадам тўғрисида ёзмокчи бўлиб юрибсиз, тўғрими? – У Шерзоднинг кўзига алланечук хотиржам караб кўйди.

Мана шу хотиржамлик Шерзодга, айникса, оғир ботди.

– Тўғри, – деди ўзи ҳам иложи борича осойишта гапириб. – Ёзмокчиман.

– Ёзмайсиз...

Сирожиддин бу гапни уч яшар ўғилчасига «шўхлик қилма», дегандек ярим дашном, ярим эркалаш оҳангида айтди. Унинг кўзларида ташвиш эмас, ўз куч-кудратига ишонч, ҳатто истехзоли кулги бор эди.

– Ёзсам-чи? – деди Шерзод лабларини кимтиб.

Сирожиддин яна тамакисини сўриб тортди.

– Шунинг учун эркакчасига гаплашамиз, деяпманда! – У Шерзодга яна бошдан-оёк қараб чикди. – Сиз ёзганингиз билан дадамга ҳеч нима қилмайди. Дадамнинг илдизи бақувват. Бу ишга аралашмаганингиз маъқул. Ўзингизга жабр қилманг! Тушундингизми?

«Хўш, давомини айт!» – ўйлади Шерзод лабларини тишлаб. Энди унинг юраги ғазабдан гупиллар, вужуди ўт бўлиб ёниб кетаётгандай бўларди.

– Йўқ, – деди у хириллаб, – тушунмадим...

– Гап шу! – Сирожиддин тамакини ерга ташлади-да, ялтирок туфлисининг товони билан узок эзгилади. – Сиз ўша нарсани ёзмайсиз. Фельетон ёзиш-ёзмаслик ҳар кимнинг шахсий иши. Бунинг учун ҳеч ким сизга индамайди. Баҳонада битта «Жигули»лик бўлиб қоласиз.

– Бори шуми? – деди Шерзод лабларини кимтиб.

– Шу, – Сирожиддин хотиржам оҳангда кўшиб қўйди. – Мен сизга эркакча гапни айтдим. Жавобини ўйлаб кўринг.

– Сизга эркакча жавоб керакми? – Шерзод унинг бурилиб кетаётганини кўриб йўлини тўсди.

– Ҳа, – деди Сирожиддин яна бепарволик билан, – эркакча жавоб керак.

– Мана!

Шерзод жуда каттик урдими ё Сирожиддин бундай бўлишини кутмаган эдими, девор тагига бориб тушди. Бир лаҳза гарангсиб ётди-да, қўллари билан бетон деворга суяниб қаддини ростлади. Унинг шими тупрокка

қоришган, қора кўзойнаги анча нарига, чанг босган йўлка чеккасига отилиб кетган эди.

– Яхши! – деди у хириллаб. Шунда Шерзод унинг лаблари орасидан қон сизиб чиқаётганини кўрди. – Яхши! – Сирожиддин гандираклагудек бўлиб ўрнидан турди-да, шимининг почаларини қоқиб тозалаган бўлди. – Кафанингни тайёрлаб қўй! – У йўлка четида ётган кўзойнагини тепиб ўтаркан, хириллади. – Фельетонингнинг пулига кафанлик олиб қўй!

Шерзод турган жойида қалтирар, пешанасидан совуқ тер чиқиб кетган, алланима томоғини хиппа бўғиб қўйган эди. Сирожиддин қатта йўлни кесиб ўтгунча Шерзод унинг изидан қараб турди. Шундагина кўчанинг нариги бетида бақатерак соясида турган «Волга»ни кўрди.

– Итвачча! – деди у энди тилга кириб.

Шу ондаёқ ҳаяжонли бир овоз уни орқага бурилиб қарашга мажбур қилди.

– Шерзод ака!

Йўлка бошидан Зухра югуриб келар, кўзларида кўркув бор эди. У тез югурганидан бўлса керак, юзлари кизариб кетган, сочлари ёйилиб елкасига тушганди.

– Нима гап? – деди яқин келмасданок ҳарсиллаб.

«Кўрибди. Яхши бўлмади», – деб ўйлади Шерзод жилмайишга ҳаракат қилиб.

– Тинчлик.

Зухра яқин келди-да, унинг елкасига қўлини қўйди.

– Кўркиб кетдим, – у энтикиб жилмайди. – Қўйинг-е! Отелло бўлиш сизга ярашмас экан.

Шерзод тушунмади. Аммо гапни бошқа мавзуга буриш учун соатига қараб қўйди.

– Тўрт бўпти. Юринг. Кўргазма бекилиб қолмасин.

39

Шерзод ишга кечикиб келди. Хона эшиги кулфлигини кўриб ҳайрон бўлди. «Дарвиш келмабди-да», деб ўйлади калит солиб эшикни очаркан. Ҳаммадан олдин келиб оладиган Абдувоҳид бугун йўқ эди. Унинг стули столга тақаб

кўйилган, доим тамаки тутаб турадиган каттакон шиша кулдон бўш эди. Шундагина Шерзод кеча Абдувоҳиднинг навбатчилик қилганини эслади. «Иш чўзилиб кетган бўлса керак», деб ўйлади ўз жойига ўтираркан. У ишни нимадан бошлашини билмай бир зум хаёл суриб туриб қолди. Кеча халқ контролидан телефон қилишган, бугун соат ўн иккида Сулаймон Рустамович уни кутишини айтишган эди. Шерзод соатига қараб кўйди. Ҳали бир соатча вақт бор... «Демак, масала ҳал бўлган, – кечадан буён хаёлида чарх ураётган фикр яна қуюлиб келди – Сулаймон Рустамович материалларни тўплаган... Сирожиддин бекорга типирчилаб қолмаган экан-да».

Телефон қўнғироғи жиринглаб, хаёлини бўлди.

– Менга Самандаров керак эдилар! – деди янғроқ овоз.

Шерзод бир зум иккиланиб турди-ю, товуш эгасини таниди.

– Шоирахон, яхшимисиз, – деди жилмайиб. – Сиз ташлаб кетган шикоят хати текшириляпти.

– Ўзингизмисиз? – деди Шоира яна ўша янғроқ товушда. – Мен бошқа нарсани айтмоқчийдим. Шикоят эсимдаям йўқ.

Шерзод кулди.

– Нега эсингизда бўлмас экан. Бошқаларни ишга солиб кўйиб ўзингиз унутиб юборасизми?

Шоира бир зум жим қолди-да, сўради:

– Раҳмонов Абдувоҳид сизларда ишлайди-а?

Шерзод трубкани қулоғига маҳкам босиб тураркан, Абдувоҳидга Шоирани таништиргани, дўсти Шоирани кўрганида анграйиб қолганини эслади. «Бирон ерда гап отиб қовун туширган бўлмасин, дарвиш», деб ўйлади хаёлан жилмайиб.

– Ишлайди, – деди гўшакка. – Танийсиз, шекилли.

– Кеча у кишини хирургия бўлимига олиб келишди.

– Нима? – Шерзод сакраб ўрнидан туриб кетди. – Нимага олиб боришади?

– Кеча приёмный покойда навбатчи эдим. «Скорий»да олиб келишди.

Бу сафар Шоиранинг янғрок товуши хунук эшитилди Шерзодга.

– Нима? – деди бакириб. – Нимага «Скорий»да олиб боришади?

– Авария бўпти! – Шоира Шерзоднинг товушидан унинг аҳволини тушунди шекилли, энди секин, тушунтириб гапирди. – Мотоцикли авария бўпти. Мия чаноғи билан қовурғаси синган.

– Ҳозир бораман! – Шерзод энди гўшакни улоқтирмакчи бўлиб турган эди, Шоиранинг шоша-пиша қичқиргани эшитилди.

– Алло, алло!

– Ҳа, – деди Шерзод жеркиб, – тагин нима гап?

– Келишингиздан фойда йўк! – деди Шоира ҳам кескин оҳангда. – Бемор кечаси операция қилинган. Реанимацияда. Олдига ҳеч кимни кўйишмайди. Яхшиси уйдагиларни юпатинг.

– Бу нима деганингиз? — Шерзод гарангсиганча яна гўшакка қичқирди. – Тушунтириб гапиринг, ахир!

– Уйдагиларга айтинг. Операциядан яхши чиқибди денг!

Шерзод оёқларидан мадор кетиб ўтириб қолди. «Нима бўлади! – Бу савол боядан бери миясига қайта-қайта урилаётганини энди пайқади. – Нима бўлади энди? Ойим шўрлик нима қилади энди? Болалари нима қилади?»

У телефон гўшагидан қиска-қиска сигнал овози эшитилаётганини энди пайқади. Телефон гўшагини жойига ташлади-ю, лифт томонга югурди. «Нимага авария бўлади? Қанақа авария? Абдувоҳид эҳтиёт бўлиб юрарди-ку доим!»

У Самарқанд дарвоза даҳасининг тор кўчаларидан ўтиб бораркан, шу саволлар миясида кузгундек чарх урар, атроф эса сокин эди. Гўё ҳеч нима бўлмагандек паҳса деворлар ортида мусичалар сокин ку-кулар, думбул бўлган оқ ўриклар тотли ис таратар эди. Кечаси қаттиқ шамол бўлган шекилли, кўп ўрикларнинг шохи синиб кетган, баъзилари девор устига илиниб қолган, аммо кўча озода

эди. Ҳар бир хонадон ўз дарвозасининг олдини чиннидай супуриб, кўйган эди. Фақат Абдувоҳидларнинг пастак дарвозаси олдида тупрок уйилиб ётар, девор тагидаги тахта ўриндикни чанг босганди.

Шерзод якин келиши билан эшик ғийкиллаб очилди-да, енгсиз чит кўйлак кийган қизалок отилиб чиқди. Унинг яланг оёқлари, кўлчалари, ҳатто тўзғиб кетган сочларига-ча тупрок эди. Шерзод Абдувоҳиднинг кизларини доим адаштириб юрарди. Ҳозир негадир дарров таниди. Бу – дўстининг ўртанча кизи Зулайҳо.

– Зулай! – Шерзод турган ерида тўхтади-да, чўнкайиб кучоғини очди.

Зулайҳо пилдираб келди-да, унинг бўйнига осилди. Шерзод уни даст кўтариб кум гардидан оқариб қолган дўмбок юзидан ўпди.

– Уйда ким бор? – деди томоғини бўғиб келаётган аллақандай шўртанг бир нарсадан нафаси қайтиб.

– Адам йўқла, – деди кизча ҳамон унинг бўйнини кўйиб юбормай. – Энди адам ўлалла-а?

Қизалок бу гапларни кўзларини катта-катта очиб шу қадар ишонч билан айтдики, Шерзод сесканиб кетди.

– Унақа дема! Эртага аданг келади. Сенга-чи, каттакон кўғирчок опкелади.

– Й-ў-ўқ, – деди қизалок бош чайқаб. – Ман биламан, адам ўлалла!

Шерзоднинг юраги орқасига тортиб кетди. Гандирак-лагудек бўлиб пахса деворга суяниб қолди. Оёқ-қўлидан мадор кетиб Зулайҳони ўриндикка ўтқизди. У эшик очилганини, Абдувоҳиднинг хотини чиқиб келганини анчадан кейин пайқади. Қизик. Шерзод уни дафъатан таниёлмай қолди. Одам бир кунда шунчалик ўзгариши мумкин экан. Доим кулиб турадиган бу аёлнинг кўзлари ич-ичига тушиб кетган, лўппи юзлари сарғайиб, аллақандай чўзинчок бўлиб қолган, бошида рўмоли йўқ, сочлари тўзиган эди. У эмизикли кизчасини кўтариб олган, кизалоғи жажжи кўлчаси билан ҳадеб унинг кўкрагини таталарди. Ўзига сингилдек бўлиб қолган бу аёлнинг мана шу маҳзун ҳолати Шерзодга аллақандай куч ато қилди.

– Ҳозир касалхонадан кўнғирок килишди, – деди Шерзод иложи борича хотиржам гапириб. – Аҳволи яхшимиш. Кўркманг.

Абдувоҳиднинг хотини эшитилар-эшитилмас пичирлади.

– Раҳмат.

Шерзод унинг йиғидан шишиб кетган юзи, кизарган кўзларига тик қарашга журъат килолмади.

– Ойим канилар? – деди кия очик дарвозадан ичкарига қараб.

– Банниса эшигида қолдилар! – Абдувоҳиднинг хотини овози титраб, кафти билан юзини тўсди. – Ҳеч каёкка кетмайман, дейдилар.

– Ўзингизни қўлга олинг! – Шерзод аёлнинг елкасига қўлини қўйди. – Йиғламанг!

Аёл чуқур энтикди.

– Эсим курсин, киринг ичкарига.

Шерзод пастак дарвозадан кириши билан димоғига райҳон исси урилди. Чап томондаги гулзорда райҳонлар барк уриб ётар, ҳовли юзи ифлос, хамма ёқда шох-шаббалар сочилиб ётарди.

Зулайҳо пилдираганча ҳовли тўрига югурди. Ёнғок шохига илиб қўйилган, икки қулоч арқондан ясалган аргимчокка осилди. Ундан наридаги супа устида хонтахта турар, хонтахтада қолган шиша идишдаги мураббони ари талар эди.

– Нима бўпти ўзи? – деди Шерзод ҳовли ўртасида тўхтаб. – Қанака авария?

– Аниғини ҳеч ким билмайди. – Абдувоҳиднинг хотини қўлидаги кизалоғини ерга қўйди. – Бор, Мухайё, опанг билан ўйна, – деди хикиллаб. – Махалланинг сартароши кўрибди. Шундоқ кўчанинг бошида «Волга» уриб кетибди.

– Қанака «Волга?» – деди Шерзод гарангсиб. – Ушлашибдими?

Абдувоҳиднинг хотини алам билан бош чайқади:

– Урибди-ю, кетаверибди. Ноинсоф одам экан. Ҳеч бўлмаса касалхонага вақтлирок оборганидаям шунчалик

бўлмас эди. – У яна ҳикиллади. – Кўп қон кетган, дейишади.

– Нега ўзи уриб, ўзи қочиб кетади! – деди Шерзод бўғилиб. – Ҳеч бўлмаса биронта белгиси бордир машининг?

Абдувоҳиднинг хотини яна кескин бош чайқади.

– Билмайман! Ҳеч нимани билмайман.

«Изига тушиш керак! – Шерзод хаёлига келган фикрдан қувват олгандек эшик томонга бурилди. – Сартарош билан ҳозирок гаплашиш керак. Нега энди уради-ю, кетаверади. Ким ўзи у зўравон!»

– Мен ҳозир... – У эшик олдида бир лаҳза тўхтади. – Ўзингизни қўлга олинг, – деди юпатиб.

У чойхона олдида келгандагина ҳарсиллаб қолганини, юраги қаттиқ-қаттиқ ураётганини сизди. Шундагина юриб эмас, югуриб келганини пайқади. Чойхона гавжум, сўриларда чойхўрлар бемалол чордана куриб ўтиришар, тол шохига илинган тўрқовокларда беданалар қарсбадабанг базм қилишарди.

Чойхона ёнбошидаги ойнаванд сартарошхонанинг эшигига оқ дарпарда тутилган эди. Эшик очик турар, оқ парда секин-секин силкинарди.

Шерзод эшик пардани силтаб тортди-да, ичкари кирди. Каталакдек тор хона тўрида ингичка стол турар, столга каттакон тошойна тик қилиб қўйилганди. Ойнада бўйнига оқ фартук тутилган чўкки сокол чолнинг акси кўринарди. Оппок халат кийиб олган сартарош хадеб сув ҳўллаб чолнинг бошини ишқаларди.

Шерзод салом бериб, остонадаги эски стулга чўкди. Сартарош унга киё бокмай, «Валей» деб қўйди-да, чолнинг бошини ишқалашда давом этди. Чамаси, у чол билан айна кизгин гапга тушганида Шерзоднинг кириб келиши жинига ёкмади. Шерзод буни сартарошнинг кип-кизил барқашдек лунжи бир томонга бурилиб кетганидан сизди.

«Чолнинг чиқиб кетишини кутиш керак! – деб ўйлади у сартарошга зимдан қараб. – Қайсар одамга ўхшайди бу. Гап олиш ҳам қийин шекилли!..»

– Бу итдан таркаганларга хайронман! – деди сартарош бирданига чийиллаб. – Билмадим, нимадан курук коларкан булар! Бола бечорани урди-ю, индамай кетди-ворди, ит эмган!

– Палакат-да, палакат! – деди чол мингиллаб. – Палакат кош билан ковокнинг ўртасида туради, деган машойхлар.

Шерзод сесканиб кетди. Гап кечаги автохалокат хақида кетаётганини сезди-ю, нафасини ичига ютиб кулок солди.

– Э, палакат дегани мунака бўмийди. – Сартарош кипкизил лўмбиллаган кўлини сочиқ билан ишкаб артди. – Кўриб турибман, болапакир маттасекилини бир чеккага олди. Орқадан келаётган машина бўлса, чироғини ёкиб бало-казодай устига бостириб келаверди. Ичиб олган, бу эшак! Бўлмаса бировни уриб ғизғизон бўпкетадими хотинталок!

Шерзод сеҳрланиб қолгандек сартарошнинг оғзига тикилиб ўтирар, гапининг давомини кутарди. Аммо энди сартарош жимиб қолди. Устарасини олиб, стол бурчагига михлаб қўйилган тасмага урганча чархлай бошлади. Шерзод ортик чидолмади.

– Кечаги аварияни айтяпсизми? – деди хотиржам гапиришга уриниб. – Жуда ёмон бўпти-да.

– Секинроқ айтасанми, ука! – сартарош устарани қайишга жаҳл билан қаттиқ-қаттиқ ура бошлади. – Бировнинг тилаб-тилаб олган боласини мажаклаб кетди-ю, акалли тўхтамади, кизингни...

– Номер-померини кўрдингизми? – деди Шерзод хаяжондан нафаси қайтиб.

– Қаёқда! – Сартарош қайишини силтаб қўйиб юборди. – Шамолдай учиб келди-ю, урди-кетди, хотинталок! Аммо-лекин битта-яримта бўйни йўғоннинг машинаси экани аниқ. Худо ҳаққи, аниқ. Қоп-кора зулукдай «Волга». Олдинги иккита ципраси нол-нол эди. Нон урсин агар, нол-нол эди. Нол-нол номер кимда бўлади? Бўйни йўғонда! – сартарош чолнинг бошига шириллашиб устара

тортаркан, хамон чийиллаганча алланималарни тушунтирар, аммо Шерзод энди унинг гапларини эшитмасди. «Қора «Волга», – деб ўйлади у чувалиб кетаётган фикрини тўплашга уриниб. – Олдинги рақами ноль-ноль... Шошма-шошма... – бирдан унинг миясида чакмок портлаб кетгандек бўлди. – Сирожиддин! Сирожиддиннинг машинаси бўлмасин тагин!...»

– Менга қаранг, амаки! Машинанинг орқасидан вентилятор кўринмадими?

– Нимага бакирасан манга, ука! Ман қатган биламан? – Сартарош тажанглик билан бош чайқади. – Бола бечора қора қонга беланиб қолди-ю, вентиляторминан нима ишим бор? – у устарани чолнинг боши устида муаллак тутганча ўйланиб қолди. – Аммо-лекин деразасига парда тутиб кўйганди, чоғи. Атлас парда...

«Ўша! – деб ўйлади Шерзод бирдан миясига куйилиб келаётган фикрлардан боши сиркиллаб. – Худди ўзи! Бошқа ҳеч ким машинасига атлас парда тутмайди».

Шу ондаёқ бетон девор тагида икки букилиб ётганча лабининг қонини артаётган Сирожиддин кўз ўнгига келди. Унинг алам билан айтган сўзлари қулоғи остида жаранглади. «Кафанингни тайёрлаб кўй!» «Ўша! – деб ўйлади у аламдан вужуди титраб. – Доим мотоцикл миниб юрганингни кўрган. Абдувоҳидни сен деб ўйлаган. – У вокзалга борганида Сирожиддин мотоциклнинг рақамини масхара қилганини эслади. Бундан чиқди сенга отилган ўқ Абдувоҳидга теккан. Нега? Бу қандок адолатсизлик! – унинг тишлари ғижирлаб кетди. – Ўзингга тегса бўлмасмиди. Бола-чақанг йўқ, орқа этагингда оғирлигинг йўқ!.. Шошма! «Волга»нинг рақами қанақа эди! Шерзод ҳарчанд уринмасин эслай олмади. Қизик, у ҳеч қачон қизикмаган экан бунга. Фақат Сирожиддин ўшанда вокзалда мактанганини эслади. «Киройи номер олгандан кейин нол-нолидан олиш керак!» Ҳа, худди шундок деганди. Худди шундок!»

Шерзод сакраб ўрнидан турди-ю, кўчага отилди. Семиз сартарош орқасидан анграйиб қараб қолганини ҳам,

хозирги ёшларнинг бетоқатлигини айтиб чолга хасрат қилганини ҳам эшитмади.

У автобус бекатига қараб югураркан, ҳадеб пичирларди: «Тезроқ бориш керак, тезроқ!» Шерзод Сайфи Сокиевич айтган манзилни яхши эслаб қолганди. «Мевазордаги энг катта участка! Театр Навоийга ўхшаган уй...» Сайфи Сокиевич бу гапни қайта-қайта айтганиданми, уйини «театр Навоий»га ўхшатгани учунми, бу сўзлар Шерзоднинг хотирасига маҳкам ўрнашиб қолганди. «Тезроқ бориш керак! – деб пичирлади у яқинлашиб келаётган сурмаранг таксига қўл кўтариб. – Ҳеч бўлмаса машинасида бирон белги қолгандир. Мотоциклни урган машина пачок бўлмайдами? Тезроқ бориш керак, тезроқ!»

40

Сирожиддин ҳеч қачон шу кечадаги сингари азоб чекмаган эди. Кечаси билан шамол ғувуллаб чиқди. Сирожиддин ташқарида шамолнинг шиддат билан уввос солишига, аллақерда увиллаётган итнинг хосиятсиз нолишига қулоқ солиб ётар, мижжа қоқолмас эди. Уй ичи нимкоронғи, девор соати ғашни келтириб тинимсиз чиқиллар, ташқарида эса ваҳимали шовқин-сурон бир нафас тинмасди. Элмиранинг чуқур-чуқур нафас олиб оёйишта ухлаши ҳам, соатнинг чиқиллаши ҳам, шамолнинг сурони-ю, итнинг увиллаши ҳам унинг ғашига тегар, кўзлари қум тикилгандай ачишар, аммо ухлай олмасди. Кўзини юмиши билан ўша даҳшатли воқеа ярқ этиб хаёлида жонланар, ётган жойида сесканиб тушар эди. «Ҳеч ким кўрмаган, – дерди у қайта-қайта пичирлаб. – Кўрса изимга тушарди! Ҳеч ким кўрмаган!»

Йўқ, у бунақа қилмоқчи эмасди. Ҳаммаси ўзидан-ўзи, бир зумда бўлиб ўтди. Сирожиддин эсини йиғиб олгунча ҳаммаси тамом бўлди... бирпасда тамом бўлди... Тушдан кейин у Домлани кутиб олгани аэропортга чиқди. Домла самолётдан очилиб-сочилиб тушди. Эр-хотин Сирожиддин олиб берган йўлланма билан яхши ҳордиқ чи-

каришгани билиниб турар, икковининг ҳам димоғи чоғ эди. Домла Сирожиддинга жуда яхши муомала қилди. Ишини тезлаштиришини айтди. Сайфи Соқиевични суриштирди. Сирожиддин дадасининг ишлари орқага кетаётганини айтмай кўя қолди. Домлани уйига кузатиб қўйди-да, «Баҳор» ресторанига борди. Кўп ичганиям йўқ, нари борса икки юз грамм коньяк ичди, милиция тўхтатса ҳиди сезилмаслиги учун озгина қалампирмунчок чайнади. Ресторандан чиқди.

Агар ўша лўппи юзли официантка учрамаганда ҳам тўғри уйга келган бўларди. Аксига олиб энди моторни юргизганда ўша жонон оёқ остидан чиқиб қолди. Сирожиддин у билан икки-уч марта улфатчилик қилганди. Бу сафар ҳам «тайёр нарса»ни ташлаб кетгиси келмади. Уни уйига – Чорсуга кузатиб борди... Улфатчилик чўзилиб кетди, Сирожиддин қайтиб чиққанда вақт алламаҳал бўлган, кайфи хийла ошиб қолганди. У машинани Самарқанд дарвоза кўчаси томон бураркан, кўнгли жуда равшан эди. Ҳар томонлама иши юришиб турган бўлса, шундоқ жононлар хизматига шай турса: тагин нима керак!

Тўғри, кейинги кунларда уларнинг хонадонидан файз кетди. Икки ҳафтадан буён дадаси тик этса кўчага қараб ваҳимада юрибди. Сайфиддин аканинг юзига қараб бўлмайди. Бир йил ерга ёпишиб ётган касалдек сарғайиб кетди. Унга ҳеч ким тегаётгани йўқ. Аммо тегиши аниқ. Нимадир бўлади. Бунақа пайтда ўша бўладиган нарсанинг ўзидан ҳам ваҳимаси ёмон. Дадаси тўғри айтади, ҳаммасини ўша мирзақуруқ ёзувчи қилди. Сирожиддин бола бўлиб фақат битта одамдан калтак еган эди. Анави профессор Валиев уни бир тарсаки урганди. Аммо Сирожиддин унга индамаганди. Негаки, бу одамга ҳали кўп иши тушишини биларди. Келиб-келиб Шерзоддан, ўша аблахдан калтак егани унга алам қилди. Шошмай турсин. Ҳали шунақа касос оладики, ундан!

Сирожиддин Самарқанд дарвоза кўчасидан машинасини ҳайдаб бораркан, шуни ўйлади-ю, ёниб кетди. Қанийди ҳозир дуч келса!

Машина тор кўчада елиб борар, эллик кадам олдинда аллақандай мотоцикл тариллаб оламни бузарди. Сирожиддин оёқ остидан типиллаб чиқиб қоладиган мотоцикллару велосипедларни жинидан ҳам ёмон кўрарди. Ҳозир ҳам уни тезроқ кувиб ўтишга аҳд қилди. Яқинроқ борган эди, кизил мотоциклнинг рақами таниш кўринди. Сирожиддин ўз кўзига ишонмай олисни ёритадиган чироғини ёқди. Йўқ, у адашмаган эди. Олдинда ўзининг ўн учу ўн уч рақамли шайтон аравасини миниб Шерзод кетарди. Ҳа, бу ўша Шерзод эди. У Шерзоднинг яшил каскасини ҳам, мук тушиб олган кўйи мотоцикл рулини чангаллаб бораётган кўлларини ҳам аниқ кўрди. Унинг кўзига қон қуюлиб кетди. Кучи борича газ бериб бостириб бора бошлади. «Жон керак бўлса қоч!» – деди пичирлаб. Шерзод орқасидаги машина чироқларини баралла ёкиб келаётганини кўриб, мотоциклни йўл чеккасига олди. «Кўркмас экансан-а! – деб пичирлади Сирожиддин вужудига ёпирилиб келган аллақандай кучдан роҳатланиб. – Кўркмас экансан-а, мирзақурук! Ма... бўлмаса!» Ўз кудратидан лаззатланиш туйғуси тўсатдан кутуриб ҳамла қилди-ю, Сирожиддин рулни мотоцикл устига буриб юборди. Шу ондаёқ машинанинг ўнг қанотига алланима қаттиқ урилганини, мотоцикл коптокдек бир чеккага учиб кетганини кўриб қолди. Кейин тезликни камайтирмасдан машинани хиёл чапга бурди-да, шиддат билан ҳайдаб кетаверди. У ҳадеб орқасига бурилиб қарагиси келар, аммо кўрқар эди. «Орқангдан кувишади! – бу фикр унинг хаёлига яшиндек урилди. – Ҳозир кувишади. Одам ўлдирдинг. Одам!» У машинани шиддат билан ҳайдар, орқада йилт этган чироқ кўринса, ваҳимадан энтиқиб газни босар эди.

Йўқ, ҳеч ким уни қувмади. Сирожиддин дарвозадан кириб, гараж олдидаги майдончада тўхтагандан кейингина титроғи босилди. У тушиши билан дарров машинани кўздан кечира бошлади. «Агар фара синиб қолган бўлса, тамом, ўшандан топиб олишади, – деб ўйлади ўнг томондаги чироқни кўздан кечириб. – Йўқ, чироқ синмабди, ҳаммаси жойида! Хайрият. – У машинани шоша-

пиша гаражга киритди. – Битта-яримтаси номерни кўриб қолмаган бўлса, марра сеники. Ҳеч ким ҳеч нимани исботлай олмайди».

Гараж дарвозасини қулфлади. Ҳовли қоронғи эди. Кейинги пайтларда дадаси билан онаси кун ботар-ботмас уйга кириб кетишар, унга ҳам шу кунларда тезроқ қайтишни тайинлашар эди. Сирожиддин асфальт йўлқадан ўтиб, ўзларининг айвонига кирди. Ундан ётоққа ўтди. Шундагина аъзойи бадани жикқа сув бўлиб терлаб кетганини пайқади. Ётоқхона қоронғи, ёғоч каравотда Элмира ётарди. Сирожиддин чирокни ёқмасликка аҳд қилди. Эндигина ётган эди, Элмира керишиб эснади-да, ўрнидан турди.

Кейинги кунларда эр-хотин деярли гаплашмас, кечкурун Сирожиддин ишдан келиши билан Элмира гап йўқ, сўз йўқ, бир коса овқатни олдига дўк этиб келтириб кўяр, кейин тесқари қараб ётиб оларди. Ҳозир ҳам ич кийимида Сирожиддиннинг олдидан ўтди-да, эшик ёнбошидаги чирок тугмасини чиқ этиб босди. Сирожиддин томонга ковоғини солиб қараб қўйди-ю, кўзлари олайиб кетди.

– Нима бўлди? – деди ваҳима билан.

Сирожиддин сесканиб тушди.

– Нима, «нима бўлди!» – деди титраб.

Элмира унинг тепасига келди.

– Кўзингиз ғалати...

«Тур-э, падарингга лаънат!»! – деди ичида Сирожиддин юзини ўгириб. У устига чойшабни ташлаб бурканар экан, жеркиб берди:

– Чирокни ўчир!

Элмира анчагача ухламай ётди. Сирожиддин унинг ухламаганини, хаёл суриб ётганини билар, аммо гапиргиси келмасди. Ниҳоят, Элмира чуқур-чуқур осойишта нафас олиб уйкуга кетди. Сирожиддин ҳарчанд ўзини чалғитса ҳам ухлай олмади. Ташқарида шамол увиллайди. Аллаким деразага осилиб ичкарига қараётгандай, дарвоза қўнғироғи жиринглаётгандай бўлади. Кўзини юмса коптоқдек учиб кетган мотоцикл хаёлига келади, яшил каска

кийиб олган Шерзод арвоҳдай устига бостириб келаётганга ўхшайди.

Ҳеч нима қилмаган бўлса-чи! Машинамни таниб қолган бўлса-чи! Йўғ-е, йўл четидаги тўсикка бориб урилганини ўз кўзи билан кўрди-ку!

Йўк, у Шерзодни босиб кетмоқчи эмасди. Бошқачароқ касос олмоқчи эди. Ўзи бир чеккадан туриб пул билан иш битирмоқчи эди. Пул нималар қилмайди бу дунёда... Бугун Шерзод ўзидан-ўзи оёқ остидан чиқиб қолишини қаёқдан билибди? У ўзи қилиб қўйган ишнинг даҳшатини энди сезди. Бутун бошли одам ўлади-ю, ҳеч ким билмасмикан? Тағин унча-мунча одам эмас, ёзувчи! «Ишқилиб, ҳеч ким кўрмаган бўлсин! – деб пичирлади у ибодат қилаётган одамдек шифтга боқиб. – Ҳеч ким кўрмаган бўлсин...»

Унинг боши сирқиллаб оғрир, кўзининг ич-ичида олов ёнаётгандек ловуллаб ачишар эди... Фақат тонг отгандагина унинг кўзи илинди. Қизик, яна Шерзодни туш кўрди. Қанақа тушлигини аниқ билмайди-ю, аммо тушига Шерзод кирди. Буниси аниқ.

У сесканиб кўзини очганда уй ичи ёп-ёруғ бўлиб кетган, ҳеч ким йўк эди. Девордаги соатга қаради-ю, ўн иккидан ошганини кўриб ҳайрон қолди. Унинг боши ҳамон сирқиллар, кўзи ловуллаб ачишарди. У секин-секин юриб дарвоза олдига келди, ташқарида қуёш чарақлаб ётар, шамол тинган эди. У ёзув столининг тортмасидан электр устарани олди. Бурчакдаги трюмо олдига келиши билан сесканиб кетди. Тошойнадан унга ранги синикқан, кўзлари кип-кизил, сочлари тўзғиган, майкачан, бегона бир одам ўқрайиб қараб турар эди.

У индамай стулчага ўтирганча соқолини ола бошлади. Зум ўтмай тепасига Элмира келди. У енгил гулдор халат кийиб олган, ҳозиргина кир ювган бўлса керак, совун хиди келарди ундан. Сирожиддин бурнини жийириб, юзини ўтирди.

– Нима бўлди ўзи? – деди Элмира қошини чимириб.

Сирожиддин яна сесканиб тушди. Мунча меҳрибон бўпқолди бу. «Бир нимани сезган бўлмасин!»

– Нима «нима бўлди!» – деди кўзи олайиб. – Нега осилиб қолдинг менга?!

– Кечаси билан алаҳлаб чикдингиз... Ичкилик ҳам ўлсин!

«Топган гапини қара! – деб ўйлади Сирожиддин энсаси қотиб. – Аравангни тортсанг-чи!»

У шошилиб ҳовлига тушди. Нариги ҳовли ўлик чикқан уйда жимжит, дадаси ҳам, ойиси ҳам кўринмасди. Сирожиддин тўппа-тўғри гаражга кирди. Машинани тислантриб асфальт майдончага олиб чикди. Худди шуни кутиб тургандек майкачан бўлиб олган ўғилчаси югуриб келди.

– Манам туший, ада! – деди ялиниб. У ҳозиргина қулупнай еган бўлса керак, лабининг чети кип-қизил бўлиб қолганди.

– Халақит берма! – деди Сирожиддин уни оҳиста нари итариб. У машинани яна бир бор синчиклаб кўздан кечира бошлади, ўнг томонга ўтиб энгашиб қаради-ю, даҳшатдан кўзлари олайиб кетди. Кеча қоронғида яхши кўрмаган экан. Машинанинг ўнг қаноти, ялтирок буфернинг усти пачок бўлиб ётарди. Афтидан, мотоциклга буфернинг бурчаги урилган, зарб кучлилик қилганидан қанотни ҳам пачоклаб юборган эди. У шошилиб энгашди. Пачок бўлган жойни кафти билан силаган эди, бўёғи кўчиб тушиб, «ямоқ» бўлиб қолди. «Тузаттириш керак!»

Худди ўша кафти билан босиб турган жойга соя тушди-ю, Сирожиддин жаҳл билан бошини кўтарди. Унинг тепасида кўзларини жавдиратиб ўғилчаси турарди.

– Нима қипти, ада? – деди у катталардек жиддият билан.

– Йўқол! – деди Сирожиддин бақириб. У яна энгашди-да, пачокни кўздан кечирди. «Қибрайга обориш керак, – деб ўйлади юраги кўркувдан типирчилаб. Қибрайдаги устахонада унинг эски мижози – ингичка мўйловли арман йигит бор эди. Машинанинг бирон жойи пачак бўлса ўша тузатарди. – Тезрок обориш керак. Нима қилсаям чеккарок жой!»

Ўғилчаси яна яқин келди шекилли, тагин худди ўша жойга сояси тушди.

– Кочсанг-чи! – Сирожиддин жаҳл билан каддини ростлади. Ростлади-ю, даҳшатдан қичкириб юборганча оркасига тисарилди. Аммо бир кадам босмасданок машинага урилиб, капотга суяниб қолди. Унинг рўпарасида Шерзод, кеча ўзи пачаклаб кетган ўша Шерзод кўзларидан ўт сачраб турарди. Сирожиддин худди арвоҳга дуч келгандек, кўзлари олайганча ёнбош томонга сурила бошлади. Аммо алланима оёғига маҳкам осилиб олган, ҳеч юролмас, назарида бу воқеалар ўнгида эмас, тушида бўлаётгандек эди. Сирожиддин ваҳима ичида бурилиб қаради-ю, оёғига осилиб олган ўғилчасини кўрди. Болакай унга қараб кулиб турар, лабининг икки четидаги кулупнай юқи қизариб кўринарди. Сирожиддин талваса билан олайиб яна Шерзодга қаради.

Қизиқ, Шерзод ҳам негадир болакайга қараб турарди. Кейин у бир кадам босди-ю, Сирожиддиннинг тепасига келди.

– Унинг учта боласи бор эди, номард! – деди секин, аммо шиддатли оҳангда.

Сирожиддин аввалига ҳеч нима тушунмади. Кейин ўзининг янглишганини, хато қилганини, энди ҳаммаси тамом бўлганини тўсатдан тушунди-ю, лаблари титраганча бир томонга сурила-сурила чекина бошлади.

Ўғилчаси ҳамон уни қўйиб юбормас, худди ундан айрилиб қолаётгандай оёғига осилиб олган эди. Унинг кўзларидаги бояги шодон кулги сўнган эди.

Шерзод бўлса, икки кадам нарида турар, унга шиддатли, оловли нафрат билан тикилиб қотиб қолганди.

41

Шерзод шу кеча Абдувоҳиднинг олдида навбатчилик қилди. Абдувоҳид дераза тагидаги каравотда ётар, ҳамма ёғи дока билан ўраб ташлангани учун, юзи янаям кичрайиб қолганга ўхшарди. У кўзларини чирт юмиб ётар, лаблари шишиб, ковоклари моматалок бўлиб кетган эди.

Ярим кечага бориб, касалхона тинчиб қолди. Шерзод каравот ёнбошидаги стулда оёқларини чалиштириб,

дўстидан кўз узмай ўтирар эди. Абдувоҳид ора-чора секингина инграб кўяр, шунда шишиб кетган лаблари титраб кетар, Шерзод унинг каттик азоб чекаётганини хис этиб, сесканиб тушар эди. Бора-бора Шерзодни уйку элита бошлади. Унинг кўзлари ачишар, борган сайин томоғи курир, боши айланиб кетаётганга ўхшарди. Ниҳоят, у толикди. Силлик тумбочка устидаги графин билан стакани дераза токчасига олиб кўйди-да, стулни якинрок суриб ўтирди. Тумбочкага тирсагини кўйганча боши ғувуллаб-ғувуллаб пинакка кетганини ўзи ҳам билмай қолди.

Бир маҳал у Абдувоҳиднинг кўз очганини ички бир туйғу билан хис қилди-ю, уйғониб кетди. Абдувоҳид шифтга, лопиллаб ёниб турган чирокка тикилиб ётар эди. Шерзод ўрнидан туриб кетди. Абдувоҳид анчагача унга тикилиб ётди-да, бир нима деб пичирлагандек бўлди. Шишиб кетган лаблари оҳиста кимирлади. «Сув сўраяпти!» Шерзод беихтиёр энгашиб қулоғини тутди.

– Овсар! – деди Абдувоҳид эшитилар-эшитилмас пичирлаб.

Шерзод дўстининг кўзига тикилди-ю, унинг митти кўзларида ўзига қадрдон бўлиб қолган шўхчан нур порлаб кетганини сизди. Шу ондаёқ қалби қувонч туйғусига тўлиб, қулиб юборди.

– Ўзинг овсар! – деди жилмайиб. – Эшитдингми, ўзинг дарвишсан!

Абдувоҳид ҳам жилмайди. Кўзлари янаям кичрайиб ялтираб кетди. Шерзод илдам юриб, дераза дарчасини кия очди. Палатага мусаффо тонг шабадаси қуюлиб кирди. Осмон бўзариб келар, юлдузлар сийраклашиб қолган, фақат олисда, кунботар томонда тонг юлдузи олмос томчисидай ёркин-ёркин порлар эди. Табиат тонготар олдидан бўладиган сукунатнинг хузурбахш йўргагида мудрар, шабада ҳам, осмон тархида соялардек кўринаётган дарахтларнинг япроқлари ҳам, юлдузлар ҳам бу сокинликни бузишдан чўчигандек жой-жойида қотиб қолганга ўхшарди.

Шерзод бурилиб Абдувоҳидга қаради. Абдувоҳид тағин кўзларини юмиб олган, аммо унинг юзида бояги

азобли ифода энди йўк эди. Шерзод кўнглида тошган кувончини ичига сиғдиrolмай колди. Дўстининг оромини бузмаслик учун унсиз бориб, чирокни ўчирди-да, ёруғ йўлакка чиқди. Цемент зиналардан секин-секин тушиб, ҳовлига чиқди. Кўксига мусаффо намхуш тонг нафаси урилди-ю, вужудида алланечук енгиллик сизди. Бошининг ғувуллаши ҳам, кўзларининг ачишиши ҳам дарров босилди. У касалхонанинг теракзор хиёбонига кириб борар экан, қаердадир жажжи бир кушча чиркиллади. Аввалига уйкусирагандек, журъатсиз овоз билан «чирк» этиб кўйди. Кейин, ўзининг товушидан ўзи уйғониб кетди шекилли, шодон сайраб юборди. Худди шуни кутгандек, худди шу кушчанинг жарангдор кўнғироғини эшитишга мунтазир бўлиб тургандек табиат бирдан уйғонди. Тонг-отар сукунатида қотиб қолган шамол отини камчилади, зумрад япроқлар туғилиб келаётган янги кунни олқишлаб, шодон-шодон қарсак чалди.

Кунчиқар томонда олтин киприкларини пирпиратиб куёш кўз очди. Осмонга нур елпиғичи таралди. Таралди-ю, оламни мунаввар қилиб юборди. Нур қудратидан ҳуркиган соялар эса қора қанотларини оғир-оғир силкитганча титраб-қакшаб олисларга чекина бошлади. Шерзод бу сеҳрли манзараларни кузатиб тураркан, қалбида яна ўша кадрдон бир туйғуни – вужудини ларзага солган ёзиш туйғусини ҳис этди. Кейинги уч ой ичида – ўзи касалхонага тушганидан буён бўлиб ўтган воқеалар бутун тафсилоти билан, бутун ҳаяжонию фалсафаси билан қайтадан жонланди.

Шерзод уларнинг ҳаммасини ёзиш истаги билан ёна бошлади.

1973–1975

Хошимов, Ў.
84(5Ў)6 Нур борки, соя бор: роман. [матн] Ў. Хошимов. -
Х 71 Тошкент: „O‘qituvchi“ НМИУ, 2018. – 272 б.
ISBN 978-9943-22-194-9

УЎК: 821.512.133

КБК: 84.(5Ў)6

Адабий-бадиий нашр

ЎТКИР ҲОШИМОВ

НУР БОРКИ, СОЯ БОР

Роман

„O‘qituvchi“ нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент – 2018

Мухаррир *Д. Арзикулова*
Бадний мухаррир *Б. Ибрагимов*
Техник мухаррир *Н. Ниёзмухамедова*
Мусаххих *М. Мирсаликов*
Компьютерда саҳифаловчи *М. Ибрагимова*

Нашриёт лицензияси А1 №291. 04.11.2016. Оригинал-макетдан босишга рухсат этилди 06.02.2018. Бичими 84×108^{1/32}. Кегли 11,5 шпонли. Таймс гарнитураси. Офсет босма усулида босилди. Офсет қоғози. Шартли б. т. 14,28. Ҳисоб-нашриёт т. 9,02. 10000 нусхада.
Буюртма №45–18

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг „O‘qituvchi“ нашриёт-матбаа ижодий уйи. Тошкент – 206. Юнусобод тумани, Янгишаҳар кўчаси, 1- уй. Шартнома № 05–18.

Ушбу асар атоқли ва ардоқли адибимиз Ўткир Ҳошимовнинг роман жанридаги илк ижод намунаси ҳисобланади. Романда яқин ўтмишдаги таниш ва нотаниш тақдирлар, халқимизнинг кундалик ҳаётида учраб турадиган маиший муаммолар ва уларнинг ечими, инсонлар ўртасидаги ўзаро илиқ ва дўстона муносабатларнинг бадиий-тасвирий ифодалар воситасида моҳирона талқин этилганлигига гувоҳ бўласиз.

© „O‘qituvchi“ NMIU
100206, Toshkent sh.,
Yangishahar ko‘chasi, 1,
Tel.: (+99871) 224-04-12,
E-mail: info@oqituvchi.uz,
Web-site: www.oqituvchi.uz

ISBN 978-9943-22-194-9

